
**DARKO DOLINAR MED
KNJIŽEVNOSTJO, NARODOM
IN ZGODOVINO**

*Med
književnostjo,
narodom
in
zgodovino*

1851

Darko Dolinar
MED KNJIŽEVNOSTJO, NARODOM
IN ZGODOVINO

Darko Dolinar

**MED KNJIŽEVNOSTJO,
NARODOM IN ZGODOVINO**

Razgledi po starejši slovenski literarni vedi

Celje - Ljubljana

2007

Darko Dolinar
MED KNJIŽEVNOSTJO, NARODOM IN ZGODOVINO
Razgledi po starejši slovenski literarni vedi

Oblikovanje: Jurij Jančič

Stavek in prelom: Alenka Maček

Izdajatelj: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU

Založnika:

Celjska Mohorjeva družba d.o.o.

zanjo Jože Faganel

Glavni urednik

Andrej Arko

Sozaložnik:

Založba ZRC, ZRC SAZU

zanjo Oto Luthar

Glavni urednik

Vojislav Likar

© 2007, Darko Dolinar, Celjska Mohorjeva družba, Založba ZRC

Natisnila: Tiskarna Pleško d. o. o, Ljubljana, v 500 izvodih

Izid knjige je podprla Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije

Recenzenta: prof. dr. Vladimir Kralj in prof. dr. Tomo Virk

Monografijo je sprejel uredniški svet znanstvenih izdaj Mohorjeve:

France Pibernik, doc. dr. Brane Senegačnik, akad. prof. dr. Terezija Zorko, Jože Horvat, Srečko Maček, doc. dr. Robert Petkovšek, doc. dr. Marjan Turnšek, mag. Luka Vidmar, dr. Lilijana Žnidaršič Golec, dr. Tomaž Erzar, doc. dr. Matjaž Maksimilijan in dr. Magdalena Šverc

Celje - Ljubljana 2007

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:

<https://doi.org/10.3986/9789612186999>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.163.6.09(091)

DOLINAR, Darko, 1942-

Med književnostjo, narodom in zgodovino : razgledi po starejši slovenski literarni vedi /
Darko Dolinar. - Celje : Celjska Mohorjeva družba ; Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU,
2007

ISBN 978-961-218-699-9 (Celjska Mohorjeva družba)

234149120

Vsebina

Uvod

Literarna veda pred ogledalom	9
-------------------------------------	---

O predmetu in metodah

Literarnoznanstvene in literarnozgodovinske metode	17
Teoretično-metodološki modeli v času med svetovnima vojnama	29
Kritične izdaje	41
Ljudsko slovstvo	53
Brižinski spomeniki	63
Reformacija	75
Literatura in literarna veda v obdobju moderne	93
Prešernova podoba med biografiko in arhitektoniko	103

O institucijah

Ljubljanska univerza in literarna veda: slavistika in slovenistika	117
Ljubljanska univerza in literarna veda: začetki komparativistike	135
Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino	151

O literarnih zgodovinarjih

Janez Trdina	173
Gregor Krek	189
Karel Štrekelj	201
Matija Murko	213
Ivan Prijatelj: poezija in literarna zgodovina	229
Ivan Prijatelj: recepcija Murna	241
France Kidrič: vprašanje o literarni umetnosti	255
Anton Slodnjak	281
Marja Boršnik	291

Bibliografija	301
Redakcijsko pojasnilo	319
Imensko kazalo	323
Summary	329

Uvod

Literarna veda pred ogledalom

Ta knjiga se ukvarja z literarno vedo na način, ki se je v zadnjih nekaj desetletjih drugje po svetu že zelo razširil, na Slovenskem pa je nekoliko manj poznan in še ne udomačen. Izraz »ukvarjati se z literarno vedo« v vsakdanjem pogovoru in tudi v strokovni rabi ponavadi najprej pomeni obravnavati literaturo tako, kot je to značilno za literarno vedo, ali pa pridobivati si zmožnost za takšno obravnavanje, denimo z ustreznim študijem. Kdor se ukvarja z našo stroko v tem smislu, si z njo bolj ali manj deli izhodišča in cilje, se pravi, da navsezadnje vendarle meri v literaturo kot glavni spoznavni cilj, četudi morda po ovinkih. V nasprotju s tem je predmet tukajšnje obravnave sama literarna veda, njen ustroj in način delovanja, in pri tem je spoznavni interes usmerjen drugače; rečeno v prisposodbi, izhaja iz literarne vede, vendar se takoj obrača spet nazaj k njej, kakor da bi se stroka hotela uzreti v ogledalu. Tukaj je pač na mestu vprašanje, od kod in zakaj takšno zanimanje literarne vede za samo sebe.

Če se ne zadovoljimo s preprosto domnevo, da je spontana radovednost, iz katere raste kritično spoznavanje, v precejšnji meri samostojna in se lahko usmeri h kateremu koli predmetu ali pojavu, je treba začeti z vprašanjem, od česa je literarna veda po svojem bistvu odvisna in čemu je najbolj zavezana. Odgovor se zdi kot na dlani, nakazuje ga že njeno ime: literarna veda je orodje za raziskovanje literature in pot k njenemu spoznavanju, zato je pred vsem drugim odvisna od nje in iz tega upravičuje svoj obstoj. Literarne vede brez literature sploh ne more biti, literaturo brez literarne vede pa si je načelno seveda mogoče zamisliti, četudi sta dejansko na različne načine tesno povezani, in to že zelo dolgo, od zgodnjih obdobjih kulturne zgodovine. Bolj natanko rečeno sestavljata to od nekdaj spojeno dvojico literatura in mišljenje o njej, ki nastopa v mnogih pojavnih oblikah: kot kritično ocenjevanje in vrednotenje literature po različnih vidikih, kot pretres njenih rab za različne namene ali kot čisto spoznavanje, bodisi filozofsko ali znanstveno. V literarnovednih načelnih izjavah in praktičnih dejavnostih se takšne usmeritve pogosto prepletajo, vendar med njimi praviloma prevladuje znanstveno spoznavna. Glede na takšno temeljno naravnost se literarna veda prišteva med znanosti in si s tem samorazumevanjem utemeljuje notranji ustroj, iz njega razvija osnovne zamisli o svojem predmetu ter načine in orodja za njegovo raziskovanje.

Literarno vedo torej opredeljujeta zaveza literaturi kot osrednjemu predmetu spoznavanja in zaveza znanosti kot temeljnemu načinu spoznavanja tega predmeta. Zato je razumljivo, da vsak večji premik v katerem koli teh dveh območjih sproži ustrezne spremembe tudi v njej sami.

O literarni vedi v današnjem pomenu besede lahko govorimo pravzaprav šele od tedaj, ko se je pred dobrima dvema stoletjema izoblikoval sodobni pojem literature in ko so se humanistične vede bolj ali manj dosledno in uspešno izvile iz prepleta s filozofijo in se opredelile kot znanosti. Celotno mišljenje na družbenem, duhovnem in umetnostnem področju je odtlej kazalo nekatere bistvene značilnosti, vezane zlasti na vznik in širjenje dveh temeljnih kategorij – zgodovine in naroda – in njima ustreznih oblik zavesti. V humanističnih vedah in z njimi vred v literarni vedi se je kot glavni mišljenjski vzorec uveljavil zgodovinsko razvojni model, ki pa se je povezoval in prepletal z nacionalno ideološkim modelom. V skladu s tem se je literarna veda razumevala kot zgodovinska in nacionalna veda in tudi tako delovala; to pomeni, da je bila literatura zanj v zgodovinskih razvojnih procesih nastajajoč in spreminjajoč se pojav, ki je na individualni ravni proizvod in izraz ustvarjalne osebnosti, na kolektivni pa atribut naroda, proizvod in manifestacija njegovega življenja ter obenem spodbuda za njegov nadaljnji razvoj. Seveda so se ob tako opredeljeni temeljni perspektivi pojavljala tudi njena delna nasprotja, denimo literarnoteoretični vidik ob literarnozgodovinskem ali primerjalni, se pravi mednarodni ob nacionalnem, vendar so lahko dosegala kvečjemu položaj podrejenih dopolnil v sklopu vladajočega občega modela.

Z neko mero poenostavljanja je mogoče trditi, da je bilo takšno stanje značilno za literarno vedo v devetnajstem stoletju in je trajalo še dolgo, vse dokler ga v novejšem času niso spremenili procesi, ki so spodkopali veljavo omenjenih temeljnih kategorij in miselnih vzorcev. Zgodovinsko razvojni pogled je bil v dvajsetem stoletju nekajkrat problematiziran, še najbolj radikalno v njegovi drugi polovici, toda skoraj vsakemu napadu nanj so hitro sledila prizadevanja za njegovo rehabilitacijo in prenovo. Podobno siloviti, le drugače potekajoči prevrati so se dogajali okrog koncepcije naroda in na njej utemeljenih nacionalnih ideologij. Vse to je močno vplivalo na današnji položaj, funkcijo in samorazumevanje tako literature kakor tudi filozofske, znanstvene in kritične misli o njej. Literarna veda se je v zadnjih nekaj desetletjih sicer res močno razmahnila, o čemer priča naraščajoče število institucij, na katerih ima oporišča, in publikacij, v katerih vodi svoj diskurz in izreka svoje ugotovitve. Obenem vlada v njej pluralizem teorij in metod, v katerem ni

mogoče prezreti krize miselnih temeljev, idejnih izhodišč ter intendiranih ciljev in namenov. Vendar je pomen te krize dvoumen, kajti v njej je mogoče razbrati nevarne grožnje za status in celo za sam obstoj stroke, hkrati pa se ji v takšnem položaju odpirajo tudi nove razvojne možnosti. Stroka, ki se znajde v navzkrižju različnih, nasprotujočih si izhodišč, perspektiv in ciljev, teorij in metod, se poskuša bolje orientirati tudi s pomočjo tega, da se ozre vase in si prizadeva temeljito in sistematično razumeti zakonitosti svojega obstoja in delovanja, ne le v sedanjosti, temveč tudi v preteklosti.

* * *

Takšne ugotovitve in predpostavke o občem stanju literarne vede nam določajo tudi izhodišča za njeno obravnavo na Slovenskem, ali drugače povedano, za obravnavo slovenske literarne vede. Seveda je treba najprej nakazati, kaj nam označuje ta izraz. Njegov pomenski obseg tukaj ni vnaprej podrobno opredeljen niti ni omejen samo na enega izmed različnih možnih pomenov, približno pa ga je le mogoče opisati. Njegova raba ni zastavljena tako široko, da bi zajela sleherno mišljenje o vsakršnih pojavnih oblikah literature, ki ga je mogoče srečati na Slovenskem, pa tudi ne tako ozko, da bi se omejila samo na tisto, kar je nastalo v slovenskem geografskem in etničnem prostoru ali samo pod peresi avtorjev slovenskega rodu. Noče biti tako restriktivna, da bi izključevala vse, kar ni strogo znanstveno, temveč poleg tega upošteva še zahtevnejšo kritiško, filozofsko ali publicistično misel o literaturi, predvsem v zgodnjih razdobjih. Četudi so s tem robovi interesnega območja zabrisani in se analiza tu in tam preliva čez njegove meje, je njeno težišče vsekakor na zgodovinskem obravnavanju slovenske književnosti in z njo tesno povezane obče, to je teoretične in metodološke problematike.

Omejitev na slovensko območje ne pomeni, da želimo obravnavati našo literarno vedo kot svojevrsten, samoroden pojav ne glede na njegove evropske vzporednice, povezave in zglede, saj bi bil tak poskus vnaprej obsojen na propad. Nasprotno, širši kontekst je ves čas prisoten, posamezna izvajanja so formulirana tako, da molče kažejo nanj, ponekod ga tudi izrecno priključujejo. Razlogi za omejitev niso v prvi vrsti zunanje pragmatični, kot denimo skrb za obvladljiv obseg snovi, temveč so vsebinsko utemeljeni. Ravno zaradi tega, ker sta v literarni vedi izbranega obdobja igrali osrednjo vlogo kategoriji naroda in zgodovine, ker se je stroka takrat razumela in delovala kot zgodovinska in nacionalna veda, je ni mogoče ustrezno analizirati in razumeti, ne da bi pri tem upoštevali njeno konkretno zgodovinsko in družbeno okolje.

Naša obravnava zajema razdobje nekako od srede 19. do srede 20. stoletja, le izjemoma poseže čez to časovno mejo. Osredinja se na razvojno fazo stroke pred omenjenimi velikimi spremembami v nedavni preteklosti, fazo, ki bi jo nemara lahko poimenovali za »normalno« v nasprotju z naslednjo, »prevratno«. S časovno omejitvijo je torej do znatne mere zagotovljena tudi vsebinska enotnost osrednjega predmeta obravnave.

Slovenska literarna veda je v tem razdobju nastajala postopno po več razvojnih linijah. Iz širšega območja filologije se je izdvojila kot pretežno literarnozgodovinska stroka; znotraj obče slavistike se je izoblikovala kot posebno, jezikovno-kulturno določeno področje in prevzela vlogo ene osrednjih nacionalnih ved; da bi si pridobila znanstveno legitimnost, se je opirala na takrat prevladujoča pojmovanja znanstvenosti in privzemala temeljne postavke pozitivistične ali historično-empirične teorije in metodologije, ki jim je pridružila posamezne drugorodne, povečini duhovnozgodovinske elemente. Proti koncu tega razdobja pa se tudi na Slovenskem že napoveduje obrat k drugačnim teoretično-metodološkim usmeritvam, ki postavljajo v ospredje literarno delo, odpirajo fenomenološke, ontološke, eksistencialne in takoj zatem tudi že strukturalne poglede nanj; hkrati začenja usihati nacionalnoideološka funkcija literature in z njo vred literarne vede. Spričo tega je smotrno, da se knjiga zaključi ob prvih znamenjih teh bistvenih sprememb.

V tako določenih mejah poteka obravnava z več medsebojno povezanih in dopolnjujočih se vidikov, ki so za literarno vedo vsak po svoje pomembni. V njeno notranjo, miselno-teoretično zgradbo posegajo prispevki o njenem predmetu in metodah, zunanjih razsežnosti njenega obstoja pa se dotikajo prispevki o institucijah, v katerih poteka njeno delovanje, in o osebnostih, ki so njeni glavni nosilci. Vprašanje o metodah je najprej panoramsko razgrnjeno, nato se njegova analiza osredini na prvo polovico 20. stoletja, predvsem na obdobje med svetovnjima vonjama. Metodološki in predmetni vidik sta združena ob kritičnih izdajah, kjer gre za pot ali način, kako veda evidentira svoje osrednje predmetno območje – besedila – in ga pripravi za nadaljnjo obdelavo. Vprašanje o predmetu vprašuje v več smereh, kako slovenska literarna veda opredeljuje svoj raziskovalni predmet, še zlasti, kako ga omejuje s systemskega in s časovno-razvojnega vidika. Pri prvem je ob problemu ljudskega slovstva prikazano, kako in kdaj se to mejno območje uvršča v sklop predmeta-literature ali pa se izloča iz njega. Pri drugem gre za to, kdaj in kako se v očeh literarne zgodovine začenja slovenska književnost; za ta vidik sta relevantna primera Brižinski spomeniki na začetku srednjeveškega pi-

smenstva in reformacijska književnost na začetku zavestnega in sklenjenega književnega delovanja. Prešernova poezija in literatura slovenske moderne pa rabita kot primer, kako stroka obravnava pojave, ki po splošnem soglasju sodijo v središče njenega predmetnega področja. Vprašanja o njeni institucionalni osnovi in socialni eksistenci se lotevamo v razdobju, ko si je veda utrjevala znanstveni ustroj in uveljavljala svojo družbeno oziroma nacionalnoideološko funkcijo. Odločilen dogodek v tem času je brez dvoma ustanovitev ljubljanske univerze in ureditev študija literature na njej; vzporedno s tem je vredno pozornosti tudi prvo strogo znanstveno glasilo, v katerem je imela slovenska literarna veda domicil. Zadnji, najboljšežnejši del knjige zavzemajo prispevki o nekaterih njenih osrednjih predstavnikih; od njihove individualne ustvarjalne dejavnosti je navsezadnje odvisen obstoj literarne vede tako v socialno institucionalni kakor tudi v miselno teoretični razsežnosti.

Pogledi z različnih strani si torej prizadevajo upoštevati kompleksni, večplastni ustroj literarne vede. Vendar se ne razhajajo toliko, kot bi se zdelo na prvi mah, temveč se obračajo k istim problemskim sklopom: pri obravnavi institucij gre predvsem za to, kakšne koncepcije stroke se uveljavljajo v njihovi sistemski ureditvi in personalni zasedbi, in pri obravnavi osebnosti ne gre toliko za potek njihovega življenja in delovanja, za njihovo biografijo ali psihologijo, temveč predvsem za njihove temeljne zamisli o sami stroki in njenem predmetu ter za njihove prispevke k njenemu institucionalnemu urejanju in socialnemu uveljavljanju.

* * *

Na zgradbo knjige v precejšnji meri vpliva njen historiat. Prve verzije spisov, združenih v njej, so nastajale ob različnih priložnostih in za različne namene, največ kot referati na znanstvenih posvetovanjih ali članki v strokovnih revijah in tematskih zbornikih.¹ Vsi ti prispevki so rezultati avtorjevega dela na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU. Vsebinsko sorodnost jim poleg izbranega predmeta in zanj značilne problematike zagotavljajo skupna izhodišča, skicirana tukaj in podrobneje orisana na nekaterih drugih mestih. Ob sopostavljanju in povezovanju argumentacij in ugotovitev se nakazujejo obrisi razvojnih črt neke celote, ki segajo prek meja posameznih poglavij. Vendar je med njimi precej vrzeli, verjetno še največ pri izboru posebej obravnavanih literarnih zgod-

¹ Podatki o tem so navedeni na koncu knjige.

vinarjev. Predstavljeni so predvsem zastopniki »akademske linije«, šolani in na univerzah delujoči filologi, dodati pa bi jim bilo mogoče še vrsto kritikov, publicistov in šolnikov, ki so objavljali literarnozgodovinske spise (in so upoštevani v diahronih predstavitev posameznih vsebinskih problemov). Zato bi bilo zgrešeno, če bi kdo hotel v tem delu videti poskus sintetičnega prikaza slovenske literarne vede ali sklenjenega očrta njenega zgodovinskega razvoja. Slejkoprej so to samostojne obravnave izrezov kompleksne celote, ki pa so izbrani tako, da so zanjo z različnih vidikov reprezentativni. Seveda jih spremljajo neizogibne pomanjkljivosti, povezane z dolgotrajnim nastajanjem knjige oziroma njenih sestavin. Stroka je medtem v marsikaterem pogledu močno napredovala, tudi kar zadeva tukaj obravnavano problematiko, zato zlasti tista poglavja, katerih zasnova in prvi zapis sta že najbolj oddaljena, ne morejo upoštevati njenih zadnjih dognanj. Vendar si ta besedila niti ne prizadevajo za to; niso vsebinsko dopolnjena ali korigirana s poznejšimi, tujimi ali lastnimi razgledi in spoznanji, temveč ostajajo v svojem prvotnem strokovnem obzorju. Kljub temu upam, da v njih razgrnjena problematika ni izgubila veljave in da so tukaj predstavljena stališča še zmeraj relevantna za nadaljnjo razpravo v literarni vedi in o njej.

O predmetu in metodah

Literarnoznanstvene in literarnozgodovinske metode

V preteklosti, vse od nastanka modernega pojma literatura ob koncu 18. stoletja, se je preučevanje literature razumelo in opredeljevalo kot zgodovinska veda in se največkrat označevalo s teminom *literarna zgodovina*. V prvi polovici 20. stoletja, na Slovenskem pa še nekoliko pozneje, je drugačno, ne več izključno zgodovinsko razumevanje predmeta potegnilo za sabo drugačen izbor metod; hkrati s tem so se spremenile terminološke oznake. Dotedanja širša raba se je ohranila le v izjemnih primerih, še največkrat v sklopu »jezikoslovje in literarna zgodovina«, ki po tradiciji poimenuje glavni področji filologije. Kot splošna oznaka za celoto stroke se je uveljavil termin *literarna veda* ali *literarna znanost*, medtem ko *literarna zgodovina* označuje samo še njen del. Glede na to je torej smiselno razpravljati najprej o metodah literarne vede ali literarnoznanstvenih metodah in šele v njihovem sklopu o literarnozgodovinskih metodah.

* * *

Vprašanje o metodi je ena od stalnic evropske znanosti od začetka novega veka, v zadnjih desetletjih pa je postalo še posebej pereče na področju humanističnih ved in tudi na področju literarne vede. Z metodami se ukvarja metodologija. Vsaka stroka goji metodologijo in jo uvršča bodisi med svoje pomožne vede ali discipline bodisi v soseščino svojih teoretičnih območij ali prav mednje. Metodologija se zaradi bližine s teorijo ne ukvarja samo z metodami v ožjem pomenu, tj. z delovnimi postopki, temveč prehaja v načelno utemeljitev in samopremislek stroke. Pomen metodologije v današnjem času še narašča zaradi t. i. metodološkega pluralizma, tj. hkratnega obstoja in konkurence različnih metodoloških smeri, ker si mora v takšnih razmerah vsak raziskovalec pač razčistiti, kaj pravzaprav dela in zakaj to tako dela. Poleg metodologij posameznih strok obstaja obča znanstvena metodologija, ki jo klasifikacije znanstvenih dejavnosti štejejo za bližnjo sorodnico logike. Obča metodologija je seveda oddaljena od konkretnih vprašanj, vezanih na različna predmetna območja, vendar je za metodologije posameznih strok pomembna, ker poleg splošnih značilnosti znanosti in znanstvene metode analizira tudi posebnosti osnovnih tipov ali skupin znanosti (npr. eksaktnih in naravoslovnih na eni, družbenih, zgodovinskih in umetnostnih na drugi

strani); ravno pripadnost posamezne stroke tej ali drugi skupini pa določa marsikaj bistvenega tudi za njene posebne metode.

* * *

Izraz metoda izvira iz grške besede *methodos*: ta je prvotno pomenila pot, ki vodi k čemu, potem preiskovanje, način učenja ali preiskovanja; ob začetkih novoveške filozofije in znanosti pa je dobila pomen sistematičnega postopka ali poti, ki vodi do spoznanja. Od takrat je metoda eno temeljnih določil znanosti, saj se znanost razlikuje od drugih načinov miselnega dela ravno po metodi, ki daje njenim spoznanjem zanjo značilno gotovost in zanesljivost.

Toda pomen termina metoda je v dejanski rabi zelo razvejan.² Metode so najprej osnovni koraki ali postopki, ki sestavljajo sleherno z razumom vodeno dejavnost. Ti elementarni postopki se združujejo v sklope, ki so bodisi skupna last znanosti, filozofije, kritike itd., sploh vsakršnega sistematičnega miselnega dela in jih izrecno obravnava logika, bodisi so značilni predvsem za znanstven način mišljenja. Med prve sodijo klasifikacija pojmov, postavljanje hipotez, sklepanje, dokazovanje, indukcija in dedukcija, analiza in sinteza, med druge pa postavljanje problema, opredeljevanje predmetnega območja, iskanje in ugotavljanje dejstev, opisovanje, rekonstruiranje, primerjanje, eksperimentiranje, preverjanje, interpretiranje, vrednotenje, formuliranje dognanj. Ko se ti postopki prilagodijo posebnostim vsakokratnega predmeta raziskovanja, nastanejo iz njih metode posameznih strok ali širših skupin oziroma tipov znanosti, npr. matematična, statistična, biološka, sociološka, psihološka, zgodovinska metoda, ali širše, naravoslovna in družboslovna metoda. Naposled je za vsako izmed teoretično-metodoloških smeri in šol, ki si sledijo v zgodovini znanosti, značilen poseben kompleks metod: tako govorimo o pozitivistični, duhovnozgodovinski, formalistični, strukturalistični metodi ipd.

Te obče ugotovitve veljajo tudi za literarno vedo. Njen sistematičen pregled bi zahteval obravnavo po različnih ravneh in njihovih medsebojnih povezavah. Tukaj pa lahko samo opozorim, da se danes pač ni več mogoče zadovoljiti s preprostim empirično-induktivnim receptom, kakršnega ponujajo tele besede: navedi dejstva, potegni črto pod njimi in poglej, kaj ti pokaže

---

² K naslednjim izvajanjem prim. zlasti Kos 1988.

vsota.³ Ko se torej dotikamo posameznih vidikov metodologije, se moramo zavedati, da so iztrgani iz zelo zapletenega, mnogostranskega konteksta in zato poenostavljeni.

* * *

Literarna veda je na Slovenskem v glavnem prešla enake razvojne faze kot drugje v Evropi; tudi v njej so se pojavljale iste idejno-metodološke smeri ali šole. Toda pri nas se je konstituirala v znanost pozneje kot v velikih evropskih kulturah – šele v znamenju pozitivizma ob začetku 20. stoletja – in tudi njene nadaljnje razvojne faze so zvečine nastopale pozneje; so manj izrazite ter bolj pomešane in prepletene med seboj, torej so sinkretične, včasih celo eklektične, tako da jih smemo docela razločevati samo zaradi lažjega pregleda.⁴

V 19. stoletju je prevladovala filološka ali biografsko-bibliografska usmeritev; sega od začetkov pri Kopitarju prek prvega vrha pri Čopu in mimo Levca ter vrste drugih vse do obširne Glaserjeve slovstvene zgodovine. Pozitivistična smer se je uveljavila v prvih desetletjih 20. stoletja in dosegla vrh s Prijateljem in Kidričem. Ker pa se je v tem času drugje po Evropi že razkrajala, je bil naš pozitivizem pomešan z vplivi poznejših in pozitivizmu nasprotnih smeri, zlasti duhovnozgodovinske. Ta se ni uveljavila kot sklenjena celota, temveč v posameznih vidikih, največkrat prepletenih s sestavi-

³ Podobne formulacije je npr. uporabljal France Kidrič v polemikah, mdr. s Puntarjem (Kidrič 1928; tudi v Kidrič 1978/III, str. 166).

⁴ Ne njena zgodovina ne njena metodologija še nista obdelani podrobno in v celoti, pač pa so zadovoljivo osvetljeni nekateri njuni vidiki. – Zgodovine literarne vede se dotikajo vse obširnejše zgodovine slovenskega slovstva, največkrat v ustreznih odlomkih poglavij o posameznih dobah; strnjen pregled njenega razvoja dajeta Slodnjak 1968 in Kmecl 1965b, pregled njenih metod pa Zadavec 1965. Od glavnih teoretično-metodoloških smeri sta bila podrobneje obravnavana pozitivizem (Dolinar 1978) in duhovna zgodovina (Virk 1989); od posameznih starejših avtorjev največ I. Prijatelj in F. Kidrič, A. Žigon in I. Grafenauer pa precej manj; od nekoliko mlajših največ J. Vidmar, A. Ocvirk in A. Slodnjak. – Načelne metodološke vidike obravnavajo sistematični pregledi literarne teorije in celotne literarne vede (Prijatelj 1919–1952; – Kelemina 1927; – Ocvirk 1936a; Ocvirk 1978; – Kmecl 1976; – Kos 1983). Posameznih metodoloških vprašanj se dotikajo številne razprave in članki. Sorazmerno reprezentativen izbor avtorskih stališč je zajela anketa o položaju literarne znanosti na Slovenskem v Naših razgledih 1970, št. 5–10. – Za literarno vedo relevantne ugotovitve je najti tudi v mnogih prispevkih o teoretičnih osnovah in zgodovinskem razvoju literarne kritike, esejistike in literarne grammatike.

nami pozitivizma. V podobnih spojih so se že med vojnama začela pojavljati opazna znamenja marksistične oziroma zgodovinskomaterialistične usmeritve. Zgodnji formalizem in strukturalizem pa je takrat zapustil komaj kako bežno začetno sled.

V času po drugi svetovni vojni je bil razvojni proces hitrejši, bolj razvejen in bolj nepregleden. Po eni strani je izzvenela starejša pozitivistična oziroma empirično-historična orientacija, križana z duhovnozgodovinskimi elementi. Vpliv dogmatičnega marksizma je v prvem povojnem desetletju znatno narasel, vendar ni docela spodrinil drugih historičnih usmeritev in je kmalu opešal. V petdesetih letih 20. stoletja je literarna veda premikala v ospredje estetskoumetniške vidike literature, si prisvajala metodo imanentne interpretacije in jo poskušala uskladiti z zgodovinskim pogledom na predmet. Bolj v kritiki in esejistiki kot v univerzitetni literarni vedi se je že proti koncu petdesetih in v šestdesetih letih razvilo eksistencialno-ontološko in bitnozgodovinsko tolmačenje literature, povezano z literarnofenomenološko metodo. V sedemdesetih ga je večinoma spodrinila strukturalistično-semiotična orientacija, ki pa je že prehajala v elemente poststrukturalizma, zlasti v obliki teoretične psihoanalize; pač pa je doslej najti komaj nekaj literarnohermenevtičnih in recepcijskoteoretičnih poskusov. S temi smermi so se vsaj od sredine petdesetih let prepletale posamezne težnje neopozitivizma in neomarksizma ter prenovljene duhovne zgodovine.

* * *

Pri vsaki med temi smermi sta izbor in povezava metod usklajena s teoretično vsebinskimi vidiki, zlasti s pojmovanjem predmeta, z načelnimi izhodišči in z izrecno postavljenimi cilji, vsi ti elementi skupaj pa sestavljajo temeljni strukturni model smeri.⁵ Takšne modele je mogoče spremljati v hkratnem konkurenčnem obstoju in razvojnem zaporedju, ob tem pa z nekaterimi medsebojnimi razmerji njihovih sestavin nakazati orientacijo po celoti.

Eno takšnih orientacijskih potez najdemo v razmerju med literarno zgodovino in teorijo. Zgodovina je dolgo časa veljala za temeljno disciplino, tako da se je literarna veda v celoti identificirala z njo, teorija pa je bila samo njeno dopolnilo ali pomožna veda. Šele ob zlomu starejšega pozitivizma in ob splošni krizi historizma, ki je prizadela tudi duhovnozgodovinsko usmeritev,

⁵ Gl. naslednje poglavje, spodaj str. 29 sl. Prim. tudi Dolinar 1997a; Dolinar 2001a.

ter z nastopom ahistoričnih tendenc se je literarna teorija postopno osamosvojila in postala enakovredna temeljna disciplina, ponekod pa je celo prevzela vodilno vlogo. Toda nekatere novejšje teoretično-metodološke smeri, kot kritična teorija družbe, filozofska hermenevtika in recepcijska estetika, so spet prevesile nihalo k historičnemu temeljnemu pogledu, seveda prežetemu s teoretičnimi vidiki.

Drug tak vidik se odpira ob razmerju med nacionalno in primerjalno literarno vedo. Tudi tukaj ne gre toliko za bistveno različno opredelitev samega predmeta raziskovanja, temveč bolj za različne poglede nanj in za postavljanje v različne kontekste. Razvoj literarne vede je peljal k medsebojnemu diferenciranju in osamosvajanju obeh disciplin. Vendar se je izkazalo, da se smiselno dopolnjujeta in da sta zaradi tega tako rekoč obsojeni na smotrno sodelovanje.⁶

Literarna teorija se je uveljavljala hitreje v okviru primerjalne kot v okviru nacionalne literarne vede: kadar je predmet raziskovanja zamejen v območje nacionalne literature, se namreč laže povezuje z drugimi, neliterarnimi območji nacionalne zgodovine in je zaradi tega bolj dostopen zgodovinski kot teoretični obravnavi. Tudi pri nas se je literarna teorija začela osamosvajati v okviru komparativistike že v času med vojnama. Po vojni je ta trend dosegel slovenistiko; teorija pa je tukaj ostajala vezana na zgodovino, le da si je ob njej pridobila veliko pomembnejše mesto kakor dotlej.

Razmerje med zgodovino in teorijo kot glavnima področjema in disciplinama literarne vede se v precejšnji meri prekriva z razmerjem med njenimi historično razvojnimi in ahistorično sistematičnimi vidiki. Vendar ti dve razmerji nista identični, saj lahko opazimo razvejenost na temeljna vidika tako v okviru zgodovine kot v okviru teorije. Teoretične teme je mogoče obravnavati tudi pretežno zgodovinsko razvojno, zgodovinskim temam se je mogoče bližati tudi skozi mrežo teoretičnih konceptov. Čedalje tesnejše prepletanje teh vidikov priča o notranjem razvoju stroke; z njim gresta ponavadi vstric čedalje bolj izrazita avtorefleksija in teoretično-metodološka zavest. Z nekoliko spremenjenega zornega kota se pokaže, da gre pri tem še za razmerje med empiričnim in teoretičnim. Tako v literarni zgodovini kakor v literarni teoriji se obseg in pomen zgolj empiričnih sestavin in vidikov krči

⁶ Za historiat primerjalne književnosti na Slovenskem gl. poglavje o ljubljanski univerzi, spodaj str. 135 sl. Gl. tudi Kos 1978.

na račun teoretičnih. To pa nadalje vpliva na izbor osnovnega načina mišljenja in sklepanja: ob poudarjenih empiričnih komponentah navadno prevladuje induktivna metoda, ob poudarjenih teoretičnih vidikih je večji pomen deduktivno-hipotetične metode.

* * *

Vse te spremembe se ne dogajajo samo v literarni vedi; ravno narobe, ta se ves čas opira na metode in teoretična načela sorodnih, pa tudi bolj oddaljenih strok in področij. Pozitivizem se je navezoval na biologijo in sociologijo (na Slovenskem sicer razmeroma manj kot drugje) in še največ na kulturno, socialno ter politično zgodovino. Po tem mu je bila dokaj podobna marksistična orientacija, le da je opuščala individualne biološko-psihološke vidike na račun kolektivnih družbenoekonomskih. Duhovnozgodovinska usmeritev je trgala navezavo literature na območja zunanje realnosti ter se obračala k idejni zgodovini, filozofiji, psihologiji in k drugim umetnostnim vedam. Fenomenološke in ontološko-eksistencialne težnje so se napajale neposredno pri ustreznih filozofskih smereh. Formalistične in strukturalistične težnje so se orientirale predvsem po lingvistiki in poleg nje po matematiki. Receptijskoteoretični poskusi pa se spet obračajo k zgodovini, toda pojmovani bistveno drugače kot prej.

Če torej povzamemo ta razmerja, se pokaže, da si literarna veda vzpostavlja teoretično-metodološko zgradbo skozi mrežo mnogoterih povezav z drugimi znanstvenimi in filozofskimi strokami. Toda takšnemu opiranju literarne vede na znanost in filozofijo ves čas bolj ali manj prikrito nasprotujejo težnje, ki jih občasno izražata avtorefleksija literarnih ustvarjalcev in literarna kritika; opozarjata namreč, da je glavni vir spoznanja o literaturi vendarle bralčev neposredni stik z njo v literarno-estetskem doživljanju. S tem pa se relacijam literarne vede do znanosti in filozofije pridružuje še relacija do literarne umetnosti, ki prav tako vpliva na njen notranji ustroj, saj spremembam literature prej ali pozneje sledijo tudi spremembe literarne vede.

* * *

Potem ko smo preleteli odločilne dejavnike v prostoru, v katerem se formira teoretično-metodološka zgradba literarne vede, se obračamo k metodam literarne zgodovine. Razdeliti jih je mogoče na dve skupini. V eno sodijo tiste, katerih namen je ugotavljati dejstva, se pravi zbrati, klasificirati in prečistiti

fond besedil, ki so osrednje predmetno področje literarne vede, ter vzpostaviti bibliografsko, biografsko in dogodkovno kronološko zaporedje; v drugo pa sodita analitična in sintetična obravnava literarnozgodovinskih procesov in struktur. Prva skupina metod je nastala v sklopu nekdanje filologije,⁷ v drugi skupini so literarnozgodovinske metode v ožjem pomenu besede, ki pa jih v drugačnih zvezah srečamo tudi v drugih zgodovinskih, umetnostnih in družbenih vedah. Filoloških metod nekateri celo ne obravnavajo kot del literarne vede, temveč kot njene predpostavke ali nujna pripravljalna dela. To so bibliografija, tekstna kritika oz. tekstologija in edicijska tehnika; v filološki tradiciji se jim pridružuje še biografija ustvarjalcev, ki pa sega že v pravo literarno zgodovino.

Preprosta začetna opredelitev se glasi, da je literarna zgodovina raziskovanje in prikaz literature v časovnem zaporedju. Njena prva naloga je torej vzpostaviti to zaporedje. Začne se s kronologijo dejstev in dogodkov, ki pa je samo ogrodje, ob katerem se vprašanja o zgodovinskih procesih in njihovem raziskovanju šele začnejo postavljati.⁸

Takšna vprašanja se zelo težko omejijo samo na področje metod, ker so metode pač bistveno povezane z opredelitvijo predmeta. Predmet literarne zgodovine je seveda literatura, vendar se ob natančnejši določitvi vsebine tega pojma začnejo težave: ali sodijo vanj samo literarna dela, ali poleg njih tudi avtorji, ali namesto njih morda bralci, ali pa vse, kar je povezano v krog literarne komunikacije? Literarna zgodovina je razvila vrsto pojmov in kategorij, kot so smer, tok, gibanje, šola, skupina, generacija, s katerimi si prizadeva ujeti nadindividualne vidike svojega predmeta. Poleg tega konstruira razvojne linije po delnih predmetnih področjih, npr. po posameznih zvrsteh, stilih, temah. Njena temeljna kategorija pa je vsekakor doba. Ravno ob vprašanju o notranjem ustroju dobe, o njenih literarnih in neliterarnih sestavinah ter o njihovih medsebojnih zvezah se temeljne literarnozgodovinske zamisli bistveno razhajajo. Pozitivizem in duhovna zgodovina sta vsak po svoje koncipirala sestavo dobe na široko, z mnogimi neliterarnimi komponentami. Poznejše smeri so dobo omejevale na literarno-kulturno področje. Nekatere sodobne težnje, ki si prizadevajo prenoviti historizem, jo spet širijo, le da se omejujejo samo na tisto, kar je za literaturo zares relevantno.

⁷ Vprašanja o mestu in pomenu filoloških metod v literarni vedi obravnavajo njeni sistematični pregledi: za slovensko območje prim. op. 4, zlasti Prijatelj 1919. – Kelemina 1927. – Kmecl 1976. – Ocvirk 1978. Prim. tudi poglavje o kritičnih izdajah, spodaj str. 41 sl.

⁸ Prim. literaturo, navedeno v op. 4, in v njej vključeno bibliografijo.

Nadaljnje pomembno vprašanje zadeva periodizacijo, tj. razdelitev zgodovinskega poteka na manjše enote. Od prvotne, zgolj kronološke periodizacije v starejši filologiji je pozitivizem prešel na zgodovinsko, večidel po političnih, socialnih in kulturnih vidikih. Duhovna zgodovina je izdelala občo shemo idejno-estetskih smeri in dob, utemeljeno s konceptom enotnega duha dobe. Kot poseben, psihološko ali sociološko podprt vidik se je uveljavljalo periodiziranje po generacijah ustvarjalcev. Novejše smeri, ki so kritizirale slabosti občega historizma in postavile v ospredje literarno delo, so tudi v periodizacijski shemi bolj poudarjale literarno-umetnostne vidike.

Literarni zgodovini ne gre samo za časovno rekonstrukcijo dogajanja, temveč ga hoče razumeti in razložiti. Zato išče v njem povezavo, notranjo logiko oziroma zakonitost. Raziskuje jo na sinhroni in na diahroni ravni, v zvezah med pojavi iste dobe in med pojavi v različnih dobah. Tako kot druge zgodovinske vede najde eno svojih problemskih težišč v pojmu razvoj. Zamisli o njem so različne: razvoj ima izhodišče, smer in cilj; je lahko linearen ali ciklični; preprosto premočrten ali zapleten in večsmeren; progresiven, nevtralen ali regresiven. Razlagati ga je mogoče s predpostavljenimi občimi zakoni, ki lahko sodijo v kategorijo vzročnosti (in delujejo bodisi v genetični bodisi v finalni smeri) ali pa v kategorijo strukturnih pravilnosti in analogij. Nasprotno je ob dvomu v obstoj občih zakonov zgodovinskega razvoja mogoče z empiričnim raziskovanjem ugotavljati, ali veljajo kake zakonitosti vsaj na parcialnih območjih. Glede na to, kako se literarna zgodovina odloča o teh dilemah, se pridružuje temu ali drugemu tipu občje zgodovine oziroma tej ali oni filozofskozgodovinski koncepciji.⁹ V okviru takih splošnih odločitev pa mora reševati specifičen problem, kaj se pravzaprav razvija v zgodovinskem poteku: posamezni vidiki oziroma sestavine literature, literatura kot celota ali kot del širše celote. Ta problem se povezuje z nadaljnjim, ali je mogoče zadovoljivo razložiti razvoj kot imanentno literaren proces ali pa je pri tem nujno treba poseči v zunajliterarna območja.

Literarna zgodovina tako kot sleherna zgodovinska veda ob opisovanju in razlaganju tudi vrednoti. Vrednotenje je lahko samo implicitno, kadar spremlja in sodoloča izhodišča, načelne poglede na predmet, izbor in način obdelave gradiva, rekonstrukcijo in interpretacijo razvojnega procesa. Lahko

⁹ V anketi, objavljeni v *Sodobnosti* 1990, št. 8–9, odgovarja nekaj slovenskih zgodovinarjev na načelna in metodološka vprašanja, ki so do neke mere relevantna tudi za našo stroko, med drugim tudi o razmerju med občo in literarno zgodovino.

pa je tudi eksplicitno, ponavadi ob formuliranju dognanj zgodovinske raziskave; v tem primeru mora zgodovinar vsekakor razložiti in utemeljiti svoje vrednostne kriterije. Vrednotenje spremljajo dileme, ki izhajajo iz temeljnih pogledov na predmet in na zgodovino, zaostriale pa so se, odkar je literatura predvsem estetsko opredeljena. Vprašanje je, ali imajo pojavi vrednost sami po sebi, po svoji literarno-umetniški razsežnosti, ali pa po mestu in vlogi v razvojnem procesu, ali so torej literarno-estetske ali zgodovinsko-razvojne vrednote. Kadar gre za nacionalno literarno zgodovino, se temu pridruži še vprašanje, ali imajo te vrednote širšo ali ožjo veljavo, ali so priznane v mednarodnem merilu ali samo v mejah nacionalne literature. Vendar se zdi, da so tako formulirane dileme relevantne predvsem v okviru predstave o objektivnem spoznavanju zgodovine. Moderna, zlasti hermenevtična teorija, ki vključuje v dogajanje zgodovine tudi spoznavajočega zgodovinarja, je očitno že toliko spremenila zastavitev problema, da je tem vprašanjem vzela nekaj ostrine.

Med metodološke vidike sodi še način predstavljanja in sporočanja. Literarna zgodovina je ena tistih znanosti, ki v svojih končnih izdelkih poleg rezultatov formulirajo tudi znaten del samega raziskovalnega procesa, seveda v različnih oblikah. Bibliografske in tekstnokritične ugotovitve so največkrat objavljene v opombah in komentarjih, le izjemoma samostojno, in še to pogosteje v publikacijah gradivskega in priročniškega tipa kakor v razpravah. Tudi biografske podatke je najti na takšnih mestih. Vendar sega biografija še v druga območja, bodisi kot sestavina monografskih in sintetičnih spisov, bodisi kot samostojna zvrst. V starejših razvojnih fazah stroke je bila biografija sploh ena njenih osrednjih zvrsti, potem pa je zgubljala pomen in se preoblikovala v problemsko monografijo, v kateri je biografski vidik le eden med mnogimi. Na osrednjem mestu so slej ko prej sintetični prikazi širših kompleksov, kot so zgodovina kake dobe, smeri ali šole, vrste ali zvrsti v nacionalnem ali v mednarodnem merilu, pa seveda zgodovina celotne nacionalne literature ali literature širšega kulturnega kroga. V notranji zgradbi in ureditvi takih sintetičnih del se zrcalijo tako rekoč vsi temeljni teoretično-metodološki problemi: problem opredelitve in omejitve predmetnega področja, problem ustroja dobe, problem koncepta razvoja in njegovih zakonitosti, problem vrednotenja itd. Kot glavni vidik ureditve snovi se je večinoma uveljavila obča periodizacijska shema po literarnozgodovinskih dobah in smereh. Znotraj njih pa se piscem ponuja več možnosti. Obravnavo je mogoče speljati z vrsto sklenjenih biografskih orisov ali po kronološkem poteku literarno-kulturnega dogajanja ali po sistematiki problemskih vidi-

kov ali še kako drugače; v praksi največkrat srečamo različne kombinacije vseh teh načinov.

Literarna zgodovina nima na voljo tako podrobno izdelanih in razčlenjenih instrumentov za argumentacijo in verifikacijo svojega dela kot eksaktne vede, zato jih mora nadomeščati z učinkovitim in prepričljivim predstavljanjem oz. sporočanjem, v katerega je vključen ekonomičen izbor in smotrna kombinacija gradivskih in razpravnih elementov. Tako imajo zlasti sintetična literarnozgodovinska dela močne pripovedne sestavine, zaradi katerih jih ponekod uvrščajo v didaktično prozo, torej v zvrst na meji literature. To pa je, če hočemo, spet mogoče razumeti kot svojevrsten odmev posebnega, tesnega razmerja do literature, ki je konstitutivni element literarne vede.

* * *

Kratki pregled metodološke problematike naj dopolni še nekaj pripomb o novjšem razvoju slovenske literarne zgodovine.

Filološke in faktografsko-zgodovinske metode so bile v njej najbolj poudarjene pod vlado pozitivizma in empirizma; njuni nasprotniki so jih najprej zanemarjali, pozneje pa se je izkazalo, da njihove možnosti še zdaleč niso izčrpane in da stroka v razvitem stanju nikakor ne shaja brez njih, četudi jih ima samo za nujne pripomočke. Njihovi rezultati se kažejo v številnih, čedalje bolj metodološko izčiščenih znanstvenih izdajah tekstov in gradiva¹⁰ ter v dopolnjevanju temeljnih strokovnih in splošnih priročnikov.¹¹ Bibliografsko in kronološko ogrodje slovenske literature je v glavnem ustaljeno, vendar mu je mogoče dodati še marsikaj zlasti za starejše dobe od začetkov pismenstva do začetkov umetne literature, za novejše pa tam, kjer je bilo pritegnjeno v obdelavo kako doslej še nedotaknjeno ali namerno izločeno področje.¹²

¹⁰ Prim. *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*, kjer se kažejo velike konceptualne in metodološke razlike med ureditvijo starejših in novejših izdaj; prim. tudi seriji Korespondence pomembnih Slovencev in Dela, oboje v izdaji SAZU. – Več o izdajah v posebnem poglavju, spodaj str. 41 sl.

¹¹ Zlasti *Slovenska bibliografija*, *Slovenski biografski leksikon*, *Enciklopedija Slovenije*.

¹² Pomembni tekstni prispevki k starejšim dobam so med drugim: objava starogorskega rokopisa v JiS 1974 in vrsta na novo odkritih primerov uradne rabe slovenščine; *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede 19. stoletja*, 1978–79 (ur. A. Gspan in A. Slodnjak); *Slovenska plemiška pisma*, 1980 (ur. P. Merku). Tekstni fond novejših dob je bil razširjen s pritegnitvijo nekaterih polliterarnih zvrsti, kot dokumentarne in spominske proze, ter posebej s trivialno literaturo (prim. Hladnik 1983).

Biografija avtorja je izgubila osrednje mesto, ki ga je imela v starejši literarni zgodovini od Levca naprej, in se preoblikovala v problemsko monografsko obravnavo individualnega avtorskega opusa;¹³ popularnejšo različico z nekaj več biografskimi komponentami je gojila zbirka *Znameniti Slovenci*. Hkrati z biografijo se je umaknil individualnopsihološki oris osebnosti, t. i. duševni obraz.¹⁴ Psihološki vidik se je obdržal v sklopu raziskav geneze literarnih del, posebno obliko pa je dobil v teoretični psihoanalizi, vendar so njeni posamezni poskusi doslej ostajali na obrobju slovenske literarne zgodovine.¹⁵

V periodizaciji slovenske književnosti so se uveljavile skupne evropske idejnoestetske oznake dob in smeri in spodrinile stare kategorije drugačnega izvora kot npr. termin prerod. Vsebina obdobjnih in smernih pojmov pa se še kar naprej preverja in dopolnjuje.¹⁶ Ob tem so bili narejeni poskusi, kako natančneje opredeliti prehode med »velikimi« dobami ali smermi in uvajati »vmesne«, kot so predromantika, bidermajer, postromantika. Precej je bilo diskusij o realizmu in naturalizmu, o slovenski moderni in o razmerju med novo romantiko, dekadenco, simbolizmom in impresionizmom. Najbolj pa se je spreminjala periodizacija literature 20. stoletja, v katero so bile poleg posameznih avantgardističnih ali modernističnih smeri, kot sta futurizem ali konstruktivizem, vpeljane širše oznake avantgarda, neoavantgarda, modernizem in postmodernizem. Ob teh spremembah so se metodološko razčiščevale kategorije doba, smer, tok, gibanje, stil, šola.¹⁷

Modificirano je bilo široko pojmovanje predmeta, v imenu katerega se je literarna zgodovina prej širila na kulturno-, socialno- in političnozgodovinska območja. Stroka se je odpovedala splošnemu vzročnemu razlaganju literarnih procesov z različnimi zunajliterarnimi determinantami. V središče pozornosti je začela postavljati literarno delo kot umetnostno-estetski pojav. Prisivajala si je imanentnointerpretacijske, stilno- in formalnoanalitične, fenomenološke in strukturalne metodične perspektive. Ni pa šla do skrajnosti, temveč je vztrajala pri razvojnem pogledu na literaturo in vključevala nove teoretične in metodološke vidike v temeljni historični diskurz. Da bi ohranila podobo sklenjenega razvojnega procesa, je obdržala širšo shemo slovstvene

¹³ Npr. Paternu 1976–77 o Prešernu, Bernik 1987 o Cankarju.

¹⁴ Npr. Ocvirk 1933 o Levstiku; predelano v Ocvirk 1978–79/1.

¹⁵ Npr. R. Močnik: *Mesčevo zlato. Prešeren v označevalcu*, 1981.

¹⁶ Prim. novejše zgodovine slovenskega slovstva in zbornike letnih mednarodnih simpozijev o obdobjih slovenskega jezika, književnosti in kulture.

¹⁷ Prim. Kos 1982.

zgodovine in se ni omejila samo na literaturo. Vendar je v slovstvu starejših dob in v neliterarnih območjih novejših dob posebej pozorno iskala posamezne literarne in za literaturo relevantne elemente.¹⁸

Ob vsem tem je razumljivo, da srečamo v naši literarnozgodovinski vedi različne kombinacije »notranjih« in »zunanjih« metod (v Wellekovem smislu). Posamezne različice sociološko-zgodovinske metode so bile vključene v globalno zasnovano stroke pri pozitivistično in pri marksistično usmerjenih avtorjih. V novejšem času so bile s sociološkega vidika obravnavane nekatere dobe, zvrsti, kot npr. roman, ali širša področja, kot trivialna literatura. Sicer pa se je ta metoda osamosvojila v novi mejni disciplini, literarni sociologiji.¹⁹ Pri obravnavi zvrsti, dob in smeri so se uveljavili idejno- in duhovnozgodovinski vidiki, dopolnjeni s filozofskimi pogledi na predmet.²⁰ Srečamo lahko tudi vzporedne obravnave drugih umetnostnih in kulturnih področij s previdnimi poskusi interdisciplinarne sinteze.²¹ Nacionalna literarna zgodovina se sistematično dopolnjuje z mednarodnimi primerjalnoliterarnimi vidiki; ta razvojna smer je dosegla visoko stopnjo sinteze v sklenjeni primerjalni zgodovini slovenske literature.²²

Nasploh je opaziti, da je v naši literarni zgodovini čedalje manj naivnega empirizma in da se pogloblja teoretična in metodološka zavest, ki zahteva sproten razmislek o svojih postopkih, pa tudi o svojih izhodiščih in ciljih. Stroka se čedalje bolj zaveda, da spremembe v njenem ravnanju in ugotovitvah ne izhajajo samo iz nenehno napredujočega spoznavanja predmeta, temveč tudi iz premikov njenega zgodovinskega mesta. Priče smo prevrednotenjem in novim ocenam.²³ To nas opozarja na staro spoznanje, da si mora vsaka doba in vsaka generacija znova pisati zgodovino. Zdi se, da naša stroka danes zapovrstjo pretresa elemente za neko bodočo sintezo zgodovine slovenske literature; kdaj bo ta dozorela in ali se morda že nakazujejo njeni obrisi, pa ostaja odprto vprašanje.

¹⁸ Prim. novejše objave J. Pogačnika, J. Koruze, B. Pogorelec idr.

¹⁹ Npr. D. Rupel: *Literarna sociologija*, 1982 (Literarni leksikon 18); R. Močnik: *Raziskave za sociologijo književnosti*, 1983.

²⁰ Med drugim T. Kermauner, D. Pirjevec, J. Kos.

²¹ Ta vidik so poskušali sistematično odpirati mednarodni simpoziji Obdobja.

²² Kos 1987.

²³ Npr.: zrasel je Murnov pomen v primerjavi z Župančičevim; bistveno se je spremenil odnos do ekspresionizma; znano je, kako se razlikujejo nekdanje predstave o Kosovelu od današnjih; eden novejših primerov prevrednotenja je tudi nepričakovan Bartolov vzpon.

Teoretično-metodološki modeli v času med svetovnima vojnama

V literarni vedi na Slovenskem je v obdobju med vojnama najti več znamenj, ki opozarjajo na to, kako si je postopno utrjevala status razvite znanosti. Z ustanovitvijo ljubljanske univerze,²⁴ znanstvenega društva za humanistične vede, iz katerega je pozneje nastala Akademija znanosti in umetnosti, in vrste strokovnih revij,²⁵ ki so se pridružile starejšim glasilom širšega, splošno-kulturnega profila, je dobila solidno institucionalno podlago. Njeno delo je bilo v javnosti ugodno sprejeto, dosegla je velik družbeni ugled in postala ena osrednjih nacionalnih ved. Njeni vodilni predstavniki – Prijatelj, Kidrič, Grafenauer, Žigon idr. – so objavljali sintetična dela in monografije²⁶ ter v njih strnili dosežke dolgoletnega raziskovanja, pri katerem so mdr. evidentirali in pregledali vrsto novih virov, pripravljali izdaje besedil posameznih pomembnih ustvarjalcev in skrbeli za temeljne biografsko-bibliografske pripomočke.²⁷ Poleg teh osrednjih osebnosti so se približno od začetka 30. let uveljavljali pripadniki naslednjih, številnejših generacij,²⁸ ki so sistematično nadaljevali, dopolnjevali in širili delo predhodnikov na več predmetnih in problemskih področjih, pri tem pa tudi že začrtovali smeri razvejanja in specializacije stroke. Med literarnoznanstvenimi disciplinami je bila najmočnejše zastopana in po svoji družbeno-nacionalni vlogi najbolj poudarjena slovenistika, ob njej pa so se začele literarnozgodovinske in posamezne teoretične raziskave tudi v sosednjih vejah – slavistiki, germanistiki, romanistiki, klasični filologiji in nekaj let pozneje v primerjalni književnosti.²⁹

---

²⁴ Prim. poglavje o ljubljanski univerzi, spodaj str. 117 sl.

²⁵ *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*, od 1918/19 (več o njem gl. spodaj str. 151 sl.); *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede*, od 1923; pozneje še *Slovenski jezik*, od 1938.

²⁶ Mdr. Prijatelj 1921a, v knjigi 1935; Prijatelj 1921b; Prijatelj 1924–25, v knjigi 1937; Prijatelj 1930. – Kidrič 1929–38; Kidrič 1930; Kidrič 1938; – Žigon 1925; – Grafenauer 1936.

²⁷ *Slovenski biografski leksikon*, od 1925; *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, 1925–1929.

²⁸ A. Slodnjak, A. Ocvirk, M. Rupel, A. Gspan, M. Boršnik, F. Petre, B. Merhar, L. Legiša, J. Logar idr.

²⁹ Prim. dela J. Kelemine, F. Bradača, A. Sovreta, A. Ocvirka idr.

Glede na vse to se zdi, da so bila ta leta za literarno vedo obdobje enakomerne kvantitativne rasti in institucionalno-organizacijskega napredovanja, ki se začenja ob koncu prve svetovne vojne in nastanku nove države. S to zgodovinsko prelomnico se je družbeno okolje stroke res bistveno spremenilo. Toda če si ogledamo njen notranji, teoretično-metodološki ustroj, se izkaže, da s tega vidika okrog let 1918 do 1920 v njej pravzaprav ni bilo izrazitega preloma ali novega začetka. Njene vodilne osebnosti so se namreč formirale prej, v prvih desetletjih 20. stoletja, in z njihovim dotedanjim delom je stroka dobila znanstven notranji ustroj, njen razvoj v dvajsetih letih pa je bil bolj zunanji izraz ali potrditev dotedanjega formiranja in konsolidiranja kakor nadaljnja vsebinska preobrazba.

Navzlic soglasnemu prepričanju, da je doba med vojnama – ali širše vzeto prva polovica stoletja – še kako pomembna za razvoj naše stroke na Slovenskem, pa njena zgodovina, teorija in metodologija še niso izčrpno obdelane, niti za to obdobje niti za celoto. Nastalo je sicer nekaj historično razvojnih skic z obrišnimi pregledi celote; podrobno pa so bili obravnavani le posamezni tematski vidiki in opusi nekaterih pomembnejših avtorjev.³⁰ Z metodološkega vidika označujejo to dobo največkrat kot pozitivistično, toda v njej se nedvomno kažejo tudi drugačne, nepozitivistične in protipozitivistične težnje. Razvojni proces stroke v tej dobi je zelo zapleten; različne podobe sprememb v časovnem poteku še ne bo mogoče dobiti, dokler ne bodo podrobno obdelani vsaj opusi njenih najpomembnejših predstavnikov. Jasno je le, da si smeri in šole niso sledile v preprosto razvidnem zaporedju. Spričo tega se zdi primernejše, da poskušamo dobo obravnavati kot celoto, v kateri hkrati obstajajo različne in tudi nasprotne teoretično-metodološke smeri in težnje, ter da te smeri in težnje sumarično označimo s pomočjo nekaj temeljnih pojmov in kategorij. Pri tem ne gre za izčrpen popis njihovih karakteristik, temveč za minimum, ki še omogoča njihovo identifikacijo in medsebojno diferenciacijo.

Nove smeri, šole in metode v naši literarni vedi kajpada niso nastajale samostojno, temveč jih je prevzemala po zgledih od drugod in jih prilagajala posebnostim slovenskega literarnega gradiva ter kulturnozgodovinskega okolja, pri čemer je bila v večji ali manjši meri soustvarjalna. Te smeri in šole imajo kompleksen notranji ustroj, ki pa ga je mogoče dokaj zanesljivo označiti, če vsaj na grobo ugotovimo, kako opredeljujejo svoja izhodišča,

³⁰ Glej op. 4 v poglavju o literarnoznanstvenih in literarnozgodovinskih metodah, zgoraj str. 19. Prim. tudi bibliografijo na koncu knjige.

cilje, predmet in metode. Te kategorije so povezane med seboj in vplivajo druga na drugo v več smereh. Njihov vsakokratni značilni izbor in poveza-ve lahko obravnavamo kot temeljno ogrodje, vzorec ali model teoretično-metodološke smeri. Razlik med njimi torej ne gre iskati le v posameznih značilnostih, temveč v njihovem združevanju, v celotni idejno-metodološki strukturi. Po drugi strani pa to ne pomeni, da je mogoče vsak literarnoznanstven pojav prišteti brez ostanka samo k enemu vzorcu ali modelu: nasprotno, sinkretični spoji so prav tako normalni in morda celo pogostejši kot čiste realizacije vzorcev.

V obravnavanem obdobju je zastopanih več takšnih temeljnih vzorcev z zelo različnim obsegom in različno intenzivnostjo: najpomembnejše mesto ima nedvomno pozitivistični, za njim idejno- oz. duhovnozgodovinski, v bistveno manjšem obsegu se pojavlja marksistični vzorec, poleg njih je mogoče opaziti le še posamezne neznatne sledove formalističnega. Ne glede na te razlike pa našo literarno vedo v tem času obvladujeta dve skupni karakteristiki: opredeljevala se je kot zgodovinska in kot nacionalna veda, svoj predmet je torej obravnavala v zgodovinsko razvojni perspektivi in s stališča nacionalno afirmativne ideologije. Za njen osrednji tok to pomeni, da se je omejila na raziskovanje slovenskega slovstva in se s tem izločila iz širšega okvira slovanske filologije, kamor je bila vraščena dotlej. Kot nujno dopolnilo nacionalne literarne zgodovine se je razvijala primerjalna in kot dopolnilo literarnozgodovinske obravnave v skromnejšem obsegu tudi teoretična. Primerjalna literarna zgodovina se je začela osamosvajati že proti koncu dvajsetih let, literarna teorija je v glavnem še ostajala nesamostojna, podrejena sestavina pretežno zgodovinsko pojmovane celote literarne vede. Vladajoči vzorec nacionalne literarne zgodovine se je kajpada uveljavljal tudi v drugih filoloških strokah, vendar je bil najbolj poudarjen v slovenistiki.

Odločitev za takšno shemo obravnave implicira še druge izhodiščne opredelitve, zlasti o naravi predmeta in o ciljih raziskovanja. Toda te podrobnejše opredelitve se že razlikujejo med seboj glede na pripadnost temu ali onemu temeljnemu teoretično-metodološkemu modelu. O glavnih potezah teh vzorcev ali modelov je s precejšnjim poenostavljanjem mogoče reči tole:

Izhodišče pozitivističnega vzorca je prepričanje o objektivni danosti in enotnosti sveta ter o tem, da vsa območja sveta obvladujejo v načelu isti zakoni, ki so doganljivi po racionalni, znanstveni poti in so večinoma zamišljeni kot

različice obče vzročno-posledične zveze. Cilj znanstvenega spoznavanja je dognati zakonitosti in z njimi pojasniti pojave. Predmet obravnave so dana, objektivna dejstva. Tako opredeljenemu predmetu ustrezajo empirično induktivne metode. Raziskovalni postopek se začneja z opazovanjem, opisom in klasifikacijo dejstev, nadaljuje se z analizo ugotovitev opazovanja ter s sklepanjem o zvezah med posameznimi pojavi, naposled se prek čedalje širših povezav izteka v rekonstrukcijo kompleksne vzročno-posledične zveze. Obča kavzalnost deluje v časovno razvojni razsežnosti. Sleherni pojav, ki ga želimo spoznati, je torej treba opisovati in razlagati glede na proces njegovega nastanka ter odkrivati delovanje vzročnih faktorjev, ki ga urejajo. Ker je svet v bistvu enoten, ima tudi znanost enotne metodološke temelje, ki so razvejeni v skladu s posebnostmi vsakokratnega predmetnega področja. Človeško znanje in spoznavanje napreduje v svetovni zgodovini od religiozne prek metafizične do pozitivne, tj. znanstvene stopnje. Pozitivno stopnjo razvite znanosti so prve dosegle eksaktne in naravoslovne vede, zato se morajo zgodovinske in umetnostne zgledeovati po njih. – Uporaba teh načel v literarni vedi zahteva, da je literarno delo za raziskovalca najprej objektivno dejstvo, dostopno opisu in analizi, hkrati pa je produkt avtorjevega ustvarjalnega procesa, ki posnema ali upodablja izsek realnosti. Avtor je torej najbližji vzrok njegovega nastanka, zato je treba delo obravnavati v povezavi z avtorjevimi osebnostnimi lastnostmi in realnim življenjem; od individualnih določil avtorjeve osebnosti se vzročno-genetična razlaga nadaljuje do nadindividualnih determinant njegovega rodu, naroda, dobe in družbe. Spričo tega sodijo v predmetno območje literarne vede poleg dela nujno tudi avtor, njegovo okolje in doba.

Izhodišče duhovnozgodovinskega vzorca je prepričanje o bistveni razliki med območjem narave in območjem duhovnih oz. idejnih pojavov, o njihovi samostojnosti in v njej utemeljeni samostojnosti duhovnoznanstvenih načel in metod, zaradi česar so duhovne vede bistveno drugačne in neodvisne od naravoslovnih. Njihov spoznavni cilj ni pojasniti zgodovinski proces vzročno-genetično, z redukcijo ponavljajočih se ali sorodnih skupin pojavov na delovanje kavzalnih zakonitosti, temveč si prizadevajo najprej razumeti in tolmačiti pojave v njihovi enkratni individualnosti. Literarno delo, ki je predmet duhovnozgodovinske obravnave, je pojmovano kot stvaritev svobodne individualne osebnosti in hkrati kot izraz ali objektivacija nadindividualnih kategorij, ki jim pripada avtor, največkrat duha časa oz. dobe ali duha ljudstva oz. naroda. Duhovnozgodovinska literarna veda si prizadeva doseči sintezo z vidika takšnih kategorij. Njena osrednja metoda je torej sintetič-

no podoživljajoče doumevanje in tolmačenje, ki pelje od del prek avtorskih osebnosti k nadindividualnim bitnostim, pri čemer pogosto vzpostavlja tipološke pojmovne mreže.

Temeljne poteze marksističnega oziroma zgodovinskomaterialističnega modela v njegovih starejših, bolj dogmatičnih variantah so v nekaterih pogledih zelo podobne pozitivističnim. Tudi tukaj obvladuje zgodovino obči determinizem, le da nimajo v njem biološke determinante tako rekoč nobene vloge, psihološke in idejne pa le sekundarno, ker je historični proces opredeljen z delovanjem družbenoekonomskih zakonitosti, ki se uveljavljajo predvsem v oblikah razrednega boja. Literarna dela so uklenjena v ta proces, ker so posnetki ali upodobitve realnosti z njenimi prikritimi razvojnimi tendencami vred; obenem jih določata socialni izvor in socialna praksa avtorjev.

Formalistični vzorec je v razviti obliki utemeljen na fenomenoloških izhodiščih in torej bistveno drugačen od prej omenjenih vzorcev; v nerazviti, nediferencirani obliki lahko formalno-stilna analiza izhaja tudi iz pozitivističnega ali iz duhovnozgodovinskega okvira, zlasti tam, kjer gre za izolirano obdelavo sorazmerno ozkega področja, kakršno je npr. teorija verza.

Pozitivistični temeljni vzorec se je v naši literarni vedi izoblikoval ob opiranju na evropski literarnoznanstveni pozitivizem. Toda tu je šlo za njegovo poznejšo fazo, ublaženo in modificirano med krizo starejšega pozitivizma in odporom proti njemu okrog preloma stoletja. Zato je pri nas srečati razmeroma malo obširnejših načelnoprogramskih opredelitev zanj, obče pozitivistično-deterministične sheme se redkokdaj izrecno uveljavljajo, pri biografski obdelavi posameznih ustvarjalnih osebnosti je razmeroma manj redukcionističnih skrajnosti in deviacij. Teoretične opredelitve so skope ali fragmentarne, raztresene po različnih spisih vodilnih zastopnikov stroke: od Oblakovih in Vidičevih kritik Glaserjeve slovstvene zgodovine mimo Kidričevih programskih razlag in polemik pa do Prijateljevih teoretičnih in metodoloških spisov ter komentarjev k lastnemu delu.³¹ Drugačna pa je vloga te temeljne usmeritve v literarnozgodovinski praksi: opredeljuje obe veliki zgodovini slovenske literature, ki sta nastali med vojnama (Kidričevo in Prijateljovo),³²

³¹ Oblak 1895. – Vidic 1896–1900. – Prijatelj 1915; Prijatelj 1919; Prijatelj 1928. – Kidrič 1927a; Kidrič 1906; Kidrič 1911b; Kidrič 1928; Kidrič 1935a, b. – Ocvirk 1940.

³² Prijatelj 1938–41, 2. izd. Prijatelj 1955–85. – Kidrič 1929–38.

pomembne monografije, kakršni sta npr. Prijateljeva o Kersniku in Kidričeva o Prešernu,³³ številne biografske in zgodovinsko-faktografske razprave drugih avtorjev, ndr. tudi Žigona;³⁴ v blažji varianti, kot empirično-historična usmeritev, ki večkrat niti nima dosledno in podrobno izdelane teoretične podlage, je značilen za veliko večino literarnozgodovinske produkcije med vojnama, zlasti pri generaciji učencev in naslednikov, ki jo imenujejo tudi Prijateljeva in Kidričeva šola.

Vpliv tega teoretično-metodološkega modela je mogoče zaslediti že v opredelitvi predmeta oz. predmetnega področja. Slovenske literarne zgodovine se praviloma imenujejo zgodovine slovenskega slovstva: kadar terminov slovstvo, književnost, literatura ne obravnavajo kot sinonime, temveč jih pojmovno diferencirajo, jim ne gre samo za literaturo kot estetsko opredeljeno besedno umetnost in tudi ne samo za književnost kot vse, kar je umetniškega in neumetniškega izšlo v knjigi, temveč izrecno za slovstvo, ki zajema sleherno pismeno in ustno, estetsko in pragmatično-funkcionalno ustvarjanje z besedo. S tem sega literarna zgodovina čez meje še tako široko pojmovane literature v kulturno-, socialno- in političnozgodovinske sfere, ne le iz praktičnega razloga, ker posebne zgodovine teh področij pač še niso bile zadosti razvite, temveč predvsem zato, da lahko kar najbolj široko izpelje ali vsaj nakaže vzročno-deterministične zveze literature z zunajliterarnimi območji. Zanimivo pa je, da večinoma ne priteguje v dejansko obravnavo ljudskega slovstva,³⁵ nemara zato, ker ji niso dostopne osebnosti njegovih avtorjev in ker zaradi tega ne more prek njih prikazati delovanja determinističnega mehanizma.

Vloga duhovnozgodovinskega vzorca je v naši literarni vedi znatno manjša kot vloga pozitivističnega. Nikoli ni bil sprejet tako široko, da bi lahko govorili o sklenjeni duhovnozgodovinski smeri ali šoli, tako kot govorimo o pozitivistični. Pač pa lahko pri vrsti avtorjev razbiramo posamezna duhovnozgodovinska teoretična stališča in metodološke opredelitve. Ti pojavi, ki nastopijo kmalu po začetku 20. stoletja in trajajo več desetletij, so večinoma individualni in med seboj nepovezani ali disparatni, saj pripadajo različnim težnjam znotraj široko pojmovanega duhovnozgodovinskega obmo-

³³ Prijatelj 1910–14. – Kidrič 1938.

³⁴ Tako rekoč vse Žigonove razprave o Levstiku, ki so nastale ob njegovih nedokončanih pripravah za izdajo Levstikovih del (obj. v *Slovanu* 1914–17 in v *Domu in svetu* 1930, 1932), ter nekaj gradivskih objav o Prešernu in Čopu.

³⁵ Prim. poglavje o ljudskem slovstvu, str. 53 sl.

čja. Njihova skupna poteza je protipozitivistična usmerjenost, kar pa še ne izključuje možnosti, da obstajajo pri istem avtorju hkrati s pozitivističnimi idejnimi in metodološkimi temelji tudi duhovnozgodovinske težnje – brez medsebojne povezave ali pa v sinkretičnih združbah. Vsekakor so pogosteje izražene v načelnoprogramskih in kritičnih izjavah kakor realizirane v literarnozgodovinski praksi. Bržkone jih je mogoče srečati najprej pri Ivanu Prijatelju in pri Avgustu Žigonu.

Pri Prijatelju so se zgodnji nastavki simbolistično-impresionistične estetike in kritike razvili v izrazito duhovnozgodovinsko nadgradnjo pozitivistično oziroma empiristično zastavljene literarne zgodovine.³⁶

Pri Žigonu se je t. i. matematična arhitektonika, izvirajoča iz formalno-esteticističnih teženj klasične filologije in takrat sodobne umetnostne zgodovine, povezala s pogledi na duhovno žarišče ali jedro umetnine, prevzetimi od romantične umetnostne filozofije; pozneje pa se je legitimirala tudi z neposrednim sklicevanjem na nekatere vodilne sodobne avtorje duhovnozgodovinske smeri.³⁷

V letih med vojnama so o duhovnozgodovinski literarni vedi mdr. poročali in diskutirali Prijatelj, ki jo je obravnaval kot zadnjo fazo v zgodovini kritike (tj. tudi literarne teorije), Kelemina, ki je svojo literarnoznanstveno sistematično in metodologijo v marsičem oprl nanjo, in Ocvirk, ki je izrecno zavračal njene ahistorične, abstraktno teoretične, na filozofijo oprte in v tipološke postopke usmerjene tendence, hkrati pa sprejemal njene historične, modificiranemu pozitivizmu bližje variante.³⁸

Josip Vidmar je v zgodnjih načelno-teoretičnih spisih, s katerimi je utemeljeval izhodišča svoje kritiške prakse, izrekel pridržke do literarne in umetnostne zgodovine, ki so sicer uperjeni proti njeni pozitivistični različici, zadevajo pa tudi duhovnozgodovinski historicizem: zgodovinskemu raziskovanju po Vidmarjevem prepričanju niso dostopna osrednja, najgloblja območja umetnosti oziroma umetnin, pač pa le njihove zunanje plasti, na katere vplivajo spreminjajoče se razmere dobe. Prava umetnost ni upoda-

³⁶ Gl. poglavje o Prijatelju, spodaj str. 229 sl.

³⁷ Žigon 1905; Žigon 1906; Žigon 1907; Žigon 1925. Več o tem v poglavju o Prešernovi podobi med biografiko in arhitektoniko, spodaj str. 103 sl.

³⁸ Prijatelj 1928. – Kelemina 1927. – Ocvirk 1936a; Ocvirk 1938a.

bljanje zunanje realnosti in njenih zgodovinskih sprememb, ampak kristalizacija življenja in izraža vsakokratno posebno razmerje med temeljnimi sestavinami psihološko-duhovne človekove narave, zato je v jedru ahistorična. To prepričanje je vodilo Vidmarja mdr. tudi pri pisanju njegovega najobširnejšega in znanstveno najambicioznejšega predvojnega dela — študije o Župančiču.³⁹

Med avtorji načelnih teoretično-metodoloških diskusij kaže omeniti še Stanka Lebna, ki je kritiziral pozitivistično reduciranje literarnih oseb na njihove realne modele ter na temelju Crocejeve estetike razlikoval med realno osebo in pesniškim likom, ki nastane kot stvaritev domišljije, kot fantazma.⁴⁰

Kar zadeva prenos duhovnozgodovinskih teoretičnih stališč, pojmov in kategorij ter metodoloških rešitev v prakso, jih je mogoče najti mdr. pri Antonu Slodnjaku, Izidorju Cankarju in Antonu Ocvirku.

Slodnjak je v zgodnjih spisih⁴¹ razvijal osebni pogled na zgodovino slovenskega slovstva, kjer je bolj poudarjal podoživljanje in osmišljanje razvojnega procesa kakor podroben opis, dokumentacijo in argumentacijo, zlasti v smislu kakega kavzalnega determinizma; pri tem je mdr. uporabljal idejno- in duhovnozgodovinske kategorije, kot sta »analitično mišljenje« in »narodna duša«.

Izidor Cankar, ki je izhajal iz umetnostne zgodovine, je svojo koncepcijo o stilu kot izrazu svetovnega nazora in na njej zgrajen stilno-tipološki sistem prenašal tudi na raziskovanje literarne umetnosti Ivana Cankarja.⁴²

Ocvirk je v obravnavo ustvarjalne osebnosti vpeljal kompleksen in izčrpen individualnopsihološki opis – t. i. duševni obraz – brez apriorne redukcije psihičnih procesov na realno biografsko doživljanje oziroma na njegove determinante. Pri teoretičnem utemeljevanju primerjalne literarne zgodovine se je mdr. dotikal različnih teorij o narodni duši; mednarodne tokove in smeri

³⁹ Vidmar 1925/26a; Vidmar 1925/26b; Vidmar 1926/27a; Vidmar 1926/27b; Vidmar 1926/27c; Vidmar 1935. – Za razdaljo med akademsko literarno vedo in Vidmarjevimi temeljnimi stališči je značilno, da v tem času ni mogel doseči doktorata na ljubljanski slavistiki; prim. Vidmar 1979a.

⁴⁰ Leben 1940.

⁴¹ Slodnjak 1934; prim.poglavje o njem, spodaj str. 281 sl.

⁴² Cankar Iz. 1925–36.

je obravnaval s poudarkom na idejnih sestavinah in opuščal iskanje determinističnih mehanizmov v drugih zunajliterarnih območjih.⁴³

Marksistični vzorec se je uveljavljal predvsem kot model za globalno razlago družbenega razvoja. Kar zadeva območje literature, je pustil več sledov v programatiki, kritiki in publicistiki kot v literarni vedi. Kljub temu je za literarno zgodovino proti koncu tridesetih let postal relevanten historičnomaterialistični pogled na slovensko preteklost, zlasti v tisti obliki, v kakršni ga je najboljširneje razvil Edvard Kardelj.⁴⁴ Vendar ta pogled v času med vojnama ni v celoti usmerjal nobenega večjega literarnozgodovinskega dela, pač pa je navdihnil nekaj strokovnih kritik.⁴⁵

Približno ob istem času je mogoče najti nekaj bežnih odmevov formalističnega vzorca, zlasti ob oblikovnih, stilnih in verznihih analizah v Ocvirkovem seminarju po letu 1937, ob Isačenkovi knjigi o slovenskem verzu in ob odmevih nanjo.⁴⁶

Obravnavani vzorci ali modeli so se v naši literarni vedi le deloma pojavljali vsak zase, nepovezano; najpogosteje so se med njimi že ob nastopu vzpostavljala različna razmerja – bodisi koeksistenca ali sodelovanje bodisi konkurenca, nasprotovanje ali izključevanje.

Ker je bila teoretično-metodološka produkcija v tem času dokaj skromna, so se načelna stališča še najbolj izrecno oblikovala v strokovnih kritikah in polemikah. S tega vidika je zlasti zanimiva polemika o t. i. matematični arhitektoniki v Prešernovi poeziji, ki je s presledki trajala kaka tri desetletja.⁴⁷ Druga osrednja sporna tema v naši literarni zgodovini, ob kateri so se nekajkrat razvneli spopadi, je prikaz in vrednotenje starejših dob: srednjega veka, reformacije in protireformacije oz. baroka.⁴⁸ (Tretji veliki plemični

⁴³ Ocvirk 1933; Ocvirk 1936a.

⁴⁴ Kardelj 1939.

⁴⁵ Za odnos marksizma do nacionalno liberalističnega pozitivizma je značilna obširna kritika Prijateljeve *Kulturne in politične zgodovine*, ki jo je pod psevdonimom A. Javor objavil B. Kidrič (Pripombe k slovenski literarni zgodovini, *Sodobnost* 1940; prim. tudi njegov članek *Evropske krize in slovenski narod*, prav tam).

⁴⁶ Isačenko 1939; prim. tudi Ocvirk 1938b.

⁴⁷ Podrobneje o tem v poglavju o Prešernovi podobi, spodaj str. 103 sl.

⁴⁸ Gl. poglavje o reformaciji, spodaj str. 75 sl. Prim. tudi Prijatelj 1908; Kidričeve kritike in polemike (v Kidrič 1978/III); Grafenauer 1931; Grafenauer 1934; Grafenauer 1935.

spopad tega časa, o načelnem razmerju med umetnostjo in svetovnim nazorom, je potekal večinoma v literarni kritiki in esejistiki in skorajda ni segel na ožje pojmovano literarno-znanstveno območje.)

Zastopniki pozitivistične usmeritve, ki so sodelovali v teh polemikah, svojih pozicij skorajda niso argumentirali s pomočjo temeljnih teoretičnih tez, kot npr. z občo vzročno povezanostjo literarnih in zunajliterarnih pojavov ali z veljavnostjo geografsko-zgodovinskega in biološko-psihičnega determinizma, temveč predvsem s sklicevanjem na znanstvenost, ki so jo pojmovali empirično-induktivno. Znanstveno veljavno je bilo zanje tisto, kar temelji na dejstvih, torej na konkretnem literarnem, biografskem, zgodovinskem gradivu, in kar je od tod izpeljano z induktivnimi postopki. Za zagovornike tako pojmovane znanstvenosti, ki so ji seveda pripisovali občo veljavo, ni bilo sprejemljivo nobeno zgolj spekulativno sklepanje in razvijanje teoretičnih pogledov, ki ne upošteva v polni meri faktografske dokumentacije in z njo podprte argumentacije. Kadar so lahko očitali nasprotnikom pomanjkljivo poznavanje gradiva in slabo obvladovanje strokovne veščine, so jih zavračali v imenu opozicije med znanstvenostjo in diletantizmom. Kadar takega očitka niso mogli utemeljiti, so ugotavljali, da izhaja nasprotnik iz nazorskih in vrednostnih opredelitev, ki jih noče postaviti pod vprašaj in zato samo potrjuje že vnaprej znane rezultate; tukaj so torej vzpostavljali opozicijo med znanstvenim in ideološkim.

Podobno argumentacijsko strategijo srečamo pri nasprotnikih pozitivizma, ki so si prav tako prizadevali legitimirati svoja prepričanja z znanstveno utemeljenostjo svojih pogledov in dognanj oziroma z neznanstvenostjo nasprotnih. Primerno oprijemališče so jim bile omejenost pozitivističnih postopkov, ki da se niso zmožni odtrgati od ravni nepovezanih materialnih dejstev, in redukcionistične skrajnosti biografskega determinizma. (Ta očitek bi bil bolj utemeljen nasproti starejšemu, doslednemu pozitivizmu kakor nasproti modificiranemu, ki je že sam ublažil svoje najhujše ekstreme.) Privrženci duhovnozgodovinskih teženj so se večkrat sklicevali na slabosti pozitivizma kot na lastna teoretična izhodišča, ker večinoma pač niso bila v podrobnostih izdelana in sistematično povezana. Drugače je bilo pri marksistično orientiranih polemikah, ki so postulirali apriorno znanstveno veljavnost svoje obče sheme in dokazovali pomanjkljivosti nasprotnih pogledov prav prek soočenja z njo. Pri njih je bila torej znanstvenost povezana s pravilno ideološko opredelitvijo ali pravzaprav utemeljena v njej. Nasprotno so zagovorniki pozitivizma razglašali, da si prizadevajo predvsem za ideološko nevtraln

znanstveno objektivnost in nepristranost. Toda kljub temu je tudi pri njih udarila na dan liberalno-nacionalna ideologija, ki se je spopadala z drugačno ideološko-vrednostno opredeljenostjo nasprotnikov, denimo katoliških literarnih zgodovinarjev. Poleg tega naletimo pri njih (zlasti pri Kidriču) še na en značilen argument: ker slovenska literarna preteklost še ni zadosti obdelana po različnih faktografskih vidikih in ker še vedno prihajajo v razvid nova osnovna bibliografska, biografska, zgodovinska dejstva, so v naši literarni zgodovini upravičene in nujno potrebne tudi tiste metode in pogledi, ki so drugje že saturirani; tu gre torej za utemeljevanje izbora metod s posebnostmi predmeta.

Ob teh nasprotjih pa ne smemo spregledati, da so stališča in metode, ki po izvoru pripadajo različnim smerem, obstajale mirno druga poleg druge, pa tudi v ohlapnejših ali tesnejših medsebojnih zvezah, in to celo v istem individualnem opusu. To je delno mogoče pripisati dinamiki osebnega razvoja, ki lahko pripelje človeka od nekega izhodišča na povsem nasprotno pozicije; del tega gre nedvomno tudi na rovaš nedomišljenosti, nedodelanosti, nedoslednosti, skratka, pomanjkljivosti v osebni znanstveni formaciji. Toda pri preostanku teh pojavov gre vendarle za preiščeno in včasih celo teoretično utemeljeno združevanje ali prežemanje pogledov in postopkov, ki so po izvoru raznorodni. Tako npr. srečamo pri Žigonu poleg formalno-analitičnih študij o arhitektonski zgradbi Prešernove poezije in poleg spekulacij o duhovnem žarišču ali jedru umetnine, povezanih z idejno- in duhovno-zgodovinskimi opredelitvami, tudi povsem pozitivistične biografsko-bibliografske študije in skrbne objave literarnozgodovinskega gradiva, ne da bi bila med nasprotnima stranema vidna kaka globlja povezava. Prijatelj opus niha med pozitivističnimi, zgodovinsko-sociološki determinizem zasledujočimi razpravami in simbolistično-impresionističnimi eseji, toda na posled se ta dva različna pola vsaj v teoretično-metodološki konstrukciji uskladita in zlijeta v enotno, kompleksno zamisel literarne zgodovine. Slodnjakovo literarnozgodovinsko delo se začneja v znamenju nekaterih duhovnozgodovinskih vidikov, ki jih pozneje opusti v prid natančnemu empirično-historičnemu rekonstruiranju zgodovinskega poteka, ali pa jih preformulira, tako da jim doda pozitivistične komponente. Ocvirkovo temeljno pozicijo je mogoče označiti kot modificirani, prenovljeni pozitivizem, ki pa je prežet s konkretnimi historičnimi sestavinami in z vidiki duhovnozgodovinskega izvora ter sposoben sprejeti vase tudi pomembne komponente formalizma.

Če pomislimo, kakšne opuse označujejo to imena in kaj pomenijo v zgodovini slovenske literarne vede, lahko sklenemo ta pregled obravnavanega obdobja z ugotovitvijo, da literarna veda ni nujno vezana samo na čiste teoretične in metodološke modele, temveč je lahko produktivna in socialno uspešna, tudi kadar se opira na sinkretične temelje.

Kritične izdaje

Izdajateljska dejavnost na Slovenskem je bila ves čas od začetkov v zgodnjem 19. stoletju vezana predvsem na nacionalno filologijo oziroma na nacionalno literarno zgodovino, dosti manj ali skoraj nič pa na druge tekstne vede, denimo na pravo, filozofijo, zgodovino, teologijo oziroma bibličistiko, v katerih imajo kritične izdaje prav tako pomembno vlogo. Potemtakem je slovenske kritične izdaje smotno obravnavati glede na to povezavo, prek katere se vključujejo v dva različna, pa vendar med seboj povezana širša konteksta, relevantna za njihovo strukturo in funkcijo: v slovansko filologijo in v slovensko nacionalno kulturo. Najprej se bomo ustavili ob teh kontekstih, nato se bomo ukvarjali s samimi izdajami.

* * *

Slovanska filologija sodi med t. i. »nove« ali nacionalne filologije. Te so nastale ob tesnem opiranju na zgled »stare«, klasične filologije, tako da so v njej razvite teoretične poglede, metodološke razmisleke, vrednostne vidike in delovne postopke prenašale na predmetna področja »novih« evropskih literatur in kultur. To je postalo smiselno in potrebno šele v nekem določenem zgodovinskem razdobju, proti koncu 18. in na začetku 19. stoletja. Takrat so bile izpolnjene nekatere nujne predpostavke, predvsem razmah in prevlada historizma, tj. občega zgodovinsko-razvojnega miselnega vzorca, ter vznik nacionalnih zavesti in formiranje modernih narodov. Šele na ozadju teh velikih idejnih in duhovnih premikov so nacionalne literature in kulture postale veljaven predmet znanstvenega filološkega raziskovanja in teksti z njihovega področja primerni za objavljanje v kritičnih izdajah. Sleherni resna izdaja namreč predpostavlja, da ima tekst, s katerim se ukvarja, neko veljavo ali vrednost in zato zasluži skrbno filološko obravnavo; brez apriornega priznavanja vrednosti to pač ne bi imelo pravega smisla. To pomeni, da s stališča novih filologij teksti v nacionalnih jezikih veljajo za nosilce vrednot podobno kot dela antičnih klasikov v stari filologiji, vendar ob nekoliko spremenjeni perspektivi in kriteriju vrednotenja. Če so bili antični klasični teksti nosilci etičnih, spoznavnih, estetskih vrednot, ki so sestavljale jedro ideala univerzalne humanistične izobrazbe in omike, in so jih kot takšne sprejemale tudi poznejše evropske kulture, pa imajo teksti v območju novih filologij poleg tega še dodatno vrednost, zato ker se v njih manifestira ustvarjalnost določene etnične skupnosti ali naroda, oziroma se v njih izraža

njegovo duhovno življenje. To prepričanje je našlo morda najbolj zaostren izraz v formulaciji, da je individualnost nekega naroda, to je narodnost, po bistvu izenačena z narodovim jezikom, literaturo (v najširšem smislu, ki vključuje tudi folkloro) in mitologijo oziroma religijo.⁴⁹

Logično rekonstruiran potek nastajanja novih filologij kaže približno te glavne razvojne korake: najprej so si očrtale predmetna področja, identificirale glavna problemska težišča, začele razčiščevati svoje teoretične temelje in izdelovati metodološki aparat, nato so se iz območja zasebne učenosti podale na pot vzpostavljanja in zavzemanja institucij ter socialne promocije. Njihovo notranjo dinamiko sta uravnavali dve težnji: po eni strani vsestranska ekspanzija z osvajanjem novih snovnih razsežnosti, utrjevanjem in poglobljanjem teoretičnih temeljev in metod, po drugi strani postopna diferenciacija in specializacija, in to tako na predmetnem področju – s premikom žarišča od filologije večjih jezikovno sorodnih skupin k posameznim nacionalnim filologijam – kakor tudi na sistemski in metodološki ravni – z delitvijo celotne filološke stroke na posamezne discipline, največkrat na jezikoslovje, literarno vedo in etnologijo oziroma folkloristiko.

Novе filologije so si v času največjega razmaha v 19. stoletju prizadevale, da bi se v vseh pogledih razvile do najvišje možne stopnje in na temelju tega zavzele osrednje mesto med humanističnimi vedami. Ravnale so se torej po kriteriju znanstvenosti, kakršen je pač prevladoval v tej dobi. Vendar niso delovale v domnevno nevtralnem akademskem in kulturnem prostoru čiste ga spoznavanja in vrednotenja, temveč v zgodovinski in družbeni realnosti. Ker so se največ ukvarjale z jeziki, literaturami in folklorami čisto določenih, namreč svojih domačih narodnih skupnosti, so bile hkrati zavezane potrebi po izkazovanju in potrjevanju nacionalnosti; kolikor bolj prepričljivo in uspešno so opravljale to, v bistvu ideološko nalogo, toliko bolj jim je njihovo domače okolje priznavalo vlogo osrednjih nacionalnih ved.

Nacionalnoideološki vidik je bolj ali manj skupen vsem novim filologijam in v tem je v veliki meri utemeljena njihova družbena funkcija. Njeno podrobnejše izoblikovanje pa je odvisno od vsakokratnih različnih zgodovin-

⁴⁹To je kot svoje temeljno izhodišče npr. izrecno formuliral prvi graški univerzitetni profesor slavistike Gregor Krek v svojem glavnem delu *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte* (Krek 1874, 2. izd. 1887). Prim. poglavje o Kreku, spodaj str. 189 sl., predvsem str. 193–194.

skih razmer. Raznovrstno pojavnost na tem področju v Evropi 19. stoletja je mogoče z veliko mero poenostavljanja razporediti na lestvico, kjer so na eni strani državopolitično samostojni, gospodarsko in socialno močni in kulturno razviti narodi (kot npr. Francozi, Angleži, Španci, Rusi), na nasprotni strani državno nesamostojni, politično podrejeni, gospodarsko in socialno šibki in kulturno nerazviti, t. i. »nedržavni« in »nezgodovinski« narodi (takrat npr. Irci, Katalonci, Litvanci, Ukrajinci), med tema dvema skrajnostma pa so še vmesni položaji, kakršne zavzemajo npr. narodi s pomembno zgodovinsko preteklostjo in razvito kulturo, a politično nesamostojni oziroma še brez enotnih nacionalnih držav (kot Čehi, Poljaki, do neke mere tudi Italijani).

Nacionalne filologije v tako različnih okoliščinah ne morejo opravljati svojih nalog na enak način. Ker so pri »nedržavnih« in »nezgodovinskih« narodih jezik, folklor, literatura in umetnost glavne, če ne skoraj edine manifestacije njihovega obstoja, so še toliko bolj vredne vsakršne pozornosti, proučevanja in skrbnega gojenja. Če je v bogati in razviti kulturi med večjim številom kvalitetnih tekstov mogoče brez večje škode zanemariti manj pomembne, lahko pride pri maloštevilnem in manj razvitem narodu skoraj vsak, še tako neznamen kulturni pojav v žarišče filoloških interesov.

Med narode, ki so veljali za nedržavne, nezgodovinske ali zamudniške, so sodili tudi Slovenci. Iz takšnega položaja, prevladujočega v dolgih dobah preteklosti, so se izkopal s t. i. narodnim prerodom ali prebujenjem v poznem 18. in v 19. stoletju. Ta proces je bil najprej omejen na jezikovno, literarno in kulturno dejavnost, potem se je polagoma širil na gospodarsko, socialno in politično področje. Vanj je bila vpeta tudi nacionalna filologija: po eni strani je že njen nastanek in obstoj sam na sebi priča in rezultat prizadevanj za prerod domačega jezika in kulture, po drugi strani pa filologija sama aktivno sodeluje v tem procesu in prispeva zlasti k vzniku, oblikovanju in utrjevanju nacionalne zavesti. Je tako rekoč prepojena s težnjami za nacionalno afirmacijo, zato je ta ideološka funkcija pri njej bolj poudarjena in ima drugačne konotacije kot pri filologijah velikih, razvitih in samostojnih narodov.

Slavistika je nastajala bolj ali manj podobno kot druge nove filologije, značilne razvojne faze, obrati in prelomi so se v njej praviloma pojavljali po podobnem vzorcu, toda nekoliko pozneje kot pri romanistiki in germanistiki. Ena njenih osrednjih dilem, ki pa se v drugih filologijah najbrž ni izražala s tolikšnim poudarkom, se nanaša na podrobnejšo opredelitev predmetnega področja: gre za razmerja, razmejitve in prehode med skupnim (tj. slovan-

skim) območjem in posameznimi etničnimi oziroma nacionalnimi entitetami znotraj njegovih meja; sem sodi problem razločevanja med jeziki in narečji, med narodi in plemeni. Pri obravnavi tega vprašanja se je perspektiva opazno premikala. Na to opozarja med drugim že značilna razlika med naslovi dveh znanih knjig: Šafárik je kmalu po začetku 19. stoletja pisal še o *Zgodovini slovanskega jezika in literature* (v ednini) *po vseh narečjih*, nekaj desetletij pozneje pa sta Pypin in Spasowicz objavila *Pregled zgodovine slovanskih literatur* (v množini).⁵⁰ Ta dilema seveda ni bila zgolj filološka, temveč je imela širše razsežnosti; povezana je mdr. s pojavom panslavizma in njegovih regionalnih različic, kakršen je bil na južnoslovanskem območju ilirizem; navsezadnje pa temelji v dejstvu, da konstituiranje slovanskih narodov in oblikovanje nacionalnih zavesti v 19. stoletju še zdaleč ni bilo zaključeno. Politično- in kulturnozgodovinski razlogi so torej v različnih okoljih narekovali slavistiki različne družbene vloge: v Rusiji, kjer se je ukvarjala s kulturo vladajočega naroda, je imela pač drugačne izhodiščne pogoje kot drugje, denimo v habsburški monarhiji, kjer je bila večina vanjo vključenih ljudstev zahodnoslovanske in znaten del južnoslovanske skupine v podrejenem položaju.

Razvoj slavistike v Avstriji je razmeroma dobro poznan. Začel se je s sodelovanjem med poznavalci, ljubitelji, kritiki in ustvarjalci v širšem prostoru, katerega glavno težišče je bilo na Dunaju. Ta neformalna mednarodna mreža je v nekaj desetletjih raziskovalnega in publicističnega dela ustvarila trdne temelje, na katerih se je lahko slavistika sredi 19. stoletja izkazala kot zrela stroka in si utrla pot na univerze, najprej na Dunaju, kmalu zatem še v Gradcu in Pragi. K njenemu razvoju so odločilno prispevali prominentni slovenski filologi: iniciator Jernej Kopitar, njegov učenec, naslednik in prvi dunajski profesor slavistike Fran Miklošič, nato začetnik slavistike na univerzi v Gradcu Gregor Krek, za njimi pa proti koncu stoletja predstavniki naslednje generacije: Vatroslav Oblak, Karel Štrekelj in Matija Murko, ki je tradicijo te šole prenovil in prenesel v povsem drugačne evropske razmere po prvi svetovni vojni.⁵¹

Spričo tega je razumljivo, da je ena glavnih razvojnih linij nacionalne filologije na Slovenskem vezana prav na avstrijsko, se pravi na dunajsko in graško univerzitetno slavistiko. Vendar je bil delež slovenističnih tem in vprašanj v njej razmeroma manj opazen in se je bolj izpostavil šele ob koncu 19. sto-

⁵⁰ Šafárik 1826. – Pypin in Spasovič 1864; 2., razširjena izdaja z naslovom *Istorija slavjanskih literatur* (1879–80) je postala zelo znana v skoraj sočasnem nemškem prevodu (1880–84).

⁵¹ Prim. poglavja o Kreku, Štreklju in Murku v tretjem delu knjige.

letja, torej v času, ko se je dotlej prevladujoči enotni model filologije tudi drugje delil na nacionalne discipline; takrat je npr. Štrekelj na graški univerzi prvič predaval samostojne kurze o zgodovini slovenskega jezika, o zgodovini slovenske književnosti in o slovenski ljudski pesmi, in to v slovenščini.

Spodbude, pomembne za konstituiranje slovenske nacionalne filologije, pa so se dogajale tudi zunaj akademskih institucij. Nekateri teh vzgibov so bili povezani s poukom materinega jezika in književnosti, ki je le počasi prodiral v germanizirane šole; ustrezne učbenike in priročnike je torej mogoče šteti za drugo razvojno linijo nastajajoče slovenistike. Nadaljnje zanjo relevantno področje so bili časopisi in revije, ki so objavljali poljudno narodnopræbudno in poučnovzgojno spisje, a dajali prostor tudi zahtevnejši misli o literaturi. Ker pa ta na Slovenskem še ni bila diferencirana, so se v tej periodiki prepletali programski nastopi literarnih ustvarjalcev, bolj ambiciozne knjižne kritike ter prvi resni literarnoteoretični poskusi. Ključne točke v dolgotrajnem in zamotanem procesu konstituiranja stroke so prve znanstvene razprave, prvi celotni literarnozgodovinski pregledi, postopna specializacija strokovnih revij, teoretično in metodološko utrjevanje na začetku 20. stoletja in naposled njena polna institucionalna in socialna uveljavitev; to pa se je zgodilo šele po razpadu habsburške monarhije v novem državnem okviru, na prvi slovenski univerzi v Ljubljani, pri ustanavljanju katere je slovenistika v sklopu slavistike imela eno glavnih vlog in na njej dobila osrednje mesto.

* * *

Na splošno je mogoče trditi, da kritičnim izdajam opredeljujejo manevrski prostor trije sklopi dejavnikov: narava in obseg tekstnega izročila, s katerim imajo opraviti; načelne, teoretične in metodološke usmeritve njihovih matičnih disciplin; različni zunanji sistemski vidiki – ideološki, kulturnosociološki, organizacijski, ekonomski. Soigra vseh teh dejavnikov odločilno oblikuje in usmerja strukturo in funkcijo kritičnih izdaj.

Za edicijsko dejavnost na Slovenskem je med temi dejavniki najprej pomembno to, da je korpus slovenskih tekstov razmeroma skromen po številu in obsegu. Iz srednjega veka je postopoma prihajalo v razvid samo kakih deset ohranjenih rokopisov s celimi teksti in fragmenti, med njimi daleč prevladujejo molitveni in pridižni obrazci; rokopisi so unikati, tradicija prepisovanja je sicer zelo verjetna, toda ne izpričana. V zgodnjem novem veku se je razvila književnost, namenjena pretežno cerkveni in verski rabi, ob njej je

postopno naraščal delež posvetnega funkcionalnega pisanja. Umetniška literatura je vzniknila proti koncu 18. stoletja in dosegla prvi vrh z romantično poezijo v prvi polovici 19. stoletja. Nekaj desetletij pozneje se je razvila postromantična in realistična pripovedna proza, in šele ob njej je bralno občinstvo postalo množično; obenem so se s knjižnim založništvom, periodičnim tiskom in šolskim poukom utrdila socialna oporišča literature.

Spričo vseh teh okoliščin je mogoče kritične izdaje na Slovenskem razporediti na dva tipa oziroma v dve razvojni liniji. Ena je pretežno vezana na občo slovansko filologijo, druga sodi bolj v sklop nacionalne literarne zgodovine; prva vključuje predvsem izdaje starejših besedil in dokumentarnega gradiva, v drugi prevladujejo izdaje novejših literarnih del; nekakšen vmesni položaj imajo izdaje ljudskih pesmi, ki kažejo lastnosti obeh tipov.

Prva linija se začne v zgodnjem 19. stoletju s krogom mecena in mentorja Žiga Zoisa, iz katerega je izšel Jernej Kopitar, v njem je med drugimi deloval pesnik in vsestranski publicist Valentin Vodnik, stike pa so navezali tudi z »očetom slavistike«*»* Josefom Dobrovskim. Izdaje, za katere je izšla spodbuda od tod, so bile namenjene predvsem strokovno razgledanemu občinstvu, najboljše med njimi, kot npr. Kopitarjeva izdaja Brižinskih spomenikov (1836), so vsaj enakovredne vodilnim sočasnim dosežkom v mednarodni akademski skupnosti. Nadaljevalci te linije, že omenjeni slovenski slavisti na avstrijskih univerzah – Miklošič, Krek in Oblak – so se sicer več ukvarjali s starocerkvenoslovanskimi teksti, izdali pa so tudi nekaj starih slovenskih; Miklošič denimo stiški rokopis, Krek celovski rokopis. Tradicija kritičnih izdaj s pretežno znanstvenimi cilji in specializiranim ciljnim občinstvom se nadaljuje v 20. stoletju, mdr. z Brižinskimi spomeniki, ki sta jih uredila Fran Ramovš in Milko Kos (1937), z Grivčevimi⁵² in Nahtigalovimi⁵³ izdajami starocerkvenoslovanskih besedil in naposled z edicijami Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter njenega Znanstvenoraziskovalnega centra v drugi polovici stoletja.⁵⁴

⁵² *Žitja Konstantina in Metodija, prevel in razložil Franc Grivec*. Celje: Mohorjeva družba, 1936. (Cvetje iz domačih in tujih logov, 8.) – *Constantinus et Methodius Thessalonicenses*. Ur. F. Grivec in F. Tomšič. Zagreb, 1960. (Radovi Staroslavnskog instituta, 4.)

⁵³ *Euchologium sinaiticum: starocerkvenoslovanski glagolski spomenik*. Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti. 1–2, 1942–43. – *Staroruski ep Slovo o polku Igoreve*. Ljubljana: SAZU, 1954.

⁵⁴ Serija zajema znanstvene izdaje različnih tekstov in gradiva, mdr. *Brižinske spomenike* (1992, 1993, 2004), posamezne starocerkvenoslovanske rokopise, besedila starejšega slo-

Zgodnje objave ljudskih pesmi v dobi romantike, denimo posamezne Vodnikove in Prešernove priredbe v *Kranjski Čbelici*, ter knjižne izdaje, ki sta jih oskrbela Emil Korytko (1839-44) in Stanko Vraz (1839), so zasledovale bolj literarnoprogramske, popularizacijske in narodnoprebudne namene. Toda na prelomu 19. in 20. stoletja je Karel Štrecelj pripravil veliko kritično izdajo slovenskih ljudskih pesmi (1895-1923), ki je obveljala za enega dotedanjih najvišjih dosežkov stroke v mednarodnem merilu, dasiravno jo je založba Slovenska matica namenila prej širšemu občinstvu kakor krogom specialistov.

Drugače je z besedili novejše slovenske književnosti. Zaradi prej omenjenega stanja umetniške literature in zaradi nerazvitosti literarnega zgodovinskega pisarstva v prvi polovici 19. stoletja še ni bilo ne prave potrebe ne možnosti za kritične edicije tega korpusa. V drugi polovici stoletja so začele izhajati širšemu občinstvu namenjene izdaje mešanega tipa, od poljudnih z literarnoprogramsko funkcijo do komentiranih študijskih. Najprej so jih urejali literati in šele pozneje filologi; njihov prvi namen je bil predstaviti celoten opus nekega avtorja ali vsaj njegovo glavnino; posegale so tudi po delih najbolj priznanih še živečih piscev. Na njihovem začetku je izdaja Prešerna v uredništvu Josipa Stritarja in Josipa Jurčiča (1866), njihovi vrhovi so bržkone izdaje Jurčiča (1882-92), Levstika (1891-95) in še nekatere, ki jih je pripravil Fran Levec.

V zgodnjem 20. stoletju se je edicijska dejavnost razmahnila. Med njenimi pomembnejšimi zgodnjimi primeri so Prijatelj Murn (1903) in delno Kersnik (1904-1909), izbor Aškerca (1913) in Stritarja (1919), pa Grafenauerjev Jurčič (1919-23). Prvo tehtno načelno utemeljitev ji je že med prvo svetovno vojno formuliral Ivan Prijatelj: ko je napovedal knjižno zbirko slovenskih klasikov (Prijatelj 1917b, 1917c), se je iz kulturnopolitičnih razlogov zavzel za tip izdaje, namenjene širokemu občinstvu, s kritično preverjenim tekstom, komentarjem in spremnim esejem, a brez podrobnega znanstvenega aparata, zanimivega samo za specialiste. To koncepcijo je v 20. letih kot urednik uveljavljal v zbranih delih Jurčiča (1919-27) in Tavčarja (1921-32). Drugače je bilo s takratnimi izdajami Prešerna: tipu znanstvene edicije se je

---

venskega slovstva iz 16.–18. stoletja (različna protestantika, *Kalobški rokopis*, *Pisanice*, pridižne zbirke Svetokriškega in Rogerija), literarno- in kulturnozgodovinsko pomembne korespondence (Trubar in drugi reformatorji, Čop, Vraz, Korytko, Levec, Govekar, Kidrič, Lavrin) ter filološke in literarnozgodovinske spise (Pohlin, Erberg, Kidrič).

približala Glonar-Pirjevčeva (1929), vsaka po svoje sta ga dosegli Žigonova (1922) in Kidričeva (1936).

Edicijska dejavnost se je v drugi polovici 20. stoletja utrdila z izdajami posameznih avtorskih opusov ter z nekaterimi ambiciozno zastavljenimi študijskimi ali komentiranimi knjižnimi zbirkami (zlasti *Klasje*, *Kondor*, *Iz slovenske kulturne zakladnice*, *Monumenta litterarum slovenicarum*, *Novo klasje*), ki so vsaka po svoje uveljavljale posamezne tekstnokritične in ekdotične elemente. Brez vsakršnega dvoma pa sodi na osrednje mesto reprezentativna zbirka *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*, ki se je je prijelo ime »slovenski klasiki«; v njej je v 60 letih izšlo čez 200 knjig okrog 30 avtorjev, od tega je 25 opusov že popolnih; vsak naj bi se sklenil z monografijo o avtorju, kar pa je uspelo le pri nekaterih. Pri urejanju je sodelovalo precejšnje število prominentnih literarnih zgodovinarjev in kritikov iz vseh generacij. Spričo tega je mogoče iz te zbirke eksemplarično razbirati glavne prednosti pa tudi nekatere slabosti novejše in sodobne edicijske prakse na Slovenskem.⁵⁵

Zbirka nagovarja širše literarno občinstvo in ožji krog strokovnjakov-specialistov. Zato se tudi v njej, podobno kot v njenih predhodnicah med svetovnimi vojnami, ni uveljavil čisti tip znanstvenokritične edicije, temveč se strogo znanstveni vidiki obravnave prepletajo z mislijo na dostopnost širšemu krogu bralcev in z upoštevanjem ideoloških in estetskih vrednostnih kriterijev. Zbirka je pomembna za oblikovanje slovenskega literarnega kanona. Nabor uvrščenih avtorjev izpričuje, da je vrednostna izbira za 19. stoletje in začetek 20. stoletja že utrjena, za novejši čas pa še odprta večjim spremembam; to izpričujejo imena kot Zofka Kveder ali Božo Vodušek, ki sta bila sprejeta v zbirko šele pred kratkim. Pri posameznih avtorskih opusih je relevantno, katere njihove sestavine so umeščene v glavni tekst izdaje in katere v dodatke. Tukaj uredniki presoajajo, kaj je celovito, dokončano, estetsko veljavno, in kaj samo osnutek, fragment, nedozorel ali preprosto ponesrečen poskus. S tem do neke mere prevzemajo soavtorsko funkcijo, zlasti pri obsežnih zapuščinah, kjer ni nedvoumno izpričana avtorjeva »poslednja volja«, kot pri Murnu in še zlasti pri Kosovelu. Odločajo se o razmejitvi med izvirnimi in povzetimi teksti (adaptacijami, prevodi) in o njihovi najustreznejši razporeditvi, ki pa se očitno ne more ravnati po nekem občem, za vse enakem pravilu (zato so rešitve pri izdaji Župančiča ali Gradnika bistveno drugačne kot pri Linhartu, kjer so pre-

⁵⁵ O tem govorijo izjave obeh glavnih urednikov, Antona Ocvirka in za njim Franceta Bernika, nekatere zahtevnejše kritike, med redkimi raziskovalnimi analizami pa najpodrobneje disertacija Igorja Krambergerja (prim. bibliografijo).

vodi oziroma priredbe povsem enakopraven del opusa); iščejo pravo mero za upoštevanje mejnih, polliterarnih in neliterarnih sestavin posameznih opusov (kot npr. pri Jurčičevih političnih člankih, Trdinovi spominski publicistiki ali Kocbekovih dnevnikih); naposled je nekakšno popuščanje recepcijski zmožnosti bralcev razvidno tudi pri jezikovnem posodabljanju starejših besedil.

Poleg konceptualnih dilem se v zbirki kažejo tudi zagate, povezane z delovanjem literarnega sistema. Očitno je slovenski knjižni trg premajhen, da bi poleg poljudnih bralnih izdaj hkrati prenesel tudi specializirane znanstvene pa morda še bibliofilske izdaje istega dela; to uspeva samo pri redkih izjemah, predvsem pri obče priznanih klasikih Prešernu, Cankarju, Župančiču in Kosovelu. Povrh tega je v zadnjih desetletjih tranzicijska kriza založništva načela institucionalne opore in socialno zaledje vseh komercialno manj vabljevih knjižnih programov. Za znanstvene izdaje potemtakem skrbijo predvsem akademske institucije, ki niso eksistenčno odvisne od delovanja knjižnega trga (kot npr. Slovenska akademija znanosti in umetnosti ter njen Znanstvenoraziskovalni center ali pa Slovenska matica), medtem ko »normalne« založbe opravljajo to samo še izjemoma, z velikimi napori in tako rekoč navkljub svoji temeljni ekonomski logiki. Najboljši primer za to je usoda zbirke slovenskih klasikov v zadnjem desetletju: pretrpela je ukinitvev celotnega leposlovnega programa pri svoji nekdanji matični založbi DZS in hiter propad druge založniške hiše, mariborskih Obzorij, dokler ni naposled pristala pod streho tretje, študentske založbe Litera.

Med obravnavanimi tipi izdaj na Slovenskem se kažejo nekatere temeljne razlike. Kritične izdaje starih tekstov in dokumentarnega gradiva so bolj zavezane čistim znanstvenim oziroma strokovnim kriterijem, namenjene so predvsem specializiranemu občinstvu, tudi tujemu, so manj popularne in tudi manj odprte za nacionalnoideološke vidike. Izdaje novejših literarnih del imajo širše, mešano ciljno občinstvo; po uredniškem konceptu so zaradi tega kompromisne; nacionalnoideološka funkcija, pripisana literarnim delom, se v takšnih izdajah lahko ohrani.

Toda ta shematična delitev dopušča izjeme. Ena najbolj značilnih so Brižinski spomeniki, ki so bili med maloštevilnimi slovenskimi srednjeveškimi teksti deležni daleč največ pozornosti in tudi največkrat izdani.⁵⁶ Razlogi za to so

⁵⁶ Za nadaljnje izvajanje prim. poglavje o Brižinskih spomenikih, spodaj str. 63 sl., in pregled raziskav (Grdina 2004) ter bibliografijo, delo M. Kranjca, v *Brižinski spomeniki – Monumenta frisingensia. Znanstvenokritična izdaja* (2004).

očitni: rokopisi s konca 10. stoletja so najstarejši ohranjeni v kakem slovanskem jeziku z latinično pisavo, sama besedila pa so še starejša od zapisov. Ob njih se ne rešujejo samo ožja filološka vprašanja iz zgodovine jezika in književnosti, temveč se odpirajo tudi vidiki cerkvene oziroma verske, etnične, kulturne in politične zgodovine. Z njimi povezana problematika je pomembna za širšo srednjeevropsko in mediteransko regijo na stičišču vzhodnih Alp, Apeninskega polotoka, Panonske nižine in Balkana. Znanstveni interes za te tekste traja nepretrgano od njihovega odkritja na začetku 19. stoletja vse do danes. Izbor bibliografije o njih šteje prek 600 enot, med njimi skoraj 40 izdaj; vse seveda niso znanstvene ali kritične, temveč so poleg njih tudi njihove izvedenke v učbenikih, prevodih ipd., vendar jih ima dobra polovica resne znanstvene ambicije. Med njihovimi avtorji so poleg slovenskih tudi češki, slovaški, ruski, avstrijski in nemški raziskovalci; svoj predmet osvetljujejo z različnih zornih kotov in ga postavljajo v različne kontekste.

Eno izmed osrednjih vprašanj v skoraj dvestoletni debati o teh besedilih zadeva njihov jezikovni in etnični izvor. Že na začetku je bila v korespondenci med Dobrovskim in Kopitarjem postavljena trditev, da Brižinski spomeniki pripadajo slovenskemu območju. Pozneje so temu nasprotovale hipoteze o njihovi tesnejši povezanosti s starocerkvenoslovanskim slovstvom, nastalim v 9. stoletju v Veliki Moravski in v Spodnji Panoniji. Takšna stališča pa so glede na različne teorije o poreklu in nastanku starocerkvenoslovanščine implicirala bodisi navezavo na češko oziroma slovaško, bodisi na makedonsko osnovo, in dopuščala tudi stike s hrvaškim glagolskim izročilom. V ozadju teh debat gre navsezadnje za razmerje med vplivnim območjem zahodne (prek nemških vzorcev) in vzhodne cerkve, iz katere je izšla cirilmetodijska misija.

Ne glede na to, da je imel potek raziskav svojo imanentno, v stvari sami in v stanju zanjo pristojnih znanstvenih disciplin utemeljeno razvojno logiko, pa interpretacije njihovih ugotovitev le niso imune pred ideološkimi prizvoki. Diskusije so se sicer vodile pretežno na strokovni ravni, vendar so se v njih zlasti ob posrednem pripisovanju Brižinskih spomenikov temu ali onemu sodobnemu slovanskemu narodu skrivale potencialne ideološke razsežnosti. Te se lahko obudijo s pomočjo simplificiranega miselnega vzorca, izvirajočega iz historizma, po katerem je tisto, kar je starejše, tudi žlahtnejše in vrednejše; torej se vrednote iz narodove preteklosti lahko uporabljajo za povzdigovanje njegovega statusa v sedanjosti.

Po tradiciji z začetkov sistematičnega raziskovanja in po danes prevladujočem večinskem mnenju stroke pripadajo Brižinski spomeniki zgodnji fazi slovenščine, oziroma so ji najbolj sorodni. Slovenska nacionalna filologija, ali natančneje, jezikovna, literarna in kulturna zgodovina postavlja Brižinske spomenike na sam začetek, kar jim daje močan simbolni naboj. Najbrž ni samo naključje, da je diskusija o njih v 20. stoletju dobivala nove zagone prav v razdobjih, ki so bila za slovensko narodno vprašanje pomembna v pozitivnem ali v negativnem smislu. Gotovo pa je s tem povezan njihov sprejem pri širših krogih občinstva. Za ilustracijo naj zadostuje samo zadnji primer.

Leta 1992, ob prvi obletnici razglasitve državne samostojnosti Slovenije, je izšla kritična izdaja Brižinskih spomenikov, ki je povzela dotedanje ugotovitve in sprožila nov krog sistematičnih raziskav. Knjiga z bibliofilsko opremo, primerno slavnostnemu povodu, je zbudila veliko odmevov v širši javnosti. Sledili so ji broširan študijski ponatis, zvočna kaseta z govorno rekonstrukcijo besedil, televizijska oddaja in še marsikaj. Med drugim je založba slovenske narodne manjšine v Italiji, tržaška Mladika, izdala v italijanščino prevedeno in adaptirano verzijo kritične izdaje. V značilnem kulturnopolitičnem okolju Trsta, dovzetnem za italijanske nacionalistične resentimente, se je ob vprašanju o starosti, morebitnih prednostih in vrednosti teh tekstov v primerjavi s približno sočasnimi italijanskimi dvignilo veliko polemičnega prahu. Neposreden povod za zadnji, dopolnjeni natis kritične izdaje pa so bile slavnosti ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo spomladi 2004. Takrat so bili v Ljubljani prvič skupaj razstavljeni štirje najstarejši slovenski rokopisi, ki so sicer trajno shranjeni na različnih mestih v štirih državah, Nemčiji, Avstriji, Italiji in Sloveniji; obisk na razstavi z naslovom »Rojstni list slovenske kulture« pa je bil tako množičen, da jo je bilo treba podaljšati.

Ta primer izpričuje, da se tudi pri takšnem tipu kritične izdaje, ki je po vsebini, po ureditvi in po ciljni intenciji v normalnih razmerah oddaljen od objave nacionalnoideoloških vidikov, ta potencialna funkcija ob primernem povodu celo v današnjem času lahko nepričakovano močno aktualizira.

Ljudsko slovstvo

Med znanstvene discipline, ki raziskujejo ljudsko slovstvo,⁵⁷ sodi tudi literarna veda. To pomeni, da ga prišteva v svoje predmetno področje in ga obravnava s svojimi metodami, po obojem pa se razlikuje od sosednjih oz. sorodnih ved, ki se prav tako ukvarjajo z ljudskim slovstvom. V tej njeni specifičnosti je mogoče videti nekatere prednosti ali tudi slabosti. Prednost je nedvomno enotna perspektiva, v kateri gre za skupne značilnosti obravnavanih tekstov ne glede na njihov »umetni« ali »ljudski« izvor. Slabost tiči bržkone v tem, na kar ponavadi opozarjata folkloristika in etnologija, da namreč literarna veda ne upošteva sinkretičnega značaja ljudskega slovstva in njegove funkcionalne vpetosti v življenje skupnosti njegovih ustvarjalcev in sprejemnikov. Toda literarna veda v tem pogledu ne ravna z ljudskim slovstvom načeloma nič drugače kot z mnogimi območji starejše umetne lirske poezije, kjer se ne ozira kaj dosti na njeno glasbeno plat, in nič drugače kot z dramatiko, kjer večinoma ne upošteva njenih specifično gledaliških, uprizoritvenih in socialno-receptijskih razsežnosti.

Ob trditvi o pripadnosti ljudskega slovstva predmetu literarne vede pa je le treba upoštevati nekaj zadržkov. Različne literarnoznanstvene smeri in šole različno opredeljujejo bistvo in obseg svojega predmeta. V tem sta razvidni predvsem dve nasprotni tendenci, katerih ena si prizadeva predmetno območje stroke čimbolj zožiti, v skrajnem primeru samo na t. i. umetniško literaturo, druga pa ga poskuša čimbolj razširiti in v skrajnem primeru pritegniti vanj poleg umetniških še vsa funkcijska besedila. Če je po širšem pojmovanju predmeta literarne vede ljudsko slovstvo njegov legitimni sestavni del, sodi po ožjem, bolj restriktivnem pojmovanju kvečjemu na njegovo mejno območje, če ni celo izločeno iz njega. Z nekega drugega vidika se ožje pojmovani predmet literarne vede omejuje zgolj na besedila, medtem ko širše opredeljeni zajema tudi njihove ustvarjalce in bralce oziroma procese njihove produkcije ali geneze ter njihove recepcije ali delovanja, pravzaprav celoten krog literarne komunikacije. Kadar je raziskovalna pozornost usmerjena predvsem na sama besedila, se kaže med umetno literaturo in ljudskim slov-

---

⁵⁷ Ta spis uporablja termin »ljudsko slovstvo«, ne da bi hotel z njim prejudicirati kako vsebinsko opredelitev v terminoloških debatah, ki potekajo v etnologiji in folkloristiki. Termin se zdi primeren za rabo v literarni vedi, ker uvršča označeni pojav v okvir njenega predmetnega področja, tj. v slovstvo oz. širše pojmovano literaturo.

stvom večja sorodnost, razlike med njima pa je najti predvsem v območjih produkcije in recepcije. Dasiravno so si nekatere novejšje literarnoteoretične smeri in šole prizadevale razmejiti literaturo od ljudskega slovstva tudi po bistvenih strukturnih značilnostih,⁵⁸ pa je na drugi strani v sodobnih svetovnih literarnih procesih mogoče opaziti temu nasprotno težnjo. Poleg »starih« literatur s široko razvejeno in dobro utrjeno pisno oz. tiskano tradicijo vznikajo »nove«, v katerih je delež ustnega ustvarjanja in predajanja umetniških besedil bistveno večji, kar spet terja vključevanje ljudskega slovstva ter njemu ustreznih raziskovalnih metod v literarno vedo.⁵⁹

V širokem razponu možnih odnosov med ljudskim slovstvom in literarno vedo se omejujemo na vprašanje o ljudskem slovstvu v nacionalni literarni zgodovini, kjer dobiva ta problematika še posebne razsežnosti. V zgodovinski perspektivi se namreč neizogibno postavlja vprašanje, kako in kje, na kakšen način in na katerem mestu v kronološko-razvojni shemi nacionalne literature in kulture je mogoče najprimerneje obravnavati ljudsko slovstvo. To vprašanje se še posebej zaostri v tistih okoljih, kakršno je tudi slovensko, kjer se je umetna literatura pojavila šele razmeroma pozno v zgodovinskem poteku, medtem ko mora literarna zgodovina zaradi kontinuitete razvojnih procesov obravnavati ob njej in pred njo tudi področja in dobe neliterarnih besedil. Glede na to smemo torej trditi, da je ljudsko slovstvo predmet (ali pravzaprav del predmeta) in hkrati tudi problem slovenske literarne zgodovine.

Žal se naše literarno zgodovinopisje s tem problemom ni kaj dosti ukvarjalo na načelno-teoretični ravni, saj se je v njem nasploh začela dokaj pozno uveljavljati zavest o nujnosti kritičnega samopremisleka in teoretično-metodološkega utemeljevanja. Zato je treba poleg izrecnih izjav literarnih zgodovinarjev upoštevati tudi implicitne poglede in rešitve v njihovih delih, zlasti ker se med izrečenimi načelnimi stališči in zgodovinopisno prakso lahko pokažejo nemajhne razlike.

Zdi se, da so pobude za načelno razpravljanje o načinu znanstvene obravnave ljudskega slovstva in o razmerjih med strokami, ki se ukvarjajo z njim,

⁵⁸ Prim. Stanonik 1980. – Terseglav 1987.

⁵⁹ Ta proces je bil opazen npr. na nekaj kongresih Mednarodne zveze za primerjalno književnost (ICLA/AILC), ko so bile med tematska težišča uvrščene nastajajoče literature, zlasti v nekdanjih kolonialnih deželah tretjega sveta, in ko je pozornost veljala deležu ustnega v literarno-kulturnem komuniciranju.

doslej pogosteje prihajale iz etnologije in folkloristike kot iz literarne zgodovine. Najpomembnejša strnjena skupina tehtnih, toda tudi nasprotujočih si stališč se je izrazila na ljubljanskem posvetovanju o razmerju med etnologijo in slavistiko.⁶⁰ Med njimi je za našo perspektivo še najbolj zanimiv diskusijski prispevek Jožeta Koruze,⁶¹ ki je približno takole opisal historiat problema:

Slovenska literarna zgodovina je zrasla v 19. stoletju tesno povezana z jezikoslovjem in narodopisjem v okviru matične vede – slovanske filologije. Ko se je osamosvojila, se je usmerila v pozitivizem; zaradi njegovih teoretično-metodoloških zahtev je moralo iz literarnozgodovinskega preučevanja odpasti vse, kar ni bilo fiksirano v zgodovinsko opredeljivem času in prostoru. Zato je bilo ljudsko slovstvo izločeno iz literarne zgodovine in se je preneslo v narodopisje, kjer se je njegova obravnava kasneje izoblikovala v posebno folkloristično smer. Toda med nadaljnjim razvojem literarne zgodovine se je ljudsko slovstvo ponovno vključilo vanjo, zlasti z delom Ivana Grafenauerja. Sodobna literarna zgodovina se navezuje na ta potek. Zlasti pri preučevanju starejših dob si prizadeva uveljaviti široko pojmovanje predmeta, v katerem bo zajeto ne le ljudsko, temveč vse ustno slovstvo; saj ločnica med ustnim in zapisanim slovstvom ni tako močna, da bi se pojavoma morali približevati z različnimi metodologijami več samostojnih strok.

Ta stališča so v precejšnji meri relevantna tudi še za današnjo diskusijo, vendar so seveda potrebna pretresa in dopolnitve. V ta namen je treba pregledati relevantno gradivo iz slovenskega literarnega zgodovinopisja, ki pa je razen nekaj izjem omejeno na zgodovinske prikaze celotnega slovenskega slovstva ali njegovih glavnih razdobij.

V 19. stoletju pridejo v poštev takšna dela od Čopovega spisa o literaturi Slovencev do Glaserjeve *Zgodovine slovenskega slovstva* in poleg njih kot dopolnilo še učbeniki in poljudno-poučni spisi. Čop je svojemu 1831 napisanemu kronološkemu pregledu avtorjev in del na koncu kot eno med tematskimi dopolnili dodal krajšo, a tehtno karakteristiko ljudskega pesništva.⁶² Šafárik je Čopov spis predelal in razdelil na kronološko zaporedje

⁶⁰ Gradivo je objavljeno v tematski številki *Glasnika Slovenskega etnološkega društva* 20, 1980, št. 2.

⁶¹ Koruza 1980b; tudi v Koruza 1991.

⁶² Čop 1986b, str. 147–149.

avtorjev in sistematski pregled del; tja, k izdajam ljudskih pesmi, je premestil tudi Čopovo sintetično oznako.⁶³ Po podobnem vzorcu razporeditve snovi kot prvotni Čopov spis se ravnaajo odlomki o ljudskem slovstvu v Macunovem kratkem, v hrvaščini objavljenem pregledu.⁶⁴ Med drugimi literarnimi zgodovinarji niti Janežič niti Kleinmayr niti Marn niti Glaser ne posvečajo ljudskemu slovstvu samostojnih odlomkov ali celo poglavij; prav tako ni najti česa takega ne v Miklošičevem ne v Sketovem srednješolskem učbeniku.⁶⁵ Vsa ta dela se ga dotikajo samo tam, kjer obravnavajo zbiralce in izdajatelje folklornega blaga.

Morda se zdi presenetljivo, da celo pionirja slovenske znanstvene etnologije, ki sta bila obenem tudi literarna zgodovinarja, Murko in Štrekelj, nista vključila ljudskega slovstva v slovensko literarno zgodovino. Toda Murko se je v glavnem ukvarjal z literarnozgodovinskimi vprašanji na širših območjih slavistike. Pri njegovem (bržkone edinem) enciklopedičnem pregledu zgodovine slovenske književnosti⁶⁶ pa je očitno, da uvršča ljudsko slovstvo na predmetno področje narodopisja in ne literarne zgodovine. Tudi pri Štreklju imamo opraviti z enako sistematiko strok in predmetnih območij: v svojih neobjavljenih predavanjih o slovenski literarni zgodovini⁶⁷ sploh ne obravnava ljudskega slovstva, četudi bi njegova uvodna načelna izvajanja o obsegu in predmetu literarnozgodovinske vede to dopuščala ali celo zahtevala.⁶⁸

Kolikor je doslej znano, je Ivan Prijatelj prvi nakazal, naj se ljudsko slovstvo obravnava že v dobah njegovega nastanka, tj. najprej v srednjem veku. Ustrezno mesto je najti v njegovem kratkem pregledu slovenske književnosti.⁶⁹ Zaradi kraja in načina objave in zato, ker je težišče celotnega Prijateljvega dela pač na zgodovini novejših dob, je to dejstvo doslej ostalo bolj ali manj neopaženo. Sicer dokaj kratek odlomek preseneča zlasti s tem,

⁶³ Čop v Šafárik 1864, str. 72–75.

⁶⁴ Macun 1863, str. 70–73. – Prim. Šr. (Janko Šlebinger): Macun Ivan, SBL II, 5. zv., 1933.

⁶⁵ Prim Janežič 1854. – Kleinmayr 1881. – Marn 1888. – Glaser 1894. – Miklošič 1865; Miklošič-Navratil 1881. – Sket 1893.

⁶⁶ Murko 1898. – Podobno razporeditev področij kažejo knjižni izbori Murkovih razprav, kjer so spisi o ljudskem slovstvu uvrščeni k narodopisju in ne k literarni zgodovini.

⁶⁷ Zgodovina slovenskega slovstva, 1899–1901, ponovitev 1903–1905. Prim. poglavje o Štreklju, spodaj str. 201 sl.

⁶⁸ Prim. spodaj opombo 75.

⁶⁹ Prijatelj 1920, str. 14–15. – O nastanku, širjenju, vsebini in pomenu tega dela, nastalega 1903 in objavljeneega v nekaj tujejezičnih različicah, nazadnje v navedenem srbskem predvodu, prim. prispevek Z. Jana v *Prijateljvem zborniku* 1975.

ker govori v zvezi s slovenskimi ljudskimi pesmimi o narodnem epu⁷⁰ – kar je esejistično učinkovita, vendar znanstveno pač neustrezna formulacija.

Ne glede na to mesto pri Prijatelju je nedvomno predvsem zasluga Ivana Grafenauerja, da je sistematično vključil ljudsko slovstvo v zgodnje dobe slovenske literarne zgodovine oziroma ga postavil celo na njen začetek. To je nakazal že v *Kratki zgodovini slovenskega slovstva*,⁷¹ utemeljil, razširil in uveljavil z vrsto študij in monografij v naslednjih desetletjih ter dokončno potrdil s sintezo v zadnji verziji *Kratke zgodovine starejšega slovenskega slovstva*.⁷²

Takšna uvrstitev ljudskega slovstva odtlej prevladuje v slovenskih literarno-zgodovinskih delih. Najprej je pustila nekaj sledov celo v Kidričevi literarni zgodovini (I, 1929),⁷³ četudi so njena vsebinska in problemska težišča čisto drugače. Docela pa se je ta model uveljavil, seveda vsakokrat z nekoliko drugačnim kontekstom in s čedalje popolnejšo argumentacijo, v vrsti poznejših del: v t. i. Matičini *Zgodovini slovenskega slovstva* (I, 1956), v Slodnjakovih (1958, 1968, 1975) in Pogačnikovih literarnozgodovinskih sintezah (1968, 1990). Iz temeljnih del je prodril tudi v krajše preglede, priročnike in šolske knjige, kot so npr. Boršnik (1948 in 1962), Janež (1953) oz. Janež-Ravbar (1957), Kos (1974) ter še učbenik za prve generacije v srednjem usmerjenem izobraževanju (Fatur 1982).

Pa vendar ta vzorec literarnozgodovinske uvrstitve in obravnave ljudskega slovstva ni zavladal povsem brez ugovora. Iz načelnih razlogov se mu je postavil po robu Dušan Pirjevec 1957 v kritiki t. i. Matičine *Zgodovine*: po njegovih trditvah ljudska besedna umetnost nima prave zgodovine, vsaj takšne ne, kakršno ima umetna pesem; je anonimna in ne individualna, tem-

⁷⁰ Prijatelj govori predvsem o nastajanju ljudskih pesmi v času turških vpadov, ki so ogrožali obstoj slovenskega ljudstva na razdrobljenih fevdalnih posestih: »Ovo ozbiljno doba opet za neko vreme spoji razdvojene delove; kroz organizam projuri struja energičnog duhovnog života in narodni duh morade doneti ploda: *on stvori narodni ep.*« Prijatelj 1920, str. 14.

⁷¹ Grafenauer 1917–19; druga, popravljena izdaja 1920. Prim. predvsem poglavja o predkrščanski dobi in o krščanskem srednjem veku.

⁷² Grafenauer 1973. O nastanku te knjige, ki je bila dokončno redigirana 1948/49, prim. uvod (str. 5–9) in biografsko študijo o avtorju (str. 223–309), oboje napisal Bogo Grafenauer.

⁷³ Kidrič 1929–38. – V 2. izdaji 1. snopiča (1932) je obravnava ljudske pesmi na pobudo kritikov 1. izdaje celo nekoliko razširjena; prim. Ob petem sešitku (= uvod v *Zgodovino*), str. 2*.

več kolektivna; ker so torej med ljudskim in umetnim slovstvom bistvene razlike, sodi ljudsko slovstvo v folkloristiko in ne v literarno zgodovino; pač pa mora le-ta podrobno obravnavati vsakršne vplive ljudskega slovstva na umetno literaturo.⁷⁴

Takšno stališče se v literarnozgodovinski praksi ni moglo uveljaviti, mdr. zato, ker so raziskave srednjeveške dobe z vključenim ljudskim slovstvom v naslednjih letih dočakale pravo renesanso in dale vrsto novih, znanstveno relevantnih dognanj ter problemskih osvetljav. Vendar vsaj del omenjene argumentacije ni ostal čisto brez posledic. Ko se je sredi osemdesetih let pripravljala reforma srednješolskega pouka književnosti, je v strokovnih debatah prevladalo mnenje, da ljudsko slovstvo seveda mora biti vključeno v predmet, vendar naj se umesti šele v obravnavo predromantične dobe. Takšno razporeditev je naposled uveljavil Kosov učbenik književnosti (1991).

* * *

Iz tega pregleda lahko povzamemo ugotovitev, da slovenska literarna zgodovina obravnava ljudsko slovstvo na dva načina. Vsi literarni zgodovinarji v večjem ali manjšem obsegu upoštevajo ljudsko slovstvo od tistega zgodovinskega trenutka, ko se pojavi v obzorju t. i. »višje« kulture, ko se zanj začno zanimati izobraženi ljubitelji, literarni kritiki in ustvarjalci, ko se začne zbiranje, izdajanje in raziskovanje ljudskega slovstva in ko začne umetna literatura zavestno sprejemati njegove vplive. Glede na nastanek, obstoj in prvotne funkcije ljudskega slovstva je takšno pojavljanje v literarni zgodovini pravzaprav sekundarno, saj ga stroka ne opazuje neposredno, temveč skozi njegovo poznejšo recepcijo v drugem časovnem in družbenem okolju. Z njegovim primarnim obstojem pa se začne dejansko ukvarjati dokaj pozno, šele v prvih desetletjih 20. stoletja; pred tem zasledimo posamezne elemente takega pristopa le pri Čopu in pri Macunu.

Naš pregled potemtakem ne potrjuje domneve, da bi bilo ljudsko slovstvo ob osamosvojitvi literarne zgodovine od filologije in preusmeritvi v pozitivizem izločeno iz nje; in tudi Grafenauer ga ni ponovno, temveč šele prvič resno in sistematično pritegnil v literarnozgodovinsko obravnavo. Toda preden zavržemo to domnevo kot golo zmoto, moramo upoštevati, da se je naše sklepanje opiralo skoraj izključno na slovensko literarnozgodovinsko

⁷⁴ Pirjevec 1957; o problemu ljudskega slovstva na str. 653–654.

prakso, v teoriji in sistematiki pa je lahko zadeva drugačna, tako na ravni same literarne zgodovine kakor v širšem območju filologije; in kolikor se navedena domneva ozira bolj na te vidike, ji v tolikšni meri ne gre oporekati sleherne upravičenosti. Če torej želimo boljše razumeti usodo ljudskega slovstva v literarni zgodovini, moramo nekoliko podrobneje poseči v sistematiko in zgodovino njenih razmerij s sorodnimi strokami, zlasti filološkimi.

Tip t. i. nove ali nacionalne filologije (za razliko od stare, klasične) je v času največjega razmaha sredi 19. stoletja zajemal v svoje predmetno področje vse duhovne in tudi materialne manifestacije naroda in pri njihovi obravnavi združeval celo vrsto strokovnih vidikov od jezikoslovja in literarne zgodovine do arheologije, obče, kulturne, umetnostne zgodovine, psihologije, antropologije, mitologije, religiologije. S postopnim osamosvajanjem večine teh strok je v jedru filologije ostalo preučevanje jezika in vsakršnih jezikovnih oz. tekstnih stvaritev, torej tega, kar zajema pojem najširše opredeljene literature ali slovstva z ljudskim slovstvom vred. Proti koncu 19. stoletja so v filologijo najpogosteje prištevali jezikoslovje, literarno zgodovino in narodopisje. Vendar je poleg te klasifikacije srečati tudi delitev na dvoje, ki je pustila sled v organizacijski shemi univerzitetnega študija jezikov in literatur vse do danes. S stališča vsake posamezne filološke discipline pa je bilo mogoče medsebojne meje začrtati dokaj različno; in pri tem se je ravnanje v praksi marsikdaj razhajalo s teoretično sistematiko.

Na izrazite primere takšnega razlikovanja in razhajanja naletimo pri opredelitvah predmetnega področja literarne zgodovine. Od Štreklja do Prijatelja in Kidriča je to področje v načelu določeno tako, da poleg umetniške literature in neumetniške književnosti ter pismenstva zajema tudi ljudsko slovstvo.⁷⁵ (Podobno opredelitev, ki v predmet literarne zgodovine izrecno vključuje ljudsko slovstvo in poskuša na podoben način terminološko diferencirati ce-

⁷⁵ Prim.: »Novejša literarna zgodovina teži torej pred vsem, obseči poetično stvarjanje po vsem njegovem narodnem (nacionalnem) obsegu, počenši od prvih pojavov v stari narodni poeziji; ne omejeva se na čisto umetniško polje, privzema drugič v preiskovanje bližnje sorodne pojave narodnega in družabnega mišljenja in čuvstva, smatrajoč gradivo literature kot gradivo za psihologijo naroda in društva; naposled preučuje ta zgodovina tudi literarne pojave primerjavno, kako jih narod izposoja od naroda.« K. Štrekelj: Zgodovina slovenskega slovstva, Uvod, str. 1–2 (obj. D. Dolinar, *Slavistična revija* 45, 1997). – Prim. tudi diferenciranje predmetnega področja literarne zgodovine na slovstvo, pismenstvo, književnost in literaturo pri Prijatelju in Kidriču: Prijatelj 1919, predvsem str. 3–7. – Kidrič 1929–38, str. 1*–2*. Več o tem v zadnjem delu knjige.

loto, srečamo že pri Gregorju Kreku,⁷⁶ le da pri njem ni najti aplikacije na slovensko slovstveno zgodovino.) Toda kot se je pokazalo, so se ti avtorji v praksi bolj ali manj izogibali vključevanju ljudskega slovstva v zgodovinsko obravnavo slovenske književnosti. Vprašanje je, ali je to mogoče pripisovati vplivu pozitivistične orientacije.

Filologija 19. stoletja in pozitivistična literarna zgodovina si nista enoznačno nasprotni. Podobno kot literarna zgodovina se je tudi celotna filologija premikala od romantične metafizične oz. filozofsko-zgodovinske k pozitivistični orientaciji. Osamosvojitve literarne zgodovine od filologije je povezana z naraščanjem gradiva in napredovanjem specializacije posameznih disciplin; toda tudi pozneje sta se ločeni stroki še slejkoprej opirali na skupni temeljni kategoriji zgodovinskosti in nacionalnosti. Vdor pozitivizma potemtakem ne more biti glavni krivec za to, da literarna zgodovina nekaj časa ni upoštevala ljudskega slovstva. Zakaj ga torej ni?

Vsaj pri Murku in Štreklju se zdi zadeva dokaj jasna: oba sta v raziskovalni praksi še obvladovala celotno območje filologije, in če sta uvrščala ljudsko slovstvo iz metodoloških ozirov v narodopisje, to za literarno zgodovino ni mogla biti usodna izguba, ker je vse skupaj še vedno ostajalo v mejah iste matične stroke. Nekoliko težje je sklepati o drugih slovstvenozgodovinskih pregledih iz 19. stoletja, ker so z redkimi izjemami tako po načelno-teoretičnih utemeljitvah kot po metodološki izdelanosti izredno skromni, fragmentarni, diletantski. Vendar smemo domnevati, da so se omejili na pismenstvo in književnost, ker so se tudi sami prištevali v širše območje filologije in se ravnali po njeni sistematiki.

Pač pa se je s tem problemom morala soočiti osamosvojena in v pozitivistični tip znanstvenosti usmerjena literarna zgodovina. Obravnavi ljudskega slovstva se ni izogibala zaradi teoretičnih pogledov in njihovih filozofskih ali svetovnonazorskih temeljev – to dokazujejo že njene načelne opredelitve predmetnega območja –, temveč kvečjemu zaradi praktičnih zahtev metodologije. Podobno kot je romantična filologija videla v vseh umetnostnih in duhovnih stvaritvah in dejanjih izraz narodne duše, jih je tudi pozitivizem obravnaval kot odraz in proizvod kolektivne psihe, ki je na najvišji ravni prav tako narodna ali celo rasna. Vendar si je pozitivizem prizadeval vzročno

⁷⁶ Krek 1887, str. 479–480. Prim. poglavje o njem, spodaj str. 189 sl.

razložiti duhovne izdelke iz procesov njihovega nastajanja.⁷⁷ Umetniško ali sploh duhovno delo je zanj proizvod osebnosti, ki jo oblikujejo naravne (biološke, geografske ipd.) in zgodovinske (družbene) determinante, delujoče na individualni in na kolektivni ravni. Človeška dela in dejanja so pojasnjena šele takrat, ko znanosti uspe zadovoljivo rekonstruirati delovanje vzročno-genetičnega determinizma v vseh njegovih bistvenih členih. Tu pa res nastopi problem z ljudskim slovstvom. Po eni strani ga tako usmerjena literarna zgodovina pač želi obravnavati kot posebno skupino tekstov med drugimi skupinami. Toda ker ne more ugotoviti ne časa in okoliščin njihovega nastanka ne odkriti njihovih avtorjev, jih ne more pojasniti na tak način, kot lahko pojasnjuje zapisane tekste, katerih čas, zgodovinske okoliščine nastanka in avtorji so ji znani in raziskovanju dostopni. Zato se primarne eksistence ljudskega slovstva sprva dotika le toliko, kolikor ji je nujno potrebno zaradi kontinuitete razvojnega prikaza. Brž ko pa najde poti, kako navezati anonimna, samo v ustnem izročilu predajajoča se besedila na širše zgodovinske procese, ne da bi se pri tem morala opreti na vmesni člen individualnega avtorja, in ko se ji s tem odprejo možnosti za razvojno-genetično razlaganje ne toliko individualnih tekstov, temveč njihovih kategorij ali njihovih občin sestavin, kot so npr. zvrsti in oblike, snovi, teme in motivi, lahko pritegne v obravnavo ljudsko slovstvo tudi v dobah njegovega primarnega obstoja in delovanja. V slovenski literarni zgodovini je to očitno najprej uspelo Ivanu Grafenauerju z metodami primerjalne in kulturnozgodovinske analize. O teoretično-metodološki usmeritvi takšne literarne zgodovine lahko trdimo, da se je sicer odpovedala nekaterim najbolj radikalnim pozitivističnim načelnim postavkam in iz njih izhajajočim metodološkim zahtevam ter sprejela nekatere duhovnozgodovinske vidike, da pa v temelju še vedno ohranja glavne značilnosti modificiranega, ublaženega pozitivizma.

Tak teoretično-metodološki model torej v načelu omogoča integracijo ljudskega slovstva v literarno zgodovino. O tem, da nekateri zgodovinarji v tem splošnem okviru posvečajo ljudskemu slovstvu več in drugi manj pozornosti in ga v skladu s tem prikazujejo dokaj različno, pa odločajo še drugi vidiki: predvsem literarno-estetska in kulturnopolitična ideologija ter tudi obča filozofskozgodovinska perspektiva, kar vse jim narekuje različen vrednostni odnos do celotnega razvojnega procesa nacionalne literature in kulture ter do njegovih posameznih sestavin. Nekateri se v zgodovinski perspektivi usmerjajo k samemu začetku, cenijo slovstvene tekste toliko bolj, kolikor starejši

⁷⁷ Podrobneje o tem Dolinar 1978.

so, ter s tem pravzaprav pristajajo na neko dokaj razširjeno predstavo o splošnem tipu literarnega razvoja, po kateri na njegovem začetku v sivi davnini stojijo ljudske, zlasti junaške pesmi. Drugi se implicitno ravnaajo po predstavi o razvoju kot napredku, ki poteka od prvotnih, primitivnih, anonimnih ali kolektivnih slovstvenih del k najvišjim, estetsko opredeljenim individualnim umetniškim dejanjem, stvaritvam izbranih pripadnikov civilizacijsko in kulturno razvitega naroda.⁷⁸ Glede na to se njihov vrednostni odnos do ljudskega slovstva pač razlikuje.

Pri opredelitvah predmetnega področja in pri mestu in vlogi ljudskega slovstva v njej se tudi v naši stroki kaže ena temeljnih aporij sleherne literarne zgodovine, na katero opozarja aforistična ugotovitev: če se literarna zgodovina ukvarja predvsem z literarno umetnostjo, lahko zgreši zgodovino, in če se ukvarja predvsem z zgodovino, lahko zgreši literarno umetnost. Zdi se, da je bilo slovenski literarni zgodovini doslej predvsem do tega, da ne bi zgrešila širine, polnosti in kontinuitete zgodovinsko-razvojnega prikaza, in se je zaradi tega zlasti pri obravnavi starejših dob nagibala k širokemu pojmovanju predmeta, ki vključuje ljudsko slovstvo v njegovem primarnem obstoju. Nasprotna težnja h krčenju predmetnega območja na najožji krog, tj. na umetniško literaturo, se v naši stroki doslej ni radikalno uveljavila. Njen omejeni vpliv pa je mogoče zaslediti v tem, da se izmed vseh možnih elementov široko pojmovanega predmeta dejansko vključuje v obravnavo zlasti tisto, kar določa pogoje za nastanek in razvoj umetniške literature in kar vnaprej oblikuje njene sestavine. Seveda je tudi v okviru takšnega pojmovanja prihranjen prostor za ljudsko slovstvo, vendar je izbor gradiva in način obravnave tak, da navsezadnje poudarja predvsem umetniško-estetske vidike samih besedil in pa dejanske ter strukturno-tipološke zveze ljudskega slovstva z umetno literaturo.

⁷⁸ V grobem je mogoče k tipu takšnih predstav o napredku prištevati literarnozgodovinski konceptiji Prijatelja in Kidriča. Gl. Prijatelj 1919. – Kidrič 1927a; Kidrič 1929–38, predvsem str. 1*–2*. Prim. tudi ustrezni poglavji, spodaj str. 229 sl. in 255 sl.

Brižinski spomeniki

Slovenska literarna zgodovina je samo ena med vedami, ki sodelujejo pri mednarodnem in večdisciplinarnem znanstvenem raziskovanju Brižinskih spomenikov; njen prispevek k reševanju tega problema je sicer osrednjega pomena, a še vedno parcialen. Toda ta spis ne obravnava vsega njenega prispevka,⁷⁹ ker se ne ustavlja pri specializiranih razpravah, temveč se znotraj območja stroke omejuje na še ožji odsek, na obravnave Brižinskih spomenikov v zgodovinskih pregledih celotne slovenske književnosti. Za potrebe naše analize jih je mogoče deliti na dve veliki skupini: v prvo sodijo dela iz 19. stoletja, ko se je literarna zgodovina na Slovenskem šele razvijala iz različnih, dotlej ločenih sestavin, nastajajočih v okviru filološke vede, literarne kritike, šolskega pouka ter poljudno-vzgojnega pisanja; druga pa zajema dela iz 20. stoletja, ko se je stroka tudi pri nas že konstituirala kot samostojna znanstvena disciplina. Pri starejšem obdobju je kljub nakazani omejitvi treba zaradi fragmentarnosti takratnega literarnega zgodovinopisja poleg celotnih pregledov slovenskega slovstva vendarle pritegniti v obravnavo še nekatere obširnejše strokovne objave v periodiki in pa ustrezne odlomke iz jezikoslovnih del, srednješolskih učbenikov ter poljudno-poučne publicistike⁸⁰ – torej spise, ki so v tedanjih razmerah opravljali vsaj del funkcij, kakršne v razviti literarnozgodovinski stroki opravljajo znanstvena dela.

Obravnave Brižinskih spomenikov v tako omejenem korpusu literarnozgodovinskih spisov bi utegnile biti relevantne tako po tem, kaj povedo o samih spomenikih, kakor tudi po tem, kako jih uvrščajo v ožji in širši kontekst.

Glede prve možnosti se pokaže, da ustrezna poglavja ali odlomki v literarnih zgodovinah največkrat niso prispevali ničesar bistveno novega k poznavanju samih spomenikov, ker so bili pač docela odvisni od specializiranih raziskav. V najugodnejšem primeru so podajali njihove sintetične povzetke, zlasti kadar so njihovi avtorji že sami posebej raziskovali tudi to problema-

⁷⁹ Ta je na kratko opisan in ovrednoten v poročilih o poteku raziskav Brižinskih spomenikov (BS). Prim. predvsem: Pogačnik 1968; Grafenauer Bogo 1969; Grdina 2004.

⁸⁰ Upoštevana so predvsem naslednja dela iz tega obdobja: Čop v Šafárik 1864; prva verzija v Čop 1986b. – Macun 1863. – Kleinmayr 1881. – Glaser 1894. – Metelko 1825, Vorrede, predvsem str. XII–XVII. – Majar 1849. – Janežič 1854. – Marn 1888. – Miklošič 1865; druga, nekoliko predelana izdaja: Miklošič-Navratil 1881. – Sket 1893.

tiko;⁸¹ dosti pogosteje pa srečamo v literarnih zgodovinah samo poenostavljene in pogosto fragmentarne kompilacije specialnih študij. Toda to, kar je z vidika raziskav pojava oz. problema samega na sebi morda zgolj paberovanje po že obdelanem, postane zanimivo in relevantno na drugi ravni, tam, kjer se problem umešča v ožji in širši kontekst, tj. najprej v srednjeveško dobo oz. njeno slovstvo in nato prek tega v sintetično podobo celotne slovenske književnosti. Kakor koli torej že sodimo o obsegu in kvaliteti obravnave Brižinskih spomenikov v literarnozgodovinskih pregledih, vendar vsaka po svoje vključuje ta besedila v proces slovstvenega razvoja in tako usmerja njihovo razumevanje, razlaganje in osmišljanje v kontekstu nacionalne literarne zgodovine, ki je drugačen kot npr. obče slavistični oziroma mednarodni filološki ali kulturnozgodovinski kontekst. S tem pa literarno zgodovinopisje bistveno usmerja sprejem obravnavanih besedil tudi zunaj strogo strokovnih meja, v tistih območjih nacionalne kulture, kjer se vzpostavljata njen kolektivni spomin in zavest.

Glede na to, kdaj so bili Brižinski spomeniki odkriti in dani v razvid nastajajoče slovanske filologije, ni čudno, da srečamo njihove omembe že v prvih skicah in odlomkih slovenskega literarnega zgodovinopisja.⁸² Za recepcijo Brižinskih spomenikov v poznejši slovenski literarni zgodovini vse do konca 19. stoletja je bila merodajna predvsem podoba o njihovem izvoru, vsebini, jezikovni pripadnosti, namenu, dataciji, lokaciji in piscih, kakršno je na temelju svojih in tujih raziskav (zlasti Dobrovskega, pa tudi Vodnika⁸³) skiciral Kopitar v svoji oceni knjige Dobrovskega *Institutiones linguae slavicae* 1822 in jo pozneje razširil ter dopolnil v *Glagolita Clozianus* 1836.⁸⁴

⁸¹ Med avtorji ali soavtorji zgodovinskih obravnave celotnega slovenskega slovstva so se posebej z Brižinskimi spomeniki ukvarjali samo I. Grafenauer, F. Tomšič, J. Pogačnik in J. Kos.

⁸² Med prvimi jih obravnava Metelko v uvodu svoje slovnice 1825; Kopitarjeva slovnica, katere uvod in dodatek sta z literarnozgodovinskega vidika še daleč pomembnejša, je bila pač končana, preden je njen avtor 1811 zvedel za odkritje BS. Ti niso zabeleženi niti v Erbergovem rokopisnem osnutku 1825, ki pa tako ali tako ne temelji na konceptu nacionalne, temveč na bistveno drugačnem konceptu regionalne in večjezične literature.

⁸³ V. Vodnik, ki ga je podobno kot Kopitarja k raziskovanju BS pritegnil Dobrovský, je pripravil prevod BS I v sodobno slovenščino in v latinščino, ki pa je bil objavljen šele dolgo po njegovi smrti: prim. *Pisma Dobrovskega i Kopitara v povremmenom porjadke*, ur. V. Jagić, Sanktpeterburg 1885, str. 344–353. – O Vodnikovem delu za BS prim še.: Prijatelj 1924, str. 161–167. – Komentar J. Kosa v Vodnik 1988, str. 490–492 (obširno citira Prijateljovo razpravo). – Toporišič 1989, predvsem str. 17–18.

⁸⁴ Kopitar 1822, str. 102–106; Kopitar 1836, str. XXXIII–XLVII; prim. tudi prevod v sodobno slovenščino: Kopitar 1995.

To podobo je v ožjem slovenskem prostoru razširjal najprej Metelko v slovnici 1825;⁸⁵ v avstrijsko-slovanski prostor jo je posredoval najprej Šafárik v prvi izdaji svoje zgodovine slovanskih literatur 1826;⁸⁶ zatem pa jo lahko spremljamo v pregledih slovenskega slovstva od Janežiča 1854 mimo Kleinmayra 1881 do Glaserja 1894.

Ta dela so iz navedenih predlog prevzemala različen izbor elementov, v glavnem pomanjkljivo in včasih hudo nekritično. Njihovi pisci so drug za drugim skoraj dobesedno ali z malenkostnimi odstopi ponavljali glavne Kopitarjeve oznake samih spomenikov in kodeksa.⁸⁷ Razhajali so se kajpada po tem, do kolikšne mere so imeli v razvidu še drugo strokovno literaturo, in predvsem, koliko so se ozirali na drugačna stališča, izražena v njej.⁸⁸ Marsikdo se je poleg Kopitarja skliceval še na Dobrovskega, dosti redkeje in pozneje so omenjali Köppena in Vostokova ali poznejša Šafárikova dela ali Sreznjevskega. Miklošič je npr. celo v gimnazijskem berilu 1865 korektno opozoril na razlike med pogledi Dobrovskega in Kopitarja o izvoru in jeziku Brižinskih spomenikov ter samo s previdno formulacijo nakazal, da se nagiba na Kopitarjevo stran⁸⁹ – to je pač razumljivo glede na siceršnje Miklošičevo ukvarjanje z Brižinskimi spomeniki, glede na mesto objave pa najbrž vendarle nekoliko nenavadno. O vsebini samih spomenikov, predvsem BS II, je kak stavek ali dva več od drugih avtorjev zapisal edinole Marn 1888 in tako dodal dotedanjim variacijam na Kopitarjeve stavke za

⁸⁵ Metelko 1825, str. XII–XVII.

⁸⁶ Šafárik 1826, str. 276–277; prim. tudi str. 103–105.

⁸⁷ Kopitar je 1822 mdr. zapisal: »(...) wie aus den unschätzbaren 9 Quartseiten des nordkarentanischen Vademecums eines Freysinger Missionars erhellt, der sehr wahrscheinlich in erster Abfassung vor-cyrillisch (...) und in dem Münchener Codex von einer Hand des zehnten Jahrhunderts abgeschrieben (...)«; »Es sind *drey* Aufsätze, geschrieben von *zwey* verschiedenen Missionaren, deren jeder seine eigene Orthographie, vel quasi, hat: 1) eine offene Beicht, die die Gemeinde dem Prediger nachzubeten gleich in der Ueberschrift aufgefördert wird (35 Quartzeilen); 2) eine Homilie, von dem zweyten Schreiber (113 Zeilen auf 7 Columnen, oder 3 1/2 Quartseiten); 3) ebenfalls vom zweyten Schreiber: eine andere Beichtformel (74 Zeilen, auf 3 Columnen).« (Cit. po: *Jerneja Kopitarja spisov II. del*, 1944, str. 232). – Metelko 1825, str. XIII, je te odlomke dobesedno prevzel, z manjšimi variantami se ponavljajo mdr. pri Šafáriku 1826, str. 276–277 (v izdaji 1864 nekoliko preurejeno, prim. str. 110–111), pri Janežiču 1854 str. 120 so močno skrčeni, pri poznejših pa niso več edini odločilni vir, temveč so kombinirani s podatki in stališči nekaterih drugih relevantnih avtorjev.

⁸⁸ Glavne obrise dotedanjega raziskovanja BS navajajo Kleinmayr 1881. – Marn 1888. – Glaser 1894.

⁸⁹ Prim. Miklošič-Navratil 1881, str. 9–10.

malenkost novega. Med značilnosti, ki so bile pozneje v glavnem opuščene, sodi oznaka »karantanski zapiski«, »spisi«, »fragmenti« ali »ostanki«, ki so jo po Kopitarju povzeli vsi literarni zgodovinarji v 19. stoletju in jo srečamo še pri Glaserju 1894. Kot posebnost velja omeniti tole konstrukcijo, ki je bržkone vzniknila iz mešanice poznoromantičnega rodoljubnega navdušenja in pomanjkanja znanstvene kritičnosti: na podlagi Kopitarjevih sklepov o slovenskem poreklu brižinskega škofa Abrahama in o tem, da bi prav on utegnil biti avtor karantanskih zapiskov,⁹⁰ je Metelko izpeljal trditev, da je Abraham sam pridigal homilijo, zapisano v BS II, morda celo na freisinškem posestvu v Škofji Loki; to je za njim bolj previdno, kot domnevo in s pridržki ponovil samo Marn 1888;⁹¹ toda še Glaser 1894 je brez nadaljnjega imel škofa Abrahama za Slovenca.⁹²

Za umestitev Brižinskih spomenikov v širši jezikovno- in kulturnozgodovinski kontekst je v tej skupini literarnozgodovinskih pregledov odločilna Kopitarjeva in Miklošičeva karantansko-panonska teorija o sorodstvenih razmerjih slovanskih jezikov in o genezi starocerkvenoslovanskega slovstva. Njuno prepričanje o bližnjem razmerju med t. i. staroslovenščino in novoslovenščino je imelo za posledico, da je velika večina naših literarnih zgodovinarjev v 19. stoletju enačila starocerkvenoslovansko pismenstvo s staroslovenskim in zato obravnavala starocerkvenoslovanska besedila kot nujen sestavni del slovenskega slovstvenega razvoja, ki da se nadaljuje z novoslovenskim slovstvom (od Trubarja naprej). Kar zadeva same Brižinske spomenike, jih je npr. Janežič 1854 brez pomislekov uvrščal k tako pojmovanemu staroslovenskemu slovstvu. Na podlagi prepričanja, da je novoslovenščina »naravna hči« staroslovenščine, se njegovo poglavje o staroslovenskem slovstvu začenja z obravnavo Brižinskih spomenikov, ki jim sledijo podpoglavja o glagoliškem in cirilskem slovstvu.⁹³ Poznejši so že upoštevali

⁹⁰ Prim.: »(...) et ipse erat Carniolus Abrahamus (...); Abrahamus a parentibus carantanis natura διλωσσοῦν credamus (...); literis consignavit Frisingensis ecclesiae missionarius, sive ipse Abrahamus is fuerit, sive illius discipulus, aut vel magister.« Kopitar 1836, str. XLI.

⁹¹ Prim.: »Perva dva [spomenika] sta iz 8. veka od prvih oznanovavcev svete vere v naših deželah, in zadnji sestavek je nagovor, ki ga je imel škof Abraham v 10. veku, kakor menijo na goremskem v Loki, v svoji grajščini.« Metelko, *Pismenica* (rpk.); cit. po Marn 1873, str. 124. – »O Abrahamu se celo pripoveduje, da je bil tudi sam v Loci, in morebiti je ravno tu imel drugi ogovor, kateri se zlasti njemu pripisuje.« Marn 1888, str. 65.

⁹² »L. 1807 so (...) našli tri slovenske spise v duhovnih bukvah (Vademecum) škofa Abrahama, ki je bil Slovenec in škof v Brižniku (Freisingen na Bavarskem) ...« Glaser 1894, str. 45.

⁹³ Janežič 1854, str. 120 in sl.

Miklošičevo natančnejšo opredelitev, da novoslovenščina ni »naravna hči« staroslovenščine, temveč samo njena »najbližja sorodnica«,⁹⁴ in so zato previdno poskušali povezovati Brižinske spomenike z začetkom razvojne linije novoslovenščine ali so jih postavljali vsaj na stičišče med staroslovenskim in novoslovenskim slovstvom; to pa jim je očitno povzročalo težave, saj včasih celo v istem delu niso ravnali dosledno (npr. Kleinmayr⁹⁵). Toda celo Glaser, ki je poročal o razmahu makedonske teorije v slavistiki, se nagibal k njemu priznavanju ter v zvezi s tem opustil kategoriji staro- in novoslovenščina ter staro- in novoslovensko slovstvo, je še vedno vključeval cerkvenoslovanska besedila kot nepogrešljivo sestavino v sklenjeno zgodovinsko-razvojno obravnavo slovenskega slovstva.⁹⁶

Vendar se že v 19. stoletju niso vsi držali te sheme. Tako npr. Ivan Macun od omembe Brižinskih spomenikov takoj preskoči k protestantskim piscem, problematiko konteksta spomenikov pa umesti k staroslovanski literaturi, ki po njegovi izrecni trditvi ne sodi v kratki pregled slovenske.⁹⁷ Podobno je sicer že pred njim ravnal npr. Matija Majar,⁹⁸ vendar njegovemu kratkemu poljudno poučnemu spisu o slovenskem slovstvu ne smemo pripisovati prevelikega pomena. Pač pa se je treba v tej zvezi ustaviti pri Šafárikovi literarni zgodovini in pri Čopovem prispevku zanjo.

⁹⁴ Prim.: »Dasiravno je naš jezik uže v devetem stoletju nekaj različen bil od pravega staroslovenskega jezika (...), pa se vendar more reči, da je sedanji slovenski jezik staroslovenskemu najpodobnejši v glasih, v podobah imenskih in glagolskih, in v besedah.« Miklošič 1865, 2. izd. Miklošič-Navratil 1881, str. 1. Toda srečamo lahko tudi nasprotno trditev: Brižinski spomeniki so »najstarejši ostanki slovenskega jezika«, prav tam, str. 9.

⁹⁵ »Zgodovino slovstva našega naravno razdelimo v dva glavna oddelka: A. zgodovina staroslovenskega slovstva in B. zgodovina novoslovenskega slovstva. (...) Dasi novoslovensko slovstvo po znamenitih 'brizinskih spominkih' sega morda celo v deveto stoletje (...).« Kleinmayr 1881, str. 11 (to izpeljavo skoraj dobesedno citira Marn 1888, str. 59, a brez navedbe vira). Toda nekaj strani zatem uvrsti Kleinmayr obravnavo BS na začetek poglavja o staroslovenskem slovstvu, sledijo pa ji izvajanja o glagoliškem, o cirilskem slovstvu in o slovenščini pred Trubarjem; prim. Kleinmayr 1881, str. 20 in sl.

⁹⁶ Prim. Glaser 1894, prvi del: Uvod in cerkvenoslovansko slovstvo, str. 1–47; Brižinske spomenike obravnava na koncu tega poglavja.

⁹⁷ Prim.: »Na ovu dobu [tj. na čas pokristjanjevanja in začetek germanske oblasti nad Slovenci] spominju nas samo ostanci, poznati pod imenom *Brižinskih spomenikah*. Strožje prosudjivanje njihove naravi kao i njihova saderžaja, te napose i pitanja, zašto se po Miklošiću i Kopitaru ovi baš *slovenskomu* narodu pripisuju, nespada ovamo, nego na literaturu *staroslavensku*.« Macun 1863, str. 1–2.

⁹⁸ Majar 1849, str. 204.

Kot je znano, je Čopov pregled slovenskega slovstva v Šafárikovi redakciji, ki jo je po njegovi smrti objavil Jireček (1864), sestavljen iz kronološkega pregleda slovenskih piscev in sistematskega popisa knjig. V kronološkem pregledu ni sledu o Brižinskih spomenikih, ker se začinja z reformacijsko dobo, v sistematskem popisu pa najdemo odlomek o njih,⁹⁹ ki se opira na Kopitarjev spis 1822 in dodatno opozarja na izdajo Köppena in Vostokova 1827. Vendar bi bilo napačno domnevati, da je ta odlomek formuliral sam Čop. Njegova korespondenca in rokopis njegove predloge za Šafárika pričata, da so bili tako Brižinski spomeniki kot starocerkvenoslovansko slovstvo ter sploh slovenska literarna zgodovina starejših dob dolgo časa čisto zunaj njegovega interesa; v to smer ga niso pritegnile niti prejšnje obravnave Dobrovskega v *Slovanki* 1814 in Kopitarja 1822, ki jih sploh ne omenja, niti Metelkova slovnica 1825, s katero se je sicer dosti ukvarjal. Zanimanje za Brižinske spomenike je namreč izpričano v njegovi korespondenci šele po tem, ko je sredi leta 1831 poslal svoj spis Šafáriku; same spomenike ter izdajo Köppena in Vostokova pa si je ogledal šele na potovanju v München poleti 1832 in si knjigo nabavil šele aprila 1833, ne da bi iz tega sledilo še kaj v njegovih poznejših objavah.¹⁰⁰ Primerjava odlomka v objavi 1864 s Čopovim rokopisom *Literatur der Winden*, odposlanim Šafáriku v letu 1831,¹⁰¹ in s prvo izdajo Šafárikove *Geschichte* iz leta 1826 pokaže, da je odstavek o Brižinskih spomenikih tudi v drugi izdaji Šafárikov, saj se je že v prvi izdaji opiral predvsem na Kopitarja 1822 in bil pozneje samo nekoliko predelan v skladu z drugačnim konceptom in ureditvijo druge izdaje. Ker pa se je

⁹⁹ Čop v Šafárik 1864, str. 110–111, poglavje 2. Rituale, Amtsbücher für Seelsorger.

¹⁰⁰ Čop sporoča Šafáriku 13. 1. 1832: »Auch für die mitgetheilten Nachrichten bin ich Ihnen sehr verbunden, namentlich für die Angabe des Titels u. des Inhalts des Köppen'schen Sobranie Slov. Pam., von welchem ich keine nähere Kenntniss hatte; ich erinnerte mich kaum dunkel, einmahl etwas davon gehört zu haben, aber noch damahls, als mich die Slavica oder wenigstens die Slovenica nicht interessierten – denn dieses Interesse haben mir eigentlich erst *Sie* u. H. *Kopitar* so zu sagen *aufgedrungen* (früher beachtete ich bey-nahe nur Polonica). Ich habe natürlich das Buch zugleich verschrieben, werde aber leider ziemlich lange darauf warten müssen.« Čop 1986a, str. 207. – 15. 10. 1832 piše Šafáriku: »In München habe ich unter anderem natürlich auch die handschriftlichen karantanischen Stücke auf der Hofbibliothek eingesehen und auch die russische Ausgabe derselben, ich meine das Sobranie etc. von Köppen und Wostokow, welches ich mir bis nun noch immer nicht verschaffen konnte, so sehr ich es auch brauchen würde. (...) Das Buch hat natürlich für uns Krainer verhältnismäßig einen noch größeren Werth, als für Sie (...)«. Prav tam, str. 224–225. – Kopitarju pa mdr. sporoča 2.–3. 5. 1833: »Vor einigen Tagen habe ich interessante russ., und poln. Novitäten erhalten; unter den ersteren Köppen's Sobranie (...)«. Prav tam, str. 254.

¹⁰¹ Čop 1986b.

Šafárik pozneje uvrstil med nasprotnike Kopitarjeve karantansko-panonske teorije, je pri njem ne le cirilsko, temveč tudi glagolsko starocerkvenoslovansko slovstvo povsem ločeno od slovenskega.

Na začetku 20. stoletja so naše literarne zgodovine sprejele uveljavitev makedonske teorije proti karantansko-panonski in zato izločile starocerkvenoslovanske spomenike iz svojega predmetnega področja; problem razmerja med starocerkvenoslovanskim slovstvom in Brižinskimi spomeniki, zlasti BS II, pa jim je ostal ena stalnih tem obravnave.¹⁰² V njih so odmevale temeljne teze novejših specialnih raziskav, najprej zlasti Jagićevih in Vondrákovih. Pozneje, proti sredini stoletja, je naša literarna zgodovina v glavnem sprejela dognanja o Brižinskih spomenikih, kakor so jih izdelali in z dokazi podprli R. Nahtigal, F. Ramovš, M. Kos in I. Grafenauer. To je obveljalo v njej kot bolj ali manj skupna osnova, v katero je vnesla nekaj pomembnih sprememb šele Pogačnikova *Zgodovina slovenskega slovstva* 1968/I, oprta na njegovo hkratno Münchensko izdajo Brižinskih spomenikov.

Glavni problem v zvezi z Brižinskimi spomeniki, ob katerem se razhajajo tudi novejša literarne zgodovine, je spet njihova uvrstitev v kontekst in obravnava tega konteksta, torej srednjeveške dobe in njenega slovstva samega zase ter v sklopu celotnega slovenskega literarno- in kulturnozgodovinskega razvoja. Na obravnave tega problema so vplivale bržkone vse glavne silnice, ki so oblikovale slovensko literarnozgodovinsko vedo v 20. stoletju in določale njena notranja nasprotja. To je bil kompleksen proces, v katerem so se po eni strani uveljavljali in spodirivali idejno-metodološki modeli od pozitivizma oz. historičnega empirizma mimo elementov duhovne in socialne zgodovine do novejših teženj k formalni in strukturalni analizi samih tekstov in do odpiranja recepcijsko-funkcionalne problematike. Na drugi strani je v ta proces posegalo ideološko opredeljevanje avtorjev, ki so s takšno ali drugačno interpretacijo preteklosti dajali argumente, posredno uporabne za podporo različnim nazorskim pozicijam v sedanjosti.¹⁰³

Ena izmed metodološko zanimivih, a ideološko-vrednostno razmeroma manj obremenjenih novosti zadeva periodizacijo. Nekateri avtorji dodajajo

¹⁰² O raziskovanju BS v slovenskem literarnem zgodovinopisju 20. st. prim. Pogačnik 1968. – Grafenauer Bogo 1969. – Grdina 2004.

¹⁰³ O slovenski literarni zgodovini v 20. st. prim. mdr.: Dolinar 1978. – Virk 1989. – Dolinar 1991; Dolinar 1992. Prim. še druge referate o literarni zgodovini v *Ramovševem zborniku* (Obdobja 12) = *Slavistična revija* 42, 1994, št. 2–3.

periodizacijski shemi celote kot prvo dobo že predkrščansko,¹⁰⁴ ki ji šele sledi krščanski srednji vek: na sam začetek slovstvenega razvoja torej več ne postavljajo Brižinskih spomenikov, temveč najstarejše plasti ljudskega slovstva, kakor jih je mogoče rekonstruirati s kulturnozgodovinsko in primerjalno motivno-tematsko analizo. Vendar se ta rešitev ni splošno uveljavila, saj drugi avtorji obravnavajo najstarejše plasti ljudskega slovstva kar v okviru srednjeveške dobe,¹⁰⁵ kolikor se problemu njihove periodizacije sploh ne izognejo.¹⁰⁶

Veliko tehtnejše so razlike v vsebinskih opredelitvah in vrednotenju srednjega veka, ki so se zlasti v času med svetovnjima vojnama usmerjale in združevale v dvoje kompleksnih, skoraj diametralno nasprotnih stališč. Po prepričanju ene strani (katere glavni zagovornik je bil I. Grafenauer) so slovenski srednjeveški zapiski nasploh in z njimi vred tudi Brižinski spomeniki redki, naključno ohranjeni ostanki nekdanje veliko obširnejše, sklenjene, zavestne ustvarjalne tradicije, ki se začneja z dobo pokristjanjevanja. Za drugo stran (ki so jo zastopali predvsem Prijatelj, Kidrič in njuni učenci, mdr. s podrobnejšim razločevanjem poudarkov tudi še F. Tomšič v t. i. Matičini *Zgodovini slovenskega slovstva* I, 1956) so ti zapiski rezultat nepovezanih, nesistematičnih, naključnih poskusov takratnih piscev, da bi zadovoljili zgolj najnujnejše potrebe liturgične in katehitične prakse. Dilema, ali so srednjeveški slovstveni spomeniki fragmentarni zgolj po ohranitvi ali že po nastanku, je tesno povezana s tem, kakšen splošnozgodovinski pomen pripisuje ena ali druga stran zgodnjemu srednjemu veku: ali je ta doba prinesla prednikom današnjih Slovencev predvsem propad začetkov politične in državne samostojnosti, zaradi katerega je bil odtlej zavrt ne samo njihov gospodarski in

¹⁰⁴ To novost je vpeljal že Grafenauer 1917 in jo pozneje bistveno izpopolnil. Zgodnje dobe periodizira takole: predkrščanska doba (do okoli 850), krščanski srednji vek (800–1530), doba luteranstva (1530–1598) itd.; gl. popravljeno izdajo Grafenauer 1920. V zadnji, močno predelani in dopolnjeni, a nedokončani postumni izdaji 1973 je periodizacija razčlenjena na več ravneh: celoto deli najprej na staro in novo slovstvo, staro, ki sega do začetka razsvetljenstva, pa je razčlenjeno na razdobje praslovanske kulture, razdobje srednjeveškega pismenstva in razdobje tiskane književnosti. – Tudi periodizacija pri Slodnjaku se začneja s predkrščanskim pesništvom (prim. poglavje o njem, spodaj str. 281 sl). – Podobno je urejena *Zgodovina slovenskega slovstva* v izdaji Slovenske matice, I, Ljubljana 1956.

¹⁰⁵ Najbolj izrazito J. Pogačnik v *Zgodovini slovenskega slovstva* I, 1968.

¹⁰⁶ Tako npr. obravnava F. Kidrič ljudsko slovstvo šele v tistih dobah, ko so se zanj začeli zanimati nosilci pismene kulture; prim. Kidrič 1929–38. Podobno ga uvršča že Prijatelj 1920. Podrobneje o tem v poglavju o ljudskem slovstvu, zgoraj str. 53 sl.

socialni razvoj, ampak tudi njihova kulturna dejavnost in literarno ustvarjanje; ali pa je za to dobo značilen predvsem prestop te etnične skupnosti v širši in naprednejši evropski državopolitični, verski in kulturni prostor. Tako opredeljena dilema je imela močan potencialen ideološki naboj, ker jo je bilo mogoče razumeti in uporabljati po analogiji kot orodje v aktualnih svetovnonazorskih sporih sodobnega časa.¹⁰⁷

V novejših literarnih zgodovinah se je ostrina te dileme ublažila, kar so spremljali še drugi vsebinski in metodološki premiki v stroki. Ob tem ko je kavzalno-genetična logika obravnave zgubljala vodilno vlogo, jo je spodrivalo načelo opredelitve predmeta po specifično literarnih, umetnostnih oz. estetskih lastnostih, deloma tudi že po recepcijsko funkcionalnih vidikih. V skladu s tem so se tudi raziskave Brižinskih spomenikov poleg vprašanj o vsebini, namenu, jezikovni pripadnosti, virih teh besedil in zgodovinskih okoliščinah njihovega nastanka začele čedalje bolj ukvarjati tudi z njihovimi retoričnimi, stilnimi in kompozicijskimi značilnostmi.¹⁰⁸ Ob tem se je uveljavila praksa, da se literarnozgodovinske obravnave srednjega veka ne omejujejo več samo na ohranjene primerke slovenskega pismenstva in najstarejšega ljudskega slovstva, ampak da si prizadevajo rekonstruirati kompleksni ustroj dobe v celoti in v njem upoštevati tudi slovstveno dejavnost v tujih jezikih, kolikor je izpričane za ta geografski in družbeni prostor.

Ne glede na opisane razlike in nasprotja imajo naše literarne zgodovine tudi v 20. stoletju še vedno nekaj skupnega: družijo jih prepričanje, da Brižinski spomeniki v temelju pripadajo slovenski jezikovni, kulturni in literarni zgodovini. To prepričanje o njihovi slovenskosti je stalnica, ki jo je v naši stroki mogoče srečati od samega začetka raziskovanja tega problema. Seveda pa se nadaljnja, podrobnejša formulacija in argumentacija opisane temeljne opredelitve v novejšem času bistveno razlikuje od nekdanjega naivno dilemantskega rodoljubnega navdušenja nad tem, da »imamo Slovenci najstarejše ohranjene slovanske pismene spomenike«. Spremembe je zahteval snovno

¹⁰⁷ Nasprotje je bržkone doseglo višek v polemiki, ki se je sprožila ob obravnavi srednjega veka v Kidričevi *Zgodovini slovenskega slovstva* I, 1929, 2. izd. 1932; prim. zlasti: Grafenauer 1931, str. 68–117; Grafenauer 1934, str. 350–371, 480–503. – Kidrič 1935a, str. 289–295. – Grafenauer 1935, str. 359–360. – O historiatu polemike prim.: Grafenauer Bogo 1973, predvsem str. 262–265; krajša verzija tudi v Grafenauer 1980, predvsem str. 70–71. – Pogačnik 1980, zlasti 12–13. – Dolinar v Kidrič 1978/III, str. 327–328, 336–337. – Prim. poglavje o Kidriču, spodaj str. 255 sl.

¹⁰⁸ Najbolj izrazito Pogačnik 1968/1.

vsebinski, načelno teoretični in metodološki razvoj tako specializiranih raziskav Brižinskih spomenikov kakor tudi celote strok, v katere sodijo te raziskave. Tako se tudi slovenska literarna zgodovina ni mogla izogniti soočenju z drugačnimi tezami nekaterih tujih avtorjev, ki povezujejo Brižinske spomenike bodisi s skupno starocerkvenoslovansko, bodisi s hrvaško-glagolsko, bodisi z velikomoravsko oz. slovaško tradicijo. Ker je bila z opustitvijo karantansko-panonske teorije in na njej utemeljene dvojice staroslovensko-novoslovensko slovstvo onemogočena najenostavnejša možnost za vzpostavljanje razvojno-genetične zveze med Brižinskimi spomeniki in poznejšo slovensko književnostjo, je bilo treba za oporo izhodiščni tezi poiskati druge argumente, podrobno izdelane v novejših specializiranih raziskavah. Poleg tega je čedalje bolj razvita metodološka zavest opozarjala na epistemološko oz. hermenevitično problematičnost tega, da se sodobne pojmovne kategorije, predvsem kategoriji jezika in narodnosti, brez nadaljnega prenašajo na raziskovanje prejšnjih dob, ko te kategorije ali njihove predhodnice niso bile diferencirane na tak način kot v sodobnem času. Zato se osnovno izhodišče, po katerem sodijo Brižinski spomeniki med legitimne sestavine raziskovalnega področja slovenske literarne zgodovine, danes izraža v njej praviloma veliko bolj stvarno in zadržano kot v prejšnjih časih. Navzlic temu naša stroka pri obravnavi tega problema le ni povsem »očiščena« afirmativnih nacionalnoideoloških teženj: prizadevanja za legitimiranje nacionalnosti celo v najbolj zgodnjih zametkih njenih jezikovno-kulturnih manifestacij so očitno še zmeraj stalna sestavina stroke, dasiravno jih je treba marsikdaj šele s težavo izluščiti iz prepleta z znanstveno kritičnostjo in čedalje bolj razvito metodološko zavestjo.

V takšnem položaju gotovo še ne smemo sklepati, da so obravnave Brižinskih spomenikov v slovenskih literarnih zgodovinah zastarele ali da je njihov znanstveni status problematičen zaradi tega, ker da so obremenjene z nacionalnoideološkimi vrednostnimi stališči ali celo predsodki in potemtakem premalo upoštevajo osnovno metodološko težnjo h kritičnosti in objektivnosti spoznavanja. Proti takšni prenašani obsodbi govori več ozirov.

Predvsem se naši literarnozgodovinski pregledi z opisano temeljno orientacijo pridružujejo močnemu, verjetno najmočnejšemu toku v celotnem raziskovanju Brižinskih spomenikov, ki se je začel že s prvimi obravnavami njihovega jezikovno-etničnega izvora v korespondenci med Dobrovskim in Kopitarjem, pozneje pa ga je krepila dolga vrsta specialnih raziskav, s po-

močjo katerih literarnozgodovinske sinteze utemljujejo svojo znanstveno legitimnost.¹⁰⁹

Poleg tega ne smemo spregledati, da pripadajo obravnavana dela nekemu močno razširjenemu občemu vzorcu, namreč idejno-metodološkemu modelu nacionalne literarne zgodovine, ki je imel v razvoju evropske literarne vede dolgo časa vodilno vlogo, nekatere njegove značilne konstitutivne poteze pa je mogoče v posameznostih razbrati tudi iz obravnave Brižinskih spomenikov. Temu modelu je imanentno, da povezuje literaturo z zunajliterarnimi pojavi in kategorijami, med katerimi ima osrednje mesto kategorija naroda, in da konstruira svoj raziskovalni predmet v obliki sklenjenega zgodovinsko razvojnega procesa, potekajočega od najstarejših dob do današnjih dni. Po tem modelu uravnana literarnozgodovinska veda se uvršča v temeljno miselno paradigmo historizma. V njenem sklopu pa velja, da kolikor starejši so obravnavani pojavi (v našem primeru teksti), toliko bolj so relevantni za raziskovanje in toliko večjo zgodovinsko-razvojno vrednost imajo; in njihovo raziskovanje je toliko uspešnejše, kolikor bolj večplastno, mnogostransko in sklenjeno podobo razvoja mu uspe vzpostaviti. Preprost miselni poskus pokaže, da bi slovenska literarna zgodovina, če bi se iz kakršnihkoli razlogov hotela odpovedati obravnavanju Brižinskih spomenikov, s tem nasprotovala konstitutivnim potezam tega temeljnega idejno-metodološkega modela; torej bi ga morala radikalno zavreči in se opreti na kakega drugega, bistveno drugačnega. To bi lahko bilo upravičeno pri obravnavanju bogato razvite literarne ustvarjalnosti, opredeljene predvsem po estetskih oz. umetniških kriterijih; toda pri raziskovanju srednjega veka na Slovenskem, kjer imamo opraviti le z redkimi ohranjenimi teksti, ki so po svojem osnovnem ustroju funkcionalni in izpričujejo kvečjemu posamezne paraliterarne značilnosti, je za našo stroko najbrž neizogibno, da se odpira v kulturno-razvojne razsežnosti in se ne odpoveduje filološkim in zgodovinskim perspektivam ter metodam, s tem pa še zmeraj ostaja do neke mere vezana na temeljni model historizma.

¹⁰⁹ V tem primeru so med kompleksnimi večdisciplinarnimi raziskavami (paleografskimi, diplomatskimi, občezgodovinskimi, teološkimi, liturgičnimi itd.) bržkone imele najpomembnejšo vlogo jezikoslovne; prim. poročila v Pogačnik 1968. – Grafenauer Bogo 1969. – Grdina 2004.

Reformacija

Dobi, v kateri je nastala prva slovenska knjiga, pripisuje naša literarna veda osrednji pomen že ves čas od svojih začetkov do danes. Vendar se obravnave reformacije kljub osnovnemu načelnemu soglasju o pomenu dobe oziroma njene vodilne smeri v marsičem razlikujejo, in to ne le v snovno-predmetnih podrobnostih, temveč tudi v vsebinskih in vrednostnih poudarkih, večkrat celo v temeljnih pogledih na osrednji problem. To bi bilo že samo na sebi zadosten razlog, da si podrobneje ogledamo, kako je naša stroka obravnavala problem reformacije v preteklosti. Dokler sta pri tem naša pozornost in spoznavna volja naperjeni neposredno v njen predmet, nam lahko še največ pove pretres stanja stroke v pravkar minulem razdobju, saj sodi to med nujno potrebne postopke, s kakršnimi si stroka načrtuje nova izhodišča in si razpo-reja naloge.

Toda dejstvo, da je kritičen spopad s pravkar minulo fazo neizogiben za nadaljnji razvoj, nas ne sme zapeljati, da bi to posplošili in si poskušali tudi vso zgodovino stroke razložiti s preprostim vzorcem postopnega premočrtnega napredka od slabšega, površnejšega k čedalje boljšemu, bolj poglobljenemu poznavanju predmeta. Takšen vzorec je nemara relativno veljaven kvečjemu za en vidik znanstvenega dela, za zbiranje in razvrščanje gradiva. Literarna veda pa ima, tako kot druge znanstvene stroke, večplastno zgradbo z zapletenimi medsebojnimi povezavami, in če hočemo govoriti o njenem celotnem razvoju, moramo poleg snovno-predmetne plasti upoštevati vsaj še posebno vlogo njenih notranjih teoretično-metodoloških opredelitev in pa vpliv njenih razmerij s sosednjimi strokami in s širšimi idejnimi oz. duhovnimi tokovi tudi zunaj območja znanosti. Ob upoštevanju vsega tega se pretekla obdobja literarne vede lahko pokažejo v zelo zanimivi podobi, četudi iz nje najbrž ni mogoče pridobiti sklepov ali celo smernic, ki bi neposredno pospeševale aktualno raziskovanje posameznega problema (v našem primeru reformacije), temveč predvsem spoznanja o načinu delovanja in o razvojni logiki stroke. Vendar tudi to ni brez pomena za njen predmet, kajti zveza med njim in zgradbo stroke je obojesmerna in potemtakem tudi zgradba stroke v nekem smislu sodoloča ustroj njenega predmeta. Toda k temu se bomo poskušali vrniti na koncu, zdaj pa je treba nekoliko natančneje očrtati področje našega zanimanja.

Ta spis se omejuje na starejšo slovensko literarno vedo od njenih začetkov pa nekako do prve polovice 20. stoletja, se pravi na čas, ko je v njej prevla-

dovala najprej filološka in zatem empirična zgodovinska usmeritev in ko njena osrednja predmetna kategorija ni bila estetsko opredeljena literarna umetnost, temveč širše, z neumetniškimi, pragmatičnimi potrebami, nameni in funkcijami opredeljena književnost ali slovstvo, kar je omogočalo povezovanje specifično književnih raziskav z obravnavanjem širših zgodovinskih procesov. Kajpada se moramo zavedati, da se z reformacijo ni ukvarjala samo literarna zgodovina, ampak še vrsta drugih ved in da bi bilo pretirano ločevanje med njimi še posebej nesmiselno v zgodnjih razdobjih, preden so se sploh diferencirale in se utemeljile kot samostojne, druga od druge ločene stroke. Ne glede na to se starejše obravnave naše reformacije razhajajo v celi vrsti vidikov: npr. pri vprašanju o začetkih sklenjene slovstvene dejavnosti v slovenščini, pri pomenu reformacije za razvoj in javno vlogo slovenskega jezika, za organizacijo slovenske cerkve in šole, za začetke narodne zavesti itd. Toda preden začnemo analizirati nekatere teh vidikov, si je treba predočiti, kako je naraščalo pozitivno znanje o reformaciji, kdaj, kako in od kod so prihajali pomembnejši prispevki h kronologiji, k bibliografskemu in biografskemu ogrođu in k orisu zunanjega zgodovinskega dogajanja v tej dobi.

Gradivska osnova

Kljub zmagi protireformacije se je na Slovenskem ohranila neka vednost, neko osnovno znanje o reformacijski dobi, dasiravno v skromnem, močno skrčenem obsegu; kakor ni bilo mogoče povsem izkoreniniti dejanskih dosežkov reformacije, tako je tudi ni bilo mogoče povsem izbrisati iz zavesti. Spomin nanjo je preživel ne samo pri redkih preostalih protestantskih verskih skupnostih, temveč tudi v nekaterih elementih ljudskega izročila pri rekataliziranem kmečkem prebivalstvu ter v zgodovinski zavesti izobraženih višjih slojev. To tradicijo je med domačimi zgodovinopisci v 17. stoletju ohranil in podprl predvsem Valvasor. Naše reformacijsko gibanje pa je pustilo sledove tudi v nemškem prostoru, s katerim je bilo tesno povezano, zato so o njem govorile že zgodnje nemške in evropske zgodovine reformacije, upoštevala so ga tudi bibliografsko-polihistorska dela, za katera ni bilo zanimivo toliko z verskega kolikor s književnega vidika. V naših krajih ti evropski viri večinoma niso sproti prihajali v evidenco. Šele ko sta se ob koncu 18. in na začetku 19. stoletja začeli razvijati slovanska in slovenska filologija in zgodovina, sta se oprli na obe tradiciji: na domačo z Valvasorjem in na tujo, s katero sta se srečali, ko sta se lotili sistematičnega raziskovanja naše pre-

teklosti. Obe tradiciji in iz njiju rastoči smeri raziskav sta tudi pozneje ostali relevantni za naše poznavanje reformacije.

Začetke slovenske literarne zgodovine, seveda oblikovane povsem v smislu filološke koncepcije, in z njimi vred začetke znanstvenega raziskovanja reformacije navadno povezujemo z delom Zoisovega kroga. Pohlinova *Bibliotheca Carnioliae*, nastala na koncu 18. stoletja, sodi po notranji zgradbi pač še v prejšnje polihistorstvo, pa tudi v primerjavi s svojim glavnim virom Valvasorjem ne prinaša skoraj nobenega novega gradiva.¹¹⁰ Tako je bil Zois dejansko prvi, ki je sistematično zbiral dela naših reformatorjev ter dokumente in pričevanja o njih, ne le v naših krajih, temveč tudi že v Württembergu.¹¹¹ Nekatera dognanja Zoisovega kroga, med njimi zlasti Linhartova, je v skrčeni, poljudni obliki omenil že Vodnik v spisu *Povedanje od slovenskega jezika*.¹¹² Kopitar pa jih je v svoji *Gramatiki* znanstveno formuliral in jih dopolnil s pomočjo dunajskih virov, seveda predvsem z vidika jezikovne zgodovine in slovnice.¹¹³ Za Kopitarjevo poznejše poznavanje reformacije so bili bistvenega pomena stiki z začetniki slavistike drugje po Evropi, najbolj pač z Dobrovskim, ki si je sam že prej širil razgled po južnoslovanski reformaciji.¹¹⁴ V zvezi z njimi si je Kopitar kritično prisvojil dognanja nemških slavistov in zgodovinarjev reformacije, med katerimi je bil z našega vidika najpomembnejši Schnurrer.¹¹⁵ Literarnozgodovinsko delo Zoisovega kroga in Kopitarja je nadaljeval in dopolnil Čop; poleg njega je tudi Erberg zbral precej gradiva iz Kranjske in formuliral nekatera pomembna vprašanja.¹¹⁶ Čopovo delo z dotlej najobsežnejšim in najpopolnejšim biografskim orisom protestantskih avtorjev ter bibliografskim popisom njihovih del je zaradi posebne usode njegovega rokopisa postalo širše znano šele dobra tri desetletja po nastanku;¹¹⁷ nekaj podobnega velja tudi za Erbergov spis. Zato ni čudno, da slovenski literarnozgodovinski pregledi in krajši prispevki

¹¹⁰ Pohlin 1862. – Prim. Mahkota 1940. – France Kidrič: Marko Pohlin. SBL, 7. zv., 1949; tudi v Kidrič 1978/II.

¹¹¹ Nanj se sklicuje že Kopitar 1808, str. 453 op. – Prim Kidrič 1930, str. 168. – Kidrič 1929–38, str. 227.

¹¹² *Lublanske novice* 1797, 1798. Tudi v Vodnik ID 1970, str. 81–93 (prim. opombe urednika Jožeta Koruze na str. 159–161) in v Vodnik ZD 1988, str. 230–244.

¹¹³ Kopitar 1808, zlasti Einleitung, str. XXIX–XLI, in Nachschrift, str. 385 in sl.

¹¹⁴ Prim. Kidrič 1930, str. 166–174.

¹¹⁵ Schnurrer 1799. Prim. Kidrič 1930, n. m.

¹¹⁶ Erberg 1825; objava v Uršič 1975.

¹¹⁷ Objava v Šafárik 1864. Prim. Kunšič 1899, zlasti poglavje Čopova zgodovina slovenskega slovstva, str. 128–157. (Čopova prvotna verzija je po rokopisu objavljena v Čop 1986b.)

s sredine 19. stoletja niso upoštevali vsega že evidentiranega in obdelanega gradiva o reformaciji; sploh so si zastavljali dokaj skromne oziroma drugačne cilje.¹¹⁸ Te podobe ne spreminjajo niti posamezni podrobnejši članki filologov in pokrajinskih zgodovinarjev (večinoma nemško pišočių) niti objave nekaterih dokumentov.¹¹⁹ Bistven prispevek je prišel v drugi polovici stoletja od drugod. Razprave ljubljanskega pastora Theodorja Elzeja, po rodu iz Nemčije, o protestantski cerkvi, šolstvu, zvezah z Nemčijo, njegovi opisi katekizmov in pesmaric, biografski orisi nekaterih osebnosti in njegova izdaja Trubarjeve korespondence so znatno poglobili poznavanje protestantskega slovstva;¹²⁰ kranjsko-nemški zgodovinar Dimitz je v svoji *Geschichte Krains* dal dotlej najpodrobnejši, na vrsto arhivskih virov iz kranjskih hranilišč oprt oris zgodovinskega dogajanja v tej dobi s težiščem na deželni in notranjeavstrijski politiki ter mu dodal izčrpne kulturnozgodovinske pregleda;¹²¹ Hrvat Kostrenčić pa je z objavami dokumentov osvetlil podrobnosti akcije za južnoslovanski tisk v Urachu.¹²²

Takratna slovenska literarna zgodovina je slabo izrabila možnosti, ki so jih ponujala to dela. Niti Kleinmayr niti Marn niti Glaser¹²³ se niso obširneje opirali nanje, pa tudi sami niso prispevali česa bistvenega k poznavanju gradiva o reformaciji. Položaj se je začel spreminjati šele takrat, ko so proti koncu stoletja nastopili kvalificirani filologi in literarni zgodovinarji z znanstvenimi ambicijami, med katerimi se je z reformacijo podrobneje ukvarjal Vatroslav Oblak in deloma tudi Karel Štrekelj.¹²⁴

Na začetku 20. stoletja je dal raziskovanju reformacije bistveno spodbudo zunanji povod, tj. 400-letnica Trubarjevega rojstva leta 1908; z reformacijo povezana vprašanja so takrat dobila močno aktualen kulturnopolitični prizvok. *Trubarjev zbornik*¹²⁵ in vrsta drugih prispevkov, med njimi še posebej razprave Prijatelja in Kidriča,¹²⁶ so dali tudi veliko snovno-gradivskih novo-

¹¹⁸ Npr.: Majar 1849. – Valjavec 1853. – Trdina 1850. – Janežič 1854. – Značilno je, da mladi Trdina sploh ni vedel za slovensko protestantsko verzifikacijo; prim. poglavje o njem, spodaj str. 173 sl, predvsem str. 176.

¹¹⁹ Npr. prispevki I. Macuna, P. Hicingerja, V. F. Kluna, M. Robiča idr.

¹²⁰ Prim. zlasti Kidričev članek o Elzeju v SBL, I. zv., 1925.

¹²¹ Dimitz 1874–76; dobo reformacije obravnava v II. in III. knjigi.

¹²² Kostrenčić 1874.

¹²³ Kleinmayr 1881. – Marn 1883. – Glaser 1894.

¹²⁴ Oblak 1894. – Štrekelj, predavanja o historični slovnicu na graški univerzi.

¹²⁵ *Zbornik Slovenske matice X*, 1908 – *Trubarjev zbornik*, ur. Fran Ilešič.

¹²⁶ Prijatelj 1908. – Kidrič 1908; Kidrič 1909.

sti, predvsem v zvezi s samim Trubarjem, z uraškim zavodom in s kompleksnim vprašanjem protestantske pesmi. Ob istem povodu se je oglasilo tudi več neslovenskih raziskovalcev reformacije,¹²⁷ med katerimi je treba posebej omeniti hrvaškega literarnega zgodovinarja Bučarja.¹²⁸ Nekaj let zatem je dal pomemben prispevek k zaokroženi obravnavi reformacijske dobe zgodovinar Josip Gruden.¹²⁹

Odslej se je naša literarna zgodovina sklenjeno, brez večje prekinitve ukvarjala z vprašanjem reformacije. Generacija znanstvenikov, ki so utemeljili slovenistiko kot samostojno vedo in izmed katerih so prišli tudi ustanovitelji slovenske univerze, je razširila in poglobila dotedanji obseg raziskav. Največ je k tej temi prispeval France Kidrič,¹³⁰ bistvenega pomena so tudi Murkove, Ramovševe in Breznikove ter nekaj pozneje prve Ruplove razprave.¹³¹ Faktografska osnova je bila dopolnjena z izsledki novejšega slovenskega, avstrijskega in nemškega zgodovinopisja. Sistematičen pregled virov po domačih in tujih hraniliščih je omogočil vrsto novih bibliografskih ugotovitev; nastajale so monografske študije o posameznih delih in zvrsteh protestantskega slovstva; podrobno je bila obravnavana dolga vrsta osebnosti, predvsem v *Slovenskem biografskem leksikonu*; cela doba je bila sintetično obdelana v Kidričevi *Zgodovini slovenskega slovstva*; Murko je postavil slovensko reformacijo v kontekst južnoslovanske literarne in kulturne zgodovine; vse to je dopolnila Ruplova izdaja tekstov naših protestantskih piscev.

Biografsko, bibliografsko in kulturnozgodovinsko delo, zastavljeno med vojnama, se je zlasti z Ruplom organsko nadaljevalo tudi po osvoboditvi. Drugačni kulturnopolitični poudarki v novem kontekstu pa so dali spodbudo še za nove smeri raziskav, najprej že ob praznovanju 400-letnice slovenske knjige.¹³² Razširile so se možnosti in dognanja socialnozgodovinske analize, pozneje so bile nakazane nove razsežnosti jezikovnozgodovinskih, stilnih in

¹²⁷ Gl. zlasti *Carniola* I, 1908, Heft II – *Trubernummer*; z razpravami Hegemanna, Luschina, Losertha in Ahna.

¹²⁸ Franjo Bučar: *Povijest hrvatske protestantske književnosti*. Zagreb 1910.

¹²⁹ Gruden 1914–16.

¹³⁰ Kidrič 1919; Kidrič 1927a; Kidrič 1929; druga, predelana izdaja 1932. – Gl. tudi Kidrič 1978, I. in III. knjiga. Prim. poglavje o njem, spodaj str. 255 sl.

¹³¹ Starejšo strokovno literaturo o slovenski reformaciji podrobno pretresa Matija Murko v zadnjem poglavju razprave o pomenu reformacije in protireformacije (Murko 1927, str. 718–744).

¹³² Prim. *Cvetnik naše reformacijske misli*, Ljubljana 1951. – *Drugi Trubarjev zbornik*, Ljubljana 1952.

celo literarnoumetnostnih vprašanj. Toda povojno obdobje nam je bližje in bolj znano, poleg tega je bilo pred kratkim podrobneje predstavljeno in analizirano.¹³³ Za naše vprašanje pa je zanimivo, da se je v tem času bistveno obogatila celo gradivska osnova z najdbami knjig in objavami dokumentov,¹³⁴ kar priča, da vprašanje reformacije celo po tej plati še ni dokončno rešeno.

Problem periodizacije

Pri zgodovinskem raziskovanju katerekoli dobe se takoj na začetku postavlja vprašanje o njenih časovnih mejah. Tak ali drugačen odgovor nanj ne pove samo tega, na katero mesto v kronološki shemi je doba uvrščena, temveč se prek kriterijev za njeno takšno ali drugačno uvrstitev vsaj implicitno, če že ne izrecno, povezuje z vsebinskimi opredelitvami dobe in sploh s temeljnimi načeli celotne historiografske koncepcije. Zato je periodizacijo mogoče obravnavati kot ploden literarnozgodovinski problem, tudi kadar se zdi, da je na ravni površinske, zgolj kronološke uvrstitve posameznih dob zadovoljivo rešena. Očitno je tako z reformacijsko dobo; njena časovna zamejitev ni povzročala hujših načelnih težav, saj jo biografska, bibliografska, občezgodovinska dejstva dovolj prepričljivo umeščajo v drugo polovico 16. stoletja, če seveda odmislimo razhajanja pri podrobnejši določitvi njenega začetka in še posebno konca. Vendar se tukaj ne bomo ukvarjali niti s tem vprašanjem niti s kriteriji periodiziranja in njihovimi temelji in predpostavkami. Gre nam samo za približno orientacijo o tem, kdaj in kako se je doba reformacije pojavila kot posebna doba, se pravi, kdaj je naša stroka zaznala reformacijo kot kompleksen literarno- in kulturnozgodovinski pojav, ki pa je individualen, tj. od drugih ločen in različen.

Kopitar se je jasno zavedal, da je nastop reformacije pomembna zgodovinska prelomnica.¹³⁵ Vendar pa reformacijske dobe ni ločeval od poznejših, časa od srede 16. stoletja do svojih dni torej ni delil na manjše enote, temveč ga je obravnaval kot sklenjeno celoto. To se zdi bolj razumljivo spričo tega, ker je preučeval razvoj jezika in slovnice in ker ga je zanimalo predvsem to,

¹³³ Gl. Pogorelec 1984, zlasti str. 181–186. – Koruza 1984.

¹³⁴ Tudi po zaključku Ruplovega sistematičnega iskanja (prim. Rupel 1954) so še prihajale na dan pomembne novosti, kot npr. dotlej neznani izvod *Cerkovne ordninge* v vatikanski biblioteki, nadaljnja Trubarjeva pisma idr.

¹³⁵ Gl. Kopitar 1808, zlasti uvod.

kako se je v tem procesu vzpostavila protestantska tradicija in kljub vsem spremembam ohranila veljavo.

Prvi del Čopovega literarnozgodovinskega pregleda v Šafárikovi redakciji, ki obravnava zaporedje slovenskih pisateljev,¹³⁶ je razdeljen po stoletjih, se pravi po čisto kronološkem vidiku. Konec reformacijskega gibanja se sicer približno ujema s koncem 16. stoletja, toda avtor o tem ne razpravlja, ker pač nasploh ne raziskuje zgodovinskih procesov, temveč biografsko in bibliografsko popisuje posamezne osebnosti in dela. Iz njegovih spisov in ocen Trubarja in drugih pomembnejših protestantskih piscev sicer lahko sklepamo, da se je zavedal posebnosti, individualnosti te dobe ali bolje rečeno njenega vodilnega gibanja v primerjavi s tem, kar mu je sledilo, vendar tega ni obravnaval kot poseben problem, torej tudi ne kot problem periodizacije. Toda pri tem je vsekakor treba upoštevati, da je Čopov rokopis redigiral Šafárik in da je pri določanju gradiva tudi spremenil prvotno razporeditev snovi ter zabrisal nekatera avtorjeva stališča.¹³⁷

Sredi 19. stoletja sta se položaj slovenske literarne zgodovine in njen pogled na preteklost očitno že toliko spremenila, da se je v njej začela uveljavljati periodizacija po vsebinskih vidikih; na to je nedvomno vplival teoretično-metodološki razvoj obče zgodovinske vede. Janežič je čas od 16. stoletja naprej razdelil na tri dobe: 16. st.-1770, 1770-1843, od 1843 do sodobnosti. To shemo je prevzel in podrobneje izdelal Kleinmayr.¹³⁸ S tem je bila kot periodizacijska enota vzpostavljena doba cerkvene oziroma verske književnosti, ki v grobem zajema 16. in 17. stoletje. Josip Marn je sicer še obdržal zunanji kronološki vidik periodizacije po stoletjih. Tudi on je obravnaval 16. in 17. stoletje skupaj, dasi pri njegovih vsebinskih razčlembah srečamo izraza »protestanška« in »katoliška doba«.¹³⁹ Toda šele Glaser je uveljavil samostojnost reformacijske (»protestantovske«) dobe tudi v periodizacijski shemi, v razporeditvi gradiva in v organizaciji obravnave. Odslej je takšna

¹³⁶ Šafárik 1864: Reihenfolge der Slowenischen oder Windischen Schriftsteller, str. 1–46.

¹³⁷ Že Kunšič 1899 je z navajanjem ali povzemanjem nekaterih Čopovih izjav opozarjal na Čopove drugačne poglede na periodizacijo. Npr. str. 140: »Doba reformacije je ravno v zgodovini Kranjske zelo zanimiva (...);« str. 141: »Mit der Gegenreformation beginnt eine neue, oder vielmehr, es hört die Literatur so gut wie ganz auf (...);« na str. 144 pa govori o tretji dobi, ko se poleg nabožne pojavi tudi poučna literatura za kmeta in pa začetki leposlovja. Prim. prvotno Čopovo verzijo v Čop 1986b.

¹³⁸ Janežič 1854, str. 130. – Kleinmayr 1881, str. 11 in sl.

¹³⁹ Marn 1883, uvod (brez pag.).

delitev prevladovala. Kljub temu je mogoče tudi še v novejši slovenski literarni zgodovini srečati dokaj različne rešitve tega problema. Po eni strani se kaže težnja k združevanju slovstvenih dob v večja razdobja, opredeljena z zunajslovstvenimi, npr. z družbenoekonomskimi (Marja Boršnik) ali z nacionalno- in duhovnozgodovinskimi vidiki (Anton Slodnjak). Po drugi strani zadeva obravnavanje časa med reformacijo in razsvetljenstvom oz. prerodom na precejšnje težave, kar ima posledice za celotno periodizacijsko shemo. Ker je ta čas težko vsebinsko in pojmovno opredeliti kot enotno dobo, ga nekateri delijo na dvoje ali na več faz, to pa lahko pripelje do tega, da se potem protireformacija v ožjem pomenu, torej začetek 17. stoletja, pridruži reformacijski dobi (npr. Marja Boršnik, Jože Pogačnik).¹⁴⁰

Vprašanje začetka

Vsi raziskovalci reformacije seveda priznavajo evidentno dejstvo, da se z njo začenja sklenjena književna dejavnost, tj. pisanje, tiskanje in izdajanje slovenskih knjig, in da ima pri tem osrednje mesto Trubar. Mnenja pa se začno razhajati ob podrobnejših razlagah in ocenah, mdr. ob vprašanju, ali to pomeni dejanski začetek slovenske književnosti nasploh ali samo začetek ene njene dobe, najsi je ta že opredeljena tako ali drugače. Odgovor je seveda odvisen od konteksta, se pravi od pogleda na celotno literarno in kulturno zgodovino, še posebej pa na vprašanje slovstva pred reformacijo v srednjem veku.

Pri Kopitarju je stvar še preprosta: začetnik slovanske pismenosti mu je Ciril; potem ko je bilo cerkvenoslovansko slovstvo na Moravskem in v Panoniji nasilno zatrto, so sledila stoletja teme; v dobi reformacije pa je bilo naše narečje prvič zapisano in natisnjeno, in od tedaj se slovstveno delovanje nadaljuje v sklenjeni vrsti.¹⁴¹ Zato Kopitar primerja Trubarja s Kolumbom, in ta primera je obvladovala pisanje o Trubarju še v naslednjih sto letih.¹⁴² Seveda

¹⁴⁰ Prim.: Boršnik 1948; dopolnjeno v Boršnik 1962. – Slodnjak 1957, tudi v Slodnjak 1966; Slodnjak 1958; Slodnjak 1968. – Pogačnik 1968.

¹⁴¹ Kopitar 1808, str. XXXII–XXXIV.

¹⁴² »Truber war der erste, der Krainisch schrieb; er ist also unser Kolumbus, und würde mit Recht über Undank klagen, wenn wir sein Verdienst schmälern, und sagen wollten: So das Ey auf die Spitze zu stellen, sey keine Kunst.« Kopitar 1808, str. 146. Pozneje se je vsebina to prisposode nekoliko spremenila; npr.: »Na morju slovenske nove književnosti je bil Trubar naš Kolumb (...)« Levstik 1861; obj. v *Zbranem delu* 6, 1956, str. 242–243. Ilešič 1908 je postavljajal pomen Trubarjevega kolumbovstva pod vprašaj, Kidrič 1909 ga je spet potrjeval.

je treba upoštevati, da Kopitar v času pisanja *Gramatike* še ni poznal ne Brižinskih spomenikov ne drugih slovenskih srednjeveških rokopisov.

Čop v Šafárikovi redakciji pozna in upošteva Brižinske spomenike,¹⁴³ poleg njih navaja tudi domnevne admontske rokopise; vendar se zaporedje slovenskih pisateljev pri njem nedvoumno začenja s Trubarjem.

Sredi 19. stoletja se podoba spremeni. V pregledih naše slovstvene zgodovine od Janežiča (1854) do Glaserja (1894) se kot njen sestavni del pojavlja t. i. staroslovensko, se pravi starocerkvenoslovensko slovstvo. S tem je seveda slovstveno prvenstvo reformacije relativirano. Razlog za to vidimo v Kopitarjevi teoriji o karantansko-panonskem izvoru starocerkvenoslovanščine, ki jo je izpopolnil in s svojo znanstveno avtoriteto uveljavil Miklošič.¹⁴⁴ Če je torej novoslovenščina (današnja slovenščina) neposredna naslednica ali »hči« staroslovenščine (starocerkvenoslovanščine), seveda tudi staroslovensko slovstvo sodi v našo slovstveno zgodovino, s Trubarjem pa se v 16. stoletju začenja samo njen drugi, novoslovenski del.

Dvodelna zgodovinska shema, utemeljena s karantansko-panonsko jezikovno teorijo, je ostala v rabi, dokler ni bil njen teoretični temelj v slavistiki ovržen, zlasti z Jagićem in Oblakom. Naši literarni zgodovinarji v drugi polovici 19. stoletja so jo večidel sprejemali brez pridržkov.¹⁴⁵ Opuščena je bila šele na začetku 20. stoletja.

Toda medtem je vprašanje o začetku postalo problematično po drugi plati. Od sredine 19. stoletja dalje so pričeli prihajati v evidenco srednjeveški slovstveni spomeniki, ki jih ni bilo mogoče spraviti skupaj s starocerkvenoslovenskimi v okvir staroslovenskega slovstva, tako kot so spravljali vanj (sicer ne brez težav) Brižinske spomenike. Nastalo je vprašanje o »slovenščini pred Trubarjem«, ki je seveda ključnega pomena za oceno Trubarjevega prvenstva in sploh za kompleksno podobo starejših dob naše literarne in kultur-

¹⁴³ To je bil Šafárikov dodatek, kajti Čop se je podrobneje seznanil z Brižinskimi spomeniki šele zatem, ko je že odposlal svoj rokopis Šafáriku. Prim. poglavje o Brižinskih spomenikih, zgoraj str. 63 sl., predvsem str. 68.

¹⁴⁴ Prim. Pogačnik 1977, zlasti poglavje Zgodovina, str. 173–195. – Rudolf Kolarič: Miklošič Fran. SBL, 5. zv., 1933.

¹⁴⁵ Marn in Glaser sta sicer poročala tudi o drugačnih pogledih, vendar sta navsezadnje le pristajala na to teorijo.

ne zgodovine;¹⁴⁶ problem se pravzaprav v nekem smislu nadaljuje, kajpada prek številnih daljnosežnih sprememb, vse do danes. Gre za izrazito vprašanje interpretacijske povezave posameznih dejstev: ali ohranjeni rokopisni fragmenti in drugi zgodovinski dokazi omogočajo sklep, da je v srednjem veku obstajala sklenjena in razširjena slovstvena dejavnost v slovenščini? V zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja je več publicistov razvijalo domneve o razširjenosti in veljavi slovenščine v srednjem veku: med skrajne primere sodi zgodovinar Peter Radics, ki je postavil konstrukcijo o rabi slovenščine v cerkvah, samostanih, šolah, uradih in celo na habsburškem dvoru.¹⁴⁷ Vsaj posamezne dele te konstrukcije so sprejemali, dasi z nekaterimi pridržki, Kleinmayr, Marn in Glaser, v nekoliko drugačni povezavi jo je zagovarjal tudi cerkveni zgodovinar Josip Benkovič.

Vprašanje o prvenstvu reformacije se je povezovalo tudi z vprašanjem o rabi glagolice na Slovenskem, ki ima še dosti daljši historiat. Izhodišče zanj je ponujalo dejstvo, da so naši protestanti vedeli za obe slovanski pisavi, da so delali za glagolski in cirilski tisk in da je mogoče pri njih najti izjave o rabi teh pisav na Kranjskem.¹⁴⁸ Seveda tako pri njih kakor tudi zelo dolgo pozneje niso bili razčiščeni niti pojmovni niti terminološki razločki med jezikom in narečjem, med narodom, ljudstvom in plemenom, med Slovani, Slovenci in Kranjci. To je med drugim pomagalo ohraniti tradicijo o nekdanji domnevni vlogi glagolice na Kranjskem. Tako je npr. Linhart v svojem zgodovinskem delu *Versuch einer Geschichte von Krain* (II, 1791) trdil, da so Kranjci pisali svoj jezik z glagolico še v 16. stoletju (s cirilico pa nikoli), da je bila v Ljubljani glagolska tiskarna in da je šele Trubar zaradi vere nesrečno zame-

¹⁴⁶ Podrobnejše poročilo in polemični pretres pri Francetu Kidriču v razpravah Pomote in potvare za razne potrebe (1909–1910) in delno Epilog k Trubarjevemu zborniku (1909; oboje tudi v Kidrič 1978/III).

¹⁴⁷ Radics 1879.

¹⁴⁸ Npr. Sebastijan Krelj: *Postila slovenska* 1567, predgovor: »Inu so edni navajeni na to staro slovensko, hrvatsko ter ćurilsko pismo. Bog otel pak, da bi to isto, zlasti ćurilsko lepo pismo, mogli spet v ljudi perpraviti. Kedar pak nej dobro mogoće, (...) moremo v sili (...) saj gledati, da se latinski puhstabi na mesto naših starih slovenskih, koliker je mogoće, v glihi moći postavijo (...).« Cit. po Rupel 1966, str. 313.

Adam Bohorič: *Arcticae Horulae* 1584, kratek predgovor: »(...) mi je bila poverjena (...) naloga, naj neke svoje opazke o latinsko-kranjskem pravopisu (...) v metodično celoto uredim in pozapišem, da se bo moglo poslej (ker je pač raba tistega starega ćrkopisa, namreć cirilice in glagolice, v naši ljubi Kranjski že do malega propala) po njihovem vodilu narećje Kranjcev (...) pisati z latinskimi znaki.« Rupel 1966, str. 363.

njal glagolico z latinico.¹⁴⁹ Linhartove trditve je povzel Vodnik¹⁵⁰ in nekaj podobnega je za glagolico in cirilico trdil tudi Erberg;¹⁵¹ nasprotno pa jih je Kopitar zavračal in pri Čopu (oz. Šafáriku) je glagolsko slovstvo popolnoma ločeno od slovenske literarne zgodovine. Med poznejšimi sta se nagibala k takšnemu mnenju o glagolici Kleinmayr in Marn, medtem ko ga je Levstik v kritiki Kleinmayra spodbijal.¹⁵² Glavni zagovornik te domneve je bil Josip Gruden, ki je v prvem desetletju 20. stoletja razvil teorijo o razširjenosti glagolice na Kranjskem od 13. do 16. stoletja, utemeljeval pa jo je s cerkvenimi in političnimi zvezami med Kranjsko, Istro in hrvaškim Primorjem ter s samostojno jezikovno-kulturno politiko oglejskega patriarhata med Rimom, habsburško in luksemburško dinastijo. Po njegovem so glagolski rokopisi, najdeni na Kranjskem, ostanki dokaj razširjenega cerkvenega slovstva, ki je bilo v deželi udomačeno že dalj časa. Na njegovi podlagi se je začela razvijati skupna južnoslovanska pismenost, ki pa jo je nastop slovenske reformacije in Trubarja spodkopal. Spričo tega Trubarja seveda ni mogoče imeti za začetnika slovstvenega delovanja.¹⁵³ Podobno je o pomenu glagolice na Kranjskem pred Trubarjem sodil Fran Ilešič, le da je predstavil problem v drugačen idejni kontekst.¹⁵⁴

Konstrukcijo o vlogi glagolice na Kranjskem in sploh o »slovenščini pred Trubarjem« sta prepričljivo zavrnila Prijatelj in Kidrič, s tem da sta v razpravah, nastalih ob 400-letnici Trubarjevega rojstva,¹⁵⁵ spet podčrtala njegov pomen in pomen celotne reformacije za slovensko književnost, jezik, kulturno zgodovino in za nastajanje nacionalne zavesti. Kidrič pa se je tudi neposredno spopadel s to konstrukcijo: ovrigel je domneve o obstoju admontskih slovenskih rokopisov in o slovenskem bogoslužju na Dunaju ter s tem spodbil enega glavnih argumentov za javno veljavo slovenščine v srednjem veku; tudi hipoteze o vlogi glagolice je skrčil na realno mero.¹⁵⁶

¹⁴⁹ Prim. Linhart 1981, § XXII: Literarno znanje, zlasti str. 294.

¹⁵⁰ Npr.: »Krajci so pisali po glagolitsko notri do šestnajstega stoletja. Okoli leta 1550. je začel Primas Truber krajnski jezik z latinskimi čerkami pisati.« Vodnik 1988 str. 242; podobno, a širše na str. 240 sl.

¹⁵¹ Uršič 1975, str. 36.

¹⁵² Kleinmayr 1881, str. 27–28. – Marn 1888, str. 61–62. – Levstik 1881, zlasti str. 109–110.

¹⁵³ Gruden 1905a; Gruden 1905b. – V *Zgodovini slovenskega naroda*, 3. zv., 1913, je Gruden nekoliko ublažil svoje teze o pomenu glagolice na Slovenskem, bržkone pod vtisom odklonilnih odzivov na prejšnje objave.

¹⁵⁴ Ilešič 1908, str. V–XXXII, zlasti XXVII–XXIX.

¹⁵⁵ Prijatelj 1908. – Kidrič 1908; Kidrič 1909.

¹⁵⁶ Kidrič 1909; Kidrič 1909–10.

Odtlej vprašanje glagolice v naši literarni zgodovini ni imelo večjega pomena. Problem začetka sklenjene slovstvene dejavnosti pa se je spet obnovil v tridesetih letih, ob kritičnih odzivih na upodobitev srednjega veka v Kidričevi *Zgodovini slovenskega slovstva*. Tokrat vprašanje same reformacije ni bilo sporno, implicitne posledice zanj so izvirale iz diskusije o srednjem veku. Kidrič je namreč postavil tezo, da v tej dobi ni bilo sklenjene slovstvene tradicije in da so ohranjeni rokopisni odlomki nastajali bolj ali manj naključno, brez medsebojne zveze; nasprotno je Ivan Grafenauer s podrobno analizo tekstov in z razborom njihovih virov dokazoval, da ti spomeniki pričajo o sklenjeni jezikovno-kulturni in slovstveni tradiciji, katere sledovi pa so se večidel zgubili. Podobni kritični odzivi, dasi ne tako obsežni in ostrji, so se oglašali tudi ob Kidričevi upodobitvi in vrednotenju protireformacijske oz. katoliške dobe v primerjavi z reformacijsko.¹⁵⁷ Te polemike so bile strokovno plodne, ker se je nanje navezovalo nadaljnje podrobnejše raziskovanje, od katerega drži skorajda sklenjena črta do današnjih obravnav starejše literarne in kulturne zgodovine.

Ideološke vrednostne ocene

V zgodnji domači tradiciji, na katero so se opirali začetki naše vede, je imela reformacija kot versko ali natančneje rečeno krivoversko gibanje izrazito negativen vrednostni predznak, v čemer se še nadaljuje odmev protireformacijskih polemik. Ob koncu 18. stoletja pa se je ta predznak spričo zgodovinske razdalje in prevladujoče razsvetljenske idejne orientacije že izgubil. V Zoisovem krogu religiozno-ideološki vidik reformacije ni bil več sporen; za Kopitarja, ki je sicer nastopal kot prepričan katoličan, je bilo to vprašanje drugotnega pomena; prav tako se tudi Čop ni ustavljal ob njem. Za zastopnike prerodnega gibanja je imela reformacija predvsem jezikovno-kulturni pomen, ki ji je v luči nacionalno afirmativne idejne usmeritve gibanja dajal pozitivno vrednost.¹⁵⁸ Toda v drugi polovici 19. stoletja, ko se na Slovenskem

¹⁵⁷ Kratek povzetek Kidričevih stališč v teh polemikah gl. v Kidrič 1929–38, Ob petem sešitku, zlasti str. 2*–3*. – Glavni Kidričevi polemični teksti so objavljeni v Kidrič 1978/III; prim. historiat polemik v uredniških opombah D. Dolinarja, prav tam, zlasti str. 327–328. Prim. tudi poglavje o Kidriču, spodaj str. 255 sl.

¹⁵⁸ O Vodnikovem in Kopitarjevem razmerju do reformacije prim. mdr. Kidrič 1978/III, str. 225–226. – Zanimivo je, kako je Trubarjeva vrednost v Kopitarjevih očeh polagoma rasla. Hudi očitki, ki jih je s čisto filološkega stališča navajal na račun Trubarjeve nedoslednosti v pravopisu in na račun njegovega jezika, pokvarjenega z germanizmi, so obledeli spričo

začenja nazorsko ločevanje duhov, se njegovi izrazi in posledice kažejo tudi v obravnavah reformacije. Izjavam o njenem jezikovno-kulturnem pomenu se pridružujejo drugačne, na podlagi čedalje bolj nasprotujočih si ideoloških kriterijev izrečene vrednostne ocene. Privrženci liberalne ideologije vidijo v uporu protestantov zoper avtoriteto vladajoče cerkve vzporednico s svojim lastnim bojem za svobodomiselstvo in pri tem radi spregledajo temeljno religiozno, celo dogmatično in do nasprotnikov vsekakor netolerantno usmerjenost reformacije. Zagovorniki katoliškega svetovnega nazora in iz njega nastajajoče klerikalne ideologije iščejo v obravnavah reformacije nove in nove negativne plati, ki čedalje bolj odtehtavajo njen pozitivni jezikovno-kulturni pomen. To nasprotje je tukaj seveda poenostavljeno in shematizirano; če ga skušamo prenesti na konkretne razmere v slovenski literarni zgodovini druge polovice 19. stoletja, moramo pri tem upoštevati nekaj drugih vidikov. V liberalnem taboru ta čas ni bilo tako rekoč nobenega profiliranega literarnega zgodovinarja, ki bi se ukvarjal z reformacijo. Poleg tega je pozitivistična idejno-metodološka orientacija zahtevala, naj zgodovinska znanost objektivno, idejno oz. vrednostno nepristransko obravnava preteklost. Zato je na tej strani mogoče najti ustrezne ideološko obarvane prikaze predvsem v publicistiki in v literaturi, najizraziteje pač pri Aškercu.¹⁵⁹ Pri piscih literarnozgodovinskih pregledov, ki sodijo v katoliški tabor ali se nagibajo na to stran, pa je treba upoštevati, da njihova dela niso namenjena znanstveni, temveč največkrat šolski rabi in so zato vnaprej zavezana moralno utilitarnim kriterijem. Vendar lahko pri njih zasledimo, kako se postopno distancirajo od reformacije. Slomšek je leta 1862 vrednotil jezikovno-kulturni pomen reformacije in njene dosežke više kakor njeno versko zablodo z značilnimi besedami: »Truber, Dalmatin, Bohorič in tiste dobe verstniki so našo slovenščino obudili, ako so ravno nesrečno od prave vere zavili; Bog je njihove greške narodu našemu v dobro obernil (...).«¹⁶⁰ Toda Janežič je že

---

nacionalno-kulturnega pomena njegove dejavnosti. Gl. mdr. Kopitar 1808, str. 28: »Der Leser sieht selbst, daß Truber Deutsch schreibt mit Krainischen Wörtern; Dalmatin germanisirt zwar auch hie und da noch ohne Noth, aber doch ohne Vergleich weniger, als Truber: auch sein Dalmatisiren ist ein viel kleineres Übel, als Trubers Germanisiren.« Toda potem, ko se je na Dunaju seznanil še z vrsto Trubarjevih del, je v dodatku k slovnici zapisal (str. 393): »Ich muß gestehen, daß ich, seit dieser genauern Bekanntschaft mit Truber, durch seine so warme Vaterlandsliebe beynahe ganz entwaffnet worden bin gegen sein Germanisiren.«

¹⁵⁹ Predvsem v epski pesnitvi *Primož Trubar* (1905) in delno v zbirkah *Mučeniki* (1906) in *Junaki* (1907).

¹⁶⁰ Slomšek 1862, str. 72.

osem let prej ugotavljal, da je dala spodbudo za slovensko pisanje verska homatija na Nemškem, da je bil njegov namen širiti krivo vero in da je zbudjena slovenščina ravno zaradi krivoverstva pisateljev imela le malo ali nobenega uspeha.¹⁶¹ Marn se je leta 1883 skliceval na Slomškovo oceno, toda na isti mah je trdil: »(...) da se je novoverska povodenj odvrnila od naših prednikov, to je pač dobrota sprevelika, kajti odstranila se je po njej tudi od nas huda slovstvena razkolnija,« obenem pa je postavljaj katoliško 17. visoko nad protestantsko 16. stoletje.¹⁶²

Prej orisani problem začetkov slovenske slovstvene dejavnosti ima izrazito ideološko-vrednostno razsežnost: v njem je zajeto vprašanje, ali je katoliška cerkev kot vodilna kulturna sila v srednjem veku storila na Slovenskem tisto, kar je drugje po Evropi razumela in opravljala kot svojo nalogo. Spričo tega je razumljivo, da je precejšen del zagovornikov »slovenščine pred Trubarjem« pripisoval katoliški cerkvi zasluge za začetek slovstvene dejavnosti v slovenščini in kritično zavračal reformacijo tudi s tega vidika. Religiozno ideološki oziroma svetovnonazorski kriterij se tako v spopadih okoli reformacije družji z jezikovno nacionalnim. Zanimivo je opazovati, kako se jezikovno nacionalni kriterij, s katerim je skoraj vse 19. stoletje od Kopitarja naprej utemeljevalo pomen in vrednost reformacije, zdaj obrne proti njej. Zadeva se navezuje na kompleks nacionalne slovenske in južnoslovanske orientacije, njene posamezne zgodnje manifestacije pa je mogoče spremljati tja do zgodnjih časov preroda, slovanske vzajemnosti in ilirizma. Ena motivna linija tega dokazovanja se začne s Kopitarjevimi očitki na račun Trubarjevega slabega, s številnimi besednimi in skladenjskimi germanizmi pokvarjenega jezika. Vendar je Kopitar postavljaj nasproti Trubarjevim jezikovnim slabostim Kreljeve, Bohoričeve in Dalmatinove izboljšave, njegova kritika je bila mišljena le znotraj reformacijske književnosti, to celoto pa je seveda priznaval za temelj vsega nadaljnjega jezikovnega in slovničnega razvoja.¹⁶³ Toda pozneje se spet začno oglašati pripombe o slabem, nemškemu vplivu pod-

¹⁶¹ Janežič 1854, str. 130, 132.

¹⁶² Marn 1883, uvod (brez pag.). – Precejšnje težave je imel z oceno Trubarja in reformacije tudi Kleinmayr 1881, str. 43, 46, 53.

¹⁶³ Gl. Kopitar 1808, Einleitung, str. XL: »O ja! biederer Bohoritsch! dir und deinen Freunden hat es unsere Sprache zu danken, daß sie gleich bey ihrer ersten Erscheinung jene grammatische Correctheit und Consequenz mitbrachte, welche andere Sprachen erst nach und nach, nach vielem Modeln und Aendern – nicht erreichen. Auffallend ist es, daß die Krainische Sprache seit Bohoritsch's Zeiten (frühere Documente haben wir nicht) sich gar nichts verändert hat!«

vrženem jeziku protestantskih piscev.¹⁶⁴ Nekateri publicisti, ki na prelomu 19. in 20. stoletja oporekajo zgodovinski vlogi reformacije, kombinirajo versko-ideološke ali svetovnonazorske argumente z jezikovnimi, nacionalnimi in celo socialnimi. Povzeli bi jih lahko približno takole: protestantski pisci so začeli književno delovati iz versko propagandnih razlogov, pod idejnim in organizacijskim vodstvom nemških protestantskih knezov in cerkva ter pod vplivom nemškega plemstva in meščanstva v naših deželah, zato so se odtujili slovenskemu katoliškemu ljudstvu tako po vsebinski kakor po jezikovni plati svoje književne akcije. Zagovorniki »slovenščine pred Trubarjem« dodajajo tej kritiki še argument, da je reformacija iz verskih razlogov nasprotovala razvijajočemu se začetku slovenskega slovstva. Enega najostrejših napadov na reformacijo je sprožil cerkveni zgodovinar Benkovič. Po njegovem prepričanju je katoliška cerkev na prehodu iz 15. v 16. stoletje sama uspešno odpravljala tiste svoje slabosti, ki jih navadno štejejo za vzroke ali povode reformacije, ter vodila obsežno slovstveno in kulturno delo. Reformatorji pa so bili epigoni tujega, nemškega gibanja, eklektično so omahovali med njegovimi različnimi tokovi in ostajali brez trdne versko-idejne opore, nemško plemstvo jih je izrabljalo kot poslušno orodje za svoje stanovske koristi, sploh pa so tudi osebni motivi njihovega delovanja moralno sila dvomljivi; spričo vsega tega slovenski reformaciji ni mogoče pripisovati kakršne koli globlje zgodovinske upravičenosti in ostaja samo nesrečna epizoda.¹⁶⁵ Benkovičevo pisanje je seveda skrajšen, grobo tendenciozen primer, toda tudi še v Grudnovi *Zgodovini slovenskega naroda* srečamo celo vrsto vsebinsko sorodnih trditvev, sicer izrečenih v zmernejši obliki in vpletenih v stvaren in podroben opis zgodovinskega dogajanja.¹⁶⁶ Pač pa je Grudnova teorija o glagolici dodala celotni podobi še argument o zvezi med slovenskim in hrvaškim oziroma južnoslovanskim slovstvenim in kulturnim življenjem, ki da je propadla ob nastopu reformacije.¹⁶⁷ Tej pretežno katoliški oziroma klerikalni ideološki

¹⁶⁴ Janežič 1854 omenja Trubarjeve jezikovne pomanjkljivosti (str. 131); Trdina se zgraža nad tem, kakšne »strašne jezikoslovne pošasti« so bili protestantski pisci (ZD 5, str. 304); Kleinmayr 1881 govori o »duhu nedomačega vpliva v jeziku« (str. 43); Marn 1888 zaostril obsodbo, s tem da poveže tuje jezikovne in nacionalne vplive z versko-ideološkimi: »Res je od ondod došla nam tedaj knjiga slovenska, toda iz kalnega vira, v tujem duhu, v malovredni obliki, in po tem takem prvo olikovanje našega ljudstva ni bilo naravno, ne v smislu narodnem, kar je storilo, da je takrat pričeto kvarjenje našega jezika po besedi in knjigi plodilo se do Vodnika!« (Uvod, brez pag.)

¹⁶⁵ Benkovič 1901; Benkovič 1902.

¹⁶⁶ Gruden 1914–16.

¹⁶⁷ Gl. Gruden 1905a; Gruden 1905b.

polemiki, ki se je sklicevala na tako prikazan problem jezikovno-nacionalne orientacije protestantov, je dajalo dodatno oporo dejstvo, da je naša reformacijo in Trubarja že nekaj časa dokaj pozorno obravnavalo in pozitivno vrednotilo nemško (tj. avstrijsko in kranjsko), večidel protestantsko ali liberalno usmerjeno zgodovinopisje;¹⁶⁸ spričo tega si je ta smer naše publicistike toliko bolj prizadevala ovreči slovensko nacionalni pomen reformacije.

Vendar se ločnice v spopadih okoli reformacije niso zmeraj nujno in docela ujemale z različno svetovnonazorsko ali celo politično pripadnostjo avtorjev. Zanimivo je, da je z Grudnovim sklepanjem o vlogi glagolice in o jezikovno-nacionalni problematičnosti reformacije v precejšnji meri soglašal Ilešič, dasiravno sodi v nasprotni svetovnonazorski tabor. Kot zagovornik t. i. novega ilirizma je sicer priznaval, da se z reformacijo začenja samostojen slovenski književni razvoj, toda trdil, da so se Slovenci ločili od Hrvatov v jezikovno-kulturnem pogledu šele v 16. stoletju, torej prav z reformacijo. S to trditvijo se veže še vrsta drugih, ki vse skupaj zmanjšujejo pomen in vrednost reformacije za nacionalni razvoj: npr. da se je književno delo protestantov začelo iz zunanjih pobud, da sta bili njihova šola in cerkev pretežno nemški, oziroma slovenski le toliko, kolikor sta nujno morali biti.¹⁶⁹ Drug primer, ki opozarja, da svetovnonazorska bližina sama na sebi še ni zagotavljala enakih ocen, je Tominškova polemika zoper Aškerčevo povečevanje Primoža Trubarja; tudi v njej naletimo na vrsto že znanih argumentov od tujega vpliva oziroma patronata do dvoma o osebnih motivih za delovanje.¹⁷⁰

Nasploh je za veliko večino obravnav reformacije v tem času značilno, da se zgodovinsko znanstveni vidiki v njih močno prepletajo z ideološko publicističnimi ali se jim celo podrejajo. Glede snovne podlage med polemičnimi nasprotniki ni veliko razlik: bolj ali manj izhajajo iz istih dejstev, vendar jih interpretirajo različno, to pa se večkrat začne z enostranskim izborom dejstev, ki olajša interpretiranje v zaželeno smer. Zlasti pogosta in priljubljena pa je figura hipotetičnega sklepanja o tem, kako bi se bil zasakal zgodovinski razvoj v tako ali drugače spremenjenih razmerah. Npr.: če ne bi bilo reformacije, bi se v okrilju katoliške cerkve razcvetelo slovensko slovstvo v 16. stoletju; če ne bi bilo protireformacije, bi protestantsko kulturno delo

¹⁶⁸ Mdr. protestantska pastorja Elze in njegov naslednik Hegemann, raziskovalec Dalmatina Walter Schmid, avstrijski zgodovinar Johann Loserth idr.

¹⁶⁹ Gl. Ilešič 1908. – Prim. Kidričevo polemično zavrnitev v Kidrič 1909.

¹⁷⁰ Josip Tominšek: *Pesnik Aškerc v borbi za herojstvo*, Ljubljana 1905 (ponatis iz Slovenskega naroda 1905).

zašlo docela v nemško jezikovno-kulturno območje. Ali nasprotno: če ne bi bila reformacija nasilno zatrta, bi imeli v 17. stoletju namesto zastoja silovit kulturni razmah. Jasno je, da takšno sklepanje predvsem pomaga utemeljevati izrazito ideološke vrednostne ocene z aluzijami na sedanost.

V polemiko o pomenu reformacije in Trubarja, ki se je tako razmahnila v prvem desetletju 20. stoletja, je posegla tudi mlada liberalna in socialno-demokratska inteligenca. Stališča in ocene, ki so jih ob tem času izrekli Cankar, Prijatelj in Kidrič, so dokaj dobro znana.¹⁷¹ Ob svojem času so občutno vplivala na splošno kulturnopolitično orientacijo na Slovenskem v kritičnih letih pred izbruhom prve svetovne vojne. Ta njihova funkcija seveda presega meje literarne vede; kolikor pa še sodijo v njen okvir, so tudi tu opredelila glavno smer nadaljnjega prikazovanja in razlaganja reformacijske dobe. V naslednjih desetletjih je diskusija o reformaciji potekala bolj na ravni strokovne analize stvarnih zgodovinskih dejstev oziroma vprašanj. Ideološko nasprotje se je ostro in naravnost izrazilo samo še na višku polemike med Grafenauerjem in Kidričem leta 1935. Tudi kulturnozgodovinsko vprašanje o nacionalno razvojnem pomenu reformacije je v glavnem ostajalo v takšnem okviru, kakršnega mu je določil izid polemik v prvem desetletju in zlasti okrog jubilejnega leta 1908. Socialnozgodovinska razsežnost problema je bila še vedno samo bolj ali manj nakazana; širše jo je odprla šele marksistična kritična publicistika.

Kompleksni obrisi problema reformacije

Pri doslej nakazanem orisu ideološko vrednostnih ocen reformacije ne smemo spregledati neke bistvene poteze: v njem so upoštewane predvsem obravnave reformacije v t. i. nacionalnih vedah in v publicističnih spisih, ki se izrecno ali vsaj implicitno utemeljujejo na nosilni kategoriji slovenskega naroda in torej sodijo v ideološki okvir našega nacionalnega gibanja. Tukaj pa je bila reformacija neizogibno deležna drugačne obravnave in zlasti drugačnih vrednostnih ocen kakor na drugih področjih, denimo v pokrajinski ali deželni zgodovini Kranjske, ki jo je mogoče zasledovati od Valvasorja prek Erberga do Dimitza in seveda tudi nekaterih zgodovinarjev slovenskega rodu, ali v versko-kulturni zgodovini Elzejevega tipa ali v nemških oz. avstrijskih zgodovinah reformacijske dobe ali tudi v hrvaški literarni in kulturni

¹⁷¹ Prim. mdr. Zadravec 1984.

zgodovini; spomniti se je treba samo, kako so npr. razčlenjeni pogledi na delo biblijskega zavoda v Urachu in kako so razporejeni pomensko vrednostni poudarki o njegovih vodilnih osebnostih v hrvaški literarni zgodovini in mdr. tudi pri Murku.

Prikazani problem reformacije v naši starejši literarni vedi je torej v nekem pogledu omejen, v drugem pa se kar naprej širi čez meje literarne vede. Posegati je bilo treba v publicistiko, če pa bi hoteli nakazati njegove kompleksne obrise, bi morali upoštevati vsaj še upodobitve reformacije v slovenski literaturi.¹⁷² Toda tudi če se omejimo na dosedanjo analizo, lahko poskušamo povzeti in strniti razsežnosti problema v dveh smereh.

1. Ob obravnavah reformacije lahko dokaj nazorno spremljamo postopno vzpostavljanje in osamosvajanje naše stroke od filoloških začetkov prek biografsko-bibliografsko usmerjenih pregledov do razvitega tipa historično-empirične literarne oz. kulturne zgodovine in – od sredine 20. stoletja dalje – do soočanja z modernimi literarnoznanstvenimi smermi. Še bolj prepričljivo lahko ob tem zasledujemo prepletanje literarnoznanstvene obravnave s specifikami drugih strok in s širšimi svetovnonazorskimi in kulturnopolitičnimi tokovi, kar je pač odločilnega pomena za razumevanje razvojne logike in načina delovanja literarne vede.

2. Obenem se nam ob tem problemu začenja odpirati pogled na splošno recepcijo reformacije pri nas oziroma na njeno vlogo v slovenski kulturni zavesti zadnjih dvesto let. Naloga literarne vede in drugih humanističnih ved navsezadnje ni samo prizadevati si za »čisto« spoznavanje predmeta, do katerega bi bili morda lahko celo indiferentni, ampak sodelovati pri vzpostavljanju odnosa do preteklosti, do katere ne moremo biti neopredeljeni, odnosa, ki naj bi bil nujna sestavina našega današnjega individualnega in družbenega bivanja. Če pa je tako, nam tudi tukaj razgrnjeni problem pomaga odpirati prevečkrat zanemarjeno genetično-razvojno razsežnost našega današnjega kulturnozgodovinskega spomina.

¹⁷² O literarnih upodobitvah naše reformacije govorijo npr. referati Matjaža Kmecla, Toneta Pretnarja, Mirana Hladnika in Marjana Dolgana v zborniku *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 20, Ljubljana 1984.

Literatura in literarna veda v obdobju moderne

Literatura in misel o literaturi sta v sleherni dobi v medsebojnem razmerju, ki je lahko jasno izraženo ali pa bolj ali manj zabrisano, vendar je na tak ali drugačen način zmeraj prisotno. Njegovo analizo je mogoče zastaviti najprej na teoretični ravni: tu se ponuja sklep, da ima literatura načelno prednost pred literarno vedo, saj literarna dela očitno morajo najprej nastajati in obstajati, da bi sploh bilo mogoče razmišljati o njih ali jih celo znanstveno obravnavati. V tem smislu je torej literarna veda odvisna od literature. Spremembe v literarnem razvoju vplivajo tudi na razvoj literarne vede; zato je mogoče celo trditi, da literaturo sleherne dobe ali smeri spremlja njej ustrezna oblika literarne vede, in ta trditev se da podpreti z vrsto primerov iz novejše zgodovine evropske književnosti od romantike do eksistencializma, avantgarde in modernizma.

Vendar nas poleg načelnega premisleka ravno konkretni primeri opozarjajo, da tu ne gre za razmerje preproste in enosmerne odvisnosti. V prostor, ki ga opredeljujeta literatura na eni strani in literarna veda na drugi, je treba umestiti vsaj še literarne programe in ideologije, načela in merila kritike ter njihovo uporabo pri dejanskem ocenjevanju in vrednotenju literarnih del. Med vsemi temi elementi se spleta komplicirana mreža medsebojnih odnosov, po kateri se prenašajo impulzi v več smereh. Zato poleg vplivov in pobud, ki v tem razmerju izhajajo od literarne umetnosti, ne bi smeli spregledati tudi tistih, ki jih sama sprejema. To pomeni, da utegne tudi literarna veda vplivati na umetniško ustvarjanje. Vsekakor pa se zdi upravičeno in morda najbolj obetavno, če skušamo iskati elemente zapletenega razmerja med literaturo in literarno vedo najprej na vmesnem področju, v kritiki, esejistiki in literarni publicistiki – toliko bolj, kadar imamo opraviti z literarnimi ustvarjalci, ki sami formulirajo tudi svoja programska, literarnoideološka in kritiška stališča, ter z literarnimi znanstveniki, ki pišejo tudi kritične in esejistične spise ali se celo sami preskušajo v literarnem ustvarjanju.

Doba slovenske moderne gotovo sodi med tiste dobe naše literarne in kulturne zgodovine, pri katerih se zdi naš problem še posebej zanimiv. Predvsem je v tej dobi slovenska literatura spet navezala stik s sočasnim evropskim literarnim razvojem. Naša literarna veda pa je tedaj šele prvič ujela korak

z evropsko (če seveda izvzamemo Matijo Čopa kot zgodnji, toda osamljen primer v dobi romantike, in tisti del stroke, ki je bil vključen v univerzitetno slovansko filologijo). Takrat so v slovenski javnosti prvič izraziteje nastopili strokovno izobraženi literarni historiki in razvili široko publicistično dejavnost. Stroka si je začrtala meje raziskovalnega področja; opustila je ljubiteljsko in zgolj subjektivno kritično ukvarjanje s svojim predmetom, namesto tega je začela uveljavljati znanstvene kriterije in se je, opirajoč se na prevladujoče metodološke modele evropske literarne vede, notranje formirala kot znanost. Obenem so se utrjevale njene institucionalne podlage in naraščal je tudi njen odmev v širšem družbenem prostoru, kar se pač najbolje kaže v njeni vlogi pri ustanavljanju in začetku delovanja ljubljanske univerze. Opraviti imamo torej z dobo, ki pomeni razmah tako za literaturo kot za literarno vedo.

Na četverico vodilnih avtorjev slovenske moderne smo vajeni gledati kot na skupino, ki jo družijo pripadnost isti generaciji, skupen nastop v imenu nove literature in boj za njeno uveljavitev v slovenski kulturi. Seveda pri podrobnejši obravnavi ni mogoče spregledati razlik med njimi na literarnoumetniški, estetski, svetovnonazorski ravni, pa tudi na ravni čisto osebnih odnosov, razlik, ki so se kdaj pa kdaj razrasle v ostra nasprotja (zlasti med Cankarjem in Župančičem). Vse to je pomembno za podrobnejše opredeljevanje notranjega ustroja te smeri in pripadnosti posameznih njenih avtorjev k temu ali drugemu toku sočasne evropske literature; vendar medsebojne razlike in nasprotja le ne morejo ogroziti dejstva, da je slovenska moderna vsaj v glavnih potezah enoten literarni pojav.

Ponuja se misel, da bi tudi literarne znanstvenike – sodobnike moderne poskusili obravnavati po podobnem vzorcu. Vendar se takoj izkaže, da npr. Prijatelja, Kidriča, Grafenauerja in Žigona ni mogoče združiti v skupino, kaj šele da bi jim hoteli priključiti še druge. S kakšnih vidikov torej sploh lahko govorimo o slovenski literarni vedi¹⁷³ v obdobju moderne kot o kolikor toliko sklenjeni celoti?

Tega nam gotovo še ne omogoča zgolj kronološka pripadnost večine literarnih znanstvenikov, ki pridejo tu v poštev, isti ali sosednjim generacijam, saj jim manjka dejanske skupinske povezanosti v nazorih, stališčih in delovanju;

¹⁷³ Prikaz slovenske literarne vede v tem spisu se opira predvsem na ustrezna poglavja avtorjeve monografije o pozitivizmu v literarni vedi (Dolinar 1978).

o njej bi lahko govorili kvečjemu pri Prijatelju in Kidriču, pa še tu ne brez pridržkov. Ne združuje jih niti enak odnos do sočasne evropske in slovenske literature. Sodobnik, somišljenik in tako rekoč enakopraven član smeri ali gibanja slovenske moderne je bil samo Ivan Prijatelj; drugi skorajda niso bili osebno povezani z literarnimi avtorji moderne ali pa so bile te zveze posamične in poznejšega datuma (kot npr. med Župančičem in Kidričem). Bolj pomembno je seveda to, da se kot znanstveniki večinoma niso ukvarjali z literaturo moderne in da so jo kot kritiki večkrat odklanjali ali pa so se ji izogibali, ker so njihovemu okusu in njihovim kriterijem bolj ustrezala realistična in novostrojarska dela.

Naše literarne znanstvenike te dobe družijo najprej to, da izhajajo iz avstrijske filološke šole, se pravi zlasti iz slavističnih seminarjev na Dunaju in v Gradcu. Njihova stroka je bila torej slovanska filologija v takšni obliki, kakršni sta polagala temelje Dobrovský in Kopitar in kakor sta jo razvila in dopolnila zlasti Miklošič in Jagić. Njihovo nadaljnje znanstveno formiranje pa je v glavnem potekalo pod odločilnim vplivom pozitivistične idejno-metodološke orientacije, s čimer so se vsaj na literarnozgodovinskem področju že začeli oddaljevati od neposrednega zgleda svojih univerzitetnih učiteljev.

Drugo, kar jih družijo, je to, da so omejili svoje raziskovalno področje na slovensko literaturo in kulturo ali da so v njej videli vsaj glavni, če že ne ravno edini predmet svojega zanimanja. V tem času se je torej konstituirala slovenska literarna zgodovina kot samostojna stroka, seveda še zmeraj tesno povezana s slovenskim jezikoslovjem. Zgolj z imanentnega znanstvenoteoretičnega gledišča lahko pomeni ta odmik od prvotnega širokega predmetnega območja slovanske filologije neizogiben nadaljnji korak v specializaciji stroke, ki ga spremlja tudi nevarnost omejenega obzorja in provincializacije. (Značilno je, da se ne Štrekelj ne Oblak še nista odločila za ta korak in da sta Jagić in Murko gledala nanj vsaj skeptično, če ga že nista naravnost odklanjala.) Seveda pa tega procesa ni mogoče razlagati zgolj znanstvenoteoretično, saj ima izrazite kulturnopolitične razsežnosti. Praktično delo, načelne odločitve in programske izjave naših literarnih zgodovinarjev kažejo, da so se zavestno odločali za slovenistiko, ker so se spraševali o pomenu in nalogah nacionalne literarne vede – in prek nje o vlogi in pomenu literature – v družbenem in kulturnem življenju naroda. Odločitev za raziskovanje slovenske literarne in kulturne preteklosti je povezana s prepričanjem o posebni vrednosti te preteklosti oziroma o veljavi in zavezujoči moči njene tradicije; literarna zgodovina pa to vrednost in veljavo predpostavlja, se v njej uteme-

ljuje in jo s svojim delom pogloblja in ponovno potrjuje. Natančneje rečeno: raziskuje in vzpostavlja podobo preteklosti, ki naj bi bila kar se da objektivna in nepristranska, torej naj bi imela legitimacijo znanstvene veljavnosti, toda tudi ob tem so v njej popolnoma jasno razporejeni eksplicitni in implicitni vrednostni poudarki, ki sestavljajo pozitivno linijo tradicije. Na to linijo pa se je treba opirati pri kulturnopolitičnem delovanju v sedanjosti in pri iskanju najustreznejše orientacije za prihodnost. To je v prvem desetletju 20. stoletja seveda pomenilo čisto konkretna stališča in opredelitve, med drugim zavračanje dotedanjih, strankarsko politično (klerikalno ali liberalno) obarvanih interpretacij slovenske zgodovine ali njenih posameznih obdobj, boj proti germanizaciji kakor tudi proti t. i. novoilirskim težnjam ter odločitev za nadaljevanje samostojnega slovenskega kulturnega razvoja.

V takšnem odnosu do literarne in kulturne tradicije, s katerim je povezana določena kulturnopolitična orientacija v sedanjosti, lahko vidimo eno izmed pomembnih stičnih točk med literaturo naše moderne in sočasno literarno vedo. Ujemanje stališč se jasno kaže ne le v splošni smeri delovanja in v načelnih programskih izjavah, temveč tudi v odnosu do ključnih postav slovenske zgodovine. Znano je na primer, kakšen premik v dotedanjem obravnavanju Trubarja in reformacije so pomenili Prijateljovi in Kidričevi spisi, ki so nastali ob štiristoletnici Trubarjevega rojstva,¹⁷⁴ in kako so utemeljili podobo Trubarja in reformacije v poznejši slovenski in literarni zgodovini. Če te spise soočimo s Cankarjevim predavanjem o Trubarju, ki je nastalo ob istem času,¹⁷⁵ se izkaže, da so njegova glavna stališča in tendence skoraj enake Prijateljevim in Kidričevim. Nekaj podobnega je z odnosom do Prešerna. Prešeren je vsaj že od Levčevih študij dalje veljal naši literarni vedi za osebnost osrednjega pomena, in odtlej si je tako rekoč v nenehnem naporu prizadevala, da bi ga osvetlila kar se da podrobno in znanstveno utemeljeno. Normalno je, da so se pri tem pogledi na njegovo življenje in delo večkrat razhajali. Toda naj so izhodišča, metode in dognanja Pintarjevih, Prijateljevih, Kidričevih ali Žigonovih prešernoslovnih spisov še tako nasprotna, imajo vendar skupen temelj v prepričanju o Prešernovi umetniški vrednosti in o njegovem zgodovinsko razvojnem pomenu. Vera v Prešernovo veličino pa je tudi ena osrednjih literarnonazorskih potez pri pesnikih naše moderne, poteza, ki se je nemara najvidneje izrazila v Župančičevem kultu Prešerna.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Prim. poglavje o reformaciji, zgoraj str. 75 sl. Prim. tudi Dolinar 1987 sl.

¹⁷⁵ Cankar 1976.

¹⁷⁶ Gl. zlasti njegove spise in govore o Prešernu v *Zbranem delu* 7, 1978; prim. tudi Vidmarjeve spomine na Župančiča v Vidmar 1979b.

Odnos do Prešerna nas pelje k naslednjemu vprašanju – k problemu umetnosti, njene narave in njene vrednosti. S tem so se avtorji naše moderne veliko ukvarjali. Spomniti se je treba, kakšno mesto zavzema tematika umetnika in umetništva v njihovem literarnem delu, pa tudi v njihovih kritičnih in polemičnih spisih ter celo v korespondenci. Ta tematika je pogosto povezana z zunanjimi povodi, zaradi katerih je njena obravnava večkrat uglašena na kritične, satirične ali polemične tone; toda če to odmislimo, gre v bistvu vendarle za avtorefleksijo o izvoru in naravi umetnosti, o pobudah in poteku ustvarjanja, o estetski avtonomnosti in o vlogi umetnika in umetnosti v družbi, narodu, zgodovini.

Ko poskušamo ves ta problemski sklop postaviti v neko razmerje s sočasno literarno vedo, se moramo zavedati, da je tak poskus tvegan in da pri tem stopamo na spolzka tla. Navzlic temu je mogoče najti vzporednice vsaj pri nekaterih elementih tega sklopa.

Refleksija o problemu umetnosti in umetništva pri literarnih ustvarjalcih ima namen, načelno utrditi avtonomno estetsko območje, kakršnega vzpostavlja njihova poezija že s tem, da se hoče ravnati predvsem po svojih, imanentnih umetniških zakonitostih in da zavrača veljavnost zunanjih, pragmatičnih, utilitarnih, moralističnih kriterijev. Podobno težnjo je mogoče opaziti v velikem delu sočasne literarne vede: tu se največkrat ne izraža neposredno, denimo v obliki načelnih programskih zahtev v zvezi s sodobno literaturo, temveč posredno, z zgodovinsko obravnavo obdobj ali dogodkov, v katerih je šlo za podobna vprašanja in opredelitve, in s tem, da se literarni zgodovinar izrecno ali prikrito, pa vendar nedvoumno postavlja recimo na stran Prešerna proti Kopitarju, na stran Gregorčiča in Aškerca proti Mahničju. Takšno literarnozgodovinsko delo ima kajpada tudi neposredno aktualen pomen in zbuja ustrezne odmeve.

V takšnih težnjah in v takšni projekciji v sedanost se lahko kulturnopolitični vidik in vidik estetske avtonomne vrednosti celo povežeta. Literarni zgodovinarji te dobe obravnavajo Prešerna¹⁷⁷ kot ustvarjalca, ki je s svojim delom pri nas prvi uveljavil kriterij estetske vrednosti poezije, obenem pa je prav na temelju pesniškega dela in njegove estetske vrednosti postal osrednja osebnost ne le literarne, temveč splošne kulturne zgodovine naroda. Podobno

¹⁷⁷ Gl. zlasti Prijatelj 1904–05; Prijatelj 1921a; – Kidrič 1938; Kidrič 1978/III. Prim. tudi poglavje o Prešernovi podobi, spodaj str. 103 sl.

osrednjo vlogo v sedanjosti določata umetniku Cankar in Župančič. Težko si je misliti, da bi se bila ta stališča lahko izoblikovala brez kakršne koli medsebojne zveze, da bi bil npr. Župančič tako določno izdelal vlogo pesnika kot »srca v sredini« brez vsega, kar je tudi literarna veda že dosegla o Prešernu in njegovem pomenu, ali pa da bi bil Kidrič pozneje lahko tako odločno zatrjeval, da je Prešernov genij po izvoru neodvisen od zgodovinskih razmer svoje dobe in da po svojem delu presega meje, ki so mu jih določale realne zgodovinske razmere,¹⁷⁸ brez vsega, kar sta Cankar in Župančič izrekla o naravi in pomenu umetnosti in umetnika.

* * *

Če smo doslej govorili o stičnih točkah med literaturo in literarno vedo, se je treba ustaviti še pri njunih razhajanjih in nasprotjih.

Literarni ustvarjalci so si z načelnimi programskimi stališči in z refleksijo o svojem ustvarjanju prizadevali izoblikovati temeljne opredelitve nove umetniške smeri, literature slovenske moderne. Te opredelitve so bile večidel izrečene kot razločevanje in razmejevanje od prejšnje, realistične in naturalistične literature ter od epigonskega formalističnega pesništva. Literarna veda, ki se je v tem času izoblikovala predvsem kot literarna zgodovina, pa je bila pozitivistično usmerjena. V tem pogledu ju torej loči precejšnja razdalja. Ne gre le za to, da obravnava sodobne literature pač ne sodi v delovno območje stroke, ki se razume kot zgodovinska veda, in tudi ne le za to, da literatura moderne ne ustreza individualnemu okusu znatnega dela zastopnikov literarne vede, ampak še več: temeljne zamisli o izvoru, naravi ali bistvu umetnosti in umetnika, ki so implicirane v tej teoretično-metodološki usmeritvi literarne vede, so tuje literarnonazorskim in kritičnim opredelitvam moderne in sploh vsem njenim duhovnozgodovinskim temeljem; in ta tujost se čuti na obeh straneh, izraža se v stališčih in v ravnanju pesnikov in literarnih znanstvenikov.

Vprašanje je, kakšen odnos bi se bil lahko vzpostavil med literaturo moderne in postpozitivistično literarno vedo, ki bi se orientirala denimo po duhovno-

¹⁷⁸ Npr.: »(...) gre za prvo izpričano slovensko osebnost take veličine, kateri doba in vplivi temeljnih osnov ne morejo preusmeriti, dasi jim morajo dajati svoj obraz ter jih utegnejo ali poglobiti ali tudi obsoditi k mirovanju.« Kidrič 1938, str. 79. Prim. poglavje o Kidriču, spodaj str. 255 sl.

zgodovinskih vplivih iz območja simbolizma. Zaradi sorazmerne nerazvitenosti te smeri pri nas je na to vprašanje težko odgovoriti. V zvezi z njim pa se je treba ustaviti vsaj pri Ivanu Prijatelju.¹⁷⁹

Prijatelj je bil vrstnik pesnikov naše moderne ne le po generacijski pripadnosti, temveč vsaj delno tudi po duhovni formaciji. Bil je najpomembnejši, če ne celo edini literarni znanstvenik te dobe, ki se je svoji stroki primerno ukvarjal s sodobno slovensko in evropsko literaturo. Njegov odnos do Cankarja in do Župančiča, njegove oznake in ocene enega in drugega, pričajo o tem, kako je bil tudi sam vpleten v nasprotje med Župančičevo in Cankarjevo smerjo. Z izdajo Murnovih pesmi in s spremnim esejem o avtorju (1903) je obogatil poznavanje slovenske moderne, saj je bistveno pripomogel h konstituiranju samega pojma in k opredelitvi njegove vsebine. Naposled potrjujejo njegovo pripadnost moderni tudi njegova načelna literarnoteoretična in estetska stališča, kakor se kažejo v spisih od eseja *Perspektive* (1906) prek *Pesnikov in občanov* (1917) do predavanja *Literarna zgodovina* (1919) in še pozneje.¹⁸⁰ Avtor poskuša v njih vzpostaviti avtonomno estetsko območje, v katerem nastaja in obstaja umetnost po svojih lastnih zakonih, vezana na metafizične duhovne principe in vzvišena nad območjem »občanske« literature, ki se podreja socialno pragmatičnim vidikom. To vizijo avtonomne umetnosti je Prijatelj naposled vključil tudi v svojo teoretično konstrukcijo narodne literarne in kulturne zgodovine, katere potek je po njegovem prepričanju usmerjen k metafizičnim ciljem.¹⁸¹

Na prvi pogled je mogoče opaziti sorodnost med temi koncepcijami in Cankarjevimi ter Župančičevimi pogledi na problem umetnosti in umetništva. Ne glede na vprašanje, ali gre za neposredne zveze ali prej za zakoreninjenost v skupnih duhovnozgodovinskih, estetskih in literarnonazorskih osnovah, bi iz tega lahko sledil sklep, da je literatura slovenske moderne vsaj v enem delu sočasne literarne vede našla sebi primerne partnerja. Vendar nas nekatera dejstva opozarjajo, da tudi to ne velja povsem brez pridržkov. Tu ne gre niti za razhajanja, ki jih je mogoče pojasniti s čisto osebnimi nesporazumi, niti za tista, ki imajo globlje korenine (tako kot npr. problematično razmerje med Cankarjem in Prijateljem).¹⁸² Ne gre tudi samo

¹⁷⁹ Prim. poglavji o njem, spodaj str. 229 sl., 241 sl. in tam navedena dela.

¹⁸⁰ Vse v Prijatelj 1952–53.

¹⁸¹ V predavanju *Literarna zgodovina* (Prijatelj 1919).

¹⁸² Gl. Mahnič 1975, zlasti str. 104–114.

za problem drugih, v pozitivizmu utemeljenih sestavin Prijateljevega literarno- in kulturnozgodovinskega opusa, saj je že sam vsaj načelno teoretično in programsko povezal ta nasprotja v celotno koncepcijo literarne znanosti. Gre za neko globlje, temeljno, večidel prikrito nezaupanje literature do literarne vede, ki včasih privre na dan in se zaostri v načelno odklonitev. Na takšno nezaupanje in odklanjanje opozarjajo med drugim poročila o dokončni ločitvi Župančiča in Prijatelja v dvajsetih letih 20. stoletja. Ohranjeni spomini na sam dogodek in njegov neposredni povod se v podrobnostih razlikujejo.¹⁸³ Med sporočenimi variantami se zdi najbolj prepričljiva in stvari ustrezna tista, po kateri naj bi bil Župančič v razburjenju označil Prijatelja za šomoštra. Ostra beseda je bila sicer izrečena ob enkratni priložnosti, je pa simptomatična za to, kako je pesnik navzlic dolgoletnemu prijateljstvu presojal delo in osebnost literarnega znanstvenika.¹⁸⁴ Tu seveda ne gre le za osebno razmerje. Sama Župančičeva beseda nam lahko prikličje v spomin, kako pogosto se v literarnih in publicističnih delih pesnikov naše moderne pojavlja satirično obdelan motiv učitelja in sorodni motivi učenjaka, filozofa, kritika, pedanta. Največkrat imajo neposredno kritičen in polemičen pomen; njihova funkcija je včasih boj za uveljavljanje nove poezije proti nerazumevajočim ali nasprotujočim ji kritikom, urednikom, literarnim strokovnjakom, včasih celo boj za golo existenco umetnika proti zastopnikom socialno uveljavljene in integrirane inteligence. V našem primeru seveda ne gre več za to. Omenjeno Župančičevo izjavo je prej mogoče postaviti v zvezo z nekaterimi njegovimi pesmimi, v katerih se izraža njegovo zapleteno razmerje do kritike, znanosti, filozofije, skratka do celotne racionalne sfere.¹⁸⁵ Jedro tega razmerja bi se nemara dalo opisati približno takole: Župančič je prepričan, da umetnikova svobodna subjektivnost ustvarja intuitivno, po navdihu, se pravi, po notranje doživljenih zakonih lepote. Ta proces poteka spontano in marsikdaj nezavedno in se izmika dosegu racionalne analize, podobno kot se ji izmikajo skrivnosti naravnih sil. Umetnik se zato ne brani le zoper znanstveno obravnavanje in zoper kritično ocenjevanje, temveč zoper sleherni racionalni poseg v tisto območje, v katerem sam suvereno vlada in katerega plodovi naj bi bili dostopni kvečjemu spoštljivemu, občudujočemu intuitivnemu pod-

¹⁸³ Mahnič 1975, str. 127–128. – Vidmar 1979a, str. 84.

¹⁸⁴ Župančič s to sodbo ni bil osamljen: o tem priča nekaj podobnih mest v Cankarjevi korespondenci, pa tudi izjava samega Prijatelja, da so mu Cankar, Župančič in Kraigher v zgodnjih dunajskih letih docela odrekli temperament; gl. Prijatelj 1953, str. 392.

¹⁸⁵ Gl. zlasti pesmi Naj koderkoli hodil sem, Filozof, Morska mesečina, Kritiku, vse v *Zbranem delu* 3, Ljubljana 1959. O tem obširneje govori med drugim Josip Vidmar v spominih na Župančiča; gl. Vidmar 1979b.

življanju. To stališče je v pesniški obliki nemara najbolj strnjeno v motu k Župančičevi *Glosi*, ravno tako namenjeni literarnemu znanstveniku: čeprav je pesem nastala ob drugem času in ob drugačnem povodu, izraža v bistvu isto idejno tendenco.¹⁸⁶ Umetnik je torej prepričan o načelni prednosti literarne umetnosti pred sleherno racionalno mislijo o umetnosti in literaturi, zato navsezadnje zavrne celo tisto znanstveno in kritično obravnavo, ki se mu skušata približati, ga razumeti in razložiti s pomočjo skupnih, se pravi njegovim lastnim kar najbolj sorodnih temeljnih opredelitev.

---

¹⁸⁶ »Le ne uči pevcev peti! / Mar učil boš cvesti veje? / Ptič na veji se ti smeje: / jaz sem pred teboj na sveti!« – Pesem, ki je nastala leta 1915, je namenjena A. Žigonu; gl. O. Župančič, *Zbrano delo* 3, 1959, str. 194–195, 494–496. Prim. tudi poglavje o Prešemovi podobi, spodaj str. 103 sl.

Prešernova podoba med biografiko in arhitektoniko

Ker Prešernu slej ko prej soglasno priznavamo osrednje mesto med slovenskimi avtorji, mu tudi literarna veda posveča daleč največ pozornosti. Obravnavam Prešerna za silo sledijo kvečjemu obravnave Trubarja in reformacije ter Cankarja, vendar tudi te po številu in obsegu daleč zaostajajo. Raziskovanje Prešerna je edino povsem izoblikovano specialno območje, ki obstaja v naši literarni vedi že od njenih zgodnjih obdobj, o čemer med drugim priča dejstvo, da je izraz »prešernoslovje« v rabi vsaj že kakih sto let; v ustreznem razdelku Prešernove bibliografije je za čas do leta 1970 navedenih čez 3200 enot¹⁸⁷ in njihovo število odtlej še zmeraj narašča. Zaradi tega je ta posebna disciplina v veliki meri reprezentativna za splošno stanje naše literarne vede z več vidikov: z vsebinsko problemskega, teoretično metodološkega, ideološkega in aksiološkega. Govoriti o prešernoslovju torej ne pomeni samo govoriti o eni glavnih poti, po katerih je potekala recepcija Prešerna in se oblikovala njegova podoba v slovenski javnosti, temveč obenem tudi govoriti o razvoju naše literarnozgodovinske vede ob vodilni niti ene njenih osrednjih tem.

Ob dvestoti obletnici Prešernovega rojstva se ponuja vprašanje, kakšen je bil položaj prešernoslovja približno pred sto leti, v času, ko se je literarna veda na Slovenskem začela konstituirati kot znanost. Dotlej je bil Prešeren že kanoniziran kot nacionalni pesnik in njegovo delo kot osrednji opus slovenske literature. V zapletenem recepcijskem procesu v drugi polovici 19. stoletja sta odnos različnih skupin bralcev do Prešerna bistveno oblikovali sodobna literatura s svojimi programskimi opredelitvami in intertekstualnimi navezavami na Prešernovo poezijo ter splošnokulturna in nacionalnopolitična publicistika. Nemajhen delež pa sta prispevali tudi literarna kritika in zgodovina: z mladoslovenskim ovrednotenjem Prešerna nasproti Koseskemu in z zavrnitvijo dogmatično moralističnih pridržkov, najprej Jeranovih in pozneje Mahničevih; z Levstikovo in Stritarjevo izdajo *Pesmi* 1866; z zbiranjem rokopisnega, dokumentarnega in spominskega gradiva o Prešernu ter s prvimi biografskimi obravnavami – Stritarjevo (v uvodu k *Pesmim* 1866), Levčevo (*Zvon* 1879) in Marnovo (*Jezičnik* 1880). Stoletnica Prešernovega rojstva je

---

¹⁸⁷ Gl. Štefka Bulovec: *Prešernova bibliografija*, Maribor 1975.

dala prešernoslovju nove spodbude s Pintarjevo (1900) in Aškerčevo izdajo (1902), s Korševim ruskim in Vidičevim nemškim prevodom (oba 1901), s tematskim zbornikom *Prešernov album* (LZ 1910), s številnimi članki v časnikih in časopisih ter s široko popularizacijo Prešernovega pesniškega dela. Ob tako množični večstranski potrditvi njegove kanonične veljave se je literarni vedi postavila nova naloga: kako znanstveno opisati, razložiti in utemeljiti izjemno vlogo tega pesnika in njegove poezije v okviru nacionalne literature in zgodovine. Te naloge se je stroka lotevala v takšnih problemskih okvirih in s takšnim pojmovnim orodjem, kot je bilo za tedanji čas običajno: Prešerna je obravnavala filološko in zgodovinsko-razvojno, večidel v perspektivi pozitivizma oziroma empirizma, v katero pa so že vdirali posamezni elementi novoromantične in simbolistične estetike ter postpozitivističnih idejno-metodoloških pogledov.

Ob tem se je prešernoslovje razdelilo na dve smeri. V eni je prevladovala literarno- in kulturnozgodovinska biografika: navezovala se je na dotedanje filološko in deskriptivno zgodovinopisno delo, ga korigirala in dopolnjevala, gojila je skrb za ohranitev in izpopolnjevanje tekstnega izročila, za zbiranje, analizo in predstavljanje biografskega in zgodovinskega gradiva. Raziskovalnemu in publicističnemu delu, ki so ga opravljali Luka Pintar, Matija Murko, Josip Tomiňsek, Fran Vidic, Fran Ilešič in drugi, je na začetku stoletja odprl nove literarnoestetske ter idejno- in kulturnozgodovinske perspektive Ivan Prijatelj, še najbolj z odmevnim esejem *Drama Prešernovega duševnega življenja* (1905).¹⁸⁸ Kako desetletje pozneje se mu je pridružil France Kidrič, najprej s podrobnimi študijami o Prešernovih sodobnikih Vrazu in Korytku ter s prvim polemičnim prešernoslovskim prispevkom,¹⁸⁹ medtem ko je sistematično raziskovanje Prešernovega življenja in dela zastavil šele sredi dvajsetih let.

Druga smer se je ukvarjala predvsem s formalno analizo Prešernovega pesništva in jo poskušala razširiti v svojevrstno metrično-logično-psihološko interpretacijo na duhovnozgodovinskih temeljih. Njen začetnik je bil Avgust Žigon, glavni podpornik mu je po nekaj letih postal Josip Puntar. Najopaznejše prepoznavno znamenje te smeri je bilo iskanje posebne for-

¹⁸⁸ Ta esej in drobne objave o Prešernu iz tega časa so temeljile na njegovi neobjavljeni doktorski disertaciji *Studien zur Geschichte der slowenischen Wiedergeburt* (1902), iz katere je pozneje nastala monografija *Duševni profili naših preporoditeljev* (1921, knjižna izdaja 1935). Prim. Slodnjak 1952, predvsem str. XXI–XXIII.

¹⁸⁹ Kidrič 1911a; tudi v Kidrič 1978/III, str. 131–133; prim. tudi Kidričevo bibliografijo, prav tam, str. 344–352.

malne kompozicije, t. i. matematične arhitektonike, v Prešernovi poeziji. To pa je že od prvega nastopa zbuvalo v strokovni publicistiki ob navdušenem pritrdjevanju privrženecv tudi precej pomislekov in odpora. Tako se je začela polemika o matematični arhitektoniki v poeziji, ki je s presledki trajala okrog petindvajset let in postala ena glavnih značilnosti prešernoslovja v zgodnjem 20. stoletju.

Zadeva je preveč obsežna, da bi jo bilo mogoče tukaj obravnavati v podrobnostih; namesto tega jo poskušamo strniti v večje vsebinske sklope, ki povzemajo razvoj arhitektonske teorije in potek polemik o njej pred prvo svetovno vojno in po njej, sam historiat pa je nekoliko podrobneje nakazan v preglednici (gl. str. 106-107).

* * *

Novo smer je v prešernoslovje vpeljal Avgust Žigon z razpravami, objavljenimi med letoma 1903 in 1907 v *Domu in svetu*, *Zborniku Slovenske matice* in *Časopisu za zgodovino in narodopisje*. Nanje se je takoj odzvala kritika, pretežno z odklonilnimi toni (Izidor Cankar, Josip Tominšek). Žigon se je nato za nekaj časa umaknil iz javnosti, namesto njega so se oglašali njegovi privrženci. Ivan Grafenauer je prevzel njegove ugotovitve pri obravnavi Prešerna v svoji *Zgodovini novejšega slovenskega slovstva* (I, 1909); klasična filologa Ivan Arnejc in Davorin Beranič sta se orientirala po njih pri obravnavah nekaterih grških in rimskih lirikov. Leta 1907 se je ob Žigonovi predstavitvi v Murkovem slavističnem seminarju na univerzi v Gradcu za njegovo teorijo navdušil Josip Puntar;¹⁹⁰ kmalu jo je začel javno zagovarjati in dopolnjevati, z največjim poudarkom pač v monografiji »*Zlate črke*« na posodi *Gazel* (1912). Sočasna kritika (Josip Debevec, Aleš Ušeničnik, Izidor Modic) je knjigo večidel navdušeno pozdravila, z manjšo zakasnitvijo jo je čez tri leta zavrnil samo stari nasprotnik Tominšek. Toda že pred izidom knjige se je prvič oglasil tudi France Kidrič, poznejši najostrejši kritik matematične arhitektonike, in spodbijal glavne trditve iz dotodanjih Puntarjevih objav v periodiki.

Po Puntarjevem nastopu je Žigon povzel njegove glavne teze, jih prenesel na vso Prešernovo poezijo in s tega vidika pripravljaj študijsko izdajo pesmi

¹⁹⁰ O tem poroča Puntar sam v članku Prešeren in antika (*Čas* 1911, str. 270) in v monografiji (Puntar 1912, uvod).

Polemika o arhitektoniki v poeziji Izbor

Zagovorniki

1903 A. Žigon: *Nekoliko stvari izpod Čopovega in Prešernovega peresa*. ZMS

1905 A. Žigon: »Lel – moj kermar«. DS

1906 A. Žigon: *Letnica 1833 v Prešernovih poezijah*. ČZN

1906 A. Žigon: *Tercinska arhitektonika v Prešernu*. ZMS

1907 A. Žigon: *Tretjinska arhitektonika v Prešernu*. ZMS

1909 I. Grafenauer: *Zgodovina novejšega slovenskega slovstva*. I. del

1910 J. Puntar: *Kaj je z arhitektoniko v Prešernu?* DS

1910 I. Arnejc: *Doneski k zgodovini grške elegije*. Nastavni vjesnik [Zagreb]

1911 J. Puntar: *Prešeren in antika*. Čas

1912 J. Puntar: »Zlate črke« na posodi
Gazel ali problem apolonične lepote v Prešernovi umetnosti

1912 J. Debevec: [ocena »Zlatih črk«]. DS

1912 D. Beranič: *Katulova pesem LXVI*. Nastavni vjesnik [Zagreb]

1913 I. Modic: [ocena »Zlatih črk«]. Carniola

Nasprotniki

1907 F. Bregar [= Iz. Cankar]: [ocena študije Tercinska arhitektonika v Prešernu]. DS

1908 J. Tominšek: [ocena študije Tercinska arhitektonika v Prešernu]. LZ

1911 F. Kidrič: *Prešernov sonet »Pov' do let starih čudna izročila«*. LZ

1912 A. Ušeničnik: [ocena »Zlatih črk«]. Čas

1915 J. Tominšek: [ocena »Zlatih črk«]. Berliner philologische Wochenschrift

Zagovorniki

- 1918 A. Žigon: *Krst pri Savici - iz name-ranega predgovora k Prešernovi Čitanki*. LZ
- 1919 A. Žigon: *Čopova akademija*. Knji-ževni jug [Zagreb]
- 1919 J. Puntar: *Sonitus de formulario*. Čas
- 1921 J. Puntar: *Gazele (Zlate črke: drugi del)*. DS
- 1921 J. Puntar: *Dante in problem Prešer-nove Nove pisarije*. Dantejev zbornik
- 1922 A. Žigon: *Prešernova Čitanka*
- 1923 J. Puntar: [ocena Prešernove Čitan-ke]. DS
- 1925 A. Žigon: *France Prešeren – poet in umetnik*
- 1925 F. Koblar: [ocena knjige France Prešeren – poet in umetnik]. DS
- 1927 J. Kelemina: *Literarna veda. Pre-gled njenih ciljev in metod*
- 1928 J. Puntar: *Pripombe k naši literarni vedi*. DS

Nasprotniki

- 1925 F. Kidrič: *Iz delavnice za komentar Prešerna*. LZ
- 1925 F. Kidrič: *Dante 1321-1921*. LZ [Ocena Dantejevega zbornika, predvsem Puntarjeve razprave v njem]
- 1927 F. Kidrič: *O literarni zgodovini*. LZ
- 1928 F. Bradač: *Arhitektonika in simetrija v stari klasični poeziji*. RDHV
- 1928 F. Kidrič: *Pomenki. I: Nekaj iz zgodovine prerekanj o matematični arhitektoniki v Prešernu. II: Evrop-ski okvir in Puntarjeva bramba*. LZ

ter monografijo o pesniku; knjigi sta bili v tisku že pred začetkom svetovne vojne, vendar ju je avtor v korekturah še kar naprej predeloval in šele proti koncu vojne začel v periodiki objavljati posamezne odlomke. Tudi Puntar je s članki v prvih povojnih letih, prepletenimi s polemiko, nadaljeval dejavnost, ki jo je zastavil v monografiji »Zlate črke« na posodi *Gazel*. Ko sta naposled izšli Žigonovi glavni deli, *Prešernova čitanka* (1922) in monografija *France Prešeren – poet in umetnik* (1925), sta ju pozitivno ocenila Puntar (1923) in novi privrženec France Koblar (1925). Proti arhitektonski teoriji pa je tedaj (1925) ponovno odločno nastopil France Kidrič. Polemika je zadnjič in najbolj silovito oživela v letu 1928, ko se je s stvarnega problemskega območja razširila tudi na prestižna vprašanja ter na osebna in svetovnonazorska nasprotja med udeleženci. Na Puntarjev izziv v to smer je odgovoril Kidrič z vsemi registri in tudi obdržal zadnjo besedo.¹⁹¹ V poznejših letih so se oglašali le še osamljeni in nepovezani odmevi s te ali druge strani.

Toliko o zunanjem poteku polemike; ustaviti pa se je treba pri njenih glavnih vsebinskih in metodoloških postavkah.

Žigon je v svojih zgodnjih razpravah najprej odkrival simetrično zgradbo v vsebini in motiviki Prešernovih pesmi, posvečenih Čopu. Do podobnih rezultatov je prišel po formalni analizi metričnih shem, kitične zgradbe in razporeditve rim v pesmi, pisanih v tercinah in stancah, ter v sonetih. S prenašanjem analitičnih postopkov in posploševanjem dotedanjih ugotovitev še na druge Prešernove verzne, kitične in pesemske oblike je vzpostavil kompozicijski model, v katerem so okrog pomensko poudarjenega središča simetrično razporejeni medsebojno sorazmerni sestavni deli. Takšno kompozicijo, ali z Žigonovim izrazom, arhitektoniko pesmi je mogoče natančno opisati s središčno simetričnimi grafičnimi oziroma matematičnimi shemami na osnovi števila 3 in njegovih kombinacij – od tod izraz »matematična arhitektonika«. Žigon je v takšni tretjinski arhitektoniki videl posebno, zavestno ustvarjeno estetsko kvaliteto pesmi; načelno-teoretične podlage tega umetniškega ideala in njegovih drugih realizacij zaenkrat še ni iskal, le domneval je, da bi najbližji Prešernov vir zanj utegnil biti Čop.

Puntar je hotel dopolniti Žigonov nauk ter razširiti njegovo veljavo na vse Prešernovo pesništvo.¹⁹² Teoretične temelje zanj je iskal v zgodnji nemški

¹⁹¹ Gl. Kidrič 1978/III (teksti in urednikov komentar); prim. poglavje o Kidriču, spodaj str. 255 sl.

¹⁹² V monografiji »Zlate črke« na posodi *Gazel* (1912) in v razpravah, ki jo napovedujejo ali

romantiki, predvsem v njeni panteistični filozofiji in v nauku o umetnini kot organizmu, ki nastaja po svojem notranjem zakonu okrog nekega duhovnega središča. Poleg tega se je skliceval na umetnost klasične antike, ki da se je tako v kiparstvu kakor tudi v pesništvu, dramatik in govorništvu ravnala po pravih sorazmerja in simetrije. Posebej odličen vzor je odkril v grškem nomosu, lirsko-glasbeni obliki, ki je imela trdno določeno sedmerodelno kompozicijo in je v sklopu Apolonovega kulta simbolizirala kozmični red ter postala zgled apolonične lepote. V skladu z zahtevo Friedricha Schlegla po združitvi antike in romantike naj bi takšno pojmovanje umetnine kot organizma z določenim središčem, simetrično sedmerodelno zgradbo in pravih sorazmerjem sestavin potemtakem postalo tisti umetnostni ideal, ki da ga je učeni filolog in estēt Čop vcepil Prešernu. V nadaljnjem koraku se je Puntar oprl še na Dantejevo kozmologijo in na skrivni pomen števil v njegovi poeziji.¹⁹³ V smislu teh nauk si je prizadeval razložiti arhitektoniko vse Prešernove poezije na temelju svetega števila sedem.

Žigon ni spremljal Puntarja pri vseh daljnosežnih ekskurzijah, vendar je sprejel njegovo osnovno postavko o združitvi antike in moderne kot temelju Prešernovega ustvarjanja.¹⁹⁴ Iz panteizma nemške zgodnje romantike in iz njene umetnostne filozofije je razvil podobo o svetu, ki nenehno poteka iz kaosa v kozmos in je urejen organsko na vseh ravneh od univerzalnih do najbolj individualnih pojavov. V to podobo se vključuje zamisel o poetu, čigar ustvarjalnost izvira iz njegovega zavestnega in »zazavestnega« notranjega doživljanja, poezija pa je duhovni organizem, ki nastaja iz tega doživljanja in ga izraža. Toda pesniško ustvarjanje ima poleg notranje, duhovne doživljajsko-izrazne razsežnosti, ki je delo poeta, tudi razsežnost zavestnega, racionalnega oblikovanja, ki je delo umetnika; to oblikovanje je bodisi subjektivno in ustvarja čisto na novo, bodisi objektivno in posega v zakladnico že historično nastalih form, pri čemer ga vodi v sto- in stoletni tradiciji ustaljeni zakon sorazmerja in simetrije – nomos. V tej razsežnosti, kjer gre za utelešanje ideje v oblikovani snovi, pa je tudi sistemsko mesto arhitektonike, ki jo Žigon pojmuje kot poseben organizem znotraj kompleksnega organizma pesniške umetnine.

* * *

---

spremljajo.

¹⁹³ V razpravi Dante in problem Prešernove Nove pisarije (1921) in v drugih objavah iz zgodnjih dvajsetih let.

¹⁹⁴ V *Prešernovi čitanki* (1922) in v monografiji *France Prešeren – poet in umetnik* (1925).

Polemične argumente nasprotnikov arhitektonike je mogoče strniti v nekaj sorodnih sklopov.

1. Zavračali so številčne (»matematične« sheme) in sploh celotno zamisel o načrtni, racionalno ustvarjeni arhitektonski zgradbi poezije; izjemoma so jo priznavali le pri tistih krajših pesmih, kjer je razvidna na prvi pogled, kot npr. v Prešernovi *Pevcu*, ali v kompoziciji ciklov, kot npr. *Sonetnega venca*. Dvomili so o veljavi predloženih shem, opozarjali na njihovo apriornost, na to, da jih arhitektonikarji niso našli v Prešernovi poeziji, temveč da jih marsikdaj sami vnašajo vanjo in s tem delajo silo »naravnemu« dožemanju pesmi. Opozarjali so, da je mogoče iz obravnavanih umetnin razbrati tudi povsem drugačne razporeditve njihovih sestavnih delov. Veljavo predloženih številčnih shem so spodbijali s tekstnokritičnimi in genetičnimi ugotovitvami (»dejstvi«). Na primer:¹⁹⁵ Prešeren je pred objavo *Sonetov nesreče* sam izpustil enega izmed sonetov in s tem razbil domnevno namerno sedemdelno kompozicijo cikla; elegija *Dem Andenken des Matthias Čop* je dobila simetrično zgradbo šele takrat, ko je Prešeren nadomestil prvotnih šest tercijn iz drugega dela s tremi novimi zgolj zaradi pridržkov cenzure; *Krst pri Savici* ima v *Poezijah* 1847 eno stanco več kot v prvi objavi; tri objavljene, se pravi avtorizirane variante elegije *V spomin Matija Čopa* imajo različno število distihov. Sklep: matematična arhitektonska zgradba je v Prešernovi poeziji nastala kvečjemu naključno, ne namerno, in torej ne more biti njena osrednja, bistvena značilnost; pesnik ni ustvarjal iz formalnih umetnostnih hotenj, zato da bi »realiziral določene arhitektonske ideje«, temveč ob spodbudah in na podlagi doživljanja v realnem svetu, ki ga je mogoče opisati in pojasniti predvsem z biografskim in zgodovinskim raziskovanjem.

2. Opozarjali so, da morebitnih utemeljenih dognanj o simetriji in sorazmerjih v likovni umetnosti ali v pesništvu klasične antike ni mogoče po preprosti analogiji prenašati na literaturo novega veka; spričo tega naj argument arhitektonikarjev o avtoriteti klasičnih zgledov ne bi imel prave teže.

3. Zavračali so vsebinske razlage poezije, ki so jih arhitektonikarji povezovali ali utemeljevali z njeno domnevno arhitektonsko zgradbo. Osrednji predmet spora je bilo Žigonovo alegorično razumevanje *Krsta pri Savici*, še najbolj trditev, da je Prešeren v *Uvodu* upesnil spopad čbeličarjev s kranj-

¹⁹⁵ Naslednje argumente najdemo v takem ali drugačnem izboru pri večini tukaj upoštevanih nasprotnikov arhitektonike.

skimi janzenisti in z avstrijsko državno cenzuro. Takšno Žigonovo razumevanje *Krsta* se sicer vključuje v zaporedje različnih interpretacij tega dela in je po tej poti povezano s še danes živim literarnozgodovinskim problemom romantičnega epa ali pesnitve.¹⁹⁶ Toda arhitektonikarji so na tem področju kazali še neprimerno šibkejšo točko. Ko je npr. Puntar pri analizi sedemdelnega cikla *Gazele*¹⁹⁷ navsezadnje prišel do osupljivega odkritja, da »zlate črke« na posodi *Gazel* – po analogiji z akrostihom *Sonetnega venca* – pomenijo sedem črk priimka Primčeve Julije, pisanega po nemškem pravopisu »Primitz«, je to zbudilo samo še ironičen posmeh; evidentno nesprejemljiva je bila tudi Puntarjeva zanosna trditev, da je Prešeren ustvaril takšno umetnino, kakršno si je nemška romantika zamislila kot sintezo antike in moderne, vendar je sama ni mogla uresničiti.¹⁹⁸

Arhitektonikarji so se pred takšnimi napadi branili sicer vztrajno, a ne najbolj uspešno. Svojih shem niso znali dodatno podpreti z neposrednimi dokazi, temveč so le postulirali njihovo razvidno veljavo (po vzorcu »vsakdo lahko vidi, da je to res tako«) in jim dodajali nadaljnje sheme drugih pesmi ali ciklov. Poleg tega so se pogosto sklicevali na avtoritete: na zgled iz literature in likovne umetnosti od antike do romantike; na obravnave antične umetnosti in umetnostne filozofije v klasični filologiji; na Čopovo posredništvo in mentorstvo; pozneje, v dvajsetih letih, tudi na novejšo nemško literarno vedo duhovnozgodovinske smeri, zlasti na t. i. vzajemno medsebojno osvetljevanje umetnosti (»wechselseitige Erhellung der Künste«), oziroma na enega tedanjih vodilnih literarnih teoretikov Oskarja Walzla, ki se je oprl na Wölfflinov teoretični zasuk v umetnostni zgodovini in ga prenašal v literarno vedo.

Kritiki so si seveda prizadevali spodbiti arhitektonikarje tudi na tem področju. Puntarjev prikaz problema arhitektonike v klasični filologiji¹⁹⁹ je zbujal veliko respekta, zavrnil ali vsaj omajal ga je šele Fran Bradač v letu 1928.²⁰⁰ Ob istem času je Kidrič s podrobnim pregledom novejše nemške literarne vede dokazoval, da slovenska arhitektonska teorija nima z njenimi problem-

¹⁹⁶ Ta problem je bil pred nekaj leti aktualiziran na mednarodnem simpoziju; prim. zbornik *Romantična pesnitev: ob 200. obletnici rojstva Franceta Prešerna*, Ljubljana 2002 (Obdobja 19).

¹⁹⁷ V razpravi *Gazele* (Zlate črke, drugi del), *Dom in svet* 1921.

¹⁹⁸ Na več mestih, najpodrobneje v monografiji Puntar 1912.

¹⁹⁹ V monografiji in v nekaterih poznejših člankih.

²⁰⁰ V razpravi *Arhitektonika in simetrija v stari klasični poeziji*, 1928.

skimi stališči nobene globlje zveze.²⁰¹ Že prej je ugovarjal proti absolutiziranju Čopove mentorske vloge v razmerju do Prešerna, ki je po njegovem ne bi smeli razumeti tako, kot da je učitelj-estet zastavljal učencu-pesniku metrične ali arhitektonske naloge v skladu s svojimi nazori.

Ena in druga stran sta se legitimirali z zatrjevanjem, da so njuni postopki in rezultati znanstveni. Kritiki arhitektonike so bili pri tem uspešnejši, ker so posegali bodisi po argumentih, ki sodijo med osnovne oblike logičnega sklepanja in dokazovanja, bodisi po pojmovnem instrumentariju induktivno empirične in faktografsko historične metodologije, ki se je ujemala z njihovo temeljno idejno-teoretično pozicijo. Zagovorniki arhitektonike so bili zdaleč bolj neprepričljivi, dasiravno so se sklicevali na »eksaktne matematične sheme«. Omembe pa je vredno, da polemika ni korenito posegla v jedro nasprotja, marveč se ga je samo bežno dotaknila: namreč tega, da temeljijo nasprotna stališča v bistveno različnih pojmovanjih pesniške umetnine, ustvarjalnega procesa, ustvarjalne osebnosti in sveta in da ena »paradigma«, če ji smemo tako reči, ne more razveljaviti druge samo z metodološkim orodjem. Tukaj so nasprotniki pač govorili drug mimo drugega.

Opaziti je, da v polemiko skorajda ni bil pritegnjen drug možen vir veljavnih argumentov, izjave samih pesnikov o pesniškem ustvarjanju. V takšni zvezi je bil omenjen samo Župančič. Ta pa se je tudi sam odzval na nekatera Žigonova izvajanja, navzlic temu, da je bil z njihovim avtorjem v prijateljskem razmerju: v pesmi *Glosa* (LZ 1915) ne zavrača samo arhitektonske teorije, temveč izraža načelno nezaupanje ustvarjalca do sleherne racionalne obravnave intuitivnega ustvarjanja. Podobni dvomi so razvidni še na več mestih v njegovih neobjavljenih zapiskih, zlasti v odlomku *Žigon in Prešeren* (1915), bržkone pa sodijo tudi v miselno ozadje njegovega eseja *Ritem in metrum* (LZ 1927), dasiravno je ta uperjen proti drugemu naslovniku.²⁰²

Pač pa je kritika že od začetka polemike učinkovito opozarjala na kratke stike med arhitektonsko teorijo in širšim, ne strogo strokovnim občinstvom, kar je Kidrič pozneje opisal z besedami: »iskanje zavestne matematično geometrij-

²⁰¹ Pomenki. I. Nekaj iz zgodovine prerekanj o matematični arhitektoniki v Prešernu. II. Evropski okvir za arhitektoniko in Puntarjeva bramba. LZ 1928; tudi v Kidrič 1978/III, str. 152–166.

²⁰² Prim. *Glosa*, v O. Župančič, *Zbrano delo* 3, 1978, str. 194–195, opombe str. 494–496; *Ritem in metrum*, ZD 7, 1978, str. 144–147; *Žigon in Prešeren*, ZD 8, 1982, str. 231–233.

ske arhitektonike in simbolike števil je publiko pred Prešernom ostrašilo«. ²⁰³ Zaradi notranjih šibkosti teorije in zaradi okorne artikulacije njenih zagovorov je v javnosti res nastajal močan vtis, da je vse skupaj samo učenjakarsko čudaštvo. Simptomatična za takšen vtis je poleg Župančičeve pesmi *Glosa* tudi karikatura Hinka Smrekarja *Naši prešernoslovci*; v časopisni objavi 1. 1926 je učinkovala kot krepak polemičen prispevek, ki nedvoumno ironizira Žigonova in Puntarjeva prizadevanja. ²⁰⁴

Z opisanim izidom polemike je literarno- in kulturnozgodovinska biografika potisnila matematično arhitektoniko v ozadje in obdržala vodilno vlogo ne le pri raziskovanju Prešerna, temveč nasploh v slovenski literarni zgodovini te dobe. Arhitektonska teorija je s tem bolj ali manj utonila v pozabo; to pa ne velja za celoten Žigonov opus, zlasti še z ozirom na njegov pomen za prešernoslovje. Značilno je, da je Kidrič še leta po izteku polemike, tudi še po izidu svoje izdaje Prešerna (1936), večkrat naravnost ali med vrsticami ugovarjal posameznim Žigonovim izvajanjem, hkrati pa je priznaval njihovemu avtorju velike zasluge za poglobitev študija Prešernove pesniške oblike, verza in stila. Desetletja pozneje izpričujejo izjave vodilnih novejših raziskovalcev Prešerna, da Žigonovo delo še vedno velja za pomembno sestavino prešernoslovja, dasiravno bržkone bolj zaradi tega, kako odpira problemske razglede, kot zaradi rešitev, ki jih predlaga. ²⁰⁵

Žigonov opus pa je bil tudi relevantno opozorilo k iskanju novih idejno-metodoloških usmeritev na ravni celotne literarne vede. Že ob času nastanka so njegovi spisi spodbujali predvsem tiste literarne zgodovinarje, teoretike in kritike, ki so bili prepričani, da mora biti poezija kaj več kot samo »dnevnik« ²⁰⁶ realnega pesnikovega doživljanja na eni strani ali kot »vaja v slogu«

²⁰³ O literarni zgodovini (intervju), LZ 1927; tudi v Kidrič 1978/III, str. 292. Skoraj enaka formulacija stoji na koncu Kidričevega geselskega članka o Francetu Prešernu v *Narodni enciklopediji srpsko-hrvatsko-slovenački* III, Zagreb 1927; tudi v Kidrič 1978/III, str. 88.

²⁰⁴ *Ilustrirani Slovenec* (tedenska priloga *Slovenca*) II, 1926, št. 49 (26. 12.), str. 412. Besedilo pod sliko ima naslov »Naši Prešerno-slovci« in se glasi tako: »Prvi trdijo, da je umetnost zgolj dioniziško-apolinsko navdahnjenje, drugi, da je zamotana matematika. Kdo ima prav?«

²⁰⁵ To se je npr. pokazalo pri obravnavah Slodnjakovega dela o Prešernu ob stoletnici Slodnjakovega rojstva, med drugim tudi v predavanjih Janka Kosa in Borisa Paternuja, ki sta na pobudo Slovenske matice spomladi 2000 predstavila svoje poglede na Prešerna in prešernoslovsko raziskovanje. Gl. *Glasnik Slovenske matice* 23, 1999, št. 1–2; 24, 2000, št. 1–2.

²⁰⁶ Ta izraz srečamo pri Kidriču na več mestih, npr. »ljubezenski dnevnik« v razpravi Prešernove Lavre, LZ 1934, tudi v Kidrič 1978/III, str. 57.

in reševanju problemov zunanje forme na drugi strani, na kar jih je reducirala površinska empirično-historična obravnava. Glede na to se nam kaže problem matematične arhitektonike v tesni zvezi z vprašanjem o duhovno-zgodovinski smeri, ki se na Slovenskem (bržkone tudi zaradi poraza arhitektonike) ni mogla zares razmahniti, temveč je ostala omejena na posamezne manifestacije in na uveljavljanje posameznih sestavin v širših, raznorodnih sinkretičnih spojih. Poseben, še ne dovolj razjasnjen problem je razvoj naše literarne teorije in zasnov literarnovedne epistemologije v tridesetih in štiridesetih letih, ki se je v znatni meri opiral na duhovnozgodovinske oziroma novoidealistične pobude.²⁰⁷ Vredno bi se bilo vprašati, ali ni imelo pri tem tudi Žigonovo delo navzlic polomu arhitektonske teorije večjega pomena, kot se zdi na prvi pogled, četudi v tem času skoraj ni več najti sklicevanja nanj. Med redkimi glasovi v njegov prilog je vreden omembe zagovor njegove arhitektonske teorije v recenziji Pirjevčeve in Glonarjeve izdaje Prešernovih *Poezij*, ki jo je 1929 objavil Peter Pajk,²⁰⁸ eden najprodornejših kritikov in literarnih zgodovinarjev tedanje mlajše generacije. Po tem obdobju se je spomin na Žigona spet začel obujati šele proti koncu petdesetih in na začetku šestdesetih let, ko je literarna veda ob zatonu pozitivizma in empirično-induktivnega historizma iskala nove orientacije.²⁰⁹ Posamezne trditve iz tega časa, kot na primer, da naj bi bil Žigon svojevrsten zgodnji predstavnik interpretacijske metode,²¹⁰ je treba sprejemati s pridržki; pač pa bi Žigonov opus in njegov odmev lahko ponujala zanimive vzporednice k prenovitvi duhovne zgodovine v drugi polovici stoletja in morda tudi k sodobnim iskanjem naproti novemu historizmu.

²⁰⁷ To je razvidno npr. v zgodnjih razpravah in v neobjavljenih univerzitetnih predavanjih Antona Ocvirka; prim. Ocvirk 1978–79; Ocvirk 1984.

²⁰⁸ LZ 1929, str. 438–441. Članku je urednik F. Albreht dodal daljšo polemično pripombo, v kateri se distancira od avtorjevega navdušenja za arhitektoniko, obenem pa ga vabi k sodelovanju pri nadaljnjih raziskavah Prešerna. Vendar do tega ni prišlo zaradi Pajkove prezgodnje smrti (1932).

²⁰⁹ Z dokaj uravnoteženimi sodbami ga omenjajo povojni pregledi slovenske literarnozgodovinske vede, npr. Slodnjak 1958 str. 3; Slodnjak 1968 str. 557. – Mahnič 1964 str. 397–398. – Kmecl 1965a str. 27; Kmecl 1965b str. 342, v 2. izd. 1971 str. 105. – Zadavec 1965 str. 330, v 2. izd. 1971 str. 92.

²¹⁰ Prim. Zadavec 1965, str. 330: »Če bi opravil Žigon svoje analize Prešerna v manj baročnem jeziku in bolj plastično (...), bi ga lahko šteli za prvega dobrega interpreta v Sloveniji«; v drugi izdaji celo pravi, da »bi ga morali šteti (...).«

O institucijah

Ljubljanska univerza in literarna veda: slavistika in slovenistika

Ob razpadu Avstro-Ogrske in prehodu v novo državno tvorbo se je slovenska družba lotila zahtevne naloge: prevzeti je bilo treba upravne, šolske, kulturne in znanstvene institucije, ki so nastale pod prejšnjim režimom, jih preoblikovati v skladu z novimi razmerami in potrebami ter ustvariti še vrsto novih. V tem dogajanju ima pomembno mesto ustanovitev ljubljanske univerze. Z njo ni bila le izpopolnjena šolska mreža na najvišji ravni in zagotovljena institucionalna podlaga za razvoj znanosti, temveč tudi ustvarjen domicil za t. i. nacionalne vede. Zato je v nastanku univerze mogoče videti enega večjih uspehov slovenskega narodnega gibanja tako v državotvornem kakor tudi v civilnodružbenem oziru. Tako so dojemali pomen tega dejanja njegovi pobudniki, akterji, sopotniki in takratni opazovalci pa tudi poznejši raziskovalci; podobno ga lahko ocenjujemo tudi še z nekajdesetletne razdalje. Temu primerno je bila ustanovitev ljubljanske univerze deležna kar nekaj pozornosti v strokovni literaturi. Toda te obravnave kažejo neko posebnost: spodbude zanje so v glavnem prihajale od zunaj, saj je bila pretežna večina relevantnih prispevkov o nastanku univerze objavljena ob njeni deseti in petdeseti obletnici, posebej o področju humanističnih ved pa še ob sedemdesetletnici filozofske fakultete. Vsekakor je bilo s temi objavami takratno dogajanje prikazano in ovrednoteno vsaj v glavnih potezah.²¹¹ Ob tem pa je ostalo že samo v dogodkovni rekonstrukciji nekaj vrzeli, ki bi jih bilo treba zapolniti s pomočjo doslej neznanih ali še neuporabljenih virov in literature.²¹² Poleg

²¹¹ To poglavje se opira na dva univerzitetna jubilejna zbornika: *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929* (Ljubljana 1929); *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani 1919–1969* (Ljubljana 1969). V prvem so relevantni zlasti oris predzgodovine in poteka ustanavljanja (Polec 1929) ter članka o filozofski fakulteti in o seminarju za slovansko filologijo (Nahtigal 1929), v drugem objava gradiva za zgodovino univerze po 1919 (Mikuž 1969) ter članek o zgodovini slovenske književnosti (Paternu 1969). Med drugimi gradivskimi viri so dragocene objavljene korespondence (Nahtigal 1955; Kidrič 2001) in nekatere neobjavljene; pomembne so razprave Pogorelec 1989 (2. izd. 1991), Grdina 1992, Pogačnik 1994. Nekatere vidike obravnavane problematike osvetljujejo tudi biografije glavnih akterjev ustanavljanja univerze in njenih prvih profesorjev.

²¹² Arhivski viri o ustanovitvi ljubljanske univerze in o začetkih njenega delovanja so precej nepopolni in ne v celoti urejeni; o tem poroča Mikuž 1969, str. 53–54; prim. tudi Grdina 1992, str. 233, 234. – Nekatere vrzeli je mogoče dopolniti s pomočjo korespondence; največ za naš problem relevantne je zbrane v Ramovševi zapuščini; nekoliko, čeprav manj, kot bi pričakovali, tudi v Murkovi zapuščini.

tega je slej ko prej mogoče z različnih izhodiščnih perspektiv začrtati širše ali ožje referenčne okvire, v katerih se lahko prikaže vsakokrat drugače modificiran sklop relevantnih problemov.

To dogajanje nameravam osvetliti z vidika literarne vede: ta je v nekaterih pogledih širši, v drugih ožji od doslej že nekajkrat obravnavanega vidika slavistike,²¹³ z njim pa se prekriva zlasti v območju slovenske literarne zgodovine, ki skupaj z jezikoslovjem velja za eno osrednjih nacionalnih ved. Izbrano problematiko naj nam približa tale razmislek: z ustanovitvijo univerze je tudi slovenska literarna zgodovina tako kot druge nacionalne vede dobila svojo matično institucijo, potemtakem bi smeli pričakovati, da bo vsaj eden izmed številnih odsekov te institucionalne strukture namenjen izključno obravnavanju slovenske književnosti. Toda kot je znano, sta bili obe literarnozgodovinski katedri na slavistiki ob ustanovitvi opredeljeni nekoliko drugače. To dejstvo je nedvomno vredno premisleka, če ne zaradi drugega, že zato, ker doslej še ni bilo podrobneje obravnavano.

Začeti je mogoče s širšim ozadjem in vprašati, kakšno je bilo v času pred ustanovitvijo ljubljanske univerze splošno stanje stroke, v kakšnem razmerju sta bili literarna veda in slovenska literarna zgodovina med seboj in do najbližjih sorodnih strok. Pri tem je treba upoštevati, da imajo te stroke svojevrstno večplastno zgradbo. V eni od svojih razsežnosti obstajajo kot splet miselnih tvorb in procesov, ki ga sestavljajo pojmi in njihove medsebojne relacije ter iz njih zgrajene hipoteze in teorije; ta miselno-teoretična plast je ubesedena v tekstih – razpravah, monografijah, univerzitetnih predavanjih, kritičnih izdajah ipd.; njen razvoj, ohranjanje, širjenje, dopolnjevanje poteka kot komunikacijska dejavnost v več oblikah: bolj institucionalizirano na univerzah, v raziskovalnih zavodih in v šolskem pouku, bolj svobodno v revijalni kritiki in publicistiki ter v založništvu; vseh teh dejavnosti pa ni brez njihovih nosilcev, živih in konkretnih ljudi, in zato je ena glavnih razsežnosti kompleksnega dogajanja stroke tudi pomembna, morda kar eksistencialno utemeljena sestavina njihove življenjske prakse.²¹⁴ Ko poskušamo osvetliti enega od najvažnejših dogodkov v razvoju stroke, se bo torej treba dotakniti njenega idejno-teoretičnega, socialno-institucionalnega in individualno-osebnega območja.

²¹³ Prim. v op. 211 navedene članke Paternuja, Pogorelčeve, Grdine; naša zastavitev problema je še najbližja Pogačniku 1994.

²¹⁴ Prim. Dolinar 1997.

Idejno-teoretično in institucionalno stanje stroke

Literarna veda obstaja v teoretično-metodološkem pogledu kot posebna stroka, odkar se je v dobi predromantike in romantike vzpostavila na temelju zgodovinsko, estetsko in tudi nacionalno opredeljenega novodobnega pojma literatura. V sistematiki oziroma klasifikaciji znanstvenih panog se je dolgo časa prištevala med sestavne dele filologije. Ta je v 19. stoletju doživljala silovit razmah. Takrat je po zgledu klasične filologije, stroke z zelo dolgo tradicijo, ki sega vse do antike, nastajala cela vrsta novih filologij, ki so preučevale predvsem jezike, književnosti in folklore posameznih ljudstev oz. narodov ali njihovih skupin ter poleg tega skušale pritegniti v svoje predmetno območje še vrsto njihovih drugih duhovnih pa tudi materialnih manifestacij. Toda takšno ekspanzijo je spremljala neizogibna diferenciacija in specializacija. Glavne sestavine filologije – lingvistika, literarna veda in etnografija – so se po vidiku vsebinske opredelitve predmeta in metode začele razhajati in iskati vsaka zase novih teoretično-metodoloških zgledov in povezav prek meja dotedanje matične filološke stroke. V drugi polovici 19. stoletja so se ravnale predvsem po zgledih svetovnonazorskega in znanstvenometodološkega pozitivizma, naravoslovnega materializma in empirizma ter temu ustrezne prakse naravoslovnih in nekaterih družbenih ved; po razkroju pozitivistično-empiristične usmeritve pa so se obrnile k novoidealističnim vzorom. Poleg tega so se na dotlej pretežno enotnih območjih germanistike, romanistike in slavistike začele oblikovati posamezne nacionalne filologije. Takšno specializacijo sta zahtevala že naraščajoči obseg gradiva in izpopolnjevanje metodologije, vendar seveda ni bila pogojena samo s tem. Izoblikovanje nacionalnih filologij je namreč tesno povezano z modernim razvojem narodov in z nacionalnimi ideologijami, bodisi v njihovi državotvorni obliki, bodisi (pri politično nesamostojnih in kulturno zavrtih narodih) v obliki narodnoprerodnih gibanj in njihovih programov. Filološke vede so se usmerjale po njih in tudi same bistveno prispevale k njihovemu vzpostavljanju in uveljavljanju, zato je razumljivo, da so obenem z zgodovinskimi postale srčika t. i. nacionalnih ved.

Diferenciranje in specializiranje filologije je bilo dolgotrajen proces. Začel se je na pojmovnem oziroma teoretično-metodološkem območju in v raziskovalni ter publicistični praksi posameznikov. Dosti počasneje in teže je prodiral v institucionalno ureditev (saj sta v organizacijskem ustroju univerz vsaj lingvistika in literarna veda marsikje še danes povezani v skladu s tradicionalnim filološkim modelom); pa tudi posamezne širše filološke stroke je

zajemal ob različnem času in v njih napredoval z različno hitrostjo. Toda ne glede na razlike v posameznostih je ta obči proces značilen tudi za širši kontekst našega problema, se pravi za območje slovanske filologije: tudi tukaj je mogoče spremljati postopen razvoj od obče filologije k posebnim strokam – literarni vedi, jezikoslovju in narodopisju, ter od širše slavistike k nacionalnim filologijam v ožjem pomenu, med katerimi je tudi slovenistika.

Za to, kar se je pri ustanavljanju ljubljanske univerze dogajalo z literarno vedo in s slovensko literarno zgodovino, je bilo relevantno zlasti dvoje: tradicija obravnavanja književnosti v slovenskem kulturnem okolju in tradicija slavistike na avstrijskih univerzah.

Spoznanje, da je slovenska književnost ali slovstvo nekaj, kar je smiselno in potrebno obravnavati v zgodovinski perspektivi kot samostojen predmet, se je na Slovenskem uveljavljalo postopoma skozi vse 19. stoletje. Za eno izmed razvojnih linij, ki poteka že od Antona Janežiča prek Julija Kleinmayra in Jakoba Sketa do Karla Glaserja, nadaljuje pa se vsaj še z nekaterimi deli Ivana Grafenauerja v 20. stoletju, je značilno predvsem prizadevanje, ustreči potrebam šolskega pouka. Druga linija je tesneje povezana z razvojem same književnosti in vanjo sodijo poskusi kritične obravnave njenih širših predmetnih in problemskih področij, kakršne srečujemo mdr. pri Trdini, Levstiku, Stritarju, Levcu, začenja pa se vsaj že s Čopovimi teoretično-kritičnimi in literarnozgodovinskimi deli. Ne pri eni ne pri drugi liniji ni mogoče spregledati, da sta nacionalnoideološko motivirani.

Drugачen je bil položaj v slavistični vedi, natančneje rečeno v tisti njeni veji, pri katere nastanku je odločilno sodeloval Kopitar in ki se je z Miklošičem sredi 19. stoletja ustalila na avstrijskih univerzah. Izvirala je iz mešanega okolja mnogonacionalne države, delovala je v njem in zadovoljevala njegove potrebe. Ker ni pripadala vodilnemu državnemu narodu in ni bila obremenjena z njegovo nacionalno ideologijo, ni imela na univerzah prednostnega mesta in personalno ni bila močno zasedena; zato je bilo nacionalno prepričanje in delovanje njenih pripadnikov stvar osebne opredelitve vsakega posameznika, ne pa prevladujoča orientacija stroke. Razumljivo je, da je stroka morala izpolnjevati svojo glavno pragmatično nalogo, tj. skrbeti zlasti za izobraževanje srednješolskih učiteljev. Toda ob tem se je ravnala po znanstveno spoznavnih kriterijih in je na tem področju dosegala sam vrh. Spričo vsega tega je njeno notranje razslojevanje potekalo dosti počasneje kot v nekaterih drugih filoloških območjih. Usmeritev bodisi bolj k jezikoslovnim

bodisi bolj k literarnozgodovinskim težiščem se je v njej počasi in z mnogimi zadržki uveljavljala šele po prelomu stoletja,²¹⁵ torej približno dve do tri desetletja pozneje kakor v germanistiki. Pa tudi na nacionalne filologije se še ni delila, temveč je zadrževala neizogibne individualne specializacije v institucionalno povezanem in idejno-teoretično utemeljenem sklopu celote. Razlog za trdoživost tako zasnovane obče slavistike niso bile samo pragmatične zunanje okoliščine, temveč tudi načelno prepričanje večine vodilnih predstavnikov stroke o tem, kakšen naj bo njen notranji ustroj. Med zagovorniki takega prepričanja sta bila tudi tista dva, ki sta s svojim predavateljskim, raziskovalnim, publicističnim in organizacijskim delovanjem proti koncu 19. in na začetku 20. stoletja dolgo časa odločilno vplivala na znanstveno formiranje slavistov v Avstriji, tudi slovenskih – namreč Vatroslav Jagić in Matija Murko.

Model slovenske nacionalne literarne zgodovine se je torej v glavnih potezah najprej izoblikoval zunaj univerze. Zato se je morala naša stroka na prelomu stoletja spopasti z razvojnim problemom, ki je zajemal dve glavni nalogi: po eni strani – dvigniti zgodovinsko obravnavanje slovenske književnosti na takšno teoretično-metodološko raven, da bo zadovoljevalo takrat veljavne kriterije znanstvenosti; po drugi strani – uveljaviti to stroko na ustrezni institucionalni ravni, se pravi, prodreti z njo na univerzo. Tega kompleksnega problema se je dotaknila že starejša generacija, resno pa se ga je lotila mlajša s Prijateljem, Kidričem, Grafenauerjem in sodobniki.

Morda je bila prva od omenjenih nalog nekoliko enostavnejša, dasi ne lažje rešljiva. Zanj so bili predvsem potrebni nadarjeni in angažirani ljudje, ki so si pridobili najvišjo možno izobrazbo in ubrali takšno poklicno in življenjsko pot, da jim je vsaj za silo omogočala nadaljnje strokovno delo; potrebovali so tudi minimalne možnosti za objavljanje in vsaj nekaj odmeva pri kolikor toliko razgledanem in zainteresiranem občinstvu. Primerne šole so jim bile dosegljive, to sta bili predvsem dunajska in graška univerza. (Zanimivo je, da med slovenskimi študenti na češki univerzi v Pragi skorajda ni bilo ne slavistov ne drugih filologov in da so na filozofski fakulteti dosegli doktorat le štirje Slovenci.²¹⁶) Z zaposlitvijo je bilo težje: nekaj perspektive za nadaljnje

²¹⁵ Na dunajski univerzi je prišlo do enega večjih premikov v to smer šele l. 1908, ko sta V. Jagića ob upokojitvi nasledila občeslavistično usmerjeni filolog in jezikoslovec Vaclav Vondrák ter bolj literarnozgodovinsko usmerjeni srbokroatist Milan Rešetar.

²¹⁶ Prim. Gantar Godina 1990.

strokovno delo so dajale samo službe na gimnazijah, v knjižnicah in muzejih; najprimernejša so bila delovna mesta na univerzah in v velikih bibliotekah, vendar jih je bilo zelo malo. Možnosti za objavlanje pa so se postopoma boljšale, ko je na Slovenskem poleg občekulturnih revij nastajala prava strokovno-znanstvena periodika (*Zbornik Slovenske matice*, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, *Veda*). Tudi socialna odmevnost literarnozgodovinskega dela je bila razmeroma velika, kar se je še najbolj pokazalo ob obletnicah kulturnozgodovinsko pomembnih ustvarjalcev, denimo ob Prešernovi 1900 in Trubarjevi 1908.

Druga naloga – uveljaviti slovenistiko na univerzah – je bila bolj zamotana, ker je ni bilo mogoče reševati samo v ožjem krogu slovenske strokovne in kulturne javnosti, temveč se je o njej odločalo na institucionalni ravni v državnem merilu. Doseči kako spremembo v ustroju avstrijske univerze pa je bilo zelo težko. Kaj takega se je posrečilo samo takrat, kadar so se strokovno vsebinske, personalne in politične okoliščine za kratek čas združile v posebej ugodno konstelacijo, kakršna je npr. na koncu 19. stoletja omogočila ustanovitev druge slavistične stolice v Gradcu z južnoslovanskim težiščem.²¹⁷ Prav tam je kmalu zatem Karel Štrekelj s kurzom o slovenski književnosti prvič vpeljal našo nacionalno literarno zgodovino v univerzitetni obrat, vendar jo je še vedno zadržal v sklopu slovanske filologije.²¹⁸

Šele pripadniki naslednje generacije Prijatelj, Kidrič in Grafenauer so se s svojimi glavnimi objavljenimi deli, pa tudi z občasnimi deklarativnimi izjavami, nedvoumno opredelili za sloveniste;²¹⁹ podobno na jezikoslovnem področju Ramovš, medtem ko je samo Nahtigal ostal zvest širši slovanski

²¹⁷ To je že zgodaj podrobno opisal M. Murko v monografiji o Vatroslavu Oblaku (Murko 1899, posebej o ustanovitvi stolice v Gradcu na str. 206–209).

²¹⁸ Prim. Kropelj 1995; gl. tudi poglavje o Štreklju, spodaj str. 201 sl.

²¹⁹ Najbolj znane in največkrat citirane so v tej zvezi Prijateljve avtobiografske izjave iz eseja V zatišju (Prijatelj 1915 – nepopolno; celota v Prijatelj 1952–53/2, str. 389–413; gl. predvsem str. 391–393). Slodnjak je v uvodu k njegovim *Izbranim esejem in razpravam* opisal več poskusov habilitacije, ki jih je Prijatelj venomer znova opuščal, sicer iz različnih razlogov, v glavnem pa vendarle zato, ker se je hotel ukvarjati predvsem s slovensko literaturo in kulturo, kar mu na nobeni takratni univerzi ne bi bilo mogoče (Prijatelj 1952–53/1 str. XXXI–XXXII, XXXVII–XXXVIII). – Podobne argumente srečamo tudi pri drugih. Tako je npr. Kidrič v korespondenci z Murkom razmišljal o možnosti in smotrnosti habilitacije na Dunaju in ob tem že zgodaj ugotovil: »Pozabiti se tudi ne sme, da sem in ostanem slovenist, Rešetar pa misli, da bi mogel prodrati samo z rusistom.« (Pismo 5. 7. 1913; Murkova zapuščina, NUK, Ms 1119.)

filologiji. Vsekakor je bila v njihovi zavesti univerzitetna slovenistika in v njenem sklopu nacionalna literarna zgodovina zaželeni cilj, in nanj so se načrtno pripravljali. Lingvistika in literarna veda pa sta bila v njihovi praksi in v njihovih načelnih pogledih dejansko že ločeni druga od druge in oddaljeni od prejšnje tesne povezave v okviru filologije.²²⁰ To dejstvo so, četudi neradi, vendarle sprejemali tudi njihovi univerzitetni učitelji in jim omogočali znanstveno izpopolnjevanje v zaželeni smeri.²²¹

Na pojmovni ravni, v teoretično-metodološkem pogledu so bili torej glavni obrisi slovenskega jezikoslovja in literarne vede že izdelani. Treba je bilo samo še čakati na primerno priložnost za njihovo institucionalno uveljavitev. Ta pa se je pokazala šele po razpadu Avstro-Ogrske na novi ljubljanski univerzi.

Personalno zaledje

V prvih dveh desetletjih 20. stoletja je bilo med Slovenci že nekaj literarnih zgodovinarjev z omembe vrednim opusom. Najstarejši, najvplivnejši in najuglednejši med njimi je bil Matija Murko, od 1902 redni profesor v Gradcu in od 1917 v Leipzigu. Ivan Prijatelj in France Kidrič sta bila bibliotekarja v dunajski dvorni knjižnici; habilitiran ni bil še nobeden, vendar so že kmalu po koncu študija računali nanju kot na resna kandidata za univerzitetno kariero. Ivan Grafenauer je bil gimnazijski profesor v Ljubljani in v letih

²²⁰ Prim.: I. Prijatelj, *Literarna zgodovina* (nastopno predavanje na ljubljanski univerzi), v *Prijatelj 1952–53/1*, str. 1–36. – Zanimivo potrdilo prepričanja o ločitvi lingvistike in literarne vede najdemo npr. v Ramovševi diskusiji z Murkom o razvojnih težnjah sodobne filologije: »Interessant ist es für mich, daß oben [tj. v Nemčiji] die Tendenz vorhanden sein soll, die Philologie immer mehr in die Richtung der Literatur und Realien zu orientieren (...). Ferner meine ich aber wiederum, daß bedeutend mehr wieder die Realien, viel weniger aber die Literatur herangezogen werden muß, da ja die letzte doch mit der Sprachwissenschaft in einem ziemlich losen Zusammenhang steht und eigentlich zur Wissenschaft der schönen Künste gehört und schließlich nur die hartnäckige Tradition daran schuld ist, daß sie noch immer Hand in Hand mit der Sprachwissenschaft weiterschreitet.« (Pismo Murku v Leipzig 14. 1. 1918; pisano je v nemščini zaradi nemške medvojne cenzure. Gl. poglavje o Murku, spodaj str. 213 sl. Prim. tudi Dolinar 2005.)

²²¹ Prim. opis Jagičevega odnosa do Prijatelja po zaključku študija v Slodnjakovem uvodu k Prijateljevim esejem in razpravam (*Prijatelj 1952–53/1*, str. XXIII–XXIV). Podobna mentorska drža se kaže v Murkovih stikih z vsemi možnimi kandidati za slovenistično znanstveno oz. univerzitetno kariero.

1918–1921 višji šolski nadzornik, a tudi njega je nameraval že Štrekelj pritegniti na univerzo. Pač pa je drug srednješolski profesor, Fran Ilešič, l. 1914 dosegel habilitacijo za slovenski jezik in književnost na zagrebški univerzi. Poleg njih je objavljala literarnozgodovinske prispevke še vrsta piscev, med katerimi bi veljalo omeniti predvsem Avgusta Žigona in morda še Frana Tomiška ter Frana Vidica. Žigon in Tomišek sta bila v času priprav na ustanovitev univerze res mimogrede omenjena med morebitnimi profesor-skimi kandidati, toda prvi za umetnostno zgodovino in drugi za klasično filologijo,²²² Vidic pa se je ne glede na svoje zgodnje tehtne metodološko-kritične objave že kmalu umaknil iz literarne vede in se docela preusmeril v upravno delo. Navzlic temu je bilo personalno zaledje za slovenistično in slavistično literarno vedo kar močno, podobno kot za jezikoslovje. V drugih filoloških strokah je bil položaj slabši, saj je med morebitnimi literarnozgodovinsko usmerjenimi kandidati za univerzo izstopal edinole germanist Jakob Kelemina.

Načrti in priprave za ustanovitev univerze

Resne priprave za ustanovitev univerze so se začele takoj po prevratu v novembru 1918 in so bile vsaj v glavnem opravljene v dobrih sedmih mesecih, do konca junija 1919, ko je vlada v Beogradu sprejela predlog zakona in ga poslala v parlamentarno obravnavo, ki pa se je tudi nenavadno hitro končala. Dotlej je veliko večino nujno potrebnega konceptualnega in organizacijskega dela opravila vseučiliška komisija, sestavljena iz zastopnikov strokovnih društev, ljubljanske narodne vlade oziroma njenega poverjeništvu za uk in bogočastje ter slovenskih univerzitetnih učiteljev. Poleg komisije se je zlasti na začetku s problematiko univerze ukvarjal tudi kulturni odsek Narodnega sveta. Sprejeti je bilo treba vrsto temeljnih odločitev: kje naj bo sedež univerze, kakšen naj bo njen strokovni profil in organizacijski ustroj, ali naj bo po značaju bolj slovenska ali bolj skupno jugoslovanska, po kakšnih kriterijih izbirati profesorje, koliko hiteti s pripravami, – in vse to v napetih družbenih, gospodarskih in političnih razmerah takoj po vojni v novi državi, ki ni imela niti ustave niti enotne pravne ureditve niti mednarodno priznanih meja, ampak je bila zaradi njih še v vojaškem spopadu s sosedo.

²²² O Žigonu prim.: Ramovševo pismo Nahtigalu 28. 11. 1918 (Nahtigal 1955, str. 234). – O Tomišku: zapisnika 11. in 12. seje Vseučiliške komisije 22. 3. in 29. 3. 1919 (Arhiv Slovenije).

Zamisel o univerzi se je razvijala od prvega pregleda potreb in želja v pozni jeseni 1918 prek zimskih priprav za provizorij ljubljanske univerze v Zagrebu do sestavljanja in potrditve osnovnih načrtov za vse predvidene fakultete v marcu 1919. Avtorji te zamisli so se ravnali pretežno po zgledu avstrijskih univerz, ki so jih pač najbolj poznali, upoštevali pa so tudi bolj po francoskem modelu oblikovano ureditev beograjske univerze,²²³ zlasti ko je spomladi 1919 postalo jasno, da jo bo zaradi časovne stiske in zaradi lažjega premagovanja administrativnih in političnih ovir treba v celoti prevzeti tudi v Ljubljani. Ob tem so načrte v podrobnostih seveda prilagajali posebnim potrebam slovenskega okolja in danim materialnim in kadrovskim zmogljivostim.

S posebnimi vprašanji slovenistike in literarne vede so se v vseučiliški komisiji največ ukvarjali njeni člani-slavisti: Fran Ramovš (privatni docent graške univerze, predlagan za izrednega profesorja v Černovcih, in tajnik komisije), Ivan Grafenauer (zastopnik ljubljanske narodne vlade v komisiji) in kmalu zatem tudi Rajko Nahtigal (redni profesor na graški univerzi). Zadeve filozofske fakultete, ki je zajemala tudi matematične in naravoslovne vede, so poleg njih reševali še naravoslovec Pavel Grošelj, psiholog Mihajlo Rostohar, pedagog Karel Ozvald in matematik Josip Plemelj. Slavistiki in slovenistiki je bilo posvečene veliko pozornosti; razpravljalo se je o nujni ustanovitvi stolic za slovenski jezik in književnost v Zagrebu in Beogradu, evidentirani so bili vsi možni kandidati zanje, prek ljubljanske vlade je bil poslan zagrebški univerzi predlog ureditve in zasedbe stolic za občo slovanško filologijo in za slovenski jezik, vendar je kmalu padel v vodo obenem z vso zamisljo o zagrebškem provizoriju bodoče ljubljanske univerze. Od vseh prizadevanj za uvedbo slovenistike na druge univerze v novi skupni državi je ostalo le to, da je Ilešič, ki se je kratek čas neuspešno potegoval za katedro na ljubljanskem provizoriju, čez nekaj mesecev postal profesor za slovenski jezik in književnost na zagrebški univerzi.²²⁴

²²³ Na to, kako je ljubljanska filozofska fakulteta prevzemala določbe beograjskega študijskega in izpitnega reda, opozarja Pogorelec 1989; Grdina 1992 pa izčrpno povzema vsebino zakona o beograjski univerzi s poznejšimi dopolnili in več podzakonskimi akti ter ugotavlja, kako je praksa na ljubljanski univerzi odstopala od tega predpisanega modela.

²²⁴ O epizodi z Ilešičem prim. Ramovševo pismo Nahtigalu 18. 12. 1918 (Nahtigal 1955, str. 236–237); zapisnik 3. seje Vseučiliške komisije 17. 12. 1918 (Arhiv Slovenije). – Zadeva je bila dokaj nenavadna, ker je izbruhnila v času, ko je zagrebška filozofska fakulteta že predlagala Ilešiča za izrednega profesorja za slovenski jezik in literaturo s hrvaškim učnim jezikom, potemtakem naj ne bi prišel v poštev za slovenski provizorij. Vsekakor je Ramovš razbiral njegovo kandidaturo kot proti sebi naperjeno politično spletko liberalnih

Delo komisije se je zatem usmerilo v priprave za Ljubljano in se pospešilo, ko je postalo jasno, da je mogoče pričakovati ustanovitev univerze še v istem letu. V marcu 1919 so bile ustanovljene subkomisije, ki naj bi pripravile podrobno ureditev za vsako predvideno fakulteto. Osnovni načrt za filozofsko fakulteto²²⁵ je izdelala subkomisija v sestavi Rostohar, Grošelj, Ozvald s pridruženimi univerzitetnimi profesorji, mdr. z Ramovšem in Nahtigalom. V načrtu je predvidenih 20 strok oz. 33 stolic, od tega 7 strok oz. 10 stolic za naravoslovno in matematično področje. Najmočneje naj bi bili zasedeni zgodovina (s pridruženo arheologijo) – 5 stolic, in slavistika – 4 redne stolice in ena profesura ad personam za srbohrvaški jezik in literaturo. Slavistične stolice naj bi bile razdeljene tako: splošna slovanska filologija, slovanska literatura, slovenski in srbohrvaški jezik, slovenska in srbohrvaška literatura. Jezikoslovje in literarna veda naj bi bili torej enakomerno zastopani. Podobno razmerje med njima bi pričakovali tudi na drugih filoloških smereh, vendar nam tu načrt postreže s presenečenjem. Namesto slovstvene zgodovine romanskih in germanskih narodov namreč za začetek predlaga skupni predmet, ki je v preglednici naveden kot »splošno slovstvo: literarna teorija, poetika, retorika«. To je prva zasnova, iz katere se je nekaj let pozneje razvila stolica za primerjalno književnost in literarno teorijo.²²⁶

V tem načrtu opisana ureditev slavistike se v glavnem ujema z osnutkom, ki so ga med božičnimi počitnicami 1918 pripravili v Ljubljani Ramovš, Prijatelj in Kidrič; Ramovš je z njim takoj seznanil še Nahtigala v Gradcu, ki ga je v celoti sprejel.²²⁷ Vendar sta med tem osnutkom in »osnovnim načrtom« iz marca 1919 dve razliki: osnutek govori samo o slovenskem jezikoslovju in literarni zgodovini; v načrtu iz marca pa je delokrog teh dveh

---

unitarističnih krogov. Vseučiliška komisija je prosila Jagića in Nahtigala za strokovno oceno o obeh kandidatih. Kakšna je bila ta ocena, je razvidno iz nadaljnjega poteka zadeve. Dodatno jo osvetljuje Jagićev komentar, ki ga je poslal Ramovšu takoj zatem, ko je končal oceno: »Ja sam istaknuo zasluge g. II. za narodnu stvar, koje daju njemu pravo na priznanje – ali to bi se moglo učiniti i na neki drugi način, da se ne uskrati stolica na sveučilištu za slovenski jezik onomu, koji se sada istakao kao umni, metodski spremljeni, poznavalac slov. jezika u historijskom razvitku njegovih narječja. – Hoće li moje mišljenje biti uvaženo, stoji do drugih faktora, kojima ja ne mogu da se silom namećem.« (Dopisnica 21. 12. 1918; Ramovševa zapuščina, biblioteka SAZU, R 46/III.)

²²⁵ Gl. Polec 1929, str. 210–211 (besedilo osnovnega načrta), 212 (preglednica s predvidenimi stolicami).

²²⁶ Podrobneje o tem v naslednjem poglavju, spodaj str. 135 sl.

²²⁷ Prim. Ramovševno pismo Nahtigalu 21. 12. 1918 (Nahtigal 1955 str. 240–241). Na ta osnutek se sklicujeta Pogorelec 1989 in Pogačnik 1994, podrobneje ga povzema Grdina 1992.

stolic dopolnjen s srbohrvaškim jezikom in literaturo, poleg tega je čisto na novo dodana še posebna srbokroatistična profesura, ki je izrecno utemeljena s kulturnopolitičnimi potrebami skupnega življenja v novi državi²²⁸ in jo je mogoče razumeti kot koncesijo težnjam k jugoslovanskemu unitarizmu.

Med koncem marca, ko je vseučiliška komisija sprejela osnovne načrte fakultet, in koncem avgusta, ko so bili ob sklepnem aktu ustanavljanja univerze imenovani njeni prvi profesorji, je prišlo v razporeditvi literarnozgodovinskih stolic do spremembe. V dekretih o imenovanju profesorjev sta namreč stolic opredeljeni kot »zgodovina novejših slovanskih literatur s posebnim ozirom na slovensko« (Prijetelj) in analogna »zgodovina starejših slovanskih literatur s posebnim ozirom na slovensko« (Kidrič); delovni območji sta torej razmejeni po časovnem in ne po jezikovno-kulturnem oziroma nacionalnem vidiku. Raziskovalci preteklosti ljubljanske slavistike so to spremembo doslej večinoma le evidentirali ali pa povzemali poznejše lakonično pojasnilo iz jubilejnega zbornika ob desetletnici univerze (najbrž izpod peresa tedanjega predstojnika slovanskega seminarja Nahtigala), da so pri raziskovanju starejše pismenosti pač potrebne drugačne metode in postopki kakor pri raziskovanju moderne literature, poleg tega pa da je zaželeno obravnavati slovensko književnost v čim ožji zvezi z drugimi slovanskimi.²²⁹ Možnost za iskanje nekega drugačnega razloga je nakazal Bogo Grafenauer, ko je opisoval neuspelo kandidaturo svojega očeta Ivana za ljubljansko univerzo;²³⁰ in če to njegovo izvajanje povežemo z nekaterimi odlomki iz objavljenih Ramovševih pisem Nahtigalu,²³¹ bi bilo mogoče sklepati, da je pri

²²⁸ »Zaradi obče znanih preteklih zgodovinskih in političnih prilik je bilo etnično enotno znanstveno polje srbsko-hrvatsko-slovenskega naroda in njega književnost tako specializirano deljeno, da ni za sedaj ne tu ne tam znanstvenega delavca, ki bi obvladal materijo v celem obsegu. Zato je treba z ene strani dati v doglednem času slovenistom možnost, ogledati si znanstveno поблиže tudi zlasti srbohrvatsko književnost, z druge strani pa je treba za prvo generacijo bodočega skupnega življenja nastaviti v Ljubljani še specialnega profesorja za srbohrvatski jezik in književnost, v Zagrebu in Beogradu pa slovenista. V tem smislu se je izrekel tudi profesor Vatroslav Jagić, pa hoče ljubljanska filozofska fakulteta v tem vprašanju slediti predvsem njegovim tako kompetentnim nasvetom.« (Osnovni načrti fakultet. 1. Filozofska fakulteta. Citirano v Polec 1929, str. 211.) – Sklicevanje na Jagića se tukaj ne ujema docela z njegovimi stališči, ker se ni zavzemal za posebno srbokroatistično literarnozgodovinsko profesuro, temveč za jugoslavistično dopolnitev ali razširitev slovenistike; prim. navedbe spodaj v opombi 242.

²²⁹ Prim. Nahtigal 1929, str. 338–339.

²³⁰ Grafenauer Bogo 1973; o kandidaturi na str. 256–258; tudi v Grafenauer 1980 str. 66–67.

²³¹ Prim. Ramovševno pismo Nahtigalu 21. 12. 1918: »Še par personalij vmes. Ker smatram Ilišiča le za trenutnega konkurenta, ki odpade, kakor hitro se še posameznim članom

tej spremembi šlo nemara tudi za kadrovske manevre, ki naj bi Kidriču utrl pot na univerzo pred Grafenauerjem. V glavnem pa, kot je korektno ugotovil že Bogo Grafenauer, so težave izvirale iz dejstva, da je bilo kvalificiranih kandidatov pač več kot razpoložljivih profesorskih mest.

Kakorkoli že, o tej zadevi manjka dokumentacija, ker so arhivski viri o ustanavljanju univerze pomanjkljivi in še ne v celoti urejeni.²³² Po ohranjenem gradivu vseučiliške komisije ni mogoče ugotoviti, kaj se je po marcu 1919 še dogajalo z osnovnim načrtom filozofske fakultete, oziroma kdaj in s kakšnimi argumenti je bila razporeditev literarnozgodovinskih stolic spremenjena; jasno je le to, da sprememba ni bila povzeta po uredbi o beograjski filozofski fakulteti, ker ta predpisuje običajno delitev na širšo slavistiko in ožjo skupino, ki zajema srbski jezik in književnost z dodanimi južnoslovanskimi jeziki in književnostmi.²³³

Kljub temu je mogoče v doslej še neuporabljenih korespondenčnih virih najti nekaj opore za dodatno osvetlitev tega vprašanja in še vrsto nadaljnjih podrobnosti o zapletenem in težavnem izboranju prvih profesorjev.²³⁴

---

komisije razbistri pogled, imamo računati le še z enim, resnim konkurentom, čegar habilitacija v Zagrebu je že v teku, namreč z Grafenauerjem contra Kidrič. Za Vaše mnenje vem, vendar je položaj tak, da ne moremo preko Grafenauerja. Kidrič je radi tega že danes rekel, da mora pač računati s tem, da gre vseučilišče mimo njega. Meni bi ga bilo močno žal in zato študiram in študiram, da bi našel kak modus, ki bi vstregel obema. Vendar ničesar ne iznajdem. Mogoče se Vam posreči kaj. Mogoče bi se dalo vrediti tako, da bi Kidrič za dobo provizorija v Zagrebu vodil dela v knjižnici v Ljubljani in bi šele po ustanovitvi v Ljubljani dobil stolico. Mislim namreč, da bi tudi dve stolici za slov. literaturo v Ljubljani lahko eksistirali.« (Nahtigal 1955 str. 240–241.) Prim. o tem tudi Kidričeva pisma Ramovšu (Kidrič 2001).

²³² Prim. Mikuž 1969, str. 53–54. – Grdina 1992, str. 233–234. – Polec 1929 je najbrž imel na razpolago še več arhivskega gradiva, vendar se je problematiki personalnih izbir ter osebnih, strokovnih in idejno-političnih nasprotij med kandidati oziroma znotraj univerze in vseučiliške komisije v glavnem izogibal.

²³³ Prim.: Uredba Filozofske fakultete, tipkopisni slovenski prevod med gradivom vseučiliške komisije v Arhivu Slovenije.

²³⁴ Poleg že objavljenih Ramovševih pisem Nahtigalu bi bila zanimiva predvsem korespondenca med vseučiliško komisijo in kandidati za profesure, ocenjevalci in svetovalci ter njihova medsebojna korespondenca. Toda ta ni ohranjena v celoti, pa tudi med ohranjeno pri nekaterih korespondentih skorajda ni najti ustreznih odzivov in komentarjev; delno tudi zaradi tega ne, ker so marsikaj obravnavali ustno, kadar se jim je le ponudila priložnost. Razmeroma podroben, čeprav enostranski vpogled v zadevo odpirajo Kidričeva pisma Ramovšu (Kidrič 2001).

Reševanje personalnih zadev

Vseučiliška komisija in za njo univerzitetni svet sta želela pritegniti na univerzo čimveč slovenskih znanstvenikov, za tiste stroke, kjer slovenskih ni bilo, pa tudi tujce. Komisija je opravljala informativne pogovore (ki so velikokrat potekali v osebnih pismih), priskrbela strokovne ocene o kandidatih in oblikovala personalne predloge za narodno oz. deželno vlado v Ljubljani; univerzitetni svet je pozneje komuniciral neposredno s prosvetnim ministrom v Beogradu. Zadnje besedo pa je vedno imela centralna vlada in dekrete o imenovanju profesorjev je podpisoval regent. Dokler postopek s tem ni bil končan, je vsaka kandidatura visela v zraku, bilo je še dosti možnosti za strokovna nasprotja, politične intervencije ali čisto osebne spletke. Vsekakor se je univerzitetni svet že v prvem letu delovanja pritoževal nad kršenjem avtonomije univerze, ker je vlada njegove kadrovske predloge po svoje spreminjala, ignorirala ali zavračala.

Predlogi za zasedbo slavističnih stolic so v vseučiliški komisiji doživljali različno usodo. Kar zadeva filološko-jezikoslovni del, so se po začetnem zaletu in po epizodi z Ilešičem mnenja kmalu ustalila in že na začetku leta 1919 se je izoblikoval predlog za imenovanje Nahtigala in Ramovša, ki je bil ob ustanovitvi univerze v avgustu istega leta uresničen. Na literarnozgodovinskem področju je bil položaj drugačen. Med možnimi kandidati za profesuro je imel najvišjo kvalifikacijo in dolgoletni staž na univerzi edinole Murko. Kljub nekaterim drugačnim domnevam v strokovni literaturi²³⁵ je vseučiliška komisija med prvimi pomislila nanj in mu že decembra 1918 sklenila posredovati vprašanje, ali bi bil pripravljen prevzeti profesuro na predvidenem provizoriju v Zagrebu. Murka je zadeva zanimala, želel je dobiti natančnejše podatke, vendar ni hitel z odločitvijo. Po propadu zagrebškega provizorija ga je sicer mikalo priti v Ljubljano, toda tukaj je bil za njegov predmet, občo slovansko filologijo, že predviden Nahtigal, ki ga je sam Murko pred leti predlagal za svojega naslednika v Gradcu in ga je seveda podpiral tudi zdaj. Misli na podobno stolicu v Zagrebu pa ni opustil. Naslednje leto (1920) je dobil povabilo v Zagreb in v Prago, junija je bil v Zagrebu celo že imenovan, toda šele proti koncu poletja se je zaradi nezadovoljivih materialnih pogojev

²³⁵ Npr. Grdina 1992, str. 245: »Za najuglednejšega slovenskega slavista tistih dni, Matija Murka, v Ljubljani ni bilo prostora, niti ni nihče mislil nanj (...).« – Podobno tudi Pogačnik 1994, str. 356: »Murko in Žigon se nista pojavljala v kadrovskih kombinacijah za novo univerzo.«

in zaradi birokratskega zavlačevanja pri jugoslovanski administraciji, ki so ga po njegovi sodbi podpihovala strankarsko-politična nasprotja, naposled dokončno odločil za Prago.²³⁶

Za predvideni dve ljubljanski literarnozgodovinski katedri so torej prišli v poštev trije kandidati. Vsak izmed njih je imel že obširen opus, nobeden pa še ni bil habilitiran: Prijatelj niti ni več mislil na to,²³⁷ Kidrič je ob tem vprašanju omahoval,²³⁸ postopek za Grafenauerja je bil že v teku. Grafenauer sam očitno ni kaj dosti sodeloval pri debatah o tem vprašanju v vseučiliški komisiji. Prijatelju in Kidriču to sploh ni bilo mogoče, ker sta bila še na Dunaju, samo v pisemski zvezi z ljubljanskimi kolegi in znanci; potem ko sta o božiču 1918 skupaj z Ramovšem izoblikovala osnovno zamisel, sta v glavnem le še od daleč pozvedovala o novostih, ne da bi mogla kaj dosti vplivati na nadaljnji potek dogodkov. Spiritus movens pri reševanju tega problema je bil Ramovš, ne le po funkciji kot tajnik vseučiliške komisije, temveč tudi po osebnem prepričanju in zavzetosti. Z njim je soglašal in krepko sodeloval Nahtigal. Za oba je bil nesporni prvi kandidat Prijatelj. Kidriču sta vsekakor dajala prednost pred Grafenauerjem, vendar je vsaj Ramovš priznaval tudi argumente v prid Grafenauerju in je iskal možnost, kako pritegniti na univerzo oba;²³⁹ ta njegova razmišljanja pa so postala brezpredmetna, brž ko je bila sprejeta zamisel o dodatnem srbokroatistu.

Po vsej verjetnosti sta tudi dokončno razmejitev literarnozgodovinskih stolic na slavistiki izoblikovala Ramovš in Nahtigal, vendar ne zgolj kot ad hoc kadrovski ukrep, temveč predvsem na temelju svojega – in ne samo svojega – prepričanja o nujnih povezavah med širšim in ožjim območjem stroke, o njenih spoznavnih nalogah in njenih kulturnih funkcijah. Bržkone je imela pri tem neko vlogo tudi administrativna tradicija, saj so definicijo katedre

²³⁶ Poleg tega, kar poroča Murko sam v *Spominih* (Murko 1951, str. 172–173) in na kar se sklicujeta mdr. Slodnjak (1955, str. 68–69) in Grafenauer (1956, str. 14), je treba upoštevati vsaj še: zapisnik 3. seje vseučiliške komisije 17. 12. 1918 (Arhiv Slovenije); Ramovševa pisma Murku 14. 1. 1919, 22. 1. 1919, 28. 4. 1920 (Murkova zapuščina, NUK, Ms 1119); Murkova pisma Ramovšu 12. 1. 1919, 4. 2. 1919, 14. 3. 1920, 26. 5. 1920, 3. 9. 1920 (Ramovševa zapuščina, Biblioteka SAZU, R 46/III). Prim. poglavje o Murku, spodaj str. 213 sl.

²³⁷ Prim. Ramovševo pismo Nahtigalu 21. 12. 1918 (Nahtigal 1955, str. 241).

²³⁸ Prim. Kidričeva pisma Ramovšu (Kidrič 2001) in Murku (Murkova zapuščina, NUK, Ms 1119).

²³⁹ Prim. Ramovševo pismo Nahtigalu 21. 12. 1918 (Nahtigal 1955, str. 240–241).

po obrazcu »širše področje s posebnim ozirom na ožje težišče« uporabljali tudi pri učnih nalogah na avstrijskih univerzah – navsezadnje je bila na tak način opredeljena že Oblakova in Štrekljeva stolica na graški univerzi.

S predlagano razmejitvijo delovnih področij sta se Prijatelj in Kidrič seveda strinjala. O tem pričajo odlomki iz njunih poznejših objav, kot npr. izvajanja o razmerju med filologijo in literarno zgodovino ali o metodoloških razlikah med raziskovanjem literature in kulture v starejših in v novejših dobah, pa še zlasti s tem povezana členitev predmetnega območja literarne zgodovine na slovstvo, književnost in literaturo.²⁴⁰ Poleg tega lahko domnevamo, da Prijatelj po natančnejšem premisleku ni mogel biti povsem zadovoljen z osnutkom, ki mu je, zaljubljenec v slovensko literaturo in kulturo,²⁴¹ odmerjal področje slovanskih literatur brez izrecne zveze s slovensko. Gotovo pa so na oblikovanje končne rešitve vplivala tudi načelna stališča Jagića in Murka, ki so ju njuni nekdanji učenci zasebno, sem in tja pa tudi vseučiliška komisija uradno, obveščali o pripravah in spraševali za mnenje, nasvet ali oceno. Tako je npr. Jagić v tem času večkrat izjavil, da je formiranemu slovenistu nujno potrebno solidno poznavanje hrvaške in srbske literature; dokumentirano je, da se je Kidrič izrecno strinjal s tem.²⁴² Podobno skepsa do

²⁴⁰ Prim. Prijatelj 1919, obj. v Prijatelj 1952–53/1, str. 1–36. – Kidrič 1927a; tudi v Kidrič 1978/III, str. 287–294. – F. Kidrič: Ob petem sešitku, v Kidrič 1929–38, str. 1*.

²⁴¹ Prim. zgoraj v opombi 219 omenjeni odlomek iz njegovega polemičnega esejja V zatišju (Prijatelj 1915).

²⁴² Prim. Jagićevo pismo Kidriču 15. 1. 1919 (fotokopija v Kidričevi zapuščini, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU). Glavnino pisma sestavlja zelo naklonjena ocena Kidričeve monografije o Trubarjevi *Cerkovni ordningi*, ki jo je Jagić bral v korekturah še pred izidom. Temu sledi predlog: »Poznavajući Vašu dojučasnju radnju (...), imajući kod toga na umu zadatke budućeg slovenskog universiteta, meni se prikazuje kao prijeka potreba, da se netko od vas mladjih slovenskih naučenjaka obazre nešto bliže in na onojednu hrvatsku literaturu, koja ne bi smjela biti tudja slovenskoj inteligenciji, osobito sada pošto je nastupilo život političko jedinstvo. Zato ja bih po iskušanim primjerima ruskih universiteta nalazio za vrlo zgodno, da ljubljanska narodna vlada, koja vodi o universitetu računa, već sada dade nekome od vas, na primjer Vama, – da upotrebim ruski izraz – komandirovku za srpsko-hrvatske krajeve, za njihove biblioteke, radi dubljega proučavanja srpsko-hrvatske literature, što bi moglo uroditi kakovom specijalnom studijom iz pomenute oblasti srpsko-hrvatske literature.« Kidrič si je na pismo zabeležil: »Dne 21. 1. 1919 bil pri Jagiću. Pravi, da si predstavlja komandirovku seveda tako, da me imenujejo najprej na stolico ter mi dajo potem dopust (...) Soglašā z mojim mnenjem, da se mora stolica za jezik ločiti od stolice za literaturo, ker sta danes to dve čisto različni disciplini. Pravim: 'Predstavljā si stvar tako, da se ustanovi na slovenski univerzi stolica za jugoslovanske literature s posebnim ozirom na slovensko.' Odgovarja: 'I ja si to ovako predstavljā.'« – O tem je Jagić obvestil tudi Ramovša: »Ja sam u jednom pismu g. K-dr-

zapiranja zgolj v meje nacionalne literarne zgodovine (ali tudi jezikoslovja) je izražal Murko.²⁴³ Naposled pa je bila takšna rešitev kulturnopolitično laže uresničljiva, ker v razmerah, ko so nekatere politične stranke, vrsta vidnih znanstvenih in kulturnih delavcev in tudi nekateri člani vseučiliške komisije

ču predložio, da se kandidatu za slovensku literaturu dade 'komandirovka' (ruski izraz!) za proučavanje hrvatske osobito starije dubrov.-dalm. literature. Ta valjda nećete imati još jednoga profesora napose za ostale južnosl. literature?! Ne quid nimis!« (Dopisnica 13. 2. 1919; Ramovševa zapuščina, biblioteka SAZU, R 46/III). In čez čas dodatno pojasnilo: »Što pišete o slavistici na ljubljanskoj univerzi, posve se s Vama slažem, da se može ići do maksimuma – četiri stolice, dvije za jezike, dvije za literature. Ja sam onim 'ne quid nimis' htio samo to reći, da se ne može uza slovensku literaturu stvarati još posebna stolica za srpskohrvatsku literaturu, već bi to trebalo da se nadje u jednim rukama, a koliko ja znam, za taj zadatak nije kod vas još nitko spreman. Trebalo bi dakle onomu, koga misle imenovati profesorom slovenske literature, dati priliku već sada da se baci to u Zagrebu to u Beogradu to u Dubrovniku na proučavanje srpskohrvatske literature. U personalna pitanja ja se ne upuštam, ne bih htio biti pristran ili svojim mišljenjem komu god škoditi. O tome neka sude i odluče vaši domaći ljudi, osobito Nahtigal, koji će umjeti biti objektiv-an.« (Pismo 25. 2. 1919, prav tam.) Čez štiri mesece naletimo še na en zanimiv komentar: »Veselit ću se, ako doživim da je u Ljubljani otvoreno slovensko sveučilište; kad bi bilo više smisla u SHS za duševnu zajednicu, moglo bi se mnogo troška i na tome polju uštediti bez najmanje štete za stvar, t. j. imao bi se sastav predmeta i prepodavača udesiti tako, da ne bi na sva tri (ili četiri?) južnoslovenska sveučilišta bili isti predmeti po tri puta zastupani. Jedan valjan znalac više vrijedi, nego li tri ili četiri reprezentanta srednje ruke. Ali tako razboritih rasporeda ja neću doživjeti. Koliko vidim po nekim primjerima, kod nas se namještaju i profesori ne po vrsnoći stručnog znanja, već po patriotizmu i protekciji!« (Pismo 24. 6. 1919, prav tam.) Jagiću bržkone ni mogoče očitati izrecnega nagnjenja k unitarizmu, vendar ga je vztrajanje pri širši zamisli slavistike, povezano z argumenti ekonomičnosti in skrbi za kvaliteto, pripeljalo v bližino stališč, ki so jih zagovarjali privrženci troedinega jugoslovanskega naroda tudi v vseučiliški komisiji; prim. Mikuž 1969, zlasti str. 59 in 62.

²⁴³ Prim. odlomek iz *Spominov*, kjer pripoveduje o svojem habilitacijskem nastopu 1896: »Predavanje sem zaključil s svojim programom, ki je še dandanes aktualen (seveda s spremembo kraja). 'Zlasti pa mora biti naloga takšnega vseučilišča, kakršno je dunajsko, da varuje slavistiko čezmernega razkosanja in plitvosti, manjše slovanske literature pa čezmerne domišljavosti in osamljenosti (...)'« (Murko 1951, str. 116.) Pri tem stališču je torej vztrajal še pol stoletja pozneje. Tudi v zasebnih pismih je ugovarjal napredujoči specializaciji in diferenciaciji prejšnjega enotnega območja slovanske filologije. Tako je npr. sporočal svojemu nekdanjemu študentu J. A. Glonarju: »Vidim, da sta v Jugoslaviji lingvistika ali kakor se pravi 'filologija' in literarna zgodovina dva si nasprotna sveta, kar pa ne more biti. Pri priliki bo treba proti temu 'zagmeti'.« (Pismo 1. 6. 1923; Glonarjeva zapuščina, NUK, Ms 1377). »Obrniti pa se moram takoj proti temu, da narodopisje ne spada v slov. filologijo, ki je vendar znanost o Slovanih. Pri mnogih slov. narodih je vendar ta panoga najzanimivejša. Disertacije o orožju in grobnici v jsl. nar. pesništvu spadajo med slavistične realije, saj ne bomo zaostajali celo za klasičnimi filologi.« (Pismo 12. 4. 1924, prav tam.) Prim. poglavje o Murku, spodaj str. 213 sl.

zagovarjali doktrino o troedinem jugoslovanskem narodu, ni pri njih že vnaprej zbujala odpora.

Četudi sta Prijatelj in Kidrič takoj po prevratu izrazila željo, da bi prišla na ljubljansko univerzo, in četudi sta imela pri tem vso podporo Ramovša in Nahtigala, njun položaj v očeh vseučiliške komisije ni bil povsem jasen. Ker sta bila po poklicu visoko kvalificirana bibliotekarja, je ves čas ostajala v igri vzporedna možnost, da pritegnejo enega od njiju ali kar oba v bodočo univerzitetno knjižnico ali celo v upravno službo. Potem ko je vseučiliška komisija marca 1919 sprejela osnovni načrt za filozofsko fakulteto, je za zasedbo filološko-jezikoslovnih slavističnih stolic predlagala Nahtigala in Ramovša, ni pa v tem predlogu navedla še nobenega slavističnega literarnega zgodovinarja.²⁴⁴ Prijatelj se je uradno prijavil komisiji kot kandidat za profesuro šele ob koncu maja ali na začetku junija; približno v tistih dneh je predsednik komisije Danilo Majaron še vedno razmišljal, ali ne bi bila Prijateljeva pomoč nujna pri vzpostavljanje univerzitetne knjižnice.²⁴⁵ Naposled je njegovo imenovanje za profesorja ob koncu avgusta za marsikoga, celo za bližnje, prišlo nepričakovano; po vsej verjetnosti mu je pomagala utreti pot aktivna podpora ideoloških in političnih somišljenikov zunaj vseučiliške komisije.²⁴⁶ Toda z opredelitvijo njegovega delokroga je bila dejansko že vnaprej določena ureditev vse literarne zgodovine na slavistiki. Zato je prvemu koraku kmalu logično sledil drugi, s tem ko je na novo konstituirani univerzitetni svet že na svoji četrti seji 7. oktobra 1919 predlagal za drugo, analogno opredeljeno profesorsko mesto Kidriča,²⁴⁷ ki je imel širšo slavistično habilitacijo,

²⁴⁴ Prim. Polec 1919, str. 160. – Mikuž 1969, str. 60.

²⁴⁵ Majaronova beležka v gradivu vseučiliške komisije; sicer ni datirana, je pa vložena za zapisnikom 15. seje (5. 7. 1919).

²⁴⁶ Tako je mogoče sklepati ob Kidričevem nekoliko enigmatičnem odzivu na novico o Prijateljevem imenovanju. V odgovoru Ramovšu je zapisal, da je njegovo pismo »(...) sijajen dokument k zgodovini prvih imenovanj almae matris labacensis (...) Položaja, v katerega me je spravila prva vest o Prijateljevem nepričakovanem imenovanju, ne pozabim tako kmalu! Ker nisem smel dvomiti o Tvoji odkritosrčnosti, moral sem misliti tem intenzivnejše na politični vpliv ali intrigo. Toda kako in v kaki smeri? (...) Rešitev uganke, ki mi jo prinaša Tvoje pismo, mi je osebno zelo prijetna, za stvar: avtonomijo ljubljanske univerze pa izvira odtod zelo slaba perspektiva. Dobro, da še ni šlo za predlog fakultete ampak samo komisije! Sedanji praecedens bi mogel imeti naslednike! Kar je dovoljeno demokratom, tega kot načelen človek ne moreš odreči klerikalcem ali kaki drugi stranki! Ker poznam Prijateljevo strogo naziranje o tej točki, si lahko predstavljam, kako neprijetna mu je ta rešitev! (...)« (Pismo Ramovšu z Dunaja 11. 9. 1919; Kidrič 2001, str. 46.)

²⁴⁷ Arhiv Univerze v Ljubljani, Zapisniki sej Univerzitetnega sveta od leta 1919 do junija 1922, str. 13.

in ne Grafenauerja, ki je bil habilitiran izrecno za slovensko književnost. Ta predlog je sicer zatem doživljal svojevrstno usodo in je bil po mnogih preobratih realiziran šele eno leto pozneje. To pa je že druga zgodba, a nikakor ne brez zveze z našo; ravno ta primer bi nam lahko veliko povedal o tem, kakšne sile so dejansko vplivale na kadrovske politiko, o kateri naj bi odločali predvsem strokovni sklepi formalno avtonomne univerze.²⁴⁸

Sklep

Naposled se lahko navežemo na izhodišče in vprašamo: ali je opisana sprememba v organizacijski shemi literarne zgodovine na ljubljanski univerzi kakorkoli škodila razvoju slovenske literarne vede? Ali je bila z njo dejansko zmanjšana vloga slovenske literarne zgodovine kot ene osrednjih nacionalnih ved? Odgovor je: ne. O tem priča vse poznejše delo Prijatelja in Kidriča, ki je v pretežni večini posvečeno slovenski literaturi; mnogi njuni posegi na druga območja so obogatili nacionalno literarno zgodovino s primerjalnimi vidiki. Razvijala sta temeljno zamisel stroke, ki je bila povsem na ravni evropske literarne vede iz časa njunega osebnega znanstvenega formiranja in v kateri je bil nacionalnoideološki impulz vraščen v teoretično utrjen in metodološko preišljen znanstven diskurz; to zamisel sta udejanila v delih, ki so imela za stroko v dokaj dolgem obdobju temeljni pomen in še danes sodijo med njeno klasiko. Njuno delovanje in delo njunih učencev je zapustilo tolikšno sled, da je z vso pravico mogoče govoriti o njuni šoli, ki je obvladovala slovensko literarno vedo do srede stoletja; njen razmah pa je omogočila ravno ustanovitev ljubljanske univerze.

---

²⁴⁸ To zgodbo je mogoče v podrobnostih, četudi le z ene strani, zasledovati po Kidričevih številnih pisemih Ramovšu iz tega časa (obj. v Kidrič 2001). Žal so Ramovševa pisma Kidriču le delno ohranjena, vrh tega so prišla v evidenco pozneje.

Ljubljanska univerza in literarna veda: začetki komparativistike

Primerjalna literarna veda na Slovenskem ponavadi ne uvršča obravnavanja svoje preteklosti med svoje prednostne naloge. Navzlic temu ni mogoče trditi, da bi jo bila docela zanemarjala ali ignorirala. Njenega nastanka in razvoja se dotikajo prispevki piscev iz različnih generacij. Naj omenim samo dva najvidnejša: to so poglavja in odlomki v knjigi Antona Ocvirka *Teorija primerjalne literarne zgodovine* (1936, posebej str. 36–43, 51–52) in razprava Janka Kosa *Teorija in praksa slovenske primerjalne književnosti* (1978, dopolnjeno 1995). Za oba je značilno, da se največ ukvarjata z občimi idejnimi, teoretičnimi in metodološkimi vidiki in da ju iz območja prakse zanima predvsem to, kako je stroka v preteklosti razumela in obravnavala te načelne vidike ter kako jih je aplicirala na raven konkretnih primerjalnih literarnozgodovinskih ali teoretičnih raziskovalnih problemov. Podobno je naravnana večina tistih prispevkov, ki obravnavajo opuse pomembnejših slovenskih komparativistov. Res pa je bilo doslej manj govora o institucionalnih in organizacijskih razsežnostih stroke. Teh se dotikajo malodane samo tisti avtorji, ki se ukvarjajo z zgodovino ljubljanske univerze ali še posebej filozofske fakultete, ker je pač na njej nastalo prvo in skozi več desetletij sploh edino institucionalno oporišče stroke. Zato najdemo podroben pregled teh vidikov v jubilejnih zbornikih ob petdesetletnici ljubljanske univerze in ob sedemdesetletnici filozofske fakultete,²⁴⁹ nekaj zanimivih podatkov pa se skriva že v zborniku ob desetletnici univerze.²⁵⁰

Na kratko povzeto: katedra ali (z izrazom, ki je bil takrat v rabi) stolica za primerjalno književnost na ljubljanski filozofski fakulteti je začela delovati v študijskem letu 1925–26, vendar je bila najprej organizacijsko vključena še v slovanski seminar; v seznamih predavanj so od letnega semestra 1926 naprej pri slavistiki navedena tudi predavanja in seminarji iz primerjalne književnosti; od letnega semestra 1929 so v seznamih ta predavanja ločena od slavističnih in združena pod naslovom »primerjalna književnost«, kar

---

²⁴⁹ Ocvirk 1969. – Kos 1989a.

²⁵⁰ Polec 1929. – Nahtigal 1929. – Med objavami iz 20. let pove o našem vprašanju še največ intervju s Francetom Kidričem: O literarni zgodovini, 1927; tudi v Kidrič, 1978/III (posebej o primerjalni književnosti na str. 293–294).

pove, da je bil ta študijski predmet odtlej organiziran samostojno in ne več v sklopu slovanskega seminarja.

Neposredni povod za uvedbo predavanj iz primerjalne književnosti je bil to, da je ljubljanska filozofska fakulteta s šolskim letom 1925–26 dosledno uveljavila izpitni red za diplomske in doktorske izpite, kakršen je veljal na beograjski univerzi in ki je na filozofski fakulteti predvideval »primerjalno književnost s teorijo književnosti« v več skupinah kot glavni ali kot stranski predmet (A, B ali C). Ker pa v Ljubljani niso mogli takoj najti in zaposliti primerno kvalificiranega komparativista, so za predavanja in vaje začasno skrbeli profesorji drugih filoloških strok. Po dogovoru, sprejetem ob začetku dela stolice,²⁵¹ naj bi bil slavist France Kidrič zadolžen za primerjalno literarno zgodovino, germanist Jakob Kelemina za literarno teorijo,²⁵² slavist Ivan Prijatelj pa za zgodovino kritike.²⁵³ Dejansko je imel posebna predavanja in seminarje za komparativiste ves čas le Kidrič; Prijatelj je z njimi do leta 1935 delal v seminarju in na skupnih preglednih predavanjih o novejših slovanskih literaturah, ki so bila namenjena predvsem slavistom; Kelemina pa je predaval uvod v literarno vedo le v letnem semestru 1926 in imel nekajkrat seminar iz stilistike ali iz tehnike pesniških del (skupaj z germanisti). Komparativistika se je v organizacijskem pogledu začela postavljati na lastne noge šele potem, ko je v študijskem letu 1937–38 prišel na fakulteto Anton Ocvirk. Toda tudi on je bil, podobno kot Kidrič, najprej angažiran na slavistiki, kjer je prevzel del obveznosti za umrlim Ivanom Prijateljem. Ta personalna zveza je trajala vse do študijskega leta 1948–49, ko so po Kidričevi upokojitvi začeli na slavistiko prihajati novi ljudje, Ocvirk pa se je lahko posvetil samo komparativistiki.²⁵⁴

Vse to so znane stvari. Dosti manj pa je znanega o usodi primerjalne književnosti v času ustanavljanja ljubljanske univerze in v prvih letih njenega delovanja, oziroma o njenih organizacijskih, kadrovskih in konceptualnih vidikih, saj se, kot kaže, ni še nihče podrobneje ukvarjal s tem.

²⁵¹ Prim. France Kidrič, kurz »Uvod v komparativno književnost«; rokopis predavanj v Kidričevi zapuščini na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU.

²⁵² V zvezi s tem je Kelemina v 20. letih objavil nekaj literarnoteoretičnih člankov in knjigo *Literarna veda*, 1927.

²⁵³ Prim. njegova skripta *Uvod v zgodovino kritike*, 1928; delna objava v *Prijatelj* 1952–53/1, str. 33–84.

²⁵⁴ Prim. sezname predavanj na ljubljanski univerzi.

Pobudniki in voditelji priprav za ustanovitev univerze so opravili obsežno in zahtevno delo v kratkem času takoj po razpadu Avstro-Ogrske, nekako od konca novembra 1918 do začetka julija 1919.²⁵⁵ Takrat je vlada v Beogradu sprejela predlog zakona o ustanovitvi ljubljanske univerze in ga predala v parlamentarni postopek, ki je bil končan nenavadno hitro: zakon je bil sprejet še v juliju, a zaradi vladne krize razglašen kak mesec dni pozneje. Prvi profesorji so bili imenovani na koncu avgusta, v septembru sta se konstituirala glavna univerzitetna organa – svet in uprava, 3. decembra pa so se že začela predavanja.

Ta naglica pove, da so ustanovitelji univerze učinkovito premagovali raznovrstne praktične, administrativne in politične ovire. Med drugim so se v sporazumu s pristojnim ministrstvom odločili skrajšati statutarno razpravo s tem, da so za začetek prevzeli celotno pravno in organizacijsko ureditev beograjske univerze. To je bilo izrecno določeno tudi v ustanovnem zakonu.

V praksi pa je bilo poleg predpisanega beograjskega vzorca, ki je bil oblikovan pretežno po modelu francoskih univerz, vendarle treba upoštevati še nekaj okoliščin. Večina članov vseučiliške komisije in večina poznejše prve generacije ljubljanskih profesorjev je študirala na avstrijskih univerzah, mnogi med njimi so že predavali na njih ali se na to pripravljali, zato so podrobno poznali njihov ustroj in prevzemali iz njega tisto, kar se jim je zdelo najbolj ustrezno tukajšnjim posebnim razmeram in potrebam. Upoštevati so morali drugačne znanstveno-strokovne in predvsem kulturnopolitične prioritete, omejene kadrovske in finančne možnosti, pa tudi potrebo, da bi kar se da olajšali nadaljevanje študija vsem tistim, ki so začeli študirati pred ali med svetovno vojno še na avstrijskih univerzah. Vse to je pri marsikateri podrobnosti vplivalo na načrtovanje ljubljanske univerze in na njeno dejansko oblikovanje v prvih letih; splet teh okoliščin je določal tudi usodo filozofske fakultete in v njenem sklopu odredjal mesto primerjalni književnosti.

France Kidrič je l. 1927 v intervjuju za *Ljubljanski zvon* med drugim povedal: »Stolico za komparativno književnost so imeli v Ljubljani že takrat v evidenci, ko so iskali prvih učnih moči, a ni bilo mogoče dobiti strokovnjaka.«²⁵⁶

Potrdilo te njegove izjave najdemo v osnovnem načrtu filozofske fakultete, ki ga je tako kot osnovne načrte drugih fakultet sprejela vseučiliška komisija

²⁵⁵ Prim. prejšnje poglavje, zgoraj str. 117 sl.

²⁵⁶ Kidrič 1927a; tudi v Kidrič 1978/III, str. 293.

že v marcu 1919.²⁵⁷ Tam so navedene vse stroke in stolice, ki so potrebne za smotrni začetek delovanja fakultete. Ker so bile v filozofsko fakulteto takrat in še dolgo za tem vključene tudi naravoslovne in matematične vede, je bilo zanje predvidenih 10 stolic, 23 pa za humanistične. Med njimi naj bi bile daleč najmočnejše zasedene t. i. nacionalne vede: za zgodovino z vključenimi pomožnimi vedami in arheologijo je v načrtu določenih 5 stolic, za slovansko filologijo 4 redne (2 filološko-jezikoslovni, 2 literarno-zgodovinski) in še ena nesistemska, s takratno kulturnopolitično situacijo motivirana profesura »ad personam« za srbskohrvaški jezik in literaturo. Klasični filologiji sta namenjeni dve stolici, romanski in germanski filologiji pa samo po ena, kot je razvidno iz konteksta, pretežno jezikoslovna. Sklepati je mogoče, da so bili načrtovalci tukaj nekoliko bolj zadržani tudi zaradi kadrovskih zadreg, ki so se res kazale v delovanju teh dveh strok še nekaj nadaljnjih let, pri romanistiki dosti bolj kot pri germanistiki. Toda na to omejitev se v osnovnem načrtu fakultete navezuje zanimivo nadaljevanje: »Namesto slovstvene zgodovine romanskih in germanskih narodov se za začetek predlaga z ozirom na zelo razširjeno zanimanje za slovstveno zgodovino in srednješolske pedagoške svrhe nujno potrebna stolica za splošno slovstvo in slovstveno teorijo.«²⁵⁸ To je prva zasnova bodoče stolice za primerjalno književnost. Njena vključitev v osnovni načrt fakultete izpričuje jasno zavest načrtovalcev o tem, da se literarna veda kot celota ne ujema z literarnozgodovinskim območjem nobene nacionalne filologije niti ne s seštevkom posameznih nacionalnih literarnih zgodovin in da je niti za študijske namene ni mogoče zasilno »pokriti« z ločeno obravnavo literatur na območjih nacionalnih filologij.

Kdo je bil avtor te zasnove?

Priprave na ustanovitev univerze je vodila vseučiliška komisija, ki so jo sestavljali predstavniki strokovnih društev, slovenske narodne (oz. pozneje deželne) vlade in vsi slovenski univerzitetni profesorji (seveda so dejansko mogli sodelovati v njej predvsem tisti, ki so bili takrat dosegljivi v Ljubljani). Sestavljanje osnovnih načrtov fakultet je bilo zaupano posebnim delovnim skupinam, t. i. subkomisijam. V subkomisijo za filozofsko fakulteto so bili imenovani biolog Pavel Grošelj, matematik Josip Plemelj in psiholog Mihajlo Rostohar, sodelovala pa sta tudi slavista Rajko Nahtigal, takrat

²⁵⁷ Osnovni načrti fakultet. I. Filozofska fakulteta, v: Polec 1929, str. 210–212.

²⁵⁸ Polec 1929, str. 210.

redni profesor na univerzi v Gradcu, in Fran Ramovš, takrat privatni docent na isti univerzi in tajnik vseučiliške komisije. Ramovš in Nahtigal sta imela odločilno besedo pri urejanju slovanske in drugih filologij, zato lahko dokaj zanesljivo sklepamo, da je tudi predlog o »splošnem slovstvu« njuno delo. Ne Prijatelj ne Kidrič pri tem nista mogla kaj dosti sodelovati, ker sta bila takrat zaposlena še v dvorni knjižnici na Dunaju; občasno sta posegala le v debato o urejanju slavistike. Temu področju sta prispevala svoja mnenja in nasvete tudi nestor mednarodne slavistike, upokojeni dunajski profesor Vatroslav Jagić, in zelo aktivni in vplivni, a ravno v teh letih fizično oddaljeni profesor na leipziški univerzi Matija Murko. O tem, ali je kdo izmed njih morda dal tudi kako sugestijo za ureditev primerjalne književnosti oziroma literarne teorije, v ohranjenih dokumentarnih in korespondenčnih virih doslej ni bilo mogoče najti nobene sledi. Vsekakor pa sta vsaj Prijatelj in Kidrič v celoti sprejela zamisel iz osnovnega načrta filozofske fakultete, o čemer priča njuno poznejše ravnanje.

Ena med ugodnimi okoliščinami, ki so olajšale in pospešile ustanovitev ljubljanske univerze, je bila ta, da je bilo za večino predvidenih strok mogoče takoj ali v doglednem času pridobiti kvalificirane slovenske strokovnjake. Načrti fakultet torej niso nastajali samo na papirju, ampak so se opirali na solidno kadrovsko zaledje. Tako se je tudi subkomisija za filozofsko fakulteto lahko pohvalila, da bi bilo mogoče skoraj za vse predvidene predmete že takoj dobiti primerne učitelje, »(...) in sicer zopet skoro vse v okviru slovenskega in srbohrvatskega naroda. Edinole za klasično filologijo, za obče slovstvo in splošno slovansko zgodovino so za sedaj v evidenci tujci (...).«²⁵⁹

Seveda že iz čisto praktičnih, organizacijsko-tehničnih razlogov ni bilo mogoče postaviti univerze na noge v vsem načrtovanem obsegu naenkrat, zato so za vsako fakulteto najprej imenovali samo nekaj profesorjev, ki so potem skrbeli za organizacijske priprave, za začetek predavanj in za nadaljnje kadrovske izpopolnjevanje. Filozofska fakulteta je dobila štiri take profesorje-matičarje: to so bili slavisti Nahtigal, Ramovš in Prijatelj ter matematik Plemelj. Ti so takoj po konstituiranju univerzitetnih organov začeli predlagati kandidate za še nezasedene stolice; tudi iz tega, kako hitro so prihajali predlogi v obravnavo že v prvem študijskem letu 1919–20, je razvidno, da so bili v veliki meri pripravljene vnaprej.

²⁵⁹ Polec 1929, str. 211.

Med gradivom vseučiliške komisije je ohranjen rokopisni izvod osnovnega načrta filozofske fakultete iz marca 1919, kjer so v tabeli stolic navedena tudi imena mnogih predvidenih kandidatov.²⁶⁰ Njihov spisek še ni popoln; med drugim je razvidno, da takrat še niso bile rešene vse dileme o opredelitvi delokrogov in o zasedbi literarnozgodovinskih stolic na slavistiki, zato sta mesti, kamor bi po poznejši vednosti sodila Prijatelj in Kidrič, v tem načrtu še prazni. Pač pa je pri stolici za splošno slovstvo že zapisano ime kandidata: »Dr. Otmar Schissel-Fleschenberg, priv. docent na vseučil. v Innsbrucku«.

Kaj se je pozneje dogajalo s tem predlogom, je mogoče spremljati po zapisnikih univerzitetnega sveta: »Dekan filozofske fakultete [Nahtigal] predloži predlog za imenovanje priv. doc. dr. Otmarja Schissla za rednega profesorja za splošno literarno zgodovino s posebnim ozirom na poetiko in retoriko. Pomisleke vzbudi dejstvo, da je predlagani rodomec. Kljub utemeljevanju od strani prof. Nahtigala in Ramovša se na predlog prof. Šerka z večino glasov odgodi rešitev tega predloga na kasnejši čas.«²⁶¹ Res je fakulteta v naslednjem semestru znova predlagala kandidata, le da tokrat za nižji naziv: »Prof. Nahtigal predlaga nato, da se imenuje za izrednega profesorja splošne literarne zgodovine s posebnim ozirom na literarno teorijo, poetiko in retoriko dr. Otmar Schissel, priv. doc. na graški univerzi. Po utemeljevanju je bil predlog sprejet z 12 glasovi, 1 proti, 3 niso glasovali, 1 član je bil odsoten.«²⁶² Nato je bil predlog odposlan višji instanci, ki se je odločila do začetka prihodnjega študijskega leta: »Predlogov Burian in Schissel ministrstvo ni sprejelo, ker imenovana ne znata našega jezika.«²⁶³ Dekanu filozofske fakultete (takrat je bil to Prijatelj) je preostalo le še to, da je univerzitetnemu svetu poročal o kandidatovem odgovoru na sporočilo o zavrnitvi.

Ob teh skupih uradnih zapiskih si je mogoče postaviti nekaj vprašanj: o kandidatovem strokovnem profilu; o dejstvu, da je bil po narodnosti in državljanstvu tujec; o kriterijih izbire in razlogih zavrnitve; navsezadnje pa tudi tisto, ki je z večdesetletne razdalje bržkone najzanimivejše, o koncepciji predmeta oz. stroke, ki se skriva za tem personalnim predlogom.

* * *

²⁶⁰ Arhiv Slovenije, škatla Vseučiliška komisija, ovitek IV. Modroslovna, str. 653. – V poznejši objavi tega dokumenta so imena predvidenih kandidatov izpuščena; prim. Polec 1929, str. 212.

²⁶¹ Zapisnik seje univerzitetnega sveta 29. 12. 1919. Arhiv Univerze v Ljubljani, zvezek Zapisniki seje Univerzitetnega sveta od leta 1919 do junija 1922, str. 69.

²⁶² Zapisnik seje 5. 5. 1920. Prav tam, str. 96.

²⁶³ Zapisnik seje 14. 10. 1920. Prav tam, str. 105.

Kakšen je bil odnos nastajajoče ljubljanske univerze do profesorskih kandidatov iz tujine?

Njeni ustanovitelji so pri pridobivanju novih sodelavcev iskali ravnovesje med težnjo, čimprej zasesti čimveč predvidenih mest, in nasprotno težnjo, poiskati res najboljše, upoštevati predvsem njihove formalne in neformalne strokovne kvalifikacije in se v prid višji kvaliteti univerze raje odpovedati hitrejši rasti. Seveda so si prizadevali pritegniti k sodelovanju najprej slovenske strokovnjake; če teh ni bilo, so vabili hrvaške ali srbske; le v tistih redkih primerih, kadar ni bilo mogoče najti ne enih ne drugih, so upoštevali tujce. Iskali so jih večinoma v avstrijskem delu nekdanjega habsburškega cesarstva, ki so ga pač najbolje poznali, in se pri tem najraje ozirali po Čehih. Poleg teh je prihajala v poštev še ena skupina od drugod: to so bili ruski strokovnjaki, ki so po oktobrski revoluciji emigrirali in se v znatnem številu zatekali tudi v nove slovanske države. Že pri čeških in ruskih kandidatih, ki jim je bilo tukajšnje okolje s kulturnopolitičnega oziroma nacionalnega vidika pretežno naklonjeno, se je kazalo običajno nasprotje med željo po priznavanju prednosti slovenskim in upoštevanjem boljših kvalifikacij pri tujih kandidatih. Tako je npr. odsek za klasično filologijo strokovnega društva srednješolskih profesorjev protestiral proti iskanju docentov za klasično filologijo na Češkem in predlagal kandidate izmed svojih članov, namreč Ivana Arnejca in Josipa Tominška.²⁶⁴ Dosti hujši je bil odpor proti morebitnim, sicer zelo redkim nemškimi ali nemškutarskim kandidatom; tako npr. niso povabili na ljubljansko univerzo takratnega najboljšega teoretičnega in praktičnega poznavalca arheologije na Slovenskem, Walterja Schmida, ki je prej delal v kranjskem deželnem muzeju, po odhodu iz Ljubljane v Gradec (1911) pa je docela prešel v nemški jezikovno-kulturni krog in občasno zagovarjal nemškonacionalistična stališča, četudi je ob tem ohranil korektne strokovne stike s slovenskimi kolegi.²⁶⁵ Ta odpor je lažje razumljiv glede na takratne širše državno-politične razmere. Po razpadu Avstro-Ogrske so si novi režimi povsod prizadevali zagotoviti lojalnost državnega aparata in so zato »čistili« upravo in javne službe po nacionalno-političnih kriterijih; še najmanj so pri tem posegali na univerze, vendar se tudi te niso izognile nacionalni homogenizaciji. To je prizadevalo tako avstrijske Nemce in nekdanje avstroogrske neslovensko ali nemčursko uradništvo na Slovenskem kakor

²⁶⁴ Arhiv Slovenije, Vseučiliška komisija, zapisnika 11. seje 22. 3. in 12. seje 29. 3. 1919.

²⁶⁵ Zapisnik 12. seje Vseučiliške komisije 29. 3. 1919. – Gl. tudi geslo Schmid (Šmid), Valter, *Slovenski biografski leksikon* III, 9. zv., 1960, str. 222–223.

seveda tudi Slovence, ki so po razpadu monarhije začasno še ostajali v avstrijskih službah. Odnosi med drugimi državami-naslednicami in Nemško Avstrijo nasploh niso bili dobri; Kraljevina SHS pa je bila takrat z njo še posebej v sporu zaradi vprašanja severne meje, ki so ga pred koroškim plebiscitom poskušali rešiti tudi z vojaškimi spopadi.

Spričo takšnih razmer bi se utegnilo zdeti vsaj malo nenavadno, da so se za profesorskega kandidata, ki je bil po rodu avstrijski Nmec, zavzemali predstavniki ene osrednjih nacionalnih ved – slovenistike oziroma slavistike. Očitno so imeli toliko smisla za potrebe univerzitetnega pouka in znanstvenega dela ter premogli tolikšno mero tolerance, da so lahko presojali človeka po njegovih individualnih dosežkih in zmožnostih, ne pa pavšalno, po njegovi skupinski, se pravi narodni pripadnosti.

Kdo je bil torej človek, ki si ga je naša filozofska fakulteta izbrala za prvega profesorja »splošnega slovstva in slovstvene teorije«?

Otmар Schissel von Fleschenberg se v pregledih zgodovine primerjalne književnosti in literarne teorije ne pojavlja, znan pa je kot klasični filolog, retorik in bizantinist.²⁶⁶ Rojen je bil 1884 v Dolnji Avstriji; 1903–07 je študiral filozofijo, klasično in nemško filologijo, najprej eno leto na Dunaju, potem v Gradcu, kjer je 1907 zaključil študij z doktoratom. L. 1911 se je na univerzi v Innsbrucku habilitiral za nemški jezik in književnost in postal tam privatni docent; 1918 mu je bil učni nalog oz. dovoljenje za predavanja (*venia legendi*) spremenjen v občo literarno vedo; 1919 je postal privatni docent na univerzi v Gradcu in odslej ostal na njej; 1921 mu je bila *venia legendi* spet preoblikovana v poznoantično in bizantinsko filologijo; 1923 je postal izredni profesor za to področje; 1937 je dobil častni doktorat atenske univerze; umrl je 1943. Objavil je številne razprave in nekaj knjig o raznovrstnih temah z območja poznoantične, zgodnjekrščanske in bizantinske književnosti, tudi o zgodovinskih in filozofskih, celo o posameznih ožjih vprašanjih iz materialne kulture; njegova osrednja raziskovalna območja pa so bila poznoantična retorika, grški roman in duhovna zgodovina poznega starega veka.

Po teh podatkih sodeč je bil specialist za ne preširoko zamejeno zgodovinsko obdobje; po mnenju enega najboljših slovenskih poznavalcev pozne antike

²⁶⁶ Gl. *Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950*, 47. Lieferung, Wien 1991, str. 164–165.

velja na tem področju za solidnega strokovnjaka.²⁶⁷ Kaj bi ga bilo moglo torej kvalificirati za profesorja »splošnega slovstva« ali »splošne literarne zgodovine s posebnim ozirom na literarno teorijo, poetiko in retoriko« na ljubljanski univerzi? Ker ne poznamo utemeljitve predloga, je mogoče o tem postaviti le nekaj bolj ali manj zanesljivih sklepov in domnev.

Najprej ne kaže prezreti okoliščine, da so bili predlagatelji po vsej verjetnosti dobro poučeni o kandidatu na podlagi podrobnih informacij iz zanesljivih virov. Za to je bilo dovolj priložnosti na graški univerzi, kjer je bil Nahtigal profesor od l. 1913, Ramovš pa je v letih 1911–14 tam študiral in se zatem med vojno od daleč pripravljaj na tamkajšnjo habilitacijo, ki jo je opravil na začetku leta 1918. Schissel je sicer od l. 1911 deloval v Innsbrucku in se potem tudi preselil tja, vendar je še naprej gojil redne stike z nekdanjimi profesorji, kolegi in sodelavci, med katerimi so bili tudi Slovenci. Še v času študija se je zblížal z dve leti starejšim Jakobom Kelemino, poznejšim profesorjem germanistike na ljubljanski univerzi, in z eno leto mlajšim Jožom Glonarjem. Ta je študiral slavistiko in klasično filologijo, se zaposlil v graški univerzitetni knjižnici in se nekaj časa resno pripravljaj na univerzitetno kariero, takoj po razpadu Avstro-Ogrske pa je izgubil službo v Gradcu in prišel v ljubljansko študijsko knjižnico; ob bibliotekarskem poklicu se je udeleževal tudi kot leksikograf, urednik, prevajalec, kritik in publicist. Schissel in Glonar sta se skupaj lotevala nekaterih strokovnih zadev: l. 1912 sta začela izdajati zbirko razprav *Rhetorische Forschungen* pri znani založbi Niemeyer v Halleju.²⁶⁸ Poleg tega pa ju je družilo pravo prijateljstvo, ki ga izpričujejo številna Schisslova pisma Glonarju iz let 1913–18.²⁶⁹ Tako je mogel biti Glonar v slovenskem okolju najboljši informator o Schisslu, ker ni podrobno poznal le njegovih objav in predavateljskega dela, temveč tudi njegove strokovne namere in načrte, ideološko-politične nazore in osebnostne kvalitete. Izpričano je, da je bil on tisti, ki je v letih 1919–20 Schissla sproti obveščal o poteku njegove zadeve v Ljubljani. Vendar pa je bil Schissel v času svoje

²⁶⁷ Za to oceno, izrečeno v novembru 1998, se zahvaljujem prof. dr. Rajku Bratožu.

²⁶⁸ Pri zbirki je imel Schissel glavno vlogo kot avtor in urednik, medtem ko je Glonar večinoma skrbel za bibliografske in druge podatkovne dopolnitve. Očitno sta imela težave z iskanjem sodelavcev, saj sta po dostopnih podatkih izšli v zbirki samo dve Schisslovi razpravi. Tretjo je pripravljaj med vojno, ko je tudi nameravaj zbirko preoblikovati v revijo, da bi razširil krog možnih prispevkov; vendar se je zbirka zaradi materialne stiske ustavila. Podobna usoda je med vojno doletela večji del znanstvenega tiska v Nemčiji, mdr. tudi Murkovo zbirko *Slavica* pri založbi Winter v Heidelbergu.

²⁶⁹ Glonarjeva zapuščina v ljubljanski NUK, rokopisni oddelek, Ms 1377.

kandidature za ljubljansko univerzo v neposrednih pisemskih stikih tudi s tajnikom vseučiliške komisije Franom Ramovšem, s katerim sta bila bližnja znanca očitno še izza Ramovševega študija v Gradcu.²⁷⁰

V tem času je imel Schissel za sabo dobrih deset let znanstvenega dela. Do začetka vojne je veliko objavljaj, pozneje zaradi neugodnih splošnih in osebnih razmer dosti manj, četudi je iz zdravstvenih razlogov prebil v vojaški službi le krajši čas. Več njegovih zgodnjih objav sodi na območje starogrške književnosti; obravnavajo npr. pripovednotehnična in kompozicijska vprašanja grškega romana in novele; toda med njimi sta tudi razpravi o epitetu v ljubezenski liriki 12. stoletja in o novelistični kompoziciji v Hoffmanovih *Hudičevih napojih* ter še vrsta prispevkov o manj znanih avstrijskih in nemških literatih napoleonske in predmarčne dobe. Zdi se, da Schisslove dotedanje objave še niso nedvoumno napovedovale poznejše ožje specializacije, temveč bi jim bil prav tako lahko sledil raziskovalni in publicistični razmah na veliko širšem časovnem in tematsko-problemskem območju.

Vendar je to samo površen zunanji vtis. Veliko razločnejši pogled na Schisslovo delo, teoretična in metodološka prepričanja, znanstvena in svetovnonazorska stališča, pa tudi osebnostno formacijo se nam odpre v njegovi korespondenci z Glonarjem. Pri tem se pokaže, da je Schissel zelo dolgo časa, predvsem pa v letih svetovne vojne, tičal v situaciji, ki je z več plati kazala simptome resne krize.

Ena izmed njenih pojavnih oblik je ta, da je zelo zgodaj, vsaj že ob habilitaciji l. 1911, ugotovil, da si je izbral napačno stroko: dasiravno ga je vleklo k poznoantični filologiji, se je odločil za germanistiko. Ker pa to ni bila samo banalna naključna zmota, ki bi jo mogel na hitro in brez večjih težav popraviti, je ostajal še leta dolgo eksistenčno odvisen od germanistike; zato je njegov odpor do nje čedalje bolj preraščal v sovražstvo. Tako je npr. govoril o svoji »zgrešeni znanstveni predpreteklosti« in o »zakleti stroki, ki mu je uničila vso poklicno kariero«;²⁷¹ ko se je je otrešel, je ugotavljal, da se je to zgodilo le »z največjimi žrtvami za mojo poklicno pot«.²⁷²

²⁷⁰ Ohranjeno je samo eno Schisslovo pismo Ramovšu, datirano Graz, 16. 3. 1919, v Ramovševi zapuščini, biblioteka SAZU, R 46/III–163.

²⁷¹ Pismo Glonarju 6. 3. 1916.

²⁷² Pismo Ramovšu 16. 3. 1919.

Enega od virov za tolikšen odpor je Schissel odkril v svoji mladosti. Kot otroka so ga namreč vzgajali na domu strica Alfreda Jarischa, univerzitetnega profesorja medicine v Gradcu, ki je prej veliko potoval po Evropi in je bil kozmopolitsko ali celo frankofilsko usmerjen. V tem družinskem okolju se je mladi Schissel prej naučil pisati francosko kakor nemško in je prej prebiral Molièra kakor Goetheja in Schillerja. Takšna vzgoja je odločilno pripomogla k temu, da je bil že zgodaj široko razgledan po klasičnih in novejših evropskih literaturah, pa tudi, da je postal prepričan privrženec racionalističnih in liberalnih nazorov, medtem ko mu je bil nacionalni historicizem romantičnega izvora tuj. Ker pa je ta določal prevladujočo idejno-nazorsko usmeritev germanistike, je Schissel našel v tem globlji razlog za svoj odpor do te stroke in njenih temeljnih koncepcij, čemur je v korespondenci dajal duška z izrazi, kot npr. o »preživetem« ali celo o »bedastem historicizmu, s katerim sta Herder in romantika zares okužila svet« in ki ravno v germanistiki »slavi svoje najbolj razuzdane orgije«. ²⁷³

Ob študiju klasične filologije se mu je razvil interes za pomen in vpliv antične tradicije v poznejših evropskih literaturah, pa tudi v literarni vedi in kritiki. Ob pojmovno-terminološkem aparatu poetike in retorike ter z njim povezanih problemskih perspektivah, prevzetih iz antike in gojenih v sklopu njenega kompleksnega izročila, je začutil možnost za utemeljitev obče literarne zgodovine, ki bi se bistveno razlikovala od takrat prevladujočega tipa, vzpostavljenega v romantiki in oprtega na nosilni kategoriji genialnega individualnega ustvarjalca in narodnega duha. Literarna zgodovina v znamenju takšnega historizma namreč po njegovem prepričanju ni zmožna odkriti dejanskih osnov poteka literarnih pojavov v času in njihovih medsebojnih razmerij v internacionalnem družbenem prostoru. Ugovarjal je preveličevanju pojma nacionalna literatura in absolutiziranju z njim usklajene sheme nacionalne literarne zgodovine; po njegovem je še zlasti zgrešeno, če se to dvoje iz dobe, ko je nastalo in bilo kolikor toliko zgodovinsko upravičeno, projicira nazaj v evropsko literarno in kulturno preteklost. Za obravnavanje starejših dob in t. i. manjših literatur je od kategorije nacionalna literatura veliko bolj primerna kategorija provincialna literatura, seveda v opisnem in vrednostno strogo nevtralnem, nikakor ne slabšalnem pomenu besede. Literaturo je želel Schissel obravnavati kot občečloveško umetnost, ne kot emanacijo tega ali onega narodnega duha. Pri tem se je odmikal od historizma, kakor mdr. kaže tole njegovo razmišljanje:

²⁷³ Pismi Glonarju 27. 3. in 10. 4. 1916.

(...) umetnost ni zgodovinsko pogojena, (...) umetnostni zakoni in umetnostne forme veljajo tako dolgo in radostijo ljudi tako dolgo, dokler sploh obstajajo ljudje, dasiravno se seveda najdejo različna pota, različne vrste lepote in umetnosti in dasiravno lahko kak razred ali kaka človeška skupnost zaradi umetno povzročene konca ali naravne izroditve izgubi razumevanje za nekatere vrste umetnosti, tako kot so danes izgubili Nemci razumevanje za formalno umetnost, do katere so jim pravzaprav zaprli dostop Herder in romantiki.²⁷⁴

Najprimernejše orodje za raziskovanje tako pojmovane literature pa mu je bil iz antike prevzeti in v njeni poznejši tradiciji ohranjeni, sistematizirani in izpopolnjeni pojmovno-terminološki aparat retorike in poetike.

Teoretične skice za drugačno zasnovo literarne in kulturne zgodovine se pri Schisslu prevešajo v svetovnonazorsko in politično argumentacijo. Historizmu romantičnega izvora in nanj navezanemu tipu nacionalne literarne zgodovine je namreč nasprotoval zaradi tega, ker se prelivata v temelje sodobnih nacionalizmov in prispevata k razširjanju kulturnega, jezikovnega in naposled tudi političnega pangermanizma, panromanizma in panslavizma, ki se ne morejo izogniti medsebojnim spopadom. Schissel je torej zavračal razmah nacionalizmov pri velikih državnih narodih; ker je od blizu spoznaval predvsem nemškega in imel že v Gradcu hude težave z njegovimi privrženci, je pogosto s krepkimi izrazi izrekal kritike na njegov rovaš. Tako je mdr. spominjal na svoje konflikte z »nemško nacionalnimi teroristi«, nekdanjimi člani burševskih študentskih društev, ki so se pozneje zbirali okrog časopisa *Tagespost*; drugje je govoril o tem, kako težko je shajal s svojim »kozmpolitskim načinom mišljenja v vašem šovinističnem mestu«;²⁷⁵ in še Ramovša je spominjal na »skurilno obravnavo, ki je je bil deležen tukaj« (tj. v Gradcu), in na to, »kako bornirano in podlo so se mi postavljali nasproti prusko orientirani učeni krogi«.²⁷⁶ Po drugi strani mu je bilo tuje tudi absolutiziranje konfesionalne nazorske opredelitve, torej klerikalizem, na katerega je naletel zlasti na Tirolskem. Navzlic kritičnemu odnosu do nacionalizmov pa je imel dosti smisla za razvojne težnje in potrebe malih, državno nesamostojnih narodov, še zlasti na jezikovnem, kulturnem in znanstvenem področju; po njegovem bi bil za Avstrijo edini izhod nacionalna razmejitev in uvedba nacionalnih avtonomij. Schissel je očitno sodil med tiste intelek-

²⁷⁴ Pismo Glonarju 13. 11. 1916.

²⁷⁵ Pismo Glonarju 27. 3. 1916. – Prim., kaj o nemških nacionalistih v Gradcu in še posebej na tamkajšnji univerzi piše Matija Murko v svojih *Spominih* (Murko 1951, str. 137–138).

²⁷⁶ Pismo Ramovšu 16. 3. 1919.

tualce, ki so Avstro-Ogrsko cenili predvsem ali samo po tem, ker in kolikor je zagotavljala razmeroma urejen in toleranten večnacionalni in večkulturni prostor, v katerem so se lahko razvijale, srečevale in oplajale različne kulturne, umetnostne in duhovne težnje. Ker pa je ta odprti prostor relativne strpnosti že pred vojno in še zlasti med njo ob razmahu nemško-avstrijskega in velikonemškega nacionalizma in ob odporu drugih, temu nasprotnih nacionalizmov nezadržno propadal, se je počutil Schissel v tem okolju čedalje bolj tujega, osamljenega in izločenega. Tako npr. piše, da mu manjka povezave s svojim narodom, da občuti ljudi, katerih jezik po naključju govori, kot ošabne in omejene nasilnike, ki jim mora biti tuj in sovražen.²⁷⁷

Pri človeku s takšnim prepričanjem in s takšno intelektualno držo je lažje razumeti, da je bil s svojim ožjim akademskim, pa tudi s širšim kulturnim in nacionalnim okoljem v nenehnem sporu. Ker je odklanjal prevladujočo idejno in teoretično usmeritev stroke, v kateri je bil zaposlen, in ker jo je želel brž ko mogoče zamenjati, je v univerzitetni karieri kar naprej zadeval na hude ovire; podpirali so ga le nekateri klasični filologi. Del njegovih težav je bil pretežno administrativno-organizacijske narave. Prošnje za spremembo habilitacijskega področja so mu dolgo časa odklanjali; šele čez leta je dosegel preusmeritev, najprej iz nemške filologije v občo literarno vedo (Innsbruck 1918), iz te v poetiko in retoriko (Gradec 1919), in to zaradi tega, ker avstrijske univerzitetne oblasti še niso priznavale poznoantične filologije ali zgodovine za veljavno habilitacijsko področje.²⁷⁸ Drugi vir težav pa je po njegovem prepričanju tičal v negativnih vplivih »klike rajhovsko nemških in nemško nacionalnih profesorjev« ter njihovih številnih somišljenikov. Ko si je l. 1916 na ministrstvu poskušal razjasniti svoj kočljivi položaj, je dobil razločen namig, da velja za sumljivo osebo in je po zaslugi ljudi, ki so ga očrnili, na tako slabem glasu, da v doglednem času ne more pričakovati redne zaposlitve ne na univerzi ne v katerikoli drugi državni službi.²⁷⁹ Tako je bil dolgo časa ujet v negotovem položaju privatnega docenta, ki nima stalne zaposlitve, ampak živi samo od honorarjev za predavanja; zgodilo pa se je tudi to, da so mu za cel semester prepovedali opravljati napovedani kurz.

²⁷⁷ Pismo Glonarju 13. 11. 1916.

²⁷⁸ Pismo Peiskerju 15. 4. 1920; biblioteka SAZU, Ramovševa zapuščina, R 46/IV-17a. – Jan Peisker (1851–1933), češki zgodovinar in slavist, je od 1891 delal v univerzitetni knjižnici v Gradcu, bil 1910–18 njen direktor in hkrati na univerzi predaval socialno in gospodarsko zgodovino, posebej zgodnjo zgodovino Slovanov, 1919–21 pa je bil profesor na praški univerzi (*Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950*, VII, Wien 1978).

²⁷⁹ Pismo Glonarju 13. 11. 1916.

Zato se je nameraval izseliti v tujino in si tam znova osnovati znanstveno eksistenco. Že med vojno je želel oditi v nevtralno Švico, vendar za to ni dobil avstrijskega dovoljenja. Ko je l. 1917 turška vlada pod strokovnim vodstvom nemškega prosvetnega ministrstva reformirala univerzo v Istanbulu (Schissel je seveda pisal 'v Konstantinoplu'), je resno upal, da bo tam lahko postal profesor za staro grško in latinsko književnost.²⁸⁰ Toda ko so se mu proti koncu vojne vendarle odprle možnosti, da bi si uredil eksistenco v okviru univerzitetne germanistike, se jim je zaradi silovitega odpora do nje odpovedal: ni se želel potegovati za stolico v Lvovu in tudi ponudbe, naj pride na univerzo v švicarski Freiburg, ni več sprejel.²⁸¹

Spričo vsega tega laže razumemo, kako da se je Schissel odločil kandidirati za profesuro na novi ljubljanski univerzi, četudi je to pomenilo selitev v tujo, na novo nastalo državo in prilagoditev tujemu jezikovno-kulturnemu okolju. Sicer pa so se prvi spomnili nanj v Ljubljani in mu očitno najprej ponujali germanistiko v kombinaciji z literarno teorijo. Schissel je sporočil, da bi se »rad pridružil razvijajočemu se narodu« (einem aufstrebenden Volke), vendar je bil z ozirom na svoje kočljivo razmerje do germanistike pripravljen sprejeti vabilo pod dvema pogojema: 1. če bi njegov učni nalog zajemal »občo literarno vedo (poetiko in retoriko) in novejšo nemško književnost«, ali obratno, ali pa »novejšo nemško književnost s posebnim ozirom na literarno teorijo«, 2. če bi mu potem, ko bi obvladal slovenščino, bilo mogoče zamenjati področje za »bizantinsko filologijo in zgodovino« ali »bizantinistiko«.²⁸² V nadaljnjih nekaj dneh so se očitno sporazumeli o delokrogu na tak način, kot nam je že znano iz osnovnega načrta filozofske fakultete.

Pri realizaciji tega dogovora pa so nastopile težave. Schisslova zadeva je po prvi obravnavi v univerzitetnem svetu jeseni 1919 zastala. Toda še preden se je spet premaknila, mu je graška filozofska fakulteta molče preklicala veniam docendi, brž ko se je razvedelo, da bo sprejel poziv v Ljubljano, in to samo zato, ker je nameraval oditi v »sovražno tujino«; tako je bil prepričan, da je zgubil celo status privatnega docenta, in je ob negotovosti, kaj bo v Ljubljani, spomladi 1920 pozvedoval, ali bi se morda lahko habilitiral za področje po svoji izbiri v Pragi.²⁸³ Svojevrstna ironija pa je v tem, kaj se mu

²⁸⁰ Pismi Glonarju 21. 7. 1917 in 8. 2. 1918.

²⁸¹ Pismo Ramovšu 16. 3. 1919.

²⁸² Pismo Ramovšu 16. 3. 1919.

²⁸³ Pismo Peiskerju 15. 4. 1920.

je nato zgodilo na naši strani. Prva navedba beograjskega prosvetnega ministrstva, zakaj ne potrdi Schisslove izvolitve na ljubljanski univerzi, je bila očitno pretveza; če bi šlo res le za neznanje jezika, bi bilo treba po tem kriteriju odkloniti še več tujih kandidatov. Dober mesec dni po izvolitvi je namreč rektor ljubljanske univerze na eni naslednjih sej univerzitetnega sveta povedal, »da mu je minister sporočil, da ne bo podpisal dekreta za nobenega izvoljenega profesorja nemške narodnosti«. ²⁸⁴ Zaradi takšnega stališča, ki v takratnih razmerah sicer ni bilo presenetljivo, je bil po nacionalnopolitičnih kriterijih zavrnjen človek, ki je bil prepričan nasprotnik takih kriterijev in je to prepričanje že večkrat potrdil z ravnanjem v svojo lastno škodo.

Epizoda je bila s tem končana in na prvi pogled ni pustila za sabo drugih posledic razen te, da stolice za primerjalno književnost v Ljubljani pač še ni bilo mogoče zasesti. Schissel je ostal v Gradcu in je po nadaljnjih zapletih čez nekaj let vendarle dosegel svoje: njegova ožja specializacija, pozna antika, je bila priznana kot legitimna univerzitetna stroka, on pa je postal profesor za to področje in se ni več ukvarjal s širšo problematiko obče literarne zgodovine ali literarne teorije.

Dejstvo, da je bil Schissel v Ljubljani odklonjen in da za njim niso mogli pridobiti nobenega drugega kandidata od zunaj, je prispevalo k temu, da se je naša primerjalna književnost razvijala v tesni vsebinski in organizacijski zvezi s slavistiko in slovenistiko in da so se njene praktične potrebe (predavanja, vaje, izpiti) reševale provizorično, dokler se ni usposobil domač specialist – Anton Ocvirk, ki mu je zatem uspelo presaditi načelne poglede in metodične postopke francoske komparativistične šole v specifično okolje slovenske literature in kulture in s tem utrditi temelje za samostojnost stroke.

Če se je dovoljeno še nekoliko poigrati s hipotetičnimi sklepi in domnevmi, se lahko vprašamo, kaj bi se bilo zgodilo, ko bi bil Schissel po kakem naključju vendarle prišel na ljubljansko univerzo. Delo v stroki bi bil gotovo zastavil drugače, kot je potem dejansko steklo, saj s sočasno francosko šolo primerjalne književnosti ni imel skoraj nobene stične točke. Njegove koncepcije bi bile bližje obči literarni vedi, kakršna se je uveljavljala v nemškem prostoru, verjetno bi bile še najbolj sorodne njeni stilno- in formalnoanalitični smeri. Te koncepcije bržkone ne bi težile v dosledno ahistoričnost, gotovo pa bi se bistveno razlikovale od pozitivističnega in od duhovnozgo-

²⁸⁴ Mikuž 1969, str. 67.

dovinskega historizma, prežetega s kategorijo nacionalnosti. Pravzaprav je Schissel s poudarjanjem antične retorične in poetične tradicije, dasiravno še bolj v razmišljanjih in načrtih kot v izpeljanih delih, negotovo tipal – mutatis mutandis – približno v tisto smer, v kateri je tri desetletja pozneje v evropskem merilu dosegel odločilen teoretično-metodološki premik Ernst Robert Curtius.

Kljub temu da Schissel ni znal slovensko, mu niti slovenska sodobna nacionalno- in kulturnopolitična situacija niti starejša literarna in kulturna zgodovina nista bili povsem tuji. Predvsem po zaslugi zveze z Glonarjem je za eno in za drugo čutil znaten interes. Tako sta npr. ob začetku vojne obravnavala posledice ukinitve Slovenske matice za naše kulturno življenje in možnosti za njeno ponovno oživitev. Ves čas svoje pisemske zveze pa sta razpravljala o tem, kako bi bilo mogoče zamisli o antični duhovni tradiciji, kristalizirani v načelnih pogledih in pojmovnem aparatu retorike in poetike, smotrno uporabiti tudi pri raziskovanju starejše slovenske književnosti v evropskem kontekstu. Te diskusije se največkrat navezujejo na Glonarjevo takratno raziskovanje baročnih pridig očeta Rogerija²⁸⁵ in na njegove priprave na obsežno, ambiciozno zamišljeno, a nikoli dokončano delo o simboliki in emblematiki v literaturi; pri tem je imel Schissel vlogo strokovno bolj razgledanega pogovornega partnerja ali celo neformalnega mentorja. In če je Glonar apliciral spodbude iz teh debat na svoj razmeroma ozko zamejeni, konkretni problem, jih je Schissel razvijal v obče, dasiravno komaj nakazane ali skicirane načelne programske osnutke. Vendar lahko z veliko verjetnostjo sklepamo, da tako zastavljena »obča literarna zgodovina« v takratnem slovenskem prostoru ne bi mogla doseči večjega odmeva; v naših humanističnih vedah je pač prevladoval narodno prebudni in narodno potrjevalni historizem, ki se je v nekaterih drugih okoljih takrat že preživel, pri nas pa še zdaleč ni opravil svoje znanstvenorazvojne in kulturnozgodovinske funkcije, saj se je lahko docela razmahnil šele po ustanovitvi ljubljanske univerze.

---

²⁸⁵ Glonar je 1916 objavil razpravo Med reformacijo in romantiko, ki ima zanimiv podnaslov Kos literarnozgodovinskega programa.

Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino

Časopis (ČJKZ, I–VIII, 1918–1931) je bil prva slovenska specializirana znanstvena revija. Njegov nastanek izpričuje, da so v njem zastopane vede že dosegle razmeroma visoko razvojno stopnjo in začutile potrebo po samostojnem glasilu, v katerem bi lahko predstavljale svoje raziskovalno delo, izrekale svoja dognanja ter si oblikovale nadaljnje razvojne težnje.

Humanistične vede na Slovenskem so bile na začetku 20. stoletja še daleč od tega, da bi lahko veljale za razvite znanstvene stroke, vendar so hitro napredovale. Ob tem ko je naraščalo število univerzitetno šolanih strokovnjakov in so se širila področja njihovega delovanja, se je izčiščevala tudi zavest o naravi in namenu teh dejavnosti. V središče so si postavile raziskovanje slovenskega materialnega in duhovnega sveta ter s tem povezano spodbujanje narodne zavesti. Da bi lahko uspešno opravljale nacionalnoideološko funkcijo, so si prizadevale pridobiti znanstveno legitimnost in si v ta namen utrjevale teoretično-metodološki ustroj po zgledu takratnih, v širšem evropskem prostoru prevladujočih usmeritev znanosti.

Pri tem jih je zajel proces čedalje podrobnejše diferenciacije in specializacije. Proti koncu 19. stoletja so se iz skupnih okvirov germanistike, romanistike in nekoliko pozneje še slavistike osamosvajale posamezne nacionalne filologije; podobno se je iz občega, državno-dinastičnega in pokrajinskega zgodovinopisja oblikovala nacionalna zgodovina. Generacija znanstvenikov, ki je v prvem in drugem desetletju 20. stoletja prevzela vodilno vlogo v slovenski slavistiki, je zavzeto sodelovala pri tem. Drugače od starejših Karla Štreklja in Matija Murka so se Ivan Prijatelj, France Kidrič, Ivan Grafenauer, Avgust Žigon, Fran Ramovš, Anton Breznik načelno in v praksi opredeljevali za sloveniste, dasiravno so kdaj pa kdaj še posegali na druga področja; le Nahtigal je ostal slavist širokega profila. Mimo tega se je evropska slavistika, podobno kot pred njo druge novofilološke vede, začela deliti na jezikoslovje, literarno zgodovino in narodopisje. Ta delitev se je uveljavljala tudi v slovenistiki: Nahtigal, Ramovš in Breznik so se usmerili v jezikoslovje, Prijatelj, Kidrič in Žigon v literarno vedo, le Grafenauer je deloval na več poljih.

Ne glede na tolikšne spremembe v načelni orientaciji, na izpopolnjevanje metodologije in na prepričljive znanstvene ter strokovne dosežke je bil ma-

terialni in socialni položaj naših humanističnih ved še daleč od zadovoljivega. Vezane so bile predvsem na šolstvo, kjer pa je bila vloga slovenskega jezika, književnosti in zgodovine omejena. Poleg šol so dejavnost teh strok podpirali edino še Slovenska matica, kranjski deželni muzej in strokovna društva. Na zahtevnejši znanstveni ravni pa so jih gojili samo zunaj slovenskega ozemlja, predvsem na univerzah v avstrijskem delu habsburške monarhije in poleg njih še v nekaterih velikih bibliotekah in muzejih. Za slovenske študente humanističnih ved sta bili vabljivi zlasti dunajska in graška univerza, ker sta jim bili najlažje dostopni; dosti manj sta jih pritegovala Praga, kjer jih je sicer ta čas kar precej študiralo druge, tudi družboslovne stroke, in bližnji Zagreb, ki pa je pripadal ogrski polovici cesarstva in bil upravno ločen od slovenskih dežel. Toda akademske in sorodne institucije niso kazale kaj dosti zanimanja za posebno slovensko tematiko niti na tistih področjih, kjer naj bi jim bila najbližja. Slavistični oddelki na univerzah so gojili občo slovansko filologijo; le v Gradcu je poleg tega v 90. letih 19. stoletja nastala še ena, specializirana katedra, na kateri je slovenistika z Vatroslavom Oblakom in Karlom Štrekljem naredila prvi samostojen korak v univerzitetno sfero.

Ob tem, ko so bili institucionalni temelji, kadrovske zmožnosti, razvojne perspektive in socialne funkcije humanističnih in še posebej nacionalnih ved omejene, so jim postale še toliko bolj pomembne možnosti za objavljanje. Te pa so bile na začetku 20. stoletja vendarle nekoliko ugodnejše kot še malo prej. Strokovne prispevke, najrajši literarno- in kulturnozgodovinske, so sprejemale osrednje revije, zlasti *Ljubljanski zvon* in *Dom in svet* ter ob njiju še *Slovan*. Obsežnejše in zahtevnejše tekste je objavljial *Zbornik Slovenske matice*; bolj v družbene vede so težili *Naši zapiski* in *Veda*, v zgodovinske so posegala *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* oziroma njihovo nadaljevanje *Carniola* ter *Časopis za zgodovino in narodopisje*, medtem ko se je *Čas* usmerjal predvsem v teološko in filozofsko problematiko. Poleg tega so naši strokovni publicisti občasno gostovali v hrvaških in srbskih glasilih. Strogo znanstvene spise pa so v glavnem objavljali v tujih jezikih, največ v nemščini: slavistične predvsem v osrednjem organu *Archiv für slavische Philologie*, samo občasno pa tudi v kakem češkem ali poljskem glasilu, kot so bili *Časopis českého musea*, *Časopis pro moderní filologii a literatury* ali *Rocznik slawistyczny*.

Vsaka teh možnosti je bila na drugačen način omejena. Domače literarno-kulturne revije so v glavnem sprejemale manj zahtevne prispevke, dostopne

tudi strokovno nepodkovanemu občinstvu; nadaljnje omejitve glede tem in izbora avtorjev so sledile iz nazorske ali ideološko-politične opredeljenosti uredništev. Tujejezična znanstvena periodika je bila namenjena komuniciranju v avstro-ogrski in mednarodni strokovni srenji, zato so slovenistična vprašanja lahko zavzemala v njej le obrobni del celotne upoštevane tematike. Ko so se slovenski zastopniki humanistike zavestno usmerili v območja nacionalnih ved, so spričo tega začutili potrebo po specializiranem glasilu, ki bi se ravnalo po njihovih potrebah in v katerem ne bi več bili samo gostje, kot v dotedanji literarno-kulturni in strokovni periodiki širšega vsebinskega razpona, temveč sami na svojem, gospodarji.

Na prvi pogled se zdi nenavadno, da je nova revija nastala ravno takrat, ko so se po izbruhu svetovne vojne možnosti za objavljanje bistveno poslabšale: nekatere revije so ugasnile, druge so se zelo skrčile, zaradi političnega pritiska oblasti in gmotnega pomanjkanja je bil prizadet tudi knjižni tisk, in vse to se kajpada ni poznalo le v slovenskih deželah, temveč povsod po Evropi. Tako je na primer Jagičev *Archiv für slavische Philologie* izhajal z veliko zamudo, Murkova zbirka monografij *Slavica* pri heidelberški založbi Winter pa je povsem zastala. Toda ko se je v generaciji slovenskih znanstvenikov s čedalje večjo potrebo po nastopu v javnosti izoblikovala majhna skupina najbolj zainteresiranih, ki so imeli veliko veselja in volje do dela, vztrajnosti in organizacijske iznajdljivosti, jim je navkljub izjemno nenaklonjenim razmeram uspelo uresničiti zamisel o novi periodični publikaciji.

* * *

Pobudo²⁸⁶ za nastanek ČJKZ sta dala jezikoslovec Rajko Nahtigal (1877–1958), takrat profesor slavistike na graški univerzi, in zgodovinar Anton Kaspret (1850–1920), gimnazijski učitelj v Gradcu. To mesto je bilo zlasti za štajerske Slovence privlačnejše od Dunaja. Tam je ta čas Matija Murko predaval slovansko filologijo in pri tem posvečal precej pozornosti južnoslovanskemu območju. Na drugo slavistično katedro s težiščem na slovenskem jeziku in književnosti je po Štrekljevi smrti leta 1913 prišel Nahtigal, takrat najbolj kvalificiran slovenski filolog in lingvist, ki je bil že zaradi zahtev

²⁸⁶ Nadaljnja izvajanja o nastanku ČJKZ in o uredniških, založniških ter finančnih okoliščinah temeljijo v glavnem na podatkih iz korespondenc med uredniki; prim. Nahtigal 1954 in 1955 ter Kidrič 2001.

delovnega mesta poklican za to, da v novem časopisu prevzame skrb za jezikoslovje. Drugi pobudnik, Kaspret, je v imenu mariborskega Zgodovinskega društva urejal *Časopis za zgodovino in narodopisje* že od ustanovitve 1904, vendar si je zdaj zaradi nesoglasij s sodelavci in izdajatelji našel drugo tirišče. V novem glasilu je prevzel področje zgodovine, poleg tega je med vsemi člani uredništva največ skrbel za organizacijske in administrativne opravke. Več možnosti bi se morda ponujalo le pri literarnozgodovinskem resorju. Daleč najbolj izkušeni in najuglednejši slovenski literarni zgodovinar, Murko, je bil novemu podjetju naklonjen, vendar bi ga le težko našli med njegovimi nosilci: sam je namreč odločno nasprotoval pretirani specializaciji slavistike na ožje discipline ali na posamezna nacionalna območja; poleg tega je bil zaposlen z zbirko monografij *Slavica* in z revijo *Wörter und Sachen*. Razen Murka bi prišel v poštev Ivan Prijatelj, med drugim zaradi izkušenj pri sourejanju *Vede* (1911–15), toda ravno v letu 1917 je sestavil načrt za kritične izdaje slovenskih klasikov in ga začel uresničevati. Spričo tega se je pokazalo, da bo najbolj primeren področni urednik za literarno zgodovino France Kidrič (1880–1950), ki je bil tako kot Prijatelj ta čas kustos v dvorni knjižnici na Dunaju.

Pobudniki revije so objavili svojo namero v prvi polovici leta 1917 in začeli zbirati sodelavce, naročnike in podpornike; na prvo omembo bodočega časopisa pa naletimo že na začetku januarja.²⁸⁷ Načrt je bil ambiciozen, toda opt na realno podlago, vsaj kar zadeva stanje stroke in zaledje možnih avtorjev. Njegovi nosilci so nameravali sami prispevati znaten del objav, skupno pa so lahko računali vsaj na kakih deset preskušanih sodelavcev. Pomanjkanja gradiva se jim torej ni bilo treba bati, toda zadevali so na organizacijske in finančne težave.

Vrsta zadreg je izvirala od tod, ker so uredniki živeli in delali v Gradcu in na Dunaju, tiskal pa naj bi se list v Ljubljani. Prostorska razpršenost in z njo povezane komunikacijske težave niso povzročale samo zamud, temveč so kdaj pa kdaj dale povod tudi za kak nesporazum. Novo glasilo je bilo pripravljeno prevzeti v tisk nemško podjetje Kleinmayr & Bamberg, a že samo to je v slovenski javnosti spričo takratnih mednacionalnih napetosti sprožilo pomisleke. V tiskarni se je medvojna gmotna stiska izražala s pomanjkanjem papirja, drugih potrebnih materialov in energentov, temu so se pridružili zaostoji zaradi vladnih ali vojaških naročil in cenzure. Zlasti pri stavljenju jezikoslovnih tekstov so bili potrebni posebni znaki, ki jih tiskarna ni imela.

²⁸⁷ Ramovš v pismih Nahtigalu 3. 1. in 21. 1. 1917, v Nahtigal 1954, str. 15, 16.

Tako so zahtevnejše rokopise odlagali na poznejše snopiče, prizadevali so si zasilno zamenjevati posebne znake s podobnimi razpoložljivimi, poskušali so si jih izposoditi iz Zagreba; nazadnje jih je tiskarna naročila v Leipzigu, vendar se je izdelava zavlekla zaradi vojnih razmer. Spričo vsega tega je tisk prvega snopiča ČJKZ trajal precej več kot pol leta, do prvih dni maja 1918. Podobne ovire so spremljale pripravo naslednje številke, ki je sploh nastajala v izjemnih razmerah prevratne dobe in izšla šele v drugi polovici maja 1919.

Uredništvo se je medtem okrepilo s Franom Ramovšem (1890–1952). Že med študijem na Dunaju in v Gradcu se je izkazal kot izjemno usposobljen in obetaven jezikoslovec. Toda kmalu po opravljenem doktoratu je bil leta 1915 vpoklican v vojsko. Po nekaj mesecih na soški fronti je preživel dobro leto v bolnišnicah in se po zasilnem okrevanju vrnil v zaledno službo, v Kamnik in zatem v Ljubljano. Od tod je spet navezal stike z graško univerzo, še posebej z Nahtigalom, in se pripravljal na habilitacijo, ki jo je dosegel na začetku leta 1918. Ramovš je bil Nahtigalu idealen sodelavec in korespondenčni partner, z velikim interesom je razpravljal o zamisli in vsebini bodočega časopisa ter rade volje priskočil na pomoč, denimo pri dogovarjanju z avtorji in tiskarno ter pri pridobivanju naročnikov in podpornikov. Zato ga je Nahtigal že kmalu povabil med urednike. Tako razširjeno uredništvo je pripravilo naslednja dva snopiča (I/3–4, 1919; II/1–2, 1920). Sredi leta 1920 pa je Kaspret umrl in od tlej so Kidrič, Nahtigal in Ramovš urejali revijo sami.

Več sprememb se je dogajalo po založniški plati. Pobudniki so najprej nameravali financirati časopis s prispevki naročnikov in mecenov, vendar jih niso pridobivali dovolj hitro; njihovo število se je nekoliko povečalo šele po izidu prvega snopiča, a kljub temu so proti koncu leta 1918 imeli samo nekaj čez 150 naročnikov, med njimi kakih 20 podpornikov. Ker so hoteli zagotoviti časopisu strogo znanstven, ideološko nevtralen značaj, so si ga prizadevali obvarovati povezav s političnimi ali nazorskimi skupinami oziroma ohraniti do vseh enako razdaljo. Zato so le stežka pridobivali podpore od strankarsko opredeljenih donatorjev; tudi sami so imeli pomisleke celo ob predlogu, da bi jim na primer *Ljubljanski zvon* pomagal z oglaševalsko akcijo, ker bi jih v očeh javnosti že to potisnilo iz nevtralnega položaja. Naposled je prvi snopič izšel z anonimno pomočjo, ki jo je časopisu posredoval Kaspret; šele po njegovi smrti je prišlo na dan, da je bil skrivnostni dobrotnik on sam.²⁸⁸ Časopis so izdali »prijatelji slovenske znanosti« – pod ta opis so se skrili uredniki.

²⁸⁸ Prim. †Prof. Anton Kaspret, ČJKZ II/1–2, 1920, nepaginiran list pred str. 1.

Potem ko so že sredi letnika sprevideli, da časopisa ne bodo več mogli izdajati sami, so mu priskrbeli prostor v založbi Slovenske matice. Toda tudi tukaj ekonomski vidiki niso bili usklajeni z znanstvenim in kulturnim pomenom časopisa. Slovenska matica je v prvem povojnem desetletju le stežka tu in tam izdala kako knjigo; v letu 1920 je bil ČJKZ sploh njena edina publikacija,²⁸⁹ toda že v drugem zvezku tega letnika je bilo uredništvo prisiljeno naznaniti, da se Matica iz finančnih razlogov odpoveduje nadaljnjemu izdajanju.²⁹⁰ V naslednjih dveh letih so uredniki-izdajatelji z velikimi težavami spravili pod streho tretji letnik. Ker pa so medtem postali profesorji na ljubljanski univerzi, je časopis od četrtega do sedmega letnika nosil firmo seminarja za slovansko filologijo. Navzlic temu se gmotne razmere niso ustalile. ČJKZ je redno izhajal samo v letih 1926–28 in se nato po daljšem premoru končal s krajšim in vsebinsko revnejšim osmim letnikom (1931), ki so ga spet izdali uredniki sami. Zaradi nenehne denarne stiske nikoli niso mogli doseči zaželene dinamike: v prvih treh letnikih so izdali po dva dvojna snopiča, odtlej je bila publikacija letni zbornik; kljub temu so z zapisi na ovitku ves čas vzdrževali iluzijo, da »Časopis (...) izhaja na leto v štirih snopičih«.

ČJKZ je delil usodo slovenskih znanstvenih, visokošolskih in kulturnih institucij, ki so dobivale nestalno in nezadostno javno podporo. Poleg tega so na njegov obseg in na dinamiko izhajanja vplivale druge obremenitve sodelavcev in predvsem urednikov. Njihove delovne dolžnosti na univerzi so terjale, da so sistematično obravnavali celotna področja svojih strok, objavljali temeljna znanstvena dela in skrbeli tudi za upravne naloge. Poleg tega so se angažirali pri velikih enciklopedičnih podjetjih, kakršna sta bila *Slovenski biografski leksikon* in *Narodna enciklopedija SHS*, ter pri nekaterih založniških projektih v tujini. Skrbeli so tudi za razvoj drugih strokovnih institucij in skupaj s kolegi z univerze leta 1921 ustanovili Znanstveno društvo za humanistične vede, ki je utiralo pot bodoči akademiji znanosti. Spričo tega pač niso mogli posvečati *Časopisu* toliko časa in pozornosti, kot če bi bil njihova edina skrb.

²⁸⁹ Gl. *Bibliografijo Slovenske matice*, Ljubljana 1964.

²⁹⁰ ČJKZ II/3–4, 2. str. ovitka. – Prim. Kidričevi pismi Ramovšu 14. 6. in 4. 10. 1920, v Kidrič 2001, str. 79, 99.

Po želji urednikov naj bi bil ČJKZ navzlic čisto znanstvenemu značaju vendarle kolikor mogoče aktualen. Zato so predvideli, naj poleg obravnavanja odprtih znanstvenih vprašanj tudi poroča o novostih v stroki, objavlja dokumentarno gradivo, recenzije pomembnih knjig in zbirk, referate o strokovnih revijah, občasno kako personalno poročilo, jubilejni članek ali nekrolog, posebej zaželen stalni prispevek pa naj bo slovenska tekoča in retrospektivna strokovna bibliografija. Prvi zvezek je bil še daleč od zaželenega ustroja, naslednji se mu je že približal. Najbolj dosledno je bil udejanjen v drugem letniku, ki je imel štiri rubrike z naslovi: razprave, ocene, male vesti, bibliografski pregled. Vendar je bilo takšno delitev težko vzdrževati. V tretjem letniku sploh ni bilo oznak; od četrtega do sedmega je nenaslovljeni rubriki razprav sledila zbirna rubrika »male vesti« z najrazličnejšimi kratkimi prispevki; osmi pa je vseboval samo še razprave in tako opustil dotlej veljavno zvrstno strukturo.

Uredništvo je včasih težko pridobivalo nekatere vrste prispevkov. Najraje se je zataknilo pri knjižnih ocenah in pri referatih o revijah. Nasprotno so pod oznako »male vesti« poleg stvarno informativnih, biografskih in kritičnih prispevkov objavljali tudi kratke analitično razpravne članke, največ z jezikoslovnega področja.

ČJKZ je obsegal od 150 do 320 ali povprečno po 220 tiskanih strani na letnik. Od začetka so avtorji porabili marsikaj iz starejših zalog, pozneje je časopis prinašal le sprotno produkcijo. V osmih letnikih je izšlo skupno 142 prispevkov. Med njimi je 47 razprav (nekatero tudi v nadaljevanjih), 27 krajših člankov razpravnega tipa, 57 poročil, recenzij, referatov, objav dokumentarnega gradiva in korespondenc, jubilejnih biografskih člankov, nekrologov ipd., ter 11 bibliografskih prispevkov. Statistični pregled objav po zastopanih strokah se ujema s programsko usmeritvijo revije, navedeno v njenem naslovu, vendar pa tudi pove, da prispevki niso enakomerno porazdeljeni. Po številu naslovov daleč vodi jezikoslovje (60), sledita mu literarna zgodovina (37) in zgodovina (15). Te številke so kajpada samo orientacijske. Po skupnem obsegu je literarnozgodovinski delež bližji jezikoslovnemu, v katerem pa je bilo več krajših objav. V marsikaterem spisu se vidiki tako prepletajo, da ga je zaradi tega primerneje označiti kot filološkega (13 naslovov). Preostanejo še bibliografski pregledi, ki so bolj ali manj enakomerno razporejeni po vseh nosilnih strokah, in posamezni prispevki z nekaterih drugih področij, povezanih s problematiko jezika (filozofska analitična psihologija, pravnozgodovinska terminologija). Torej je bil ČJKZ pretežno filološko, ali natančneje,

jezikoslovno in literarnozgodovinsko glasilo, zgodovina pa je imela v njem dopolnilno vlogo.

V reviji so izšli spisi 30 avtorjev. Tretjina sodelavcev (10) je prispevala skoraj štiri petine (112) skupnega števila objav; po obsegu je delež najaktivnejših še večji. Med glavnimi avtorji bi pričakovali vse urednike, toda tu naletimo na dve izjemi. Kaspret je objavil samo en kratek članek, kar je razumljivo spričo njegove visoke starosti in skorajšnje smrti. Bolj nenavadno je to, da se je med avtorji dokaj redko oglašal Nahtigal, čigar konceptualni, uredniški in organizacijski prispevek k nastanku revije in njenemu preživetju v prvih letih je bil nedvomno odločilen. Nasploh je daleč največji Ramovšev avtorski delež (35 objav): druge prekaša zlasti z mnogimi krajšimi prispevki, ki so se mu pogosto preoblikovali v diskurzivne članke. Po številu objav je na drugem mestu Kidrič (26), ki pa bržkone vodi po obsegu in izstopa tudi po krajših prispevkih. Razvidno manjši so deleži drugih avtorjev. Kar 12 naslovov je prispeval Petar Skok, jezikoslovec-romanist iz Zagreba, ki je sicer predaval v Ljubljani kot gostujoči profesor samo dve leti (1921–22, 1922–23), pa vendar takrat in pozneje veliko sodeloval v slovenski strokovni periodiki. Samo eno objavo manj (11) ima Milko Kos, vodilni na področju zgodovine. Dalje so med pogostejšimi sodelavci poleg filologa Nahtigala (5) še jezikoslovec Breznik (3), literarna zgodovinarja Prijatelj (5) in Grafenauer (3), zgodovinar Hauptmann (4) in bibliograf Šlebinger (7). Nihče med njimi seveda ni objavljajl izključno v ČJKZ. Če se omejimo le na prispevke v periodiki in zbornikih, pa se vendarle pokaže, da je bil ČJKZ za svoje osrednje avtorje (razen Prijatelja) tista publikacija, ki so ji prispevali največji del svoje sprotne produkcije. Pri podrobnejšem izboru tem so upoštevali znanstveni značaj časopisa in omejenost kroga kvalificiranih bralcev; zlasti Prijatelj in Kidrič sta spise, ki bi utegnili zbujati širše zanimanje, rajši namenila literarno-kulturnim revijam.

Med tridesetimi sodelavci so štirje neslovenskega izvora. Toda če odštejemo zgolj priložnostna prispevka Vatroslava Jagića, ki je namenil reviji nekaj pozdravnih besed ob začetku izhajanja, in Milana Rešetarja, soavtorja Jagićeve bibliografije,²⁹¹ ostaneta samo še dva tujca, ki pa sta bila v tesnem delovnem stiku s Slovenijo: že omenjeni Petar Skok in češki lektor na ljubljanski univerzi Václav Burian. Nasploh je med sodelavci daleč največ tistih z ljubljanske univerze, bodisi da so tam že poučevali, se pripravljali

²⁹¹ V uvodnem delu 3.–4. snopiča 1. letnika, ki je bil posvečen Jagiću ob osemdesetletnici.

na predavateljsko delo ali pravkar končali študij. Nosilna skupina avtorjev je bila v zrelih letih (okrog 40–50), na vrhu strokovne kariere in delovne zmogljivosti. Izmed starejših so se oglasili samo Anton Kaspret, Franc Kos in Matija Murko. Pač pa je s prvimi objavami vstopala v revijo nezamisljiva skupina mladih: Anton Bajec (rojen 1897), Alfonz Gspan (1904), Rudolf Kolarič (1898), Mirko Rupel (1901), France Tomšič (1905). Izmed tistih, ki jih sicer srečujemo na različnih slovenističnih področjih, so v ČJKZ manjkali nekateri starejši, kot Maks Pleteršnik in Fran Wiesthaler, med najmlajšimi ni Antona Slodnjaka (r. 1899), med srednjo generacijo pa Frana Vidica, Josipa Tominška, Frana Ilešiča, Avgusta Žigona in Josipa Puntarja. Razlogi za to so pri starejših običajni – leta, bolezni, nezmožnost za delo. Le ponekod gre za stvarna razhajanja ali za osebna nasprotja. Ilešič, ki se je zavzemal za jugoslovanski unitarizem v jezikovnih in kulturnih vprašanjih, je naletel na hud odpor in se od 1920, ko je začel predavati na zagrebški univerzi, skorajda ni več oglašal v slovenski javnosti. Žigon in Puntar sta svojo teorijo o arhitektoniki v poeziji in umetnosti brez večjega uspeha zagovarjala pred čedalje ostrejšimi kritikami, zato pač nista sodelovala v reviji, ki so jo obvladovali njuni nasprotniki. Toda tega ne gre pripisovati uredniškemu ekskluzivizmu; proti temu govori dejstvo, da je Ivan Grafenauer kljub takratnemu nasprotstvu s Kidričem vendarle sodeloval v reviji. Med avtorji ČJKZ pa ne najdemo vidnih mlajših kritikov in publicistov, kot so Josip Vidmar, Stanko Leben, France Koblar, France Vodnik, ki so ta čas že zavzemali vidna mesta v osrednjih literarno-kulturnih revijah in katerih pomembnejši spisi toliko posegajo v načelno teoretična vprašanja literature, da jih s poznejše perspektive ni mogoče docela izločiti iz območja literarne vede. Razlog za to je bržkone treba iskati v kriterijih, ki so takrat določali samorazumevanje humanističnih ved in po katerih pisanje teh avtorjev pač ni bilo znanstveno – ali vsaj ne v zadostni meri.

Nemara še bolj kot seznam sodelavcev je za profil revije relevanten izbor obravnavanih tem in problemov.

Prispevki v jezikoslovni rubriki, ki je vodilna tudi po številu avtorjev (prek 10), posegajo na največ specialnih področij: v fonetiko, morfologijo, etimologijo, onomastiko, toponomastiko, nekaj manj v ortografijo, dialektologijo in leksikografijo. Njihovo skupno težišče je raziskovanje slovenskega jezika, vključujejo pa tudi primerjalne poglede, zlasti na razmerja nekaterih značilnih pojavov v slovenščini do sorodnih in analognih v drugih slovenskih jezikih, na stike slovenščine s predslovenskimi jezikovnimi substrati

in s sosednjimi jezikovnimi območji, predvsem z romanskim. Le izjemoma naletimo na kak poseg v bolj oddaljena območja indoevropskega jezikoslovja. Obravnave so praviloma zastavljene v zgodovinsko-razvojni perspektivi; povečini neposredno ali posredno prispevajo k postopnemu razvoju slovenske historične slovnice, kar je bila Ramovševa glavna delovna usmeritev. Ni pa v ČJKZ najti razprav in člankov s področja sintakse ali stilistike in tudi ne obravnav sodobnega knjižnega jezika.

Na filološkem področju so osrednji predmet zanimanja Brižinski spomeniki (BS). Razprave o njih sta prispevala Nahtigal²⁹² in Milko Kos,²⁹³ z diskusijskimi prispevki ali ocenami sta jih dopolnjevala Nahtigal²⁹⁴ in Ramovš,²⁹⁵ naposled pa še Grafenauer z obravnavo več problemov srednjega veka,²⁹⁶ polemično usmerjeno proti Kidričevim pogledom v *Zgodovini slovenskega slovstva* (I, 1929). Vse te objave posredno ali neposredno diskutirajo s stališči o BS v dotedanji strokovni literaturi, med drugim bržkone še najbolj z Vondrákovo izdajo s konca 19. stoletja.²⁹⁷ S tem so se v ČJKZ razvijala nova dognanja o zgodovinskih okoliščinah nastanka BS ter o njihovih povezavah s poznejšim razvojem slovenščine. Ta dognanja je zatem prevzela in strnjeno prikazala Kosova in Ramovševa izdaja BS,²⁹⁸ dopolnjeval jih je Grafenauer z monografijo o BS,²⁹⁹ poznejše zgodovine slovenske književnosti pa so jih za dalj časa sprejele kot skupno osnovo pogledov na BS.

Mimo tega težišča je v časopisu še nekaj posameznih filoloških prispevkov. Ramovš v razpravi o Dalmatinovi bibliji³⁰⁰ pojasnjuje razvoj jezika in prapopisa pri slovenskih protestantskih piscih; v pretresu Niederlejevega dela

²⁹² Vážnost latinskega dela brižinskega kodeksa in njegovih pripiskov za vprašanje o postanku in domovini slovenskih odlomkov (*Freisingensia III*), I/1–2, str. 1–63.

²⁹³ Paleografske in historične študije k freisinškim spomenikom, IV/1–4, str. 1–37. – Nove študije k freisinškim spomenikom, VIII/1–4, str. 126–146.

²⁹⁴ Programatične idr. opazke h Kosovi razpravi o freisinških spomenikih, IV/1–4, str. 171–184.

²⁹⁵ O jeziku v brižinskih spomenikih, VII/1–4, 160–168; to je ocena Sieversovega dela o BS iz l. 1925.

²⁹⁶ Poglavlje iz najstarejšega slovenskega pismenstva, VIII/1–4, str. 68–117; o BS str. 103–106.

²⁹⁷ Václav Vondrák, *Frisinské památky* (...), Praga 1896.

²⁹⁸ *Brižinski spomeniki* (...), Ljubljana 1937.

²⁹⁹ *Karolinška kateheza ter izvor brižinskih spomenikov* (...), Ljubljana 1936.

³⁰⁰ Delo revizije za Dalmatinovo Biblijo, I/3–4, str. 113–147; razprava je bila napisana že 1914.

o slovanskih starožitnostih³⁰¹ pa z jezikovnimi in zgodovinskimi argumenti bistveno korigira poglede na naselitev Slovanov v vzhodnoalpski prostor. Brez neposredne povezave s slovensko pismensko tradicijo je samo Kosova komentirana objava srednjeveške latinske pesmi o ustanovitelju samostana Jurklošter.³⁰²

Literarnozgodovinski del revije zajema osebnosti in širše pojave oziroma probleme slovenske književnosti od začetkov do 2. polovice 19. stoletja. V prvih dveh letnikih je Kidrič objavil obsežno monografsko študijo o podporniku slovenske reformacije Ungnadu.³⁰³ Pozneje je prispeval dve genealoško-biografski razpravi (o Trubarjih in o Prešernih),³⁰⁴ dve bibliografsko-gradivski pregledni študiji (o protireformacijski oziroma katoliški dobi in o dramatičnih predstavah v Ljubljani) ter podrobno obravnavo slovenske adaptacije protireformacijskega avtorja Stapletona.³⁰⁵ Poleg tega je objavil še vrsto manjših biografskih in gradivsko-dokumentarnih prispevkov iz reformacijske, protireformacijske in prerodne dobe, med njimi del korespondence med Čopom in Kopitarjem.³⁰⁶

Izpod peresa Ivana Prijatelja je v prvem letniku prišel članek o sporu med Vrazom in Trstenjakom.³⁰⁷ Z veliko širšim zamahom sta zastavljeni njegovi razpravi o razvoju slovenskega knjižnega jezika sredi 19. stoletja³⁰⁸ in o mladostovenskih prizadevanjih za izdajanje literarnih del ter o izdaji Prešerna l. 1866,³⁰⁹ v obeh je s kritičnim pretresom časopisnega in korespondenčnega gradiva pripravil zaokrožena problemska prikaza, ki sodita v sklop njegove

³⁰¹ Donesek k slovenskim starožitnostim, II/1–2, str. 98–109.

³⁰² Rimana pesem o ustanovitelju Jurkloštra vojvodu Leopoldu I., VI/1–4, str. 230–241.

³⁰³ Prispevki in opombe k zgodovini reformacije na Slovenskem. I. Ivan Ungnad v prognanstvu, I/1–2, str. 64–78; I/3–4, str. 153–178; II/1–2, str. 47–62; II/3–4, str. 188–209.

³⁰⁴ Trobarji na Raščici, II/3–4, str. 251–273. – Prešerni od konca 15. do srede 19. stoletja, VI/1–4, str. 165–198.

³⁰⁵ Opombe k protiref. (katol.) dobi v zgodovini slovenskega pismenstva, III/3–4, str. 73–133. – Dramatične predstave v Ljubljani do l. 1790, V/1–4, str. 108–120 (razprava ni dokončana). – Stapleton med Slovenci, IV/1–4, str. 76–105.

³⁰⁶ Dvoje Čopovih pisem Kopitarju, rokopisna ocena Čbelice IV iz 1834 in drugo, VII/1–4, str. 173–193.

³⁰⁷ Zakaj sta si prišla navzkriž Vraz in Trstenjak, I/3–4, str. 201–212.

³⁰⁸ Borba za individualnost slovenskega književnega jezika v letih 1848–1857, IV/1–4, str. 47–75; V/1–4, str. 15–67. – V letu Prijateljeve smrti 1937 je slavistično društvo izdalo to razpravo v samostojni knjigi.

³⁰⁹ Klasje, VI/1–4, str. 130–164; VII/1–4, str. 122–150.

nedokončane literarno- in kulturnozgodovinske sinteze.³¹⁰ Ob Prijateljevih velikih razpravah pa je vredna pozornosti tudi njegova podrobno komentirana objava korespondence med Vodnikom in Kopitarjem,³¹¹ saj presega pričakovano zahtevnostno raven rubrike malih vesti in daje osnovo za sklenjeno obravnavo njunega razmerja.

Poleg Kidričevih in Prijateljevih spisov najdemo v literarnozgodovinski rubriki še Grafenauerjev tekstnokritični opis Vodnikove pesniške zapuščine³¹² ter njegovo polemično dopolnilo h Kidričevi razpravi o Stapletonu.³¹³ Raziskovalcem reformacije se je pridružil Mirko Rupel z razpravo o Trubarjevih *Artikulah*.³¹⁴ Še nekaj literarnozgodovinskega drobiža so prispevali Burian, Gspan, Kaspert in Murko.

Zgodovinske razprave o posameznih vprašanih srednjega veka sta objavljala Milko Kos in Ljudmil Hauptmann; njegova spisa se ukvarjata s socialno sestavo staroslovenske družbe ter z upravno ureditvijo frankovskega cesarstva,³¹⁵ Kos pa je razpravljal o nekaterih fevdalnih rodbinah in o cerkveni ozemeljski organizaciji.³¹⁶ S cerkvenimi institucijami se ukvarja tudi edini prispevek Franca Kosa.³¹⁷ Prek meje srednjega veka sega samo prispevek ljubiteljskega zgodovinarja Miroslava Premruja, objava obsežnega izbora listin o škofu Hrenu iz vatikanskega arhiva.³¹⁸ Dosti bolj raznovrstne so male vesti, med katerimi vodijo strokovne recenzije.

Pri pregledu vsebine ČJKZ je treba upoštevati še drugo sočasno periodično publikacijo, *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede* (RDHV).

³¹⁰ Prim. I. Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895*, 1, 1955, str. 255–373; 4, 1961, str. 125–214. – Urednik te izdaje A. Ocvirk pojasnjuje, da je Prijatelj iz prvotnega rokopisa iztrgal večje odlomke in jih posebej objavil.

³¹¹ Nekaj Vodnikovih pisem Kopitarju, IV/1–4, str. 147–167. – Korespondenca med Vodnikom in Kopitarjem, V/1–4, str. 121–143.

³¹² O Vodnikovi pesniški zapuščini in o dosedanjih izdajah njegovih pesmi, I/3–4, str. 179–192.

³¹³ Pripombe k slovenskemu Stapletonu, IV/1–4, str. 106–116.

³¹⁴ Trubarjevi Artikuli, VI/1–4, str. 100–129.

³¹⁵ Staroslovenska družba in njeni stanovi, I/1–2, str. 79–99. – Postanek in razvoj frankovskih mark ob srednji Donavi, II/3–4, str. 210–250.

³¹⁶ O nameravani ustanovitvi škofije v Gornjem gradu l. 1237, I/1–2, str. 100–108. – Srbski Brankovići in goriški grofje, II/1–2, str. 92–97.

³¹⁷ O ustanoviteljih zatiškega samostana, I/3–4, str. 193–200.

³¹⁸ Vatikanski dokumenti iz 1603–21 o vladiki Hrenu in cerkveni vizitaciji Kranjske 1607–8, V/1–4, str. 68–107; VI/1–4, str. 199–229.

Od 1923 do 1930 je v uredništvu Frana Ramovša izšlo šest letnikov (zadnji je bil dvojni), ki na približno enakem skupnem obsegu kot ČJKZ vsebujejo 34 naslovov 18 avtorjev. RDHV niso bile zamišljene kot konkurenca ČJKZ, temveč prej kot razširitev in nadgradnja. Objavljale so izključno znanstvene razprave, ne pa tudi recenzij in krajših informativnih ali polemičnih člankov. Niso se omejevale na nacionalne vede, temveč so nameravale posegati v večino humanističnih strok. Toda v praksi so bile vsebinske razlike med revijama manjše kot v načelni usmeritvi in tudi kroga njunih sodelavcev sta se povečini prekrivala. Med upoštevanimi strokami tudi tukaj vodita jezikoslovje in literarna zgodovina, sledi jima zgodovina, v majhnem obsegu je zastopana še filozofska psihologija; povsem na novo se pojavlja samo klasična filologija. Toda obema revijama skupne stroke (najbolj jezikoslovje) imajo tukaj širši tematski razpon in obravnavajo tudi takšna vprašanja, ki so s slovenistiko povezana le zelo od daleč ali sploh ne, kot npr. starejša srbska politična zgodovina, predindoevropsko jezikoslovje, razvoj nekaterih terminov v romanskih jezikih, dubrovniška književnost. Med avtorji srečamo šest imen (tj. tretjino), ki jih ni v ČJKZ: to so klasični filologi Fran Bradač, Avgust Musič in Anton Sovre, zgodovinarja Dragotin Lončar in Nikola Radojčić ter primerjalni jezikoslovec Karel Oštir. Od sodelavcev ČJKZ tukaj ni najti mlajših; med uveljavljenimi sta odsotna le Jakob Kelemina in Fran Šturm. Med prispevki glavnih sodelavcev v eni ali drugi publikaciji ni najti večjih tematskih, vsebinskih ali metodoloških razlik. Nekoliko se razhajajo le po količini: v RDHV se največkrat pojavlja Prijatelj (6 naslovov), drugi pa praviloma bolj poredko kot v ČJKZ.

Vzporedno izdajanje obeh publikacij je nedvomno velik ustvarjalni dosežek, vendar je avtorjem in urednikom neizogibno nalagalo tudi večje obremenitve, ki jim niso bili vedno povsem kos. (Značilno je, da sta izšli obe v istem letu samo dvakrat, sicer pa izmenično v neenakomernih presledkih.) Spričo tega ni presenetljivo, da je v ne ravno ugodnih razmerah na začetku tridesetih let delovni zagon nosilne skupine sodelavcev popustil. Generacija njihovih učencev pa takrat še ni bila dovolj številna, močna ali zainteresirana za to, da bi lahko prevzela pobudo. Zato je dotedanja intenzivna dejavnost usahnila. RDHV so se preoblikovale v zbirko monografij, ČJKZ pa je nehal izhajati. Tako nastalo vrzel je do neke mere zapolnila šele nova jezikoslovna in literarnozgodovinska publikacija *Slovenski jezik* (1938–41); toda v njej je prispevala odločilni delež že mlajša generacija slavistov.

* * *

Ob pregledu sodelavcev, področij in pogosteje obravnavanih tem ter problemov lahko poskusimo v obrisih nakazati, kakšne temeljne koncepcije je razvijal ČJKZ in kakšen je njegov celotni prispevek humanističnim vedam, slavistiki in še posebej literarni vedi na Slovenskem.

Notranja podoba revije je bila kajpada odvisna od splošnega stanja strok, ki jih je gojila. Njihov tedanji položaj ni bil samo plod imanentnega razvoja, marveč so jim zunanje razmere v marsikaterem pogledu določale cilje in opredeljevale možnosti delovanja. To je najbolj razvidno ob prelomnih zgodovinskih dogodkih. Po razpadu Avstro-Ogrske so države naslednice potrebovale nacionalne vede kot reprezentativno manifestacijo ne le kulturne in zgodovinske, temveč tudi politične legitimnosti pravkar osamosvojenih narodov. Zato je družbeni pomen teh strok v novih okoljih opazno zrasel, predvsem na temelju njihovih nacionalnoideoloških funkcij. Te premike nazorno ilustrira razvoj slavistike. Nekdaj znamenita dunajska ali avstrijska šola slovanske filologije je v kratkem času propadla, njen starosta, osemdesetletni Jagić, je moral opustiti izdajanje revije *Archiv für slavische Philologie*, njegova naslednika Rešetar in Vondrák sta odšla vsak v svojo domovino, prav tako tudi potencialni kandidat za dunajsko profesuro Kidrič. Dunaj ni ostal le brez osrednjega slavističnega glasila, temveč nekaj let ni premogel niti enega profesorja za to stroko. Hkrati pa so se krepila stara in ustanavljala nova univerzitetna središča ter nastajale nove znanstvene revije na Češkem, Poljskem, v Jugoslaviji; slavistika se je širila tudi v Nemčiji in po Zahodni Evropi. Skratka, zemljevid stroke se je v kratkem času povsem preoblikoval.

V sklopu teh procesov se je preobrnil tudi položaj ČJKZ. Ob ustanovitvi je bil glasilo ene izmed manj razvitih specialnih disciplin slovanske filologije v avstrijskem prostoru, zdaj pa je postal edini publicistični organ osrednje slovenske nacionalne vede v novi politični tvorbi, ki jo je v prvem valu navdušenja marsikdo štel za pravo nacionalno državo. Ob evidentno drugačni znanstveni in kulturnopolitični vlogi so se kazali ugodni obeti za nadaljnji razvoj.³¹⁹ Toda zavest o načelno prepoznanem pomenu revije je zelo hitro prišla navzkriž z realnimi možnostmi; od tod izvirajoče eksistenčne težave

³¹⁹ Nahtigal je npr. v pismu Ramovšu 26. 11. 1918 razpravljal o možnosti, da naj bi ČJKZ postal glasilo bodoče slovenske akademije znanosti ali vsaj njenega filološko–historičnega razreda. Dejansko so to vlogo nekaj let pozneje prevzele Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede (RDHV).

so ogrožale njen obstoj ter naposled botrovale njenemu koncu. Vsekakor se je njen položaj najbolj razvidno spremenil s tem, da se je tesno navezala na ljubljansko univerzo. Zaradi tega sta bila vsebinski profil in ustvarjalna kapaciteta revije odvisna od mesta, pomena in razvitosti njenih strok na univerzi; avtorji so pri izbiri tem načrtno upoštevali potrebe univerzitetnega pouka.

Temeljne poteze vsebinskega profila revije pa zahtevajo še nekaj razmisleka.

Da sta bila v njej združena jezik in književnost, se je povsem ujemalo s staro, uveljavljeno filološko tradicijo. Da pa se je tej dvojici pridružila ravno zgodovina, ni čisto samoumevno. Ta kombinacija je občasno zbujala pomisleke med bralci in med samimi uredniki.³²⁰ Že pri pogovorih o morebitnem prehodu ČJKZ v založništvo Slovenske matice je bila omenjena možnost, da naj bi se njegov zgodovinski del odcepil in se združil s *Časopisom za zgodovino in narodopisje* ter *Carniolo* v novo zgodovinsko revijo.³²¹ Vendar se to ni zgodilo.

Pragmatičen povod za povezavo filoloških strok z zgodovino so bile peripetije ob nastanku ČJKZ – Kaspretov razhod s *Časopisom za zgodovino in narodopisje*. Zgodovini je bilo v prvem letniku ČJKZ zagotovljeno mesto že zaradi njegovega organizacijskega, uredniškega in finančnega prispevka. Po njegovi smrti so posebni oziri nanj odpadli, vendar niti takrat niti pozneje zgodovinarjem med sodelavci očitno ni bilo do odcepitve, temveč so se zadovoljili s prostorom v obstoječih glasilih, *Glasniku muzejskega društva* in *Časopisu za zgodovino in narodopisje*. To je bržkone povezano z dejstvom, da je bila zgodovinska stroka na ljubljanski univerzi v tem času razmeroma šibko zastopana, vsekakor dosti manj kot slavistika, in da je bil v njenem okviru zgodovini Slovencev odmerjen manjši del.³²²

³²⁰ Pozneje jih je nekajkrat izrazil Murko, mdr. v pismih Ramovšu 14. 3. 1920, 7. 1. 1921, 25. 5. 1921. Prim. poglavje o Murku, spodaj str. 213 sl., in Dolinar 2005.

³²¹ O tem npr. piše Ramovš Nahtigalu 17. 2. 1919 in komentira: »Nam, mislim, to ne bi bilo na kvar. Je pa v tem kos osebnega vprašanja Kaspretovega. Vendar če hočemo rešiti jezikoslovni časopis, naj se deli.« (Nahtigal 1955, str. 243.)

³²² Od začetka jo je predaval samo Hauptmann, šele ob njegovem odhodu v Zagreb (1926) je prevzel skrb zanjo Milko Kos, ki je v prvi polovici dvajsetih let delal v ljubljanski državni knjižnici in zatem po eno leto na univerzah v Beogradu in Zagrebu.

Očitno pa niti filologom ni bilo do tega, da bi iz časopisa izločili zgodovino. K temu jih bržkone niso nagnili samo pragmatični in personalni oziri, temveč tudi lastni pogledi na vsebinska in metodološka razmerja med vedami. Zavzemali so se namreč za osamosvojitve jezikoslovja in literarne vede od filologije ter za njuno razločitev. V tem pogledu so prišli navzkriž s starejšimi, predvsem z Murkom, ki je zagovarjal tradicionalno združbo teh dveh strok in etnologije (ali s tedaj običajnim izrazom narodopisja) v širšem okviru filologije, kamor pa zgodovina po njegovem prepričanju ne sodi. Ob temeljni vsebinski zamisli ČJKZ torej ni samo vprašanje, zakaj je vanjo vključena zgodovina, temveč tudi, zakaj v njej ni narodopisja.

Pojasnilo za to je bržkone spet treba iskati najprej v personalnih in institucionalnih vidikih. Štrekelj in Murko, utemeljitelja slovenske etnologije, na Slovenskem nista imela naslednikov, ki bi bili zmožni takoj nadaljevati zastavljeno delo na ustrezni znanstveni ravni. Tudi zaradi tega se je samostojen študij etnologije v Ljubljani začel šele dobri dve desetletji po ustanovitvi univerze. Raziskovanje je bilo vezano bolj na muzeje in na strokovna društva, objavljanje pa predvsem na *Časopis za zgodovino in narodopisje* in delno na *Glasnik muzejskega društva*, dokler ni 1926 začela izhajati specializirana revija *Etnolog*.

Poseben konceptualni problem je v tej zvezi mesto ljudskega slovstva v literarni vedi.³²³ Prijatelj in Kidrič sta sicer videla v njem svojevrstno obliko literarne ustvarjalnosti in ga zaradi tega v načelu štela za legitimno sestavino predmetnega področja svoje stroke. Toda v literarnozgodovinski praksi sta primarno eksistenco ljudskega slovstva dejansko potiskala na obrobje, ker s svojim teoretično-metodološkim aparatom pač nista mogla dovolj podrobno in prepričljivo prikazati njegove vpetosti v širše zunanje (geografske, zgodovinske, družbene) determinantne povezave. Več pozornosti sta posvečala ljudskemu slovstvu šele v poznejših dobah, ko ga je začela spremljati in si ga prisvajati izobrazna kultura. Drugačne, plodnejše perspektive in metode za primerjalno in kulturnozgodovinsko obravnavanje ljudskega slovstva v literarni vedi je razvijal Ivan Grafenauer, toda šele v poznih tridesetih letih in zunaj univerze.³²⁴

³²³ Prim. poglavje o ljudskem slovstvu, zgoraj str. 53 sl.

³²⁴ Prim. Matičetov 1964, str. 65–71.

Vzpostavila in ohranila pa se je povezava med literarno vedo in zgodovino. Literarna veda se je ravnala po teoretično-metodološkem modelu empiričnega historizma in je obravnavala svoj predmet v genetično-razvojni perspektivi. V pojmovno opredelitev literature je vključevala dela in njihove avtorje ter si jih prizadevala razlagati v sklopu povezav z zunanjimi okoliščinami in vplivi, se pravi, da je rekonstruirala vzročno-posledične nize, ki pripeljejo do nastanka literarnih del. Dela je razumela kot proizvode avtorjev in kot upodobitve realnega sveta, torej je morala pri odkrivanju in vzpostavljanju determinantnih genetičnih povezav poseči tudi v zunajliterarna območja realnosti, ki sicer sodijo v raziskovalno področje zgodovine. Ker pa zgodovinska veda marsikaterega vidika slovenske preteklosti dotlej še ni ustrezno obdelala ali celo še ne načela, je morala literarna veda namesto nje posegati v območja kulturne, socialne in včasih celo politične zgodovine. Tako sta predvsem Kidrič za dobo od 16. do zgodnjega 19. stoletja in Prijatelj za čas od 1848 do 1895 v obsežnih analitičnih študijah in še posebej v velikih sintetičnih delih obravnavala vrsto pojavov in procesov iz slovenske preteklosti na tak način, da sta nekako nadomeščala še neopravljeno delo zgodovino-pisja. Stroka se je v tem času po pravici imenovala literarna *zgodovina*, saj so zgodovinske perspektive in metode povsem prevladoval v njej. Takšna orientacija literarne vede, in ob njej podobna orientacija jezikoslovja, sta bili po vsej verjetnosti zadosten razlog, ki upravičeval njuno druženje z zgodovinsko vedo.

Takšno razmerje področij in strok po svoje udejanja konec tradicionalne filologije, osamosvajanje njenih »hčera« (Prijateljjev izraz) ter vzpostavljanje novih delovnih povezav med njimi samimi ter z drugimi bližnjimi vedami – z zgodovino, sociologijo, psihologijo, filozofijo. Tega procesa so se sodelavci revije aktivno udeleževali, nekateri med njimi pa so ga tudi opisali z jasnimi načelnimi formulacijami, zlasti Prijatelj javno v nastopnem predavanju na ljubljanski univerzi,³²⁵ Ramovš pa zasebno v polemični korespondenci z Murkom.³²⁶ V tem pogledu se je temeljni vsebinski koncept revije ujema z sočasnim bistvenim dogajanjem v njenih matičnih strokah.

³²⁵ Literarna zgodovina (1919), v Prijatelj 1952, str. 1–36.

³²⁶ Njuna debata se je začela ob Murkovih opredelitvah nalog slovanske filologije, kakor jih je formuliral v svojih programskih nastopih v Leipzigu in pozneje v Pragi, ter nadaljevala ob izdajanju revije *Slavia*; prim. Murko 1951; Dolinar 2005; gl. tudi poglavje o Murku, spodaj str. 213 sl.

Po drugi strani pa so bile vanj vdlane tudi notranje zavore. Literarnovedno področje v ČJKZ je bilo od začetka dejansko omejeno na nacionalno literarno zgodovino, literarna teorija ni bila upoštevana niti kot njena pomožna veda, dasiravno se je dotlej navzlic razmeroma nerazvitemu stanju že mogla izkazati z nekaj upoštevanja vrednimi dosežki, kot so Žigonove študije o Prešernovi pesniški formi, Grafenauerjevi verzološki prispevki in Prijateljevi literarnoteoretični in estetski eseji. Toda slavistična literarna veda na ljubljanski univerzi je postavljala v ospredje literarno- in kulturnozgodovinska vprašanja. V skladu s tem sta empiričnozgodovinska in nacionalnoideološka perspektiva še naprej prevladovali v ČJKZ, in sicer tako učinkovito, da to ni izločilo le Žigona in drugih privržencev t. i. matematične arhitektonike, temveč da ni spričo tega v revijo prodrli niti odmev takratne literarnoteoretične dejavnosti Jakoba Kelemine (sicer njenega občasnega sodelavca), katere vrh je bila knjiga *Literarna veda* (1927), niti kak drug poskus vsaj malce filozofsko-teoretično ali duhovnozgodovinsko inspiriranega razmišljanja, kakršno se je kdaj pa kdaj pokazalo v sočasni zahtevnejši literarni kritiki in esejistiki. Podobno je bilo v drugih strokah. V jezikoslovnem delu ČJKZ ni zaslediti nobenega zametka samostojne lingvistične teorije, redke fragmentarne teoretične omembe rabijo zgolj kot opora genetično-historičnemu raziskovanju. Temu se pridružuje odsotnost sleherne sinhronne obravnave jezikovnih pojavov. Še manj bi mogli kaj podobnega pričakovati v zgodovinopisnem delu revije. Da pa pri tem ne gre za posebnost ene same publikacije, priča dejstvo, da empirično historična, teoretičnemu razmisleku nenaklonjena usmeritev prevladuje tudi v RDHV.

Izjema je v tej zvezi umetnostna zgodovina. Bila je razmeroma dobro razvita v personalnem in institucionalnem pogledu (poleg univerze je imela oporišča v muzejih, v strokovnem društvu in v nastajajoči narodni galeriji), zato bi lahko pričakovali njeno sodelovanje pri skupnih publikacijah humanističnih ved, če ne pri ČJKZ, morda vsaj pri RDHV. Vendar je tudi tam ne najdemo; pač pa si je že leta 1921 ustanovila lastno periodično publikacijo *Zbornik za umetnostno zgodovino*. V tem času je bil vodilna glava stroke Izidor Cankar, ki je razvijal svetovnonazorsko podprto tipologijo umetnostnih stilov, navezujočo se na formalnoestetske in duhovnozgodovinske temelje, toda nasprotno empiričnemu historizmu. Spričo tega se je tudi težišče dela v umetnostnozgodovinskem seminarju približalo empiričnozgodovinskim obravnavam slovenske umetnosti šele potem, ko je Cankarja po odhodu z univerze (1936) nasledil France Stele.

Presoja o vlogi in pomenu ČJKZ bo torej ustrežnejša, če upoštevamo širši kontekst sorodnih disciplin. Kljub temu ni dvoma, da je bil ČJKZ reprezentativno glasilo strok, ki so bile zastopane v njem, in da so mu določali osnovni ton ter mu prispevali večino vsebine njihovi vodilni predstavniki. V konceptualnem, tematskem in metodološkem pogledu je ČJKZ predstavljal njihovo takratno prevladujočo usmeritev: empirični historizem, združen z nacionalno afirmativno ideologijo. Ta usmeritev pa je delovala selektivno in v reviji ni dopuščala razmaha drugačnim težnjam, ki so v tedanjem slovenskem prostoru vendarle že bile vsaj delno prisotne.

Za takšno razmerje sta ilustrativna dva večja prispevka, ki sta kvečjemu od daleč povezana z enim od vsebinskih težišč revije, z jezikoslovno problematiko. To sta razpravi Franceta Vebera o fenomenologiji jezika in o razmerju med besednim in stvarnim doživljanjem.³²⁷ Sodita v psihologijo, ki je bila takrat še vsebinsko in organizacijsko združena s filozofijo; v njiju je uporabljen analitični pojmovni aparat, ki izhaja iz fenomenološke predmetne teorije in ne kaže nikakršne sorodnosti z empirično ali celo eksperimentalno psihologijo. Ti dve besedili sta bili bržkone uvrščeni v revijo zaradi zunanjega povoda. Veber je namreč v letu 1919 postal privatni docent, naslednje leto je bil izvoljen za rednega docenta in začel v Ljubljani predavati filozofijo in psihologijo. Nahtigal je že pozimi 1918–19 pred svojim prehodom z graške na ljubljansko univerzo odločno podpiral Vebrovo kandidaturo³²⁸ in mu ob tem očitno utiral tudi pot do potrebnih objav. Vendar je to ostalo zgolj epizoda. Veber je nasploh zelo malo sodeloval v periodiki, pač pa je v dvajsetih letih izdajal drugo za drugo številne samostojne filozofske knjige; razpravi v ČJKZ torej sodita med pripravljala dela zanje. Toda Vebrov filozofsko logični diskurz in miselni svet je tako zelo odstopal od miselnega in predstavnega sveta, prevladujočega v ČJKZ, da je večini sodelavcev ostal tuj; zanj niso imeli razumevanja,³²⁹ upoštevali so ga zato, ker so njegovo vrednost potrdile priznane filozofske avtoritete. V takšnih razmerah sodelovanje seveda ni moglo trajati dalj časa.

³²⁷ O fenomenologiji jezika, II/1–2, 1–46; II/3–4, str. 137–187. – O razmerju med besednim in stvarnim doživljanjem, III/3–4, str. 133–149.

³²⁸ Nahtigalova pisma Ramovšu 26. 11., 5. 12., 17. 12. 1918.

³²⁹ Prim. Murkovo pismo Ramovšu 25. 5. 1921: »Weber je gotovo učen mož, ali ne vem, bodo li filologi imeli mnogo od Meinongovih teorij. Spominjam se, da sta enkrat C(...?) in še eden filolog odklonila neko romanistično disertacijo Meinongovega učenca, ker je nista razumela.«

Če upoštevamo obči pomen fenomenologije za humanistične vede in obnovljeno relevantnost Vebrove misli za estetiko in literarno vedo na Slovenskem, sta s poznejšega vidika v ČJKZ bržkone najbolj izzivalna in prelomna ravno ta dva prispevka, ki sta se ob času objave zdela obrobna ali moteča. V tej paradoksalni okoliščini pa je mogoče razbrati opozorilo, da ima vsaka dozorela in reprezentativna forma kakega miselnega sveta tudi notranje meje, ki lahko zadržujejo njeno nadaljnje preoblikovanje in razvoj.

O literarnih zgodovinarjih

Janez Trdina

V obsežnem in raznovrstnem Trdinovem opusu imajo literarnozgodovinski odlomki tako po obsegu in pomenu znotraj celote kakor tudi po sočasnih in poznejših odzivih njegovih bralcev postransko vlogo. Med njegovo publicistiko so zbuiali dosti več pozornosti literarnokritiški, politični, pedagoški, zgodovinski in predvsem etnografski spisi. Vendar to še ne pomeni, da je mogoče njegove literarnozgodovinske prispevke kar tako pustiti vnemar. Vredni so pozornosti vsaj zaradi svojega mesta in pomena v razvojni črti naše literarne vede.

Pred Trdinovim nastopom sredi 19. stoletja je nastalo razmeroma malo spisov o zgodovini slovenske književnosti. Njegovi prispevki torej sodijo še v zgodnje obdobje, ko se je naše literarno zgodovinopisje razvijalo po več smereh, ki so se stikale le deloma in ob posameznih priložnostih. Njegova univerzitetno znanstvena smer, vezana na slovansko filologijo na Dunaju (Kopitar, Miklošič) in v Gradcu (Krek), je bila šele v povojih, srednješolsko učbeniška se je izkazala s prvimi primerki, oboje pač v skladu s tem, kako se je v tem času vzpostavljala in preurejala študij slavistike na avstrijskih univerzah in pouk slovenščine v gimnazijah. Več se je dogajalo zunaj ustanov, v domači literarni kritiki in v narodnoprebudnem ter poučnovzgojnem spisju. Toda misel o literaturi na Slovenskem ta čas še ni bila diferencirana, zato so za vzpostavljanje slovenske literarne zgodovine relevantni tudi prepletajoči se vidiki literarne programatike, kritike in teorije od Zoisa, Kopitarja in Čopa prek Levstika in Stritarja pa vsaj še do Levca. Poleg tega se je diskurz o literaturi, ki je še v zgodnjem 19. stoletju potekal večinoma v nemščini, počasi širil tudi v publicistiko v slovenščini, ki se je šele komaj dobro začela in še ni bila razvejena po strokah. Zato ni presenetljivo, da so tudi Trdinovi literarnozgodovinski odlomki vpleteni v spise, ki pripadajo pretežno drugim vrstam, največ literarni kritiki in narodni zgodovini.

Za ustrežnejšo presojo Trdinovih poskusov pa je treba upoštevati še dve posebni okoliščini. Marsikaj izmed tistega, kar je objavil v zadnjem letu gimnazije in med študijem, je pozneje štel za nezrelo ali zmotno, kakor izpričujejo samokritične izjave v spominskih spisih. Njegove podrobneje zasnovane, bolj utemeljene in obširneje predstavljene literarnozgodovinske zamisli iz poznejšega časa pa je treba obravnavati s pridržkom, ker so se večinoma ohranile v nezanesljivih tujih zapisih.

Ali je torej sploh upravičeno oziroma stvari primerno, če poskušamo ta del Trdinovega opusa pregledati po enakih vidikih, po kakršnih običajno poteka pretres samostojnih literarnozgodovinskih del, saj se zdi vnaprej jasno, da Trdinovo pisanje pač ne more zadovoljevati strožjih strokovnih, kaj šele znanstvenih kriterijev? Vendar ta pomislek izgubi prepričljivost zaradi dejstva, da je tudi iz manj zahtevnega pisanja mogoče razbrati implicitne, morda celo nezavedne zametke podobnih bistvenih opredelitev, kakršne v razviti obliki utemeljujejo bolj ambiciozna znanstveno-strokovna dela.

* * *

Pri Trdini so se zgodaj pokazale zmožnosti in nagnjenja za literarnozgodovinsko delo, širil in poglobljajal si jih je med študijem in pri poznejšem poklicnem delu. Že v gimnaziji se mu je razvilo živo zanimanje za literaturo in za spoznavanje preteklosti, predvsem slovenske. V skladu z zahtevami šole in tudi prek njih je prebiral vsa dosegljiva slovenska literarna dela, znaten del nemške literature in dela iz nekaterih tujih literatur v nemških prevodih ter se seznanjal z lažje dostopnimi zgodovinskimi spisi. Na dunajski univerzi je študiral zgodovino in geografijo kot glavna predmeta ter kot dopolnilo po lastni izbiri še slovansko filologijo. Po tedanjem študijskem sistemu je v predmetni sklop zgodovine sodila tudi klasična filologija, s katero se je dokaj podrobno ukvarjal. Dodobra se je spoznal z antično zgodovino, z glavnimi potezami evropske in s podrobnostmi avstrijske; domači sta mu bili grška in latinska književnost, malo manj starocerkvenoslovansko slovstvo; ob tem si je širil literarno obzorje z nadaljnjim spoznavanjem nemške literature in s klasiki nekaterih evropskih, zlasti angleške, italijanske in ruske, manj s francoskimi, češkimi in poljskimi, slovensko književnost pa je tako ali tako spremljal v celoti. Pri študijskem delu v takrat še združenem zgodovinsko-filološkem seminarju je dobil solidno osnovo v zgodovinskih in filoloških metodah, v sklop katerih sta sodili tekstna kritika in biografsko-bibliografska literarna zgodovina. Pri zaključnem izpitu je bil potrjen za profesorja zgodovine in zemljepisa za celo gimnazijo in slovenščine za nižje razrede.

Že prej je ugotovil, da ga znanstveno delo ne priteguje, in se zgodaj odločil za pedagoški poklic. Opravljal ga je na gimnazijah v Varaždinu in na Reki, ker pod Bachovim režimom zaradi svojega narodnostno političnega prepričanja ni mogel dobiti službe v slovenskih deželah; za Hrvaško se je odločil tudi zaradi tega, ker je tam potekal pouk v domačem jeziku. Poleg obeh glavnih predmetov je po nalogu vodstva šole občasno poučeval grščino in latinščino, dalj časa hrvaški oziroma srbskohrvaški jezik in književnost (za kar sploh ni

bil formalno usposobljen), iz lastnega nagiba in zunaj šolskih obveznosti pa je predaval dijakom o slovenskem jeziku in književnosti. Tako je bil iz poklicnih razlogov ves čas v dejavnem stiku z zgodovino omenjenih literatur v dosti večjem obsegu, kot bi bilo mogoče sklepati samo po njegovih objavah.

Trdina je objavil pravzaprav samo en obširen in pomemben spis, v katerem se s kritiško vsebino prepleta literarnozgodovinska: to je *Pretres slovenskih pesnikov* (1850; *Zbrano delo* 4, 1952). Toda z literarnozgodovinskega vidika so zanimivi tudi odlomki njegovih del, ki pripadajo drugim publicističnim zvrstem: zgodovinski, pedagoški, kulturnopolitični in spominski oziroma avtobiografski; izjemoma sodi sem celo kak literarni spis. Bržkone še pomembnejša od objavljenih besedil pa so nekatera med tistimi rokopisnimi, ki so postala dostopna javnosti šele dobrih petdeset let po avtorjevi smrti v njegovem *Zbranem delu* (ZD): to velja predvsem za predavanja o slovenski književnosti iz let pedagoškega delovanja na Hrvaškem, ki se je končalo s prezgodnjo upokojitvijo 1867, ter za *Spomine*, zapisane takoj po upokojitvi, objavljene pa v prirejeni in bistveno skrajšani različici šele ob koncu življenja (ta verzija ima v ZD naslov *Moje življenje*).³³⁰ Glede na leta nastanka je torej mogoče Trdinove literarnozgodovinske prispevke razdeliti na zgodnje okrog 1850 in dela zrele dobe od 1859 naprej; razlika med njimi seveda ni samo časovna, temveč predvsem vsebinska.

* * *

Prevladujoča sestavina *Pretrisa slovenskih pesnikov* je kritična presoja novejšega pesništva, njegov glavni namen je argumentirano prevrednotenje, združeno s prikrito polemiko proti nekaterim dotlej uveljavljenim vrednostnim sodbam. Toda spis je zastavljen še bolj ambiciozno, zajeti želi celotno slovensko pesništvo, tudi starejše, ki ni več v recepcijskem obzorju sodobnega bralca. To pa je najlažje narediti v zgodovinski perspektivi. Zato je Trdinova kritiška obravnava povsem prepletена z literarnozgodovinskimi elementi: to so po časovnem zaporedju urejena pripoved z orisom pesniškega gradiva, periodizacija, fragmentarno nakazan razvoj pesništva, ugotavljanje gibal razvoja, njegovih pospeševalnih ali zaviralnih momentov, ter posamezne ugotovitve o zgodovinsko-razvojni vrednosti pesniških del. Bolj ko se obravnava bliža sodobnosti, bolj se ti elementi razen zadnjega umikajo in prepuščajo večji delež kritiški presoji.

³³⁰ Naša izvajanja o Trdinovem življenju, študiju, strokovnem profilu, literarnem obzorju in delu se opirajo na njegove spominske in avtobiografske spise, vendar pri posameznih mestih na to posebej ne opozarjamo.

Predmet avtorjevega zanimanja je pesništvo, z drugimi literarnimi vrstami se ne ukvarja. Omeji pa se še bolj, samo na umetno pesništvo; ljudskega se dotakne samo takrat, kadar le-to pride v stik z umetnim oziroma v razvid učene kulture. Ti dve pesniški področji se po njegovem prepričanju načelno razlikujeta po nastanku, ustroju in funkcioniranju. Vendar ju ni mogoče zmeraj nedvoumno razmejiti, kar je razvidno ob primeru kolednikov: njihove pesmi so prvo umetno pesništvo, ki pa se je zlilo z ljudskim. Kot najbolj oprijemljiv zunanji znak obojega potemtakem ostane vezana beseda, razločevalno obeležje pa je zapisovanje umetnega pesništva v nasprotju z ustno predajo ljudskega. Iz nadaljnje obravnave je mogoče sklepati, da se temu implicitno pridružuje še individualno avtorstvo.

Razumljivo je, da ima Trdina največ povedati o pesništvu svojega časa – spregovori tako rekoč o vseh sodobnikih z redkimi izjemami – in bližnje preteklosti. Kolikor dlje nazaj posega, toliko manj pesniškega gradiva pozna. Tako iz druge polovice 18. stoletja ne omeni niti *Pisanic* niti kakega njihovega sodelavca razen Pohlina; ne ve ne za protestantske pesmarice (temu se izrecno čudi) ne za cerkveno in versko verzifikacijo 17. in zgodnjega 18. stoletja. Iz vsega starejšega razdobja navaja samo tri dela: *Prerokovanje svete Šembilije* z letnico 1492, *Blagajeve bukvice* iz časa med Trubarjem in Kastelcem ter rokopisno zbirko iz leta 1750. Zanimivo je, da poznejša literarna zgodovina in folkloristika prvega teh treh del sploh nimata v razvidu; za identifikacijo drugega obstajajo še ne dovolj preverjeni nastavki; tudi obstoj tretje zbirke ni nedvoumno potrjen, pač pa sta identificirani vsaj obe pesmi iz nje, ki ju Trdina izrecno omenja.

Avtorjeva pripoved teče linearno po kronološkem zaporedju; od njega se odmakne le tu in tam, kadar želi slediti stvarnemu ustroju obravnavanega predmeta. Celoten časovni razpon deli na dobe, ki so mu zgolj orientacijski pripomoček, saj jih ne poskuša vsebinsko karakterizirati in jih celo poimenuje samo po zaporedju: »prva«, »druga« ali kar »nova doba«.

Prva doba se začne s Pohlinom, ki ga Trdina šteje sploh za začetnika slovenskega slovstva v 18. stoletju, a tega začetka ne opredeli z letnico. Kratki oznaki Pohlina sledijo oznake Dajnka, Jarnika, Vodnika, zatem avtor spregovori še o poznejših piscih ali izdajateljih »svetih« oziroma cerkvenih pesmi, tj. Majarju in Potočniku, ter o zbiralcu ljudskih pesmi Korytku. Druga doba se začne 1830: sem sodijo sodelavci *Kranjske Čbelice* in za njimi *Novic*. Med čbeličarji so obravnavani Kastelic – začetnik *Čbelice* in s tem druge dobe –,

Žemlja, Zupan in Prešeren; med pesniki *Novic* tako rekoč vsi, s Koseskim v ospredju. Zadnji periodizacijski mejnik so »prekucije leta 1848« (ZD 4, 205) z velikim politično- in narodnozgodovinskim pomenom; v glasilih, ki začno izhajati v tem času, posebej v časniku *Slovenija*, nastopijo pesniki, ki so »morebiti začetniki nove dobe pesništva« (ZD 4, 205) – domneva je izrečena previdno, pač zaradi premajhne časovne oddaljenosti, saj so ti pesniki večinoma avtorjevi vrstniki. Zgodovinski potek pesništva potemtakem razmejujejo literarno-kulturni dogodki, kot so nastop pomembnega avtorja, pesniške skupine, glasila; v večjem merilu pa so odločilni občezgodovinski dogodki. V tako organiziranem okviru obravnava Trdina pesnike ali bolj točno rečeno pesniške opuse, saj posameznih pesmi ne analizira, pa tudi v biografije avtorjev ne posega razen pri redkih izjemah.

Že s tem, ko so pesniki in njihovi opusi postavljeni v časovno zaporedje, je dana možnost, da jih dojemamo kot sestavne dele nekega procesa spreminjanja, rasti ali razvoja. Toda avtor le izjemoma poskuša razložiti te spremembe, največkrat jih samo zabeleži, kot na primer: »Duh pesmi se spremeni, predmeti so novi in mnogo pesnikov, ki čedalje več naslednikov dobivajo, se oglasi« (ZD 4, 194–195). Tako se mu sprti sestavlja podoba razvoja, ki je v pretežni meri implicitna, ne sistematično tematizirana. Pri njej je najlaže opazna količinska rast. Poleg tega navaja avtor razvojne spremembe pri jeziku, pri zunanji verzni ali pesemski obliki, pri temah in motivih ali »pesniških predmetih«, največkrat pa pri temeljni opredelitvi pesništva, ki jo označuje z izrazi »pesniški čut«, »pesniški zapopadek« in še najpogosteje »pesniški duh«. Tudi na vprašanja, kaj te spremembe povzročča, pospešuje ali zavira, poskuša odgovoriti le izjemoma, v glavnem se o tem sploh ne sprašuje. Navzlic temu so njegovi redki in skopi odgovori dovolj zanimivi. Povzeti jih je mogoče tako, da na nastanek in razvoj pesništva vplivajo splošne kulturne in družbene razmere, bržkone še najbolj stanje slovenskega jezika. V posameznih primerih pa so pomembne tudi biografske okoliščine: tako npr. Vodnikov duhovniški poklic ovira razmah njegovega ljubezenskega pesništva. Naposled so prvine zgodovinske razsežnosti nakazane celo pri vrednostnih sodbah: tudi če posamezna pesniška dela ne ustrezajo zahtevi po širini in kvaliteti pesniškega duha, imajo lahko neko razvojno vrednost, npr. za jezik ali za uvajanje novih verzni ali pesemskih oblik, motivov in tem.³³¹

* * *

³³¹ Več o Trdinovi temeljni opredelitvi pesništva, vrednostnih kriterijih in sodbah gl. v Ogrin 2005.

Spoznavanje in opisovanje preteklosti je bilo eno glavnih Trdinovih interesnih področij do pozne starosti, saj se je še v 90. letih 19. stoletja dogovarjal s Slovensko matico o tem, da bi napisal novo verzijo zgodovine Slovencev. Ta usmeritev, prepoznavna že v gimnazijskih letih, mu je prinesla zgodnje vabilo Slovenskega društva, naj zanj napiše poljuden zgodovinski pregled. Delo je opravil v prvem letniku na univerzi (1850). Vendar spis takoj po nastanku ni mogel iziti, ker je naročnik propadel; poldrugo desetletje pozneje ga je naslednica, Slovenska matica, izdala kot svojo prvo knjigo z naslovom *Zgodovina slovenskega naroda* (1866), in to proti izrecni volji avtorja, ki se je zelo dobro zavedal začetniških slabosti svojega izdelka. Spis je kompilacija po laže dostopnih strokovnih zgodovinskih pregledih in poljudnih predstavitev, nekateri odlomki se opirajo celo na literarna dela z zgodovinsko snovjo. Avtor si prizadeva zajeti celoten razpon od staroslovanske dobe in preseljevanja ljudstev do sodobnosti. Razmeroma podrobno obravnava najstarejše dobe, zlasti naselitev in pokristjanjevanje Slovencev. Najbolj ga pritegujejo vojaško politični dogodki, po njih organizira snov v večini poglavij, kjer opisuje vojske za celjsko dediščino, turške, beneške in francoske vse do napoleonskih. Dosti manj ve povedati o družbenih in kulturnih razmerah ter o vsakdanjem življenju. Na literarnozgodovinsko področje posega neposredno le pri reformaciji in pri razdobju od srede 18. stoletja do sodobnosti, poleg tega pove še nekaj kratkih pripomb o protireformacijskem slovstvenem delovanju in o kulturnem delu 17. in zgodnjega 18. stoletja. Posredno pa je za literarno zgodovino relevantno vse, s čimer avtor vzpostavlja specifičen celoten pogled na slovensko preteklost.

To Trdinovo mladostno delo seveda trpi za pomanjkljivim poznavanjem gradiva, v njem je veliko stvarnih vrzeli, zmotnih sklepov in naivnih domnev, prepleteno je z izrazi lojalnosti do cesarstva, vladarske rodbine, režima in katoliške cerkve, ki so bili pač neizogiben pogoj za to, da je bil spis sploh lahko sprejet za objavo. V primerjavi s poznejšimi deli se pokažejo razumljive razlike v obvladovanju snovi, širini zavestnega problemskega obzorja, dozorelosti in utemeljenosti presoje. Vendar je ne glede na to že tukaj z nekaj glavnimi potezami nakazan avtorjev značilni pogled na slovensko preteklost, ki ga v temelju opredeljuje narodno prebudna in obrambna ideologija. Takšna vizija narodne zgodovine se je v Trdinovih zrelih letih izčistila, poglobila in zaostрила. Hkrati pa se je družila s smislom za kritično distanco; zaradi tega njegovo pisanje ni bilo ravno dovzetno za različne priljubljene, a neutemeljene predstave ali, če hočemo, mite o veliki in pomembni slovenski preteklosti, ki so se začeli širiti po takratni poljudni publicistiki.

Posamezne nove poudarke je Trdina izoblikoval že v razpravi *Glasi o cesarskem ukazu zastran učnega jezika v šolah* (Novice 1860; ZD 4, 1952), kjer je utemeljeval nujnost uvajanja slovenščine kot učnega jezika med drugim tudi z zgodovinskimi zgledi in ekskurzi. Kmalu zatem je strnil nekaj težišč svojega pogleda na celotno narodno preteklost v neobjavljenem spisu *Najnovejša zgodovina slovenska* (ZD 5, 1952). Tukaj po začetnem razmišljanju o tem, kako je nemško plemstvo na Slovenskem v novejšem času propadlo zaradi svoje nesposobnosti, podrobneje obravnava dva sklopa vprašanj. Ob dejstvu, da so Slovenci v preteklosti prestali vsakršne stiske in se kljub temu gospodarsko in kulturno razvili, se sprašuje, katere lastnosti so jim to omogočile. Po njegovem so to štiri značilne poteze narodnega značaja: pristna vernost, v kateri se je krščanstvo spojilo z narodnim temeljem; ljubezen do domačih šeg in jezika, ki pelje v izoblikovanje narodne zavesti; ljubezen do domačega rodu in zemlje; vztrajnost pri premagovanju težav. – Na ta sklop vprašanj naveže naslednjega, obsežnejšega, o vlogi cerkve v narodni zgodovini. Z vrsto argumentov razvija tezo, da je katoliška cerkev naravi slovanskih narodov nasprotna, da se ji tudi protestantska ne prilega, temveč da je z njo veliko bolj skladna pravoslavna. Katoliška cerkev je namreč podrejena tuji hierarhiji s središči zunaj narodnega ozemlja in državnih tvorb; nasproti temu imajo pravoslavne cerkve središča na domačih tleh in ravnajo državotvorno. Skladno s tem se razlikujejo vloge jezika v cerkvi: latinščine na eni in narodnih jezikov na drugi strani. Ob zgodovini pokristjanjevanja Slovencev navdaja avtorja »strašen sum (...) da katoliška vera ni iz narodne potrebe v deželo prišla, da je marveč služabnica bavarske politike in zadnjega zavrženega slovenskega vojvoda bila ter je, po narodnih sovražnikih vpeljana in podpirana, tudi ona nje zagovarjala in tedaj jarem za slovenski tilnik tesala« (ZD 5, 190–191). To je opredeljevalo njeno vlogo tudi v poznejših stoletjih. Vendar velja to le za višje sloje cerkvene organizacije, ne pa za verske vsebine, za nauke in čustva, ki so se spojili z ljudsko pobožnostjo. – Ključnega pomena za narodov obstoj so bile turške vojske. V tem času najhujše stiske Slovenci niso dobili potrebne pomoči niti od vladarja oziroma državne oblasti niti od tujerodnega plemstva niti od cerkvene hierarhije, temveč so se morali nevarnega zunanjega sovražnika ubraniti sami. Pri tem je narod razvil lastno silo, ki se je takoj nato izpričala tudi v kmečkih uporih proti domačim sovražnikom. – Protestantska («lutrska») cerkev se je oprla na ljudstvo, vpeljala njegov jezik v pismeno rabo in s tem ustanovila slovensko literaturo, obenem je zbudila narodno vzajemnost. Zato je bila tudi katoliška cerkev prisiljena poseči po enakem orožju, tako da je v naslednjih stoletjih tudi v njej napredoval narodni duh.

Najnovjša zgodovina slovenska je bila po mnenju urednika zbranega dela Janeza Logarja namenjena za uvod Trdinovim predavanjem o slovenski književnosti, ki so delno izpričana že za leto 1860,³³² potekala pa so vse do njegovega suspenza in upokojitve. Res je iz ohranjenega dijaškega zapisa oziroma prepisa dokaj obsežnih predavanj³³³ razvidno, da se nekatere trditve ponavljajo ali poglobljajo ter da so temeljna stališča iz zgodovinske študije uporabljena na področju literature. V uvodnem pregledu zgodovine jezika Trdina najprej ugotavlja, da starocerkvenoslovanski jezik ni slovenski, kakor menijo mnogi in se pri tem neupravičeno sklicujejo na napačno razumljenega Miklošiča. Edina priča o najstarejši slovenščini so Brižinski spomeniki. O jeziku v srednjem veku je mogoče sklepati samo po nekaterih ljudskih pesmih, gotovo je bil pod močnim vplivom nemščine, ki je pustil dolgotrajne kvarne posledice. »Duhovšina in gospoda je nar bolj slovenšino popačila; Trubar, Dalmatin, Krel in Kren so strašne jezikoslovne pošasti...« (ZD 5, 304). Jezik se je začel spreminjati na bolje šele ob koncu 18. stoletja, zlasti s Koptarjem in z Vodnikom.

Začetek slovenske literature spada v 8. stoletje, ko so nastali Brižinski spomeniki. Toda kmalu zatem je nastopila »črna noč za slovensko literaturo in narod« (ZD 5, 305). Pokristjanjenje in hkratna izguba politične samostojnosti sta imeli za posledico razdrobitev slovenskega ozemlja, podrejenost ljudstva tuji zemljiški gospodi in duhovščini ter nemško kolonizacijo. Šele turške vojske so rešile Slovence pred ponemčenjem, ob njih je oživila tudi vera. Slovenska literatura se je vnovič začela v 15. stoletju, o čemer pričajo napisi po cerkvah in najdba starega rokopisa.³³⁴ Po zaslugi verskih reformatorjev se je začelo pisati, Slovenci so dobili pravopis in tiskarno v Ljubljani, zbudila se je zavest o skupni slovenski pripadnosti. V protireformaciji je bilo pomembno slovstveno delovanje škofa Hrena. V naslednjih sto letih je slovenska literatura »čisto zaspala« (ZD 5, 309). Začetnik nove slovenske literature je šele Marko Pohlin, ki ima kljub jezikoslovnemu čudaštvu velike zasluge kot domoljub in kot učitelj Valentina Vodnika. Nekoliko v neskladju s tem je malce pozneje začetek nove literature povezan z ustanovitvijo Zoisovega »društva«. – Odslej posveča Trdina več pozornosti po-

³³² Prim. Trdinov dopis *Novicam* 16. marca 1859: »Jaz letos vsako nedeljo *Vodnika* razlagam, seveda po slovensko (...) drugega pol leta bom pa *Prešerna* začel.« ZD 5, str. 262.

³³³ Objavljena so pod naslovom *Slovenska literatura* v ZD 5, str. 303–333; o nastanku in vsebini rokopisa glej tudi ZD 4, opombe str. 355–357.

³³⁴ Očitno gre za stiški rokopis, o katerem je prvi pisal Miklošič l. 1858.

sameznim piscem: predstavlja Kopitarja, Vodnika, Ravnikarja, Metelka in naposled najpodrobneje med vsemi obravnava Prešerna (ZD 5, 317–333). Pri Vodniku navaja njegove različne dejavnosti in opozarja, da je »slovensko literaturo na vse strani vstanovil« (ZD 5, 317). Prešeren je slej ko prej osrednja postava, vredna vse pozornosti, ne le po biografski plati, o kateri je tu zbranih veliko dotlej neznanih ali neupoštevanih podrobnosti, temveč predvsem po pesniškem delu. S Prešernovim pesniškim jezikom in zunanjo obliko sicer opravi Trdina bolj na kratko, tudi pri njegovi ljubezenski poeziji se ne ustavlja kaj dosti, pač pa se podrobno ukvarja z njegovim odnosom do slovenstva. Razlaga več pesmi in odlomkov z nacionalno tematiko in motiviko iz zgodovine in sodobnosti (*V spomin Andreja Smoleta, V spomin Matija Čopa, Očetov naših imenitna dela*); toda tudi refleksije o pesniškem poklicu in vlogi pesnika v sodobnem slovenskem življenju (*Nova pisarija, Glosa, Zabavljivi napisi*) tolmači bolj v povezavi z nacionalno kot s socialno tematsko razsežnostjo. – S Prešernom se Trdinov kurz slovenske literarne zgodovine konča, poznejši pesniki od sodelavcev *Novic* do Levstika so deležni le še nekaj kratkih pripomb.

* * *

Po pregledu Trdinovih literarnozgodovinskih spisov in odlomkov je mogoče izoblikovati nekaj ugotovitev o njegovem pojmovanju predmeta in metode literarne zgodovine, o njenih izhodiščih, ciljnih in namenih.

V metodičnem pogledu Trdina gotovo ni bil vsestransko samostojen raziskovalec. Pri obravnavanju literarnih del se je sicer ravnal tudi po svojih bralskih izkušnjah, pri vrednotenju celo predvsem po njih, večidel pa se je opiral na že pridobljeno in potrjeno znanje, dostopno v priznani strokovni literaturi. Malokdaj je delal po arhivskih virih. Bibliografsko, biografsko in drugo dokumentarno gradivo je sistematično iskal le v redkih izjemnih primerih. Pač pa se je znal ustaviti ob naključnih najdbah, ki utegnejo biti nadvse zanimive, kot izpričujejo že omenjeni primeri v *Pretresu slovenskih pesnikov*. Verzificirani rokopis *Prerokovanje svete Šembilije* opisuje tako prepričljivo, da mu moramo verjeti, da ga je res imel v rokah. Oznaka vsebine in jezika ter že samo datacija na konec 15. stoletja napovedujejo nekaj, kar bi lahko bilo s stališča poznejše literarne zgodovine in etnologije naravnost senzacionalno, kajti sibilinske prerokbe, katerih izročilo sega nazaj do pozne antike, so v slovenščini ohranjene šele iz časa vsaj tristo let

za Trdinovo najdbo;³³⁵ žal se je stroka zadovoljila z lakonično ugotovitvijo urednika Trdinovega zbranega dela, da ta rokopis danes ni v evidenci (ZD 4, 381).

Drugačni, a prav tako izjemni so tisti primeri, kjer gre za dve najpomembnejši pesniški osebnosti, za Vodnika in Prešerna. Trdina je namreč zbiral in uporabljal biografska pričevanja njunih znancev in sorodnikov. Precej tega gradiva je vpletel v svoje spomine; uporabil ga je v literarnozgodovinskih spisih; snovni sklop o Prešernu in Primičevi Juliji je celo prenesel v literarno fikcijo, v zgodbo *Doktor Prežir* (1885; ZD 7, 1955) iz cikla *Bajke in povesti o Gorjancih*, in ga veliko pozneje še enkrat obdelal v spominsko dokumentarnem spisu *Dve ljubici* (1905; ZD 7, 1955).

Za opise in oznake novejše in sodobne literature mu je naposled bilo pomemben vir lastno življenjsko izkustvo iz mlajših let, ko se je živahno udeleževal literarnega dogajanja v Ljubljani in na Dunaju.

V gradivski plasti njegovih literarnozgodovinskih spisov je seveda precej vrzeli. Za mladostne prispevke gotovo velja, da takrat marsičesa še ni poznal, o delih zrele dobe pa tega ni mogoče sklepati brez pridržka, saj Trdina v predavanjih dijakom bržkone ni pripovedoval čisto vsega, kar mu je bilo znano. Kakor koli že, dejstvo je, da nekaterih knjig, avtorjev, dogodkov in pojavov, ki bi jih smeli pričakovati, sploh ne omeni, drugih pa se dotakne površno ali neustrezno. Oboje je najbolj očitno pri starejšem slovstvu od začetkov do Pohlina in Vodnika. Njegov prikaz reformacijske, protireformacijske in baročne književnosti je pomanjkljiv, čeprav bi vsaj protestantiko lahko bolje spoznal že po Kopitarju; o Svetokriškem samo nekaj sluti (»neki Ipavec, čigar ime nam ni znano«, ZD 5, 309) in omembe *Pisanic* v njegovem besedilu ni. Toda tudi iz novejšega časa nima v evidenci drugih nekranjskih piscev razen Jarnika in Dajnka. Najbolj presenetljivo pa je to, da ob tem, ko izkazuje veliko pozornosti Kopitarju in Metelku, sploh ne obravnava samega Čopa, temveč se ga le bežno dotakne v zvezi s Kopitarjem in pri razlagi odlomka Prešernove elegije v njegov spomin.

³³⁵ Prim. geselski članek M. Kroje v *Slovenskem etnološkem leksikonu*, Ljubljana 2004. – Komentirane objave novejših rokopisov: N. Kuret: Šembiljine bukve. *Obisk* 1, 1940, št. 1–8. – H. Lausegger: *Švile Prerokile. Koroška različica Sibilinih prerokb*. Celovec, Mohorjeva družba 1985.

Predmet Trdinovega spoznavnega interesa je slovenska literatura ali slovstvo (izraza rabi sinonimno). Tega sicer nikjer sistematično in celovito ne definira. Če je neka opredelitev ožjega področja, pesništva, vsaj nakazana v *Pretrisu slovenskih pesnikov*, kjer ugotavlja, da je zanj odločilen pesniški duh in da samo rimana verzna oblika ne zadostuje, pa izreče o bistvu ali naravi slovstva le tu in tam kako delno pripombo. Tako npr. v razpravi *Glasi o cesarskem ukazu zastran učnega jezika v šolah* primerja jezike in literature glede na njihov bolj abstraktni ali bolj konkretni značaj in postavlja vzporednice med grščino in nemščino na eni ter latinščino in slovenščino na drugi strani; poleg tega opaža, da literatura ne nastaja v kmečkem, temveč v mestnem družbeno kulturnem okolju (ZD 4, 277–278). Nadaljnje opredelitve je treba rekonstruirati iz tega, kako ravna s to kategorijo v praksi.

Omejitev samo na pesništvo seveda nujno zoži izbor upoštevanih avtorjev in del, poleg tega premakne problemsko perspektivo in vpliva na razporeditev nekaterih vsebinskih in vrednostnih poudarkov. Drugače je v poznejših spisih in že v ustreznih odlomkih *Zgodovine slovenskega naroda*, kjer se avtor ukvarja z literaturo ali s slovstvom v širokem pomenu besede. Toda tudi tukaj se, podobno kot v *Pretrisu slovenskih pesnikov*, omeji na umetno slovstvo in izloči iz obravnave ljudsko; pri tej temeljni odločitvi se ujema z večino starejših literarnih zgodovinarjev.³³⁶

Časovno je področje slovenske literature opredeljeno kolikor mogoče široko, od Brižinskih spomenikov do sodobnosti. Toda v tem razponu ni kontinuitete, vrzeli zijata v srednjem veku in od zgodnjega 17. do zgodnjega 18. stoletja.

Slovenska literatura je določena z jezikovno in nacionalno pripadnostjo. Vanjo sodijo vsa slovenska besedila in tudi tujejezična, ki so delo slovenskih avtorjev. Trdina pa ne prišteva vanjo starocerkvenoslovanskega slovstva in pri tem ravna drugače kot večji del literarnih zgodovinarjev iz druge polovice 19. stoletja, ki so na temelju površno razumljene Kopitarjeve in Miklošičeve panonske teorije sprejemali domnevo o najtesnejšem sorodstvu med slovenščino in starocerkvenoslovanščino; ker so le-to enačili s staro slovenščino, so na kratko razglasili starocerkvenoslovansko slovstvo za staroslovensko.³³⁷

Pri zamejevanju predmetnega področja se je Trdina uprl še neki drugi sku-

³³⁶ Prim. poglavje o ljudskem slovstvu, zgoraj str. 53 sl.

³³⁷ Tako so ravnali Janežič, Kleinmayr, Glaser; drugače Čop, Macun. Prim. poglavji o Brižinskih spomenikih in o reformaciji, zgoraj str. 63 sl. in 75 sl., ter Dolinar 1987.

šnjavi. Tako kot večina tedanjih in nekoliko poznejših jezikoslovcev je imel hrvaške kajkavce po etničnem izvoru in po jezikovni sorodnosti za prvotni del slovenskega ljudstva, toda ker so jih zgodovinske razmere odtrgale od matice, njihove literature ni prišteval k slovenski; ravno nasprotno je ravnal denimo Karel Štrekelj kakih trideset let pozneje.³³⁸

Po biografsko-bibliografski zamisli literarne zgodovine, ki je prevladovala v starejši filološki tradiciji, sestavljajo literaturo dela in avtorji. Trdina upošteva oboje in jih obravnava pretežno opisno. Dela najprej evidentira in nato označi po vsebini, jeziku in obliki. K vsebinskemu opisu sodijo snovi, teme, motivi, ideje, »pesniški čut«. Pri jeziku mu gre za to, kakšno stanje slovenščine izpričuje obravnavano delo in kaj prispeva k njenemu razvoju; o stilnih značilnostih v ožjem pomenu besede skoraj ni govora. Vprašanja o obliki pa se praviloma izčrpajo z nekaj navrženimi pripombami o metru in verzu.

Obravnava avtorjev zajema potek življenja, poklic, literarno-kulturno in morebitne druge dejavnosti ter oceno pomena. Življenjepisi niso ravno sistematično sestavljeni, v njih je dosti anekdot, ki so z vsebinskega vidika marsikdaj povsem nepomembne in želijo predvsem zbujati zanimanje pri bralcih. Povezave med življenjem in delom so v glavnem nakazane na zunanji ravni. Izjemoma, pri najpomembnejših avtorjih, se vendarle pokaže, da Trdina pojmuje pesništvo kot izraz njihovega notranjega doživljanja in na to poskuša opozoriti ob razlagah posameznih pesmi; tako na primer zavrača domnevo, da naj bi bila Julija in ljubezen do nje samo proizvod Prešernove pesniške domišljije, ter se napoti raziskovat njena realna ozadja.³³⁹ Vendar so takšni poskusi še zelo daleč od tega, da bi med življenjem in delom literarnih ustvarjalcev poskušal sistematično in dosledno vzpostavljati kako zakonito povezavo ali celo determinizem.

Poleg avtorjev in del se Trdina ustavlja še pri nekaterih nadindividualnih pojavih, kot so glasila, tj. predvsem *Kranjska Čbelica* in *Novice*, ter skupine, npr. Zoisovo »društvo«. Nadrejenih, sintetičnih literarnozgodovinskih kategorij – gibanje, tok, smer – ne pozna. Sicer uporablja pojem doba, vendar zgolj kot pripomoček za kronološko orientacijo. Periodizacija je še najbolj določno izdelana v *Pretresu slovenskih pesnikov*, kjer je na mikro ravni opredeljena po jezikovno literarnih in na makro ravni po obče- ali političnozgodovinskih vidikih. V poznejših spisih je več ne dopolnjuje niti je zmeraj več

³³⁸ Gl. poglavje o Štreklju, spodaj str. 201 sl.; prim. tudi Kropelj 1988; Kropelj 1995.

³³⁹ Prim. Dve ljubici, LZ 1905, ZD 7, 1995.

ne izpostavlja. V kurzu o slovenski književnosti se omejuje na določanje začetkov novih dob. Pri tem včasih omahuje, navaja več možnosti ali pa se vsaj ne izraža nedvoumno.

Ker so mu glavni vidik pri razčlenjevanju snovi in organizaciji pripovedi avtorske biografije, se mora zatekati k zastranitvam: tako npr. v poglavju o Vodniku opiše francosko upravo v Ilirskih provincah, pri Prešernu takratne splošne gospodarske in družbene razmere v Avstriji ter nekoliko pozneje ureditev šolstva. Še največ povodov za podobne ekskurze najde pri razlaganju pesmi, kadar poskuša povezati posamezne motive in teme z življenjskim in izobrazbenim obzorjem bralcev – svojih dijakov. Toda v osnovi je njegov diskurz vendarle linearen, tako da so njegovi literarnozgodovinski spisi v glavnem pripoved o avtorjih in njihovih delih, postavljenih v okvir širšega zgodovinskega poteka brez sistematičnih strukturnih povezav.

Če merimo Trdinove poskuse z vatlom poznejšega razvitega, raziskovalno naravnane literarnega zgodovinopisja z znanstvenimi ambicijami, se v marsikaterem pogledu izkažejo kot šibki in pomanjkljivi. Nečesa mu pa le ni mogoče očitati – da bi bil nekritično povzemal tuja dognanja in stališča. Zlasti svoje sklepe, sodbe in argumentacije oblikuje samostojno in dovolj samozavestno. Pri tem seveda večkrat neizogibno mahne mimo, bodisi zaradi pomanjkljivega poznavanja stvari (ko npr. trdi, da je rokopis Brižinskih spomenikov v Freisingu našel Dobrovský), bodisi zaradi lastnih predsodkov ali prenagljenega sklepanja. Naštejmo nekaj takšnih kuriozitet: jezuiti so bili sovražniki slovenstva, v času protireformacije so poleg protestantskih požigali tudi katoliške slovenske knjige; Vodnik ni avtor *Ilirije zveličane*, ker njena tendenca nasprotuje vsemu njegovemu prepričanju; Prešeren je bil pravi panslavist; svoji veri je ostal zvest, ker na Slovenskem se lahko opazi, da so vsi »frajgajsti« tudi nemškutarji; znani motto »Hoc scio pro certo (...)« je napisal Prešeren zoper Kopitarja; Paušek je spustil Prešernove pesmi skozi cenzuro, ker so se ga ob razočaranju zaradi nekega spodrsrlaja v poklicni karieri dotaknili Prešernovi verzi.³⁴⁰

Kar koli si že mislimo o teh trditvah, vendarle po svoje izpričujejo avtorjevo težnjo k samostojnemu sklepanju in tudi h kritičnemu presojanju dejstev. To potrjuje vrsta drugih njegovih trditev, sodb in stališč o literaturi in zgodovini, ki so tudi z današnjega stališča še vedno sprejemljive. Tako na primer

³⁴⁰ Vsi našteti primeri so iz kurza o slovenski književnosti (Trdina 1952b).

dolgo časa ni sprejemal priljubljenih domnev o avtohtonosti Slovencev na današnjem ozemlju ali o njihovi bližnji sorodnosti s staroselci Iliri oziroma Veneti. V *Spominih* si je celo štel za zaslugo, da se ni dal pregovoriti k temu. Toda nasproti temu je v kurzu o slovenski literaturi pri komentiranju nekaterih Vodnikovih in Prešernovih verzov vendarle dopustil, da so takšne hipoteze (prednice današnjih »venetoloških teorij«) vredne podrobnejšega pretresa. Brez nadaljnjega seveda velja njegovo razločevanje starocerkvenoslovanskega slovstva od slovenskega. Predstava o sklenjeni slovenski slovstveni tradiciji v srednjem veku, ki se je kot konstrukcija »slovenščine pred Trubarjem« razširila v naši literarni in kulturni zgodovini proti koncu 19. stoletja,³⁴¹ mu je še čisto tuja. Kljub temu da glede prelomne letnice v 18. stoletju omahuje, vendarle vztraja, da je začetnik nove dobe Pohlin, in ga odločno zagovarja pred očitki tako eminentnih nasprotnikov, kot je bil Kopitar. O Trdinovem zanesljivem zgodovinskem čutu priča tudi to, da je za zadnji periodizacijski mejnik sprejel leto 1848, drugače kot nekaj poznejših literarnih zgodovinarjev, ki so se raje odločili za začetek izhajanja *Novic* v letu 1843. Bolj v območje kritiškega vrednotenja kot zgodovinske obravnave sodi njegovo utemeljevanje Prešernovega pesniškega prvenstva, ki je pomagalo oblikovati Prešernovo podobo v poznejši literarni vedi; drugače je bilo z nasprotno platjo, z njegovim dolgoletnim vztrajanjem pri visoki ceni Koseskega, ki je bilo mlajšim sodobnikom seveda v spotiko.

Naposled je tu še vrsta Trdinovih stališč o ključnih, prelomnih momentih slovenske preteklosti, ki so se od prvih objav do zrele dobe bolj ali manj modificirala. Najbolj so se zaostriale njegove sodbe o pokristjanjevanju Slovencev in izgubi državne samostojnosti, o zgodovinski vlogi katoliške cerkve, duhovščine, plemstva, vladarske rodbine in državne oblasti. Sodba o reformaciji je bila in ostala ambivalentna, le da so se poudarki v njej nekoliko premaknili. Trdina slej ko prej priznava protestantskim piscem zasluge za vnovičen začetek slovstvenega delovanja, očita pa jim predvsem slabo, pokvarjeno slovenščino; med drugimi negativnimi platmi od začetka bolj izpostavlja luteranski verski odklon, pozneje bolj poudarja latentno nevarnost ponemčevanja v protestantski cerkveni praksi. Tudi pri njegovi oceni razsvetljenega absolutističnega režima v 18. stoletju si stojita nasproti spodbujanje gospodarskega in kulturnega napredka na eni strani in načrtna germanizacija na drugi. Podobno ambivalenten je avtorjev odnos do francoske vladavine v Ilirskih provincah: tudi pri njej se mu zbuja sum o nevarnosti potujčevanja, le da se je ta težnja kazala v mehki različici, kot skušnjava in ne kot prisila.

³⁴¹ Prim. poglavji o Brižinskih spomenikih in o reformaciji, zgoraj str. 63 sl. in 75 sl.

Nasploh se v Trdinovi upodobitvi zgodovinskega poteka slovensko čedalje različneje enači z ljudskim, kmečkim, plebejskim, medtem ko so višji sloji čedalje bolj dosledno prikazani kot tuji ali potujčeni in zato do potreb, teženj in pravic slovenskega naroda brezбриžni, če že ne nasprotni ali celo sovražni, vsekakor pa škodljivi. Iz prvotne politično, ideološko in versko korektne, do posvetne in cerkvene oblasti lojalne države pripovedovalca o narodovi preteklosti se izčisti dejavnost angažiranega zgodovinarja, ki je pred vsem drugim zavezan slovenski nacionalni ideji in ostro kritičen do vsega, kar ji nasprotuje ali jo ovira. Neizrečena, toda evidentna predpostavka takšne temeljne zamisli zgodovine je obstoj naroda, ki po naravi teži k rasti in napredku; ta naravna težnja, oblikovana z glavnimi lastnostmi narodnega značaja, je osnovno gibalno njegovega razvoja, glavne teme v poteku njegove zgodovine in v njenem opisovanju pa so ovire, ki se mu postavljajo na pot, nevarnosti, ki ogrožajo njegov obstoj, in njegovi napor, da bi jih premagal.

Ta vizija narodne zgodovine opredeljuje tudi mesto in vlogo literature. Trdina je zametek takšne opredelitve na kratko izrazil že v *Zgodovini slovenskega naroda*: »Slovstvo je sploh zrcalo vsakega naroda, v katerem se jasno kaže, ali on v svojem življenju napreduje ali nazaduje« (str. 138). Seveda takrat iz tega še ni znal izpeljati vseh posledic, ki so se mu pokazale pozneje. Če je po Trdini temeljna značilnost pesništva to, da vsebuje in izraža pesniškega duha in da je s tem povezana tudi njegova posebna, v pretežni meri umetniško-estetska vrednost, to ne more enako veljati za literaturo oziroma slovstvo kot zrcalo naroda. Tako razumljena literatura je povezana z narodom in njegovo zgodovino v več smereh. Je njegov proizvod in po tej strani pasivno izpričuje doseženo stopnjo njegovega razvoja; po drugi strani pa upodablja narodovo dejansko življenje, izraža njegovega duha, pomaga vzpostavljati narodno zavest, v najbolj dozoreli obliki programsko formulira razvojne težnje naroda, in z vsem tem postane njegovo zrcalo v aktivni funkciji.

S takšnim pojmovanjem se mora uskladiti tudi literarna zgodovina. Razvoj, ki ga opisuje, torej ne more biti usmerjen k vzpostavljanju avtonomnega umetniškega območja, kjer literatura kolikor mogoče svobodno nastaja, se širi in sprejema, marveč je literatura tudi v zgodovinsko razvojni perspektivi vseskozi vezana na nosilno kategorijo naroda in odvisna od nje. Literarno zgodovinopisje potemtakem obravnava in vrednoti slovensko slovstvo predvsem glede na to, kaj je v zgodovinskem poteku prispevalo k razvoju in uveljavljanju slovenskega jezika, k vzpostavljanju narodne zavesti ter k razmahu narodno prerodnega gibanja in njegove ideologije.

Literarni zgodovinar, privrženec takšne temeljne zamisli, se angažira za isto temeljno idejo, ki jo razbira v predmetu svojega zanimanja. Zato si za glavni cilj ne postavlja neprizadetega, vrednostno nevtralnega, »čistega« spoznavanja objektivne zgodovinske resnice. Če povrh tega sam ni teoretično naravnani raziskovalec, temveč pedagog ali kulturni publicist, mu gre za aplikacijo spoznanj; zavestno in načrtno si prizadeva za prebujanje in utrjevanje narodne zavesti pri poslušalcih, ali s krepkejšim izrazom, njegova poklicna oziroma strokovna praksa je prežeta z nacionalnoideološko agitacijo.

Od tod si je mogoče razložiti nekatere značilne podrobnosti Trdinovega literarnega zgodovinopisja. Če je bilo na začetku razpeto med literarno kritiko in njej lastne načine vrednotenja na eni ter narodno zgodovino na drugi strani, se je pozneje nedvoumno prevesilo na zgodovinsko stran, tako da je v njem zmanjkovalo možnosti za razmislek o umetniški oziroma estetski plati literarnih del. Velik, z današnjega zornega kota včasih morda celo pretiran pomen, ki ga Trdina pripisuje vprašanju jezika, ne izvira zgolj iz filološke tradicije, v kateri je literatura pač trdno povezana z jezikom, temveč predvsem iz dejstva, da je materni jezik najvidnejša in stoletja dolgo najpomembnejša manifestacija narodovega obstoja. Zaradi tega je lažje razumeti, kako da Trdina vsem starejšim piscem tako neprizanesljivo očita zanemarjen ali pokvarjen jezik, in tudi to, zakaj daje prednost ne le filologu Kopitarju, temveč celo slovničarju Metelku pred kritikom in estetom Čopom. Iz istega temeljnega razloga je Trdinov literarnozgodovinski diskurz poln naravnost zagrizeno kritičnih izjav proti prevladi nemštva in pojavom nemškutarstva ali potujčevanja v kakršni koli obliki. V tem se izraža isti avtorjev življenjski angažma kot v nekaterih pripovedih iz cikla *Bajke in povesti o Gorjancih*, predvsem tistih, ki so ob izidu vzdignile največ prahu. Seveda pa je jasno, da se v zamisli literarne zgodovine, katere izhodišča in cilji so v tolikšni meri opredeljeni z narodno obrambno in potrjevalno ideologijo, ne more na primeren način razviti in uveljaviti njena druga temeljna razsežnost, ki jo konstituirajo znanstvene, se pravi teoretične in metodološke sestavine.

Toda če postavimo Trdinovo literarnozgodovinsko zamisel v razvojno črto slovenske literarne vede, je ne glede na opisano problematičnost notranje sestave in ne glede na pomanjkljivost in fragmentarnost praktičnega udejnjanja vendarle zametek poznejše razvite nacionalne literarne zgodovine.

Gregor Krek

Gregor Krek je dosegel spoštovanja vredno akademsko kariero in je bil za življenja deležen visokih priznanj, kakršna običajno sodijo k njej. Njegova podoba v poznejšem zgodovinskem spominu pa nekako ni povsem v skladu s tem. Zaenkrat je mogoče kvečjemu nakazati nekaj razlogov za to. Njegove temeljne koncepcije stroke se niso najbolje ujemale s tedaj prevladujočimi, kot jih je v glavnem vzpostavljala dunajska slavistična šola in jih je podpiralo in širilo njeno osrednje znanstveno glasilo *Archiv für slavische Philologie*. Poleg tega se zdi, da Krek tudi v ožjem krogu svojega delovanja na graški univerzi vsaj v zadnjih letih ni imel najbolj srečne roke pri urejanju razmerij s sodelavci in nasledniki.³⁴² To do neke mere zamegljuje njegovo podobo v zgodovini mednarodne oziroma avstrijske slavistike. V slovenskem območju je njegov znanstveni prispevek k proučevanju ljudskega slovstva slejkoprej cenjen, njegovo ime je potemtakem še zmeraj relevantno predvsem v etnologiji in folkloristiki. Literarni zgodovinarji se manj ustavljajo ob njegovi znanstveni dejavnosti na tem polju, ker jim gre poleg raziskovanja same literature še za razvoj misli o literaturi, torej za literarno vedo in kritiko in še zlasti za razvoj nacionalne literarne zgodovine – s tega vidika pa sta jim bolj od Kreka zanimiva njegova mlajša sodobnika Vatroslav Oblak in Karel Štrekelj, ki sta postala njegova naslednika na graški univerzi. Kolikor slovenska literarna zgodovina Kreka sploh vključuje v svoje interesno obzorje, se ukvarja predvsem z njegovimi posegi v revijalno življenje; toda Krek kot publicist in urednik ni bil povezan s tedanjim osrednjim dogajanjem v slovenski literaturi in kulturi, temveč je pripadal skupini okrog celovške revije *Kres* (1881–86), ki v svojih prizadevanjih za vodilno vlogo ni bila uspešna,³⁴³ in to ga v poznejši literarnozgodovinski perspektivi nekako odriva v obrobno vlogo. Vendar so ob stoletnici njegove smrti (2005) te posebne, na tedanji čas vezane okoliščine že toliko odmaknjene, da je pač upravičeno, če poskusimo ponovno pregledati njegov opus brez omalovaževanja, pa tudi brez vnaprejšnje težnje po prevrednotenju in rehabilitaciji za vsako ceno.

---

³⁴² Prim. Murko 1899, predvsem III. poglavje Graška leta, str. 206 sl.; Murko 1951, pogl. Gradec.

³⁴³ Prim. Prijatelj 1926.

Krek je bil filolog-slavist, njegovo glavno delo ga uvršča med literarne zgodovinarje, in bil je dejaven udeleženec slovenskega literarnega in kulturnega življenja. Spričo tega se lahko lotimo tega pretresa v koncentrično zožujočih se krogih: njegov opus poskusimo najprej uvrstiti v okvir celotne slovanske filologije oziroma zlasti slavistične literarne zgodovine, nato pa v ožji sklop slovenske literature in literarne zgodovine.

Filologija, slavistika in slavistična literarna zgodovina

Slavistika je nastala približno v isti zgodovinski dobi kot druge evropske nacionalne ali nove filologije (tako poimenovane v nasprotju s staro, tj. klasično), natančneje rečeno samo nekoliko pozneje kot germanistika in romanistika. Njen nastanek so omogočile iste temeljne socialno- in duhovnozgodovinske razmere, med katerimi sta bila odločilna vznik historičnega mišljenja ter konstituiranje modernih narodov in izoblikovanje narodnih zavesti.

Če iz precejšnje razdalje in z veliko mero poenostavljanja opazujemo razvojni proces nove filologije kot celote, si lahko takole ponazorimo njegovo logično zaporedje: najprej si je vsebinsko očrtala predmetna območja, identificirala problemska težišča, razčistila teoretične temelje in si izdelala metodološki aparat, potem se je usmerila v socialno promocijo in osvajanje ali ustvarjanje institucionalnih oporišč. Seveda pa se dejansko dogajanje ne ujema s to poenostavljeno shemo, temveč so se njegove posamezne faze v večini primerov časovno prekrivale in mešale med seboj.

Kakor koli je že to potekalo v podrobnostih, vendar na splošno velja, da si je filologija sredi 19. stoletja v tesni povezavi in hkratnem konkurenčnem razmerju s filozofijo in zgodovino pridobila osrednje mesto med humanističnimi ali t. i. duhovnimi vedami. To je bilo utemeljeno z vsebinsko-tematskega in s teoretično-metodološkega vidika ter z vidika družbene relevantnosti.

Kar zadeva vsebinsko-tematski vidik, je filologija svoje predmetno področje določala tako, da je po ožjem pojmovanju zajemalo vsaj sklop jezika, književnosti in folklore, po najširšem pa vsakršne izraze, manifestacije ali objektivacije duševnega življenja nekega ljudstva oziroma naroda ali neke skupine jezikovno in etnično sorodnih ljudstev oziroma narodov. Vsekakor je bila na to predmetno in problemsko področje vezana po aktivni plati, kot njegova raziskovalka, pogosto pa tudi po pasivni, namreč kadar se je ukvar-

jala s svojo domačo kulturo in potemtakem bila hkrati sama sestavni del svojega raziskovalnega področja.

Nova filologija je rasla iz teoretično-metodoloških in aksioloških izročil klasične filologije; v svoje miselno ogrodje je zavestno prevzemala sestavine pojmovnega aparata metafizične filozofije in logike, še večkrat se ji je to dogajalo nezavedno; za vodilo si je jemala temeljni vzorec historičnega mišljenja; ob metodičnem zgledu sodobnega naravoslovja, ki je doživljalo silovit razmah, pa je odpirala tudi vrata postopnemu prodoru empiričnega raziskovanja. Na teh temeljih je razumela samo sebe kot eno vodilnih strok na področju duhovnih ved, ki kar najboljše izpolnjuje sočasno veljavne kriterije znanstvenosti.

Kar zadeva normativno in aksiološko razsežnost ter družbeno relevantnost, je nova filologija ob opiranju na ustrezne vidike klasične filologije gojila družbeno priznan in zaželen profil izobrazbe, katerega središče je bil humanistični ideal omike, toda razširjen in aktualiziran s sestavinami nacionalno afirmativne ideologije.

Razvojno dinamiko filologije sta v 19. stoletju določali predvsem dve težnji. Po eni strani je bila zanjo značilna vsestranska ekspanzija – pri širjenju predmetnega področja, poglobljanju problemskih vpogledov in utrjevanju teoretičnih temeljev ter metodološke zgradbe. Hkrati s tem pa je v filologiji potekala tudi notranja diferenciacija predmeta, teoretične zgradbe in metod. Žarišče njenega zanimanja se je s širše opredeljenega predmetnega območja čedalje bolj premikalo na posamezna ožja področja, se pravi, od filologije jezikovno sorodnih skupin narodov – germanistike, romanistike, slavistike – k posameznim nacionalnim filologijam. Na drugi ravni pa se je celotna stroka specializirala in postopno delila na posamezne discipline – najpogosteje na jezikoslovje, literarno vedo in narodopisje.

Ta notranji razvoj stroke seveda ni potekal v nevtralnem idejnem oziroma duhovnem prostoru, temveč v realnih zgodovinskih in družbenih razmerah. Filologija je vstopala v različna recipročna razmerja do kulturnopolitične realnosti, oziroma je rasla iz njih. Odzivala se je na praktične in načelne potrebe svojega družbenega okolja, tako da jim je stregla, včasih pa je ravnala tudi v nasprotju z njegovimi željami, ali natančneje povedano, z navodili njegovih odločujočih oblastnih instanc. Njena glavna naloga je bila izobraževanje, njeno najobširnejše področje delovanja torej šolstvo. Na njegovo

najvišjo raven, na univerze, je prodrla in se dokončno uveljavila v sredini in v drugi polovici 19. stoletja. Vsekakor je bila povezana s problematiko obče in narodne zgodovine, še zlasti z zgodovinsko razvojnimi perspektivami obravnavanih narodov oziroma nacionalnih kultur.

Če se od skupnih značilnosti novih filologij ozremo posebej na slavistiko, se pokaže, da se je njeno zgodovinsko in družbeno okolje, ki je bistveno opredeljevalo možnosti njenega razvoja, razlikovalo zlasti po tem, ali je delovala v deželah s pretežno slovanskim ali pretežno oziroma povsem neslovanskim prebivalstvom; in dalje, ali je imelo slovansko prebivalstvo v državi vodilno vlogo (kot v Rusiji) ali podrejeno (kot v Avstriji ali v Prusiji).

Za začetke porajajoče se slavistike na Slovenskem je bila najbližji in najbolj relevanten strokovni okvir slovanska filologija v avstrijskem prostoru. V njegovem središču, na Dunaju, so se srečevale razvojne težnje in spodbude iz Češke in deloma Poljske ter iz južnoslovanskih dežel, vzpostavljale so se zveze z Rusijo in z Nemčijo; zato ni presenetljivo, da je tukaj nastalo eno najpomembnejših središč slavistike. Najprej se je oblikovalo neformalno, pozneje, sredi 19. stoletja, po prevratih v revolucionarnih letih 1848–49 in po reformi celotnega šolskega sistema pa se je institucionaliziralo s prodrom stroke na dunajsko in poldrugo desetletje zatem še na graško univerzo. Znano je, kako pomembno vlogo so pri tem imeli znanstveniki slovenskega rodu; priznanima in splošno cenjenima predstavnikoma avstrijske šole slovanske filologije, utemeljitelju Kopitarju in nedvomnemu prvaku Miklošiču, se je v drugi polovici stoletja pridružil tudi začetnik znanstvene slavistike v Gradcu Krek.

Slavistična literarna zgodovina je bila trdno vpeta v celoto slovanske filologije. Njene vodilne teoretično-metodološke zamisli so se v 19. stoletju razporejale od biografsko-bibliografske faktografije prek naivnega zgodovinskega empirizma do pozitivistično navdihnjene, z zunajliterarnimi faktorji pogojene konstrukcije vzročno-genetično in teleološko determiniranega razvoja, ki ni bila omejena zgolj na literarno dogajanje, temveč se je širila v kulturno- in obče zgodovinsko razsežnost, se dotikala razvojnih perspektiv slovanskih narodov in se s tem vključevala v procese t. i. narodnih prerodov in v konstituiranje nacionalnih ideologij.

Ena izmed glavnih problemskih linij, ki jih je mogoče zasledovati v starejši slavistični literarni zgodovini, je vprašanje o enotnosti ali mnogoterosti

predmeta. Gre za to, ali obstaja ena (skupna) slovanska literatura ali pa je to skupina samostojnih literatur; takemu ali drugačnemu odgovoru na to vprašanje seveda mora slediti odločitev, ali naj bo literarna zgodovina enotna za celo slavistično področje ali pa se mora usmeriti na ožje skupine literatur oziroma na posamezne nacionalne literature. O tem, kako so se v teku 19. stoletja spreminjali pogledi na ta problem, dosti povedo že značilni naslovi, v katerih se edninske oznake predmetnega področja postopno umikajo množinskim.

Tudi naslov Krekovega glavnega dela *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte und Darstellung ihrer älteren Perioden* (1874) izpričuje, da se je avtor, podobno kot njegov sodobnik Jagić in mutatis mutandis tudi še njegov naslednik Murko, priznaval h konceptu enotne slovanske filologije in si vsaj načelno prizadeval zajeti ta kompleksni predmet v celotnem razponu teoretičnih pogledov in metodoloških možnosti. Drugače kot nekateri avtorji, ki so se načelno zavzemali za enaka izhodišča, dejansko pa celotnega območja niso zmogli obravnavati drugače kot po posameznih nacionalnih odsekih, je Krek tudi v podrobnih obravnavah vztrajal pri najširšem okviru, na ravni celote slovanskega sveta. Seveda pa mu je to uspevalo samo dotlej, dokler se je zadrževal pri najstarejših dobah, ko slovstvo še ni bilo jezikovno razvejeno, in se omejeval predvsem na ljudsko ustno ustvarjanje, ki ga je le težko, če sploh, mogoče ujeti v kronološko in pojmovno mrežo empirično historične obravnave. Verjetno smemo domnevati, da je to tudi eden od notranjih, v sami stvari utemeljenih razlogov, zakaj je njegovo delo ostalo samo uvod v slovansko literarno zgodovino, v naslovu prve izdaje napovedanega »prika za njenih starejših dob« pa sploh ni izdelal.

Teoretična izhodišča Krekove literarnozgodovinske zamisli

Krek se je dobro zavedal, da je s svojim pojmovanjem literarne zgodovine razmeroma osamljen, in je zato poskušal vsaj na kratko razložiti in utemeljiti svoja teoretična izhodišča. Pri tem je zanimivo, da se je potrudil samo za opredelitev pojma literatura, ne pa tudi pojma zgodovina: očitno se mu je zdelo samoumevno, da je kakršnakoli relevantna filološka dejavnost možna le v zgodovinsko razvojni perspektivi. V uvodnih besedah (*Vorbemerkung*) k drugemu delu monografije o slovanski literarni zgodovini³⁴⁴ je postavil naslednje teze: materni jezik je glavni kriterij za določanje nacionalnosti, ker je

³⁴⁴ Krek 1874, str.141–146; isto v Krek 1887, str. 477–483.

neposredni izraz notranjega življenja, skupni organ celotne zavesti neke narodne skupnosti. Jezik in narod se torej medsebojno pogojujeta. Jezik je tesno povezan z literaturo, ki je celota v pisani in govorjeni besedi ohranjenih in preoddanih duhovnih proizvodov naroda. Ne glede na to, da je pojem literatura etimološko vezan na pisavo, po tej širši vsebinski definiciji vanj nujno sodi tudi tradicionalna ustna literatura; tej dvojnosti ustrezajo slovanski izrazi *pismenost/književnost* in *slovstvo/slovesnost*. V takšnem smislu pojmovana literatura je tehtno merilo kulturnozgodovinskega pomena naroda, skupaj z jezikom in religijo določa osebnost naroda, tj. njegovo nacionalnost, zato je mogoče celo reči: literatura je narod. Nadalje vlada recipročno razmerje med narodovo literaturo in zgodovino: le narod s pomembno zgodovino lahko ustvarja zares pomembno literaturo. Toda ta trditev pušča povsem ob strani tradicionalno ustno slovstvo – to pa lahko cveti tudi pri t. i. nezgodovinskih narodih, ki nimajo niti pisnega izročila niti umetne literature. Zato je širši pojem literature potreben in upravičen zlasti pri obravnavi starejših zgodovinskih dob.

Krekovi prispevki k slovenski literarni zgodovini

Navedena izhodišča dajejo možnost za utemeljitev nacionalne literarne zgodovine, tudi slovenske – ne glede na to, da avtor ob načelnih formulacijah v tej zvezi mimogrede spregovori o *slovanskem narodu* oziroma *ljudstvu*³⁴⁵ (v ednini), kar pa seveda velja samo za najstarejše dobe. Krek kot prominenten zagovornik enotne, vse zajemajoče slovanske literarne zgodovine torej nikakor ni zanikal upravičenosti nacionalnih literarnih zgodovin in z njimi vred slovenske, le sam se ni kaj dosti ukvarjal z njo; to navsezadnje ni sodilo v njegov službeni delokrog, pač pa je bilo sestavni del učnega naloga druge slavistične katedre na graški univerzi, pri ustanavljanju katere je Krek sodeloval. In res sta oba prva slavista, ki sta bila zaporedoma izbrana za to katedro, prezgodaj umrli Vatroslav Oblak³⁴⁶ in za njim Karel Štrekelj,³⁴⁷ opazno več delovala na tem področju kakor Krek. Če izključimo tiste njegove obravnave ljudskega slovstva, pri katerih so meje z literaturo v ožjem smislu pogosto nejasne in zabrisane (zlasti pri posameznih snoveh in motivih, ki

³⁴⁵ Krek 1887, str. 481–482.

³⁴⁶ Prim. Murko 1899; zbornik *Vatroslav Oblak*, ur. A. Šivic–Dular, Ljubljana 1998 (Obdobja 17).

³⁴⁷ Gl. poglavje o njem, spodaj str. 201 sl.

se pojavljajo v obeh območjih), pa je sam le izjemoma posegel v slovensko literarno zgodovino v ožjem pomenu besede.

Njegovo najpomembnejše delo s tega področja je razprava o celovškem rokopisu,³⁴⁸ v kateri je ta pomembni spomenik slovenskega poznosrednjeveškega pismenstva prvič objavil in komentiral ter ga s tem vpeljal v literarnozgodovinsko evidenco. Razprava, ki ji je dodan tudi faksimile, se dotika vprašanj kodikologije, paleografije, datacije oz. kronologije, zgodovinskih okoliščin nastanka, jezika, vsebine, namena, ciljnega občinstva. Rokopis je torej obravnavan kompleksno, po ustreznih filoloških vidikih, kakor pač pritiče obravnavi slovstvenih del iz starejših dob; prava literarnozgodovinska vprašanja so fragmentarno načeta le v sklepnem delu, kjer avtor primerja obravnavani rokopis z drugimi, dotlej znanimi primerki slovenskega srednjeveškega pismenstva, tj. z Brižinskimi spomeniki (ki so bili znani že od začetka 19. stoletja) in s stiškim rokopisom (sprva znanim pod imenom ljubljanski rokopis; v evidenci od 1858); ob tem omenja še prisežne obrazce iz Kranja (prvič objavljene 1870). Opozoriti je treba, da je Krek pri tem prvem znanstvenem opisu celovškega rokopisa nakazal nekaj temeljnih ugotovitev in domnev, ki so jih poznejše, natančnejše raziskave potrdile in poglobile, denimo o jezikovno-narečnem substratu, o kraju nastanka rokopisa, o uvrstitvi besedila v tradicijo katoliških molitvenih obrazcev.

Druga, dokaj obsežna gradivska razprava iz istega leta³⁴⁹ obravnava pred kratkim odkrita in objavljena papeška pisma iz Britanskega muzeja, ki zadevajo cerkveno-, versko-, kulturno- in političnozgodovinska vprašanja v razmerjih med Rimom, nemško cerkveno organizacijo in Metodovo misijo v Veliki Moravski in Panoniji; tudi ta tematika – zgodovinske okoliščine nastanka starocerkvenoslovanske književnosti – sodi po Krekovem konceptu v zgodovino slovenske literature, četudi je danes praviloma ne uvrščajo vanjo, ali kvečjemu na njeno mejno področje.

Edini Krekov objavljeni tekst, ki se ukvarja s celotnim razponom slovenske literarne zgodovine od začetkov do sodobnosti, je spis *Die slovenische*

³⁴⁸ Krek 1881a. – Ta rokopis so občasno imenovali tudi rokopis koroškega zgodovinskega društva, danes je po verjetnem kraju nastanka najbolj znan kot rateški ali (redkeje) kranjskogorski rokopis. Prim. Alfred Ogris: Celovski (Rateški) rokopis, v: *Rojstni list slovenske kulture. Razstavni katalog*. Ljubljana, NUK, 2004, str. 19–22.

³⁴⁹ Krek 1881b.

Literatur.³⁵⁰ Napisan je bil po naročilu za enciklopedično delo *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*. Obsega skromnih 20 tiskanih strani v kvartu z vključenimi šestimi ilustracijami (začetek l. Brižinskega spomenika, Trubar, Vodnik, Prešeren, slap Savice, Slomšek). Namenjen je neslovenski in nestrokovni publiki, potemtakem je poljudno informativen, tako da bi bilo v njem zgrešeno pričakovati kakršnokoli tehtnejšo problem-sko diskusijo. Navzlic temu je iz njega mogoče razbrati nekatere avtorjeve temeljne poglede na slovensko literaturo in njeno zgodovino.

Dokler imamo pred očmi Krekovo glavno delo *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte* in v njem uveljavljena stališča o predmetu raziskovanja, se najprej zdi presenetljivo, da ta članek obravnava samo slovensko pismenstvo in literaturo v ožjem pomenu, ne pa tudi ljudskega slovstva: toda to je pač odvisno od uredniškega koncepta celotne edicije, ki je predvideval obravnavo ljudskega blaga na drugem mestu, v sklopu narodopisne tematike. Sploh pa to ni izjemen primer: podobne rešitve je najti ob tem času ali malo pozneje pri Murku³⁵¹ in Štreklju,³⁵² ki sta podobno kot Krek zagovarjala zamisel o slovanski filologiji kot enotni stroki, a sta jo sistemsko delila na jezikoslovje, literarno zgodovino in narodopisje in v skladu s tem uravnavala tudi svoje obravnave posameznih predmetnih področij.

Periodizacija slovenske literarne zgodovine pri Kreku ni razložena, njegove terminološke oznake v tem pogledu niso jasne in usklajene. Avtor z izjemo *reformacije* in *protireformacije* še ne uporablja poznejših obče znanih obdobjnih pojmov *razsvetljenstvo*, *romantika*, *realizem*, dasiravno so se ob njegovem času že začeli uveljavljati tako v nemški kot v slovanskih literarnih zgodovinah; namesto najbolj razširjenega nemškega izraza *Wiedergeburt* za slovanski *preporod* ali *prerod* in njegove nacionalnojezikovne različice ima večpomenski termin *Renaissance*. Največ težav pri razumevanju periodizacije povzroča Krekova nedosledna raba kategorij *staroslovensko* in *novoslovensko*. V najstarejši dobi pozna dve območji slovenskega jezika in književnosti: karantansko (ki mu včasih pravi tudi noriško) in panonsko. Tega izrecno poimenuje za staroslovenskega, pri karantanskem pa ne navede ustrezne oznake. Edini ohranjeni spomenik karantanske slovenščine so

³⁵⁰ Krek 1891.

³⁵¹ Npr. v njegovem prispevku o Slovencih, slovenskem jeziku in književnosti, *Ottův slovník naučný* 13, Praga 1898, v geslu Jihoslované.

³⁵² Npr. v njegovih neobjavljenih predavanjih o slovenski književnosti na graški univerzi; prim. poglavje o njem, spodaj str. 201 sl.

Brižinski spomeniki; druga pričevanja o kulturni dejavnosti tega območja v srednjem veku so ohranjena predvsem v nemščini, na primer jezikovno mešana poezija Ulricha Lichtensteinskega in opisi ustoličevanja koroških vojvod. Nasprotno je Panonija zibelka vse poznejše slovanske literature, panonska stara slovenščina je sanskrt vseh slovanskih jezikov, vendar v slovensko literarno zgodovino sodi samo prva faza starocerkvenoslovanskega slovstva, nastala v času tamkajšnjega delovanja Cirila in Metoda, ki pa je spričo poznejšega zgodovinskega razvoja ostala zgolj epizoda. Primoža Trubarja ima Krek za začetnika novoslovenske literature, toda nasproti temu je zanj že celovški rokopis (v prej obravnavani razpravi) izrecno novoslovenski, in celo v podpisu k ilustraciji iz Brižinskih spomenikov stojita skupaj oznaki »novoslovensko« (Neuslovenisch) in »X. stoletje«.

Ne glede na zadrege s periodizacijskimi oznakami je iz obravnave vendarle razvidno, da se novoslovenska literatura dejansko začne s Trubarjem, ki je njen utemeljitelj: reformacija je doba njenega prvega razcveta, protireformacija doba upada. Sledi doba renesanse slovenske literature nekako od zadnjih desetletij 18. stoletja naprej (kjer sta torej združena razsvetljenstvo in romantika) in nazadnje nova doba ali sodobnost, katere mejnik je začetek izhajanja časopisa *Novice* (1843), dasiravno Krek skoraj v isti sapi opozarja tudi na nove tokove z začetkom v revolucijskem letu 1848.

Krekov literarnozgodovinski pregled opisuje predvsem avtorje in dela, do neke mere v novejših dobah tudi časnike in časopise ter institucije in gibanja. Od opisov se le kdaj pa kdaj povzpne k vrednostnim sodbam, ki so bolj nakazane kot izdelane, ostajajo pa umirjene in se izogibajo vsakršni spekulaciji. Potek literarnega dogajanja tu in tam povezuje s širšimi zgodovinskimi procesi, ob tem kvečjemu omenja kak zunanji vpliv, kak pospeševalni ali zaviralni faktor na individualni ali na kolektivni oziroma institucionalni ravni; vprašanja o morebitnih zakonitostih ali domnevnih determinizmih pa se sploh ne dotakne. Še bolj zadržan je pri sodobni literaturi, ki jo samo registrira in opisuje ter skoraj docela opušča selekcijo in vrednotenje.

Krekovo mesto v zgodovini slovenske literarne vede

Kako naposled uvrstiti ta Krekov spis v razvoj slovenske literarne vede ali bolj natanko rečeno literarnega zgodovinopisja?

Ta proces je od začetka 19. stoletja potekal po več linijah, ki so se stikale le deloma in ob posameznih priložnostih. Ena, v kateri so že zgodaj nastala nekatera dela z resnimi znanstvenimi ambicijami, je bila vezana na razvoj slovanske filologije v Avstriji in na njen prodor v univerzitetno-akademsko sfero. Druga pobuda za pisanje literarne zgodovine je izhajala iz praktičnih potreb srednješolskega pouka slovenskega jezika in književnosti ter je prinesla prve učbenike in priročnike. Poleg tega se je marsikaj pomembnega dogajalo zunaj institucij, tako v literarni kakor tudi v narodnoprebudni in poučnovzgojni publicistiki. Toda misel o literaturi na Slovenskem ta čas še ni bila diferencirana, zato so za vzpostavljanje bodoče nacionalne literarne zgodovine relevantni prepletajoči se vidiki literarne programatike, kritike in teorije od Zoisa, Kopitarja in Čopa prek Levstika in Stritarja pa vsaj še do Levca. Diskurz o literaturi, ki je sprva potekal po veliki večini v nemščini, se je počasi selil v nastajajočo, čedalje širšo in številnejšo, a še dolgo časa strokovno nerazčlenjeno in po vsebinskem profilu neizčiščeno periodiko v slovenščini.

Do sredine 19. stoletja je nastalo razmeroma malo literarnozgodovinskih spisov. Če ne upoštevamo predhodnih pojavov, kakršni so ustrezna poglavja iz Valvasorjeve *Slave vojvodine Kranjske* (1689), Pohlinova *Biblioteka Kranjske* (1803) in Erbergov rokopisni *Poskus osnutka za literarno zgodovino Kranjske* (1825), ki še vsi temeljijo na starejši zamisli pokrajinske, ne pa nacionalne literature, in če poleg tega odmislimo slovenistične spise in odlomke tujih začetnikov slavistike – npr. Dobrovskega, Šafárika, Vostokova –, ter nemških raziskovalcev reformacije, zlasti Schnurrerja, sodijo med vidnejše dotedanje prispevke k slovenski literarni zgodovini nekateri Vodnikov poljudni spisi, Kopitarjeve razprave, članki in recenzije, berila Janeza Nepomuka Primica, bržkone najodmevnejša med vsemi pa sta bila uvod in dodatek v Kopitarjevi slovnici (1809) ter spisi, ki se neposredno opirajo nanju, mdr. uvod v Metelkovo slovnico (1825). Najtehtnejše delo te dobe, Čopov literarnozgodovinski pregled, namenjen za drugo izdajo Šafárikove *Zgodovine slovanske književnosti*, je bil dokončan že v letu 1831, vendar takrat javnosti še ni mogel biti znan, ker je obležal med Šafárikovim neobjavljenim gradivom. Približno sredini stoletja pripadajo Janežičev pregled slovenskega slovstva v njegovi slovnici (1854), Macunove antologije (1850, 1852) ter Miklošič-Navratilovi in Janežičevi gimnazijski učbeniki; v drugo polovico stoletja sodijo objava Čopove literarne zgodovine v Šafárikovi redakciji (postumno, 1864), Macunov oris slovenske književnosti v hrvaščini (1863) in vrsta biografskih in bibliografskih člankov v Marnovem časopisu *Jezičnik*

(od 1863 naprej). Proti koncu stoletja sta izšli Kleinmayrjeva *Zgodovina slovenskega slovstva* (1881), prva celotna v slovenščini, a borna po obsegu in vsebini, in zatem Glaserjevo obširno, z gradivom bogato delo z enakim naslovom (I–IV, 1894–1900). Tem delom in kritičnim odmevom nanje, med katerimi je najboljšežnejša Levstikova kritika Kleinmayrjeve *Zgodovine* (1881), se pridružuje sklenjena, čedalje gostejša vrsta literarnozgodovinskih člankov, ocen, esejev in razprav izpod peres filološko izobraženih avtorjev – Levca, Kreka, Oblaka, Štreklja, Murka, Vidica in še drugih, vse dokler se ni na začetku 20. stoletja slovenska literarna zgodovina utemeljila v vsebinskem, teoretičnem in metodološkem pogledu kot samostojna disciplina znotraj slavistike oziroma slovenistike; njen dotedanji razvoj je dosegel vrh z ustanovitvijo univerze v Ljubljani (1919).

Glede na ta časovni potek je obravnavani Krekov pregledni spis razmeroma pozen, zaradi mesta objave, namena in ciljne publike skop in zgolj opisen. Navzlic temu so nekatera njegova eksplicitna in implicitna temeljna stališča vredna primerjave s tistimi, ki so v sočasni slovenski literarni historiografiji prevladovala ali bila s tega ali drugega vidika vsaj zelo opazna.

Delitev na staroslovensko in novoslovensko literaturo temelji na takrat prevladujočih pogledih na zgodnjo zgodovino slovanskih ljudstev ter na razvoj in sorodstvena razmerja slovanskih jezikov; še najbolj se opira na Kopitarjevo in Miklošičevo teorijo o panonskem izvoru starocerkvenoslovanščine (»staroslovenščine«), katere najbližja sorodnica naj bi bila slovenščina (»novoslovenščina«). To je dajalo nekaterim piscem povod ali izgovor za to, da so v zgodovino slovenske književnosti vključevali kar celotno starocerkvenoslovansko slovstvo ali njegove pomembne dele. Krek pa je bil v tem pogledu dosti bolj previden in preudaren: dosledno se je omejil samo na njegovo prvo fazo, na besedila, nastala v času cirilmetodijevske misije v Panoniji.

Pri obravnavi reformacije in protireformacije Krek ni bil obremenjen z refleksi takrat aktualne svetovnonazorske ločitve duhov in začenjajočega se kulturnega boja, temveč je presojal dokaj stvarno na podlagi znanega gradiva. Poleg tega pri njem ni zaslediti odmevov diletantskih, iz različnih motivov nastalih hipotetičnih konstrukcij, na kakršne naletimo v tedanjem, pretežno amaterskem slovenskem zgodovinopisju, kot npr. o razširjeni javni in uradni rabi slovenščine pred Trubarjem³⁵³ ali o obstoju znatnega, pozneje neohra-

³⁵³ Npr. pri amaterskem zgodovinarju Petru Radicsu (prim. SBL IV, str. 4–7).

njenega korpusa slovenske srednjeveške literature v glagolici.³⁵⁴ Po drugi strani Krek ne kaže nikakršnega nagnjenja k domnevi, da bi kajkavska literatura zaradi sorodnosti s sosednimi narečji sodila bolj v slovensko kakor v hrvaško literarno zgodovino; tej skušnjavi je npr. slabih deset let pozneje podlegel Štrekelj v svojih univerzitetnih predavanjih o slovenski literaturi.³⁵⁵ Naposled pri Kreku ni sledu o kakih novoilirskih reminiscencah, ki so oživele v slovenskem javnem prostoru na začetku 20. stoletja.³⁵⁶

Po oceni, ki jo je zapisal Matija Murko iz polstoletne razdalje,³⁵⁷ torej sine ira et studio, si je Krek pridobil velike zasluge za slavistiko, s tem da je v svojem glavnem delu povzel in strnil najpomembnejše aktualne poglede, stališča in razvojne težnje stroke, le da je ta sinteza žal že v drugi izdaji zastarela in je knjiga ohranila zgolj informativno vrednost kot poročilo o poteh in dosežkih preteklega raziskovanja ter kot pretres strokovne literature. V navezavi na to oceno je mogoče ugotoviti, da je obravnavani Krekov pregledni spis o slovenski literaturi z vidika nacionalne literarne zgodovine samo obroben pojav, svojevrsten popularizacijski odvod njene univerzitetno-znanstvene razvojne smeri.³⁵⁸ Krek potemtakem pač ni prispeval česa bistvenega k razvoju slovenske literarne zgodovine, dasi bi mu njegova znanstvena formacija to lahko omogočila; toda po drugi strani tudi ni podpiral nobene tendence, ki se je že v njegovem času ali pozneje izkazala za zgrešeno.

³⁵⁴ Npr. pri zgodovinarju J. Grudnu (SBL I, str. 269–272) ali pri literarnem zgodovinarju K. Glaserju (SBL I, str. 215–216); gl. poglavji o Brižinskih spomenikih in o reformaciji, zgoraj str. 63 sl. in 75 sl.; prim. tudi Dolinar 1995b.

³⁵⁵ Prim. poglavje o njem, spodaj str. 201 sl.

³⁵⁶ Zlasti v korpusu znanstvenih in poljudnih spisov okrog 400–letnice Trubarjevega rojstva (1908 in še nekaj let zatem). – Takšne tendence z različnimi ideološkimi ozadji je ostro kritizirala mlajša generacija univerzitetno šolanih literarnih zgodovinarjev s Prijateljem in Kidričem na čelu in jih zavrgla kot »pomote in potvare za razne potrebe« (po naslovu obširne Kidričeve polemike iz l. 1909–10); prim. poglavje o univerzi in literarni vedi, zgoraj str. 117 sl.; prim. tudi Dolinar 1987, 1995b.

³⁵⁷ Murko 1951, str. 132.

³⁵⁸ Približno ob tem času ali kmalu zatem sta nastala vsaj še dva podobna, vendar strokovno bolje podprta spisa: Murkov prispevek o slovenski literaturi za *Ottův slovník naučný*; Prijateljev pregled slovenske literature, napisan 1902–03 za madžarsko enciklopedijo v dveh verzijah, daljša je bila objavljena v ruskem (1904–06) in srbskem prevodu (1905, 1920), krajša v nemškem izvorniku (1905) in madžarskem prevodu (1911); prim. Boža Pleničar: Bibliografija dr. Ivana Prijatelja, *Prijateljev zbornik*, Ljubljana 1975, str. 233–264, predvsem str. 234, 240, 241, 243. – Barbarič 1970/71.

Karel Štrekelj

Opus Karla Štreklja je bil proti koncu 20. stoletja deležen precejšnje pozornosti: ob stoti obletnici izida prvega zvezka njegove velike zbirke *Slovenske narodne pesmi* je bilo njemu in Matiju Murku posvečeno mednarodno znanstveno srečanje v Ljubljani; poleg kongresnega zbornika³⁵⁹ se je z njim ukvarjalo še nekaj posameznih objav. Ob tej priložnosti je bila ponovno priklicana v spomin in podrobneje kot prej osvetljena marsikatera značilna sestavina njegovega dela, vendar se predstave o njem v glavnih potezah niso bistveno spremenile: v današnjem obzorju naših humanističnih ved je Štrekelj slej ko prej navzoč in pomemben predvsem kot etnolog oziroma folklorist in kot jezikoslovec, bistveno manj kot literarni zgodovinar. To se seveda ujema z dejanskim obsegom in specifično težo deležev, kakršne zavzema vsaka teh strok v njegovem celotnem opusu. Toda ravno literarni zgodovinarji bi nemara vendar lahko bolj upoštevali dejstvo, da je bil Štrekelj prvi slovenski univerzitetni profesor, ki je predaval celoten kurz iz zgodovine slovenskega slovstva, in sicer v slovenščini, in da mu zaradi tega pripada pomembno mesto v razvoju naše literarne vede. Misel na to ni sicer nikoli zašla čisto v pozabo, vendar je komaj kdaj spodbudila nadaljnje podrobnejše raziskave. To si je mogoče pojasniti najprej s pomanjkljivo obdelano zgodovino naše stroke. Tej splošni okoliščini se pridružuje še neka posebna: Štrekelj svojih predavanj o zgodovini slovenskega slovstva ni objavil, temveč je njihov rokopis obležal v zapuščini, ki je ves čas od njegove smrti shranjena na graški univerzi in s tem praktično dostopna le redkim, ki so se posebej zanimali zanjo.³⁶⁰ Tega spisa tudi Štrekljevi učenci niso kdove kako prizadevno popularizirali, zato je njihov učitelj kot literarni zgodovinar ostajal bolj ali manj v senci, medtem ko se je že za njegovega življenja uveljavljala vrsta mlajših akademsko izobraženih raziskovalcev slovenske književnosti in hitro prevzemala vodilno vlogo v stroki. Ne glede na to je v zgodovinsko-razvojni perspektivi naše literarne vede dejstvo, da je v njej ob tem času nastalo takšno delo, samo po sebi zadostna spodbuda, da se začnemo nekoliko podrobneje ukvarjati z njim.

³⁵⁹ *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Zbornik prispevkov s kongresa (...). Ljubljana 1995 (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva, 23.); – *Traditiones*. Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje, 24, Ljubljana 1995.

³⁶⁰ Prim Kropelj 1988; Kropelj 1995. – O Štrekljevi zapuščini je pisal že Murko v nekrologu (Murko 1912, predvsem str. 541).

Strokovna literatura je tu in tam že opozarjala na nekaj značilnih Štrekljevih načelnih stališč in konkretnih literarnozgodovinskih dognanj.³⁶¹ Še kar podrobno so bile opisane tudi zunanje okoliščine, povezane s to platjo njegove dejavnosti, zato jih lahko tukaj samo preletimo.

Tradicija slovenistike v Gradcu se začena s kratkotrajnim delovanjem Janeza Nepomuka Primica na tamkajšnjem liceju v letih 1811–13.³⁶² Čeprav se je po njegovem odhodu za nekaj časa pretrgala, ni povsem zamrla; pozneje jo je več desetletij (1823–67) nadaljeval Koloman Kvas,³⁶³ četudi zgolj v obliki praktičnega jezikovnega pouka. Šele Gregor Krek³⁶⁴ (habilitiran 1867, upokojen 1902), ki je deloval na reformirani univerzi v drugačnih, ugodnejših kulturnopolitičnih razmerah, jo je povzdignil na raven filološke vede; gojil jo je seveda kot neločljiv sestavni del širše pojmovane slovanske filologije. Dosti pozneje, na začetku devetdesetih let, je bila na univerzi v Gradcu ustanovljena druga slavistična katedra z jasno opredeljenim slovenističnim težiščem: njena osrednja naloga so bila predavanja o slovenskem jeziku in slovstvu, dopolnjevali so jih še nekateri predmeti s področja južnoslovanske filologije. Na to katedro je bil prvi poklican Vatroslav Oblak, ki je predaval tudi že posamezna obširnejša poglavja iz slovenske literarne zgodovine.³⁶⁵ Po njegovi prezgodnji smrti (1896) je bil na njegovo mesto imenovan Štrekelj. V dobrem poldrugem desetletju je imel največ jezikoslovnih in filoloških kurzov, manj etnoloških oziroma folklorističnih in literarnozgodovinskih. O zgodovini slovenskega slovstva je predaval dvakrat, prvič v študijskih letih 1899–1901, drugič 1903–1905. Predavanja so obsegala celoto od »početkov slovenskega slovstva« do »dobe Slovenskega Glasnika in Zvona Stritarjevega«³⁶⁶ oziroma »od brižinskih spomenikov do Gregorčiča«.³⁶⁷ Glede na takšno zasnovo predmetnega področja je mogo-

³⁶¹ Mdr. Murko 1912. – Marko Kranjec, SBL III/11, 1971. – Kropelj 1988; Kropelj 1995.

³⁶² Prim Kidrič 1934 – Breda Slodnjak: Primic Janez Nepomuk, SBL II/8 zv., 1952.

³⁶³ Janko Glaser: Kvas Koloman, SBL I, 1925–32.

³⁶⁴ Prim. poglavje o njem, zgoraj str. 189 sl.

³⁶⁵ Murko 1899. V tem delu je tudi podrobno opisano nastajanje druge slavistične katedre v Gradcu (str. 206–209, 224–227). – Rudolf Kolarič: Oblak Vatroslav (Ignacij), SBL II/6, 1935. – Nove osvetljave Oblakovega dela so prispevali referenti na mednarodnem simpoziju Obdobja na ljubljanski univerzi v decembru 1996 ob stoletnici Oblakove smrti; prim. zbornik *Vatroslav Oblak*, Ljubljana 1998 (Obdobja 17).

³⁶⁶ Štrekljevi naslovi poglavij iz rokopisa.

³⁶⁷ Murko 1912, str. 540. – Štrekelj je ob ponovitvi kurza prispel le do polovice, do t. i. preporoda; pri tem ni več bistveno posegal v pripravljene rokopis, le obogatil ga je s posameznimi stvarnimi popravki ali dodatki in z nekaj številnejšimi bibliografskimi dopolnili. (Prim. Kropelj 1988.)

če njegov kurz primerjati z dotedanjimi literarnozgodovinskimi pregledi, se pravi predvsem s Kleinmayrjevim (1881) in Glaserjevim (1894–1900), ne pa s Čopovim v Šafárikovi priredbi (1864), ki je povsem drugače organiziran. Že bežna in površna primerjava pokaže, da Štrekelj daleč presega svoje predhodnike: Kleinmayrja sploh v vseh ozirih, mdr. že samo po obsegu zajete snovi; Glaserja sicer ne po tem vidiku, temveč po primerni selekciji gradiva, po jasno izpeljanih linijah obravnave, po argumentiranem kritičnem odnosu do starejših literarnozgodovinskih piscev,³⁶⁸ pa še posebej po premišljenih temeljnih opredelitvah stroke in njenega predmeta.

Ali bi bilo torej glede na to treba priznati Štreklju pomembno mesto ne le zaradi formalnega in organizacijskega razvijanja stroke, se pravi njenega uvajanja v visokošolskih institucijah, temveč tudi zaradi njenega vsebinskega širjenja (zbiranja, opisovanja, klasifikacije, analize literarnozgodovinskega gradiva) in zlasti vzpostavljanja ter razčlenjevanja njenega teoretično-metodološkega ustroja? To domnevo podpira mdr. trditev ene najboljših poznavalk Štreklja, da so njegova predavanja »prvi ohranjeni znanstveni pregled literarne zgodovine Slovencev« in da izpričujejo »tedaj docela moderno pojmovanje literarne zgodovine«. ³⁶⁹ Žal si z drugimi dosedanjimi obravnavami Štrekljevega literarnozgodovinskega opusa pri poskusu celovitega ovrednotenja ni mogoče kaj dosti pomagati, saj so se dotikale skoraj izključno le posameznih vidikov in opozarjale na njihovo zanimivost in relevantnost.³⁷⁰ Potemtakem bi se izčrpen in utemeljen odgovor na zastavljeno vprašanje moral opirati na podroben opis in analizo celotnega Štrekljevega kurza: med drugim bi moral zasledovati avtorjeve definicije bistva predmeta in določitve njegovega obsega, opredelitve izhodišč in ciljev literarne zgodovine, izbiro in uporabo metod; ugotoviti bi moral, katera območja poleg samih slovstvenih del in piscev priteguje v obravnavo, kako jih povezuje med seboj; kako periodizira celotno slovstveno preteklost; kaj uvršča v notranji ustroj njenih dob; kako, s kakšnega stališča jih vrednoti; pri obravnavi vsega navedenega bi morali biti pozorni še na to, kaj je izrecno povedano ali zahtevano, kaj nedvoumno

³⁶⁸ Zanimivo je njegovo kritično mnenje o Glaserju, ki se v marsikaterem pogledu ujema z že objavljenimi sodbami V. Oblaka (*Ljubljanski zvon* 1895, *Archiv für slavische Philologie* 1896) in F. Vidica (*Ljubljanski zvon* 1895–1900), odreka pa mu zasluge celo za tisto, za kar so mu jih drugi recenzenti vsaj napol priznavali, namreč za množico biografskih in bibliografskih podatkov, ki so po Štreklju večinoma nezanesljivi.

³⁶⁹ Kropelj 1995, str. 32, 38.

³⁷⁰ Tako je npr. Murko že v nekrologu (1912, str. 540–541) opozoril na Štrekljevo pozitivno vrednotenje reformacijske dobe.

nakazano, kaj molče predpostavljeno, kaj pa samo implicirano (morda niti ne zavestno) in potemtakem dostopno šele poznejši analizi. Ta bi se nedvomno ustavila ob vrsti relevantnih značilnosti. Naj samo omenim tri naključno izbrane: problem (ne)upoštevanja ljudskega slovstva;³⁷¹ pritegovanje kajkavske književnosti v zgodovinsko obravnavo slovenske; prva doslej znana raba termina »predromantična doba«, četudi le kot sinonim za »osvitno«, tj. razsvetljensko dobo. Takšna analiza je obširna in zahtevna naloga, ki je brez podrobnega pregleda celotnega kurza ni mogoče niti docela razviti, kaj šele rešiti. Vendar nam na srečo sam Štrekljev rokopis odpira bližnjico vsaj do nekaterih osrednjih problemov: v njegovem uvodnem poglavju so namreč najprej izrecno opredeljene temeljne teoretične in metodološke značilnosti literarnozgodovinske vede, temu pa sledi podrobna anotirana bibliografija dotedanjega slovenskega literarnozgodovinskega pisanja, ki marsikje prehaja v širše povzetke in kritične ocene pomembnejših spisov. Ukvarjali se bomo torej s tem uvodom in z načelnimi stališči, razgrnjenimi v njem.³⁷² Vprašanje, na kakšen način in do kolikšne mere so ta stališča upoštevana ali udejanjena v nadaljnjem besedilu Štrekljevih predavanj, pa bo treba zaenkrat pustiti ob strani in se zadovoljiti le z domnevo, oprto na hiter orientacijski pregled celote, da izvedba marsikdaj ni na ravni deklariranih programskih načel.

* * *

Izhodiščni vidik, po katerem si avtor prizadeva opredeliti literarno zgodovino, je obseg njenega predmeta. Pri tem vsaj na začetku ne ravna pretežno sistematsko, temveč pretežno zgodovinsko-razvojno, in njegova miselna pot ni premočrtna, temveč bi se dala ponazoriti s koncentričnimi krogi: glavni argumentativni sklop se ponavlja, toda vsakokrat zajame nekaj več snovi in jo obravnava nekoliko podrobneje. Začenja se z ugotovitvijo, da se je obseg predmeta literarne zgodovine v 19. stoletju iz mnogih razlogov nenavadno razširil. Zastavil se je problem raziskovanja obče literature, ki pa je zaradi množice različnih relevantnih vidikov veliko preveč zapleten. Zato se raziskovanje večinoma omejuje na nacionalno literaturo, ki jo obravnava v zvezi z drugimi področji narodnega in družbenega življenja, pa tudi z mednarodnega primerjalnega vidika. Proučevanje literature mora poleg svojega ožjega predmeta – del in avtorjev – upoštevati vsaj še narodno pesništvo, jezik in

³⁷¹ Več o tem v poglavju o ljudskem slovstvu, zgoraj str. 53 sl.

³⁷² Temu tekstu je posvetila nekaj pozornosti edino Monika Kropelj in navedla iz njega nekaj obširnejših citatov; prim. Kropelj 1995, str. 38–40.

povezave literature z njenimi zunanjimi pogoji v narodovem družbenem in duševnem življenju. Literarna zgodovina je oddelek filologije; medtem ko ta raziskuje celotno zgodovino duševnega življenja narodov v vseh njenih pojavnih oblikah, se literarna zgodovina omejuje na raziskovanje izdelkov v besedi.

Ta dejavnost se je začela na področju starih klasičnih literatur in deloma cerkvenega slovstva, kjer je bilo treba najprej zbirati in restavrirati ostanke vseh besedil. V poznejši razvojni fazi je iz množice vseh ohranjenih spomenikov izbirala samo tiste z umetniško vrednostjo in se tako preobrazila iz katalogiziranja in opisovanja del in avtorjev v zgodovinsko-umetnostno ali zgodovinsko-literarno kritiko, ki pa je iz območja svojega zanimanja izključevala ne le vse, kar ne sodi med umetnostne zvrsti, temveč tudi umetnostna dela manjše estetske vrednosti. V novejšem času se je takšno omejevanje izkazalo kot nevzdržno in treba je bilo iskati ustrežnejše rešitve v različnih smereh. Zelo pomemben korak je napravil Taine, ki je v raziskovanje literature vključil npravstvena stanja, iz katerih nastajajo literarna dela, in prvotne sile (raso, družbo, moment), ki določajo npravstvena stanja. Tainovi nadaljevalci in nasprotniki so odkrivali različne nove vidike obravnave. Njegova dela so našla priznanje tudi v Nemčiji, kjer se je v podobno smer razvijala filologija; pomembno je bilo zlasti to, da je pritegnila v obravnavo elemente ljudskega pesništva v srednjeveški literaturi in v sodobni folklori. Tako so glavni tokovi novejše literarne zgodovine zavrnil nekdanje izključno estetsko-umetniško stališče in se usmerili v preučevanje literature kot psihologije naroda. Vendar se temeljne opredelitve predmeta in metod v stroki še vedno niso ustalile, ampak ostajajo neuskaljene in vprašljive. Avtor opozarja na nekatere vidike te problematike ob razpravi germanista Hermanna Paula o metodiki literarne zgodovine, objavljeni v temeljnem kompendiju *Grundriß der germanischen Philologie*. Zlasti podrobno povzema njegovo obravnavo vsebinskega obsega pojma literatura. Na koncu ob Paulovem pretresu metod prikaza oziroma zgradbe literarnozgodovinskega dela ugotavlja, da ni priporočljivo mehanično vztrajati pri enem samem načrtu, temveč je treba kombinirati različne poti obdelave in se pri tem ravnati predvsem po značilnostih predmeta v njegovem zgodovinskem razvoju.

* * *

Obravnavani tekst je zanimiv z več strani.

S terminološkega vidika je vredno omembe, da avtor uveljavlja standardni poimenovanji »literatura« in »literarna zgodovina«, redkeje uporablja sinonima »slovstvo«, »slovstvena zgodovina«, četudi ju pušča v naslovu; nekajkrat zapisana različica »literaturni, -a« je očitno kalk iz ruščine.

Med upoštevanimi ali samo omenjenimi raziskovalci literature je nekaj imen, ki sodijo med klasike stroke, in nekaj takrat aktualnih, danes pa čisto pozabljenih. Največ je francoskih: Sainte-Beuve, Taine, Hennequin, Faguet, Guyot, Brunetière; nepričakovano malo je nemških: omenjen je W. Humboldt, obširno je povzet H. Paul, citirana sta B. Ten Brink in W. Wetz; od ruskih je naveden Pypin, vendar samo v referencah.

Glavna teža teksta je na problemskem prikazu. Literarna zgodovina je opredeljena kot del široko pojmovane filologije, njeno današnje stanje je nasledek konvergentnega razvoja »zgodovinsko-umetnostne kritike« (zlasti v Tainovi varianti) in nemške filologije od romantike naprej.

Najbolj relevanten vidik za opredelitev stroke je obseg njenega predmeta. Od največjega možnega – obče literature, ki zajema dela vseh dob in jezikov – ga avtor omeji na narodno literaturo, po drugi strani pa ga razširi od samih literarnih del in avtorjev na sosednja področja, na njihove medsebojne zveze, na procese nastajanja literature in silnice, ki usmerjajo te procese. Rezultat takega širjenja predmeta je koncepcija nacionalne literature, ki je izraz »psihologije naroda«, seveda pogojene s sklopom realnih socialnih in zgodovinskih faktorjev, in temu ustrezna koncepcija nacionalne literarne zgodovine.

Avtorju za potrebe uvoda v literarnozgodovinski kurz očitno zadostuje opredelitev stroke po predmetu. Nadaljnjih, pretežno metodoloških problemov se skoraj ne dotika; tako ne pove ničesar o načelih periodizacije ali denimo o vrednotenju, pač pa se ustavi le še ob načinu prikaza ali zgradbi literarnozgodovinskega dela.

Iz izrecnih opredelitev je mogoče izluščiti njihove temelje, ki ostajajo vsaj deloma implicitni. Literatura je obravnavana v časovno-razvojni razsežnosti, kot eden med realnimi zgodovinskimi pojavi; njena zgodovinskost je tako samoumevna, da v tem obzorju kaka problematizacija takšne njene narave sploh ni mogoča. S tem se po eni strani ujema način njenega raziskovanja: njegov temeljni modus je literarna zgodovina, o teoriji ali njenih ožjih disci-

plinah sploh ni govora, načelna utemeljitev stroke in osnovni metodološki razvid delovnih postopkov pa sta vključena v sestav stroke zgolj kot pomožna elementa. Po drugi strani je literatura genetično in funkcionalno vpletena v dogajanje realnega zgodovinskega sveta in torej odprta za raziskovanje silnic, ki jo determinirajo od zunaj. Skratka, to pojmovanje literarne zgodovine in njenega predmeta sodi v območje pozitivističnega historizma.

* * *

Če postavimo obravnavani tekst v tradicijo slovenske literarne zgodovine in njenega samorazumevanja, se pokaže, da je po vseh navedenih značilnostih dokaj nenavaden, pravzaprav kar izjemen. Nasploh ni bilo mogoče o naši stroki na Slovenskem dotlej prebrati še nič takega, kar bi bilo tej kratki utemeljitvi vsaj od daleč podobno po stopnji informiranosti, širini razgleda, zahtevnosti kriterijev in ambicioznosti ciljev; v nadaljnjem razvoju je to stopnjo zavesti o stroki dosegel in presegel šele Prijatelj v nastopnem predavanju na ljubljanski univerzi (1919).³⁷³

Če se pri obravnavanem besedilu omejimo samo na to, kaj in kako izbira in prevzema iz tedanje evropske literarne vede, lahko ugotovimo, da je njegova pretehtana in z očitnim dobrim poznavanjem opusa podprta karakteristika Taina, dopolnjena s pripombami o njegovih sodobnikih, sopotnikih, nadaljevalcih in kritikih njegovega dela (mdr. o Hennequinu, o katerem je podrobno pisal Prijatelj šele kakega četrto stoletja kasneje³⁷⁴), najzgodnejša tako obširna in s samostojno kritično presojo podprta predstavitev francoskega literarnoznanstvenega pozitivizma ter nekaterih njegovih mejnih tendenc na Slovenskem. Podobno, dasi z manj ilustracijami in oznakami posameznih avtorjev, velja za karakteristiko nemške filologije. Ali bi potemtakem glede na vse povedano morali Štreklju že samo zavoljo tega uvoda odmeriti dosti pomembnejše mesto v razvoju naše stroke, kot so mu ga običajno pripisovali doslej?

Ta misel, spodbujena s celo vrsto posameznih formulacij v tekstu, izziva med drugim k temu, da poskušamo natančneje preveriti avtorjeve vire in reference. Dejstvo, da so v tekstu zelo obširno povzeti odlomki literarnozgodovinske metodike po Hermannu Paulu, nas najprej navaja k domnevi, da

³⁷³ Prijatelj 1952–53/1; prim. poglavje o njem, spodaj str. 229 sl.

³⁷⁴ Prijatelj 1928; delna objava tudi v Prijatelj 1952–53/2.

je bil eden Štrekljevih glavnih virov *Grundriß der germanischen Philologie* – veliko sistematično kolektivno delo, ki je izhajalo v Straßburgu od začetka devetdesetih let 19. stoletja naprej in takoj obveljalo za temeljni kodeks germanistike. Vendar ne smemo zanemariti še drugih referenc, med katerimi sta najbolj nejasno formulirani dve od skupno treh omemb znamenitega ruskega literarnega zgodovinarja Pypina. Ko sem jih preverjal, pa se mi je povsem nepričakovano, kot pravo presenečenje pokazalo, da ne opozarjajo zgolj na vire posameznih trditev: pokazalo se je namreč, da teoretični del uvoda v Štrekljevo *Zgodovino slovenskega slovstva* sploh ni Štrekljevo izvorno delo, temveč prevod, in da je njegov pravi avtor Aleksander N. Pypin.

Vprašanje, zakaj to dejstvo doslej še ni prišlo na dan, si je mogoče pojasniti z nekaj preprostimi okoliščinami. Prva je ta, da Štrekelj svojega rokopisa ni namenil za objavo, ampak le za svojo lastno rabo, zato mu ga pač ni bilo treba natančno in dosledno dokumentirati. O tem, ali je pri predavanjih nemara kdaj nakazal, na koga in kako se je oprl pri sestavljanju uvoda, lahko samo ugibamo; doslej vsaj še ni prišlo v razvid nobeno pričevanje o tem. Tisti, ki so pozneje pisali o njegovem literarnozgodovinskem delu, pa so se zanimali dosti bolj za sam kurz kakor za uvodne utemeljitve, zato kakega pomisleka o njegovem avtorstvu ni bilo zaslediti.

Ocena o pomenu Štrekljevega prispevka k teoretični in metodološki utemeljitvi literarne vede na Slovenskem se s to ugotovitvijo seveda spremeni. Vendar pa nam ta sprememba hkrati obrača pozornost v dotlej nepričakovano smer. Kako to, da je človek, ki se je šolal, se formiral v znanstvenika in dolga leta deloval pretežno v avstrijskem akademskem okolju in je torej moral imeti v razvidu pomembne zastopnike svoje stroke predvsem iz nemško govorečega kulturnega prostora ter brez dvoma vsaj še tiste od drugod, predvsem francoske, ki jih je nemški prostor sprejemal – kako da si je tak človek poiskal glavno oporo za načelno utemeljitev svoje stroke drugje, zunaj tega kroga? Ali je glavni razlog predvsem poklicno strokovni – to, da je bil slavist, ki se je precej ukvarjal tudi z rusko literaturo – ali pa se v tem dejanju izraža še kak drug vidik? Pri tem sklepanju pač ne moremo mimo znanega dejstva, da so si Slovenci v tem času iskali oporo zoper napredujočo germanizacijo v slovanski orientaciji, ki so jo gojili privrženci različnih kulturnopolitičnih usmeritev na Slovenskem in se je izražala tudi v naših časnikih in časopisih.³⁷⁵

³⁷⁵ Prim. Čurkina 1995.

Toda če si je Štrekelj že iskal zgled v ruski slavistiki, ni težko razložiti, zakaj se je odločil ravno za Pypina. V zadnjih desetletjih 19. stoletja je bil namreč Aleksander N. Pypin v nemškem in avstrijskem prostoru, še posebej pri Slovanih v habsburški monarhiji, dobro znan kot literarni in kulturni zgodovinar ter publicist, intimen poznavalec in oster kritik ruskih družbenih in kulturnih razmer, skratka, kot eden vodilnih ruskih intelektualcev. Zanj so kajpada vedeli filologi, še posebej tisti, ki so potovali v Rusijo (npr. Fran Celestin, Matija Murko, pozneje Ivan Prijatelj), in drugi poznavalci ruskega kulturnega in družbenega dogajanja. Znan pa je bil tudi širši kulturni javnosti. Njeno naklonjenost si je pridobil zlasti s tem, ker je nasprotoval panslavizmu, podloženemu z velikorusko ideologijo, in zagovarjal enakopravnost in samostojen razvoj vseh slovanskih kultur. To je bilo mogoče razbrati predvsem iz *Zgodovine slovanskih literatur*, ki jo je napisal skupaj z Włodzimierzom Spasowiczem.³⁷⁶ Njena prva izdaja na Slovenskem sicer še ni bila kaj dosti znana, pač pa je veliko bolj odmevala druga, bistveno razširjena izdaja, ki je samo leto dni po objavi v Rusiji začela izhajati tudi v nemškem prevodu.³⁷⁷

Slovenski časniki in časopisi so precej obširno poročali o izvorniku in prevodu; razumljivo je, da jih je najbolj pritegovala Pypinova obravnava slovenske literature. Najpodrobneje in najbolj kritično poglobljeno se je s tem delom ukvarjal *Ljubljanski zvon*. Urednik Levec je v prvem letniku revije ocenil pravkar dokončano rusko izdajo in opozoril na začeto nemško. Po njegovem prepričanju je to prva »kritično in pragmatično pisana« *zgodovina vseh slovanskih literatur*. Pomanjkljivosti kaže predvsem pri obravnavi slovenske književnosti, kar pa gre pripisati tako pomanjkanju monografskih študij kakor tudi temu, da izmed že tako maloštevilnih strokovnih del marsikatero novejše avtorju ni bilo znano. Še podrobnejši je bil tri leta pozneje Fran Wiesthaler v recenziji nemškega prevoda. Knjigo je postavil v kontekst dotedanjih sorodnih del; opozoril je na nekatera njena teoretična izhodišča, zlasti na upoštevanje ljudskega slovstva v celotnem obsegu predmetnega področja, in še na nekatere metodološke značilnosti; opazil je vsebinske razločke med izvornikom in prevodom, ki so delno posledica avtorjeve redakcije,

³⁷⁶ Pypin in Spasovič 1864; druga, predelana in dopolnjena izdaja 1879–80. Soavtor je napisal samo poglavja o poljski literaturi, vsa druga so Pypinova. – O odmevu te knjige in Pypinovega dela nasploh prim. tudi: Čurkina 1995, poglavje *Ruska slovenistika zadnje četrtine 19. in začetka 20. stoletja*, predvsem str. 141–142.

³⁷⁷ Pypin in Spasovič 1880–84.

delno pa prevajalčevih dodatkov; posebej je poudaril Pypinovo zadržano stališče do panslavizma in zavzemanje za enakopravnost slovanskih literatur in kultur, ponovil pa je kritične pripombe o nezadovoljivi obravnavi slovenske književnosti in omenil tudi podobne polemične odzive na to delo pri Čehih.

V naslednjih dveh desetletjih je v slovenskem periodičnem tisku zaslediti še nekaj glasov o Pypinu;³⁷⁸ njegovo ime se pojavlja kot nesporna avtoriteta v zadevah slovanskih literatur in kultur, pa tudi v debatah o načelnih vprašanjih literarne zgodovine. Več pozornosti so Pypinu tudi pri nas posvetili spet na začetku stoletja, ko so v Rusiji slavili petdesetletnico njegovega dela in sedemdesetletnico življenja; temu je zelo kmalu sledil še sklop nekrologov. Slovensko pisanje o Pypinu je bistveno dopolnil in zaokrožil Prijateljev esej v *Ljubljanskem zvonu* leto dni po njegovi smrti.³⁷⁹ Pozneje je zabeleženih v našem tisku le še nekaj bolj ali manj naključnih omemb.

Zanimivo je, da se Štrekelj ni oprl na to Pypinovo najbolj znano, razširjeno in dostopno delo. Razlog za to je razviden iz tele njegove sodbe:³⁸⁰

Istega leta je izšla Pypinova literarna zgodovina vseh slovanskih narodov, katera pa se je v drugi izdaji l. 1879–1880 popolnoma predelala in pomnožila: Istorija slavjanskih literatur A. A. Pypina i V. D. Spasoviča. St.Peterburg bei Stasjulevicz. V ti 2. izdaji je izpuščena zgodovina velikoruske literature, katero je namerjal izdati Pypin v posebnem zvezku, pa se mu je medtem narastla na 4 zvezke. Ta druga ruska izdaja je izšla tudi v nemškem prevodu Pječovem (Traugott Pech, Lužičan). Ta nemška izdaja je celo bolj priporočati od ruske, ker je v nekaterih stvareh popravljena. Ideja Pypina, ko je pisal to delo, v katerem je nam Slovencem odmerjen sila majhen prostor, ideja pisatelja je bila ravnopravnost, kakor naj bi jo uživali Slovani tako med seboj, kakor med drugimi narodi; namen mu je, tudi neslovanskemu svetu dokazati, da slovansko gibanje v sedanjem veku (naša renaissance) ne nasprotuje civilizaciji, ampak jo marveč pospešuje. Jagić piše o tej knjigi (Archiv V.2.324): 'Selbst abgesehen von dem hohen Interesse der Darstellung, wird dieses Werk durch die reichen bibliographischen Anweisungen, durch die gewissenhafte Berücksichtigung der einschlägigen weil zerstreuten und nur mit grosser Mühe erlangten Literatur ein *unentbehrlicher Rathgeber* für alle werden, die sich auf dem weiten Felde der slavischen Literaturen einigermaßen zurecht finden wollen.' Žalibog je v tem imenitnem delu ravno naša slovenska književnost najmanj temeljito razložena.

³⁷⁸ Podatki o tem so zbrani v kartoteki tujih literarnih avtorjev v slovenskem periodičnem tisku na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU.

³⁷⁹ Prijatelj 1906, tudi v Prijatelj 1952–53/2.

³⁸⁰ V drugem delu obravnavanega uvoda (rokopis str. 17c–17d).

Pypin ne pozna niti Marnovega Jezičnika, niti Stritarjeve ocene Prešernovih Poezij. Glavni vir mu je bil Macunov starokopitni, z ozkosrčnega stališča pisani članek v Ottuvem naučnem slovníku. Kakor Macun očita tudi Pypin Prešernu po krivici, da ni imel razuma za slovanstvo in njega razvoj ter da je ostal čisto lokalen gorenjsko-slovenski pisatelj; Koseski je ne samo prvak slovenskemu pesništvu, ampak celo – politični voditelj(!) svojega naroda. Malavašič, Muršec, Majar, Vrtovec so mu hrvaški pisatelji. Tudi končna sodba o Slovencih ni resnična.

Štrekelj je spričo tega raje posegel po Pypinovi *Zgodovini ruske literature* (1898–99). Ta je bila sicer napovedana kot tretji, sklepni del *Zgodovine slovenskih literatur*, vendar je dozorevala še dolgo časa, tako da je naposled izšla šele ob koncu stoletja. Uvod v prvo knjigo tega dela je bil torej tisti Pypinov najnovejši tekst, ki si ga je samo leto dni po izidu izbral Štrekelj za temeljno vodilo svojemu literarnozgodovinskemu pregledu.

Značilnosti tega teksta, ki bi utegnile biti za zgodovino naše stroke tako pomembne, potemtakem niso plod samostojnega Štrekljevega raziskovanja in presoje. Vendar spričo tega ne bi smeli zaiti v drugo skrajnost in odrekati Štreklju sleherno teoretično-metodološko kompetenco; da je takšne zmožnosti imel, priča mdr. že kritični pretres slovenske literarne historiografije takoj v nadaljevanju obravnavanega uvoda. Vsekakor mu je treba priznati, da si je zelo dobro izbral predlogo, na katero se je oprl.

O drugih, vsebinskih razlogih, ki so ga nagnili k takšnemu izboru, je mogoče sklepati s precejšnjo verjetnostjo.

Najprej je opazno to, da je posegel po najnovejšem dostopnem delu, ki je izpričevalo poznavanje aktualne problematike; potemtakem je bil s strokovno literaturo vsaj v njenem osrednjem območju na tekočem.

Pypin je bil nedvomno dober poznavalec ne le zahodno- in srednjeevropskih literatur, temveč tudi evropske literarne vede; in ne le poznavalec, temveč soustvarjalec, v mnogih pogledih enakovreden avtorjem, o katerih govori v obravnavanem tekstu.

Pypinov tekst ni delo čistega teoretika, temveč je neločljiva sestavina velikega sintetičnega literarnozgodovinskega dela, ki je s kvaliteto in prepričljivostjo svojih izvajanj in dognanj potrjevalo veljavnost svojih teoretičnih izhodišč; po tem je moral biti blizu tudi Štrekljevi konceptiji filološko-zgo-

dovinske vede kot celote, ki ne dopušča izključnih ozkih specializacij ali osamosvojitve teoretične in metodološke refleksije od nosilnega toka zgodovinskega razpravljanja.

Štrekelj je bil torej res samo sprejemnik in posrednik Pypinovih opredelitev in stališč, vendar se je dobro zavedal, kaj sprejema in posreduje. Iskal je nekaj, s čimer bi lahko zadovoljil potrebe svojega nastajajočega kurza, te pa je iz današnje časovne razdalje mogoče gledati tudi širše, kot potrebe slovenske literarnozgodovinske vede na takratni razvojni stopnji; in ko je našel tekst, ki mu je povsem ustrezal, ga je pač v celoti prevzel, namesto da bi sestavljal svojega. Potemtakem lahko nekoliko paradoksalno ugotovimo, da je literarna veda na Slovenskem v tem času dobila po obsegu sicer razmeroma skromno, a dovolj kvalitetno različico teoretično-metodološke utemeljitve v znamenju evropskega pozitivizma in historizma – vendar tega kljub svoji vključenosti v avstrijsko-nemški kulturni prostor ni dobila z neposrednim sprejemom, po najkrajši možni poti, temveč tako rekoč po ovinku, skozi optiko reprezentativnega ruskega zastopnika stroke. Ta ugotovitev pa ne dodaja novih podrobnosti samo k podobi o razvoju naše literarne vede, temveč tudi k podobi takratnih rusko-slovenskih literarnih in kulturnih odnosov.

Matija Murko

Pogledi slovenske literarne vede na Matija Murka še niso popolnoma izčiščeni.³⁸¹ Murko je slej ko prej ena njenih osrednjih osebnosti, njene starejše zgodovine si brez njega sploh ni mogoče zamisliti. Hkrati pa imamo vendarle težave, kadar ga želimo ustrezno umestiti vanjo, saj Murko presega njene meje na ravni individualne biografije in opusa, na ravni socialno-institucionalnega funkcioniranja stroke in do neke mere celo na ravni njene teoretično-metodološke problematike.

V tem spisu nameravam pregledati, kako se je Murko formiral kot literarni zgodovinar, kako je deloval kot literarni zgodovinar in kakšne koncepcije literarne zgodovine je zagovarjal,³⁸² na podlagi tega poskušam strniti glavne ugotovitve o razmerju med Murkom in slovensko literarno vedo.

Murkovo znanstveno formiranje

Murkov znanstveni profil se je oblikoval proti koncu 19. stoletja, najprej med študijem slavistike in germanistike na Dunaju (1880–86), nato na izpopolnjevanju v Rusiji (1887–89) in naposled med pripravami na habilitacijo, spet na Dunaju. Na slavistiki se je pod vodstvom Frana Miklošiča razvil v filologa, dobrega poznavalca slovanskih jezikov in starejših tekstov, zlasti cerkvenoslovanskih. (Miklošičev naslednik Vatroslav Jagić, ki je pozneje postal Murkov habilitacijski mentor, je namreč prišel na Dunaj šele za tem, ko je Murko že končal redni študij.) Toda v Miklošičevem konceptu filologije ni bilo prostora za znanstveno obravnavanje literature, zlasti ne umetne literature novejših dob, in tudi ne za povezovanje filološko-jezikovnih dejstev v širši sklop kulturnih, družbenih oziroma zgodovinskih procesov;

---

³⁸¹ Pomembnejši slovenski prispevki o Murku s težiščem na filološki in literarnozgodovinski plati njegovega opusa: Nahtigal 1921; Nahtigal 1935. – Glonar 1935. – Slodnjak 1954. – Grafenauer 1954; Grafenauer 1956. – Dolinar 2002b; Dolinar 2005. – O umeščanju Murkovega opusa v širši kontekst literarne vede govorijo tudi ustrezni odlomki v pregledih razvoja slovenske slavistike in v člankih o nastajanju ljubljanske univerze; prim. tudi Dolinar 1992 in Dolinar 1997b.

³⁸² Nadaljnja izvajanja o Murkovem študiju, znanstvenem, pedagoškem in organizacijskem delovanju se poleg spisov, naštetih v prejšnji opombi, opirajo predvsem na slovensko izdajo njegovih *Spominov* (Murko 1951).

občasno se je ukvarjal samo z ljudskim pesništvom. Za Murkovo literarno-zgodovinsko formacijo je bil pomembnejši njegov drugi študijski predmet – germanistika. Njegovi akademski učitelji Richard Heinzel (1838–1905), Erich Schmidt (1853–1913), pri katerem je opravil doktorat, in Schmidtov naslednik na dunajski univerzi Jakob Minor (1855–1912) sodijo med pomembna imena nemške literarne vede, ki se je v drugi polovici 19. stoletja že ločila od jezikoslovja, se povezovala z drugimi družbenimi in zgodovinskimi vedami ter iskala nove teoretično-metodološke utemeljitve v pozitivistični ideologiji in znanstveni metodologiji. Na Ruskem se je Murko seznanil z Aleksandrom N. Veselovskim (1838–1906), ki je po primerjalni metodi raziskoval folklorne snovi in motive v evropskih literaturah, ter z zgodovinarjem slovanskih in ruske literature in kulture Aleksandrom N. Pypinom (1833–1904). Po vrnitvi je pod mentorstvom Vatroslava Jagića (1838–1923) pripravljaval habilitacijsko delo o nemških vplivih na češko romantiko in se pri tem poleg nemških opiral na sodobne češke literarne zgodovinarje, predvsem na Jana Jakubca (1862–1936) in Jaroslava Vlčka (1860–1930), že v času rednega študija pa se je spoznal tudi z filozofskim in kritičnim opusom Tomaša G. Masaryka (1850–1937), dasiravno po lastnem priznanju ni imel kaj dosti smisla za filozofijo. Že ti osnovni podatki pričajo, da se je Murko, potem ko se je po spodletelem poskusu kandidature za profesorja germanistike na zagrebški univerzi dokončno preusmeril v slavistiko, sistematično pripravljaval za zgodovinarja slovanskih literatur in si pri tem prisvojil najnovejše razvojne težnje literarne zgodovine v nemškem, ruskem in češkem prostoru.

Pedagoško delo na univerzah

Murkovo pedagoško delo na univerzah se je začelo l. 1897, ko je po habilitaciji na Dunaju postal privatni docent, nadaljeval ga je kot profesor v Gradcu (1902–17), Leipzigu (1917–20) in Pragi. Na Dunaju so ga poslušali Ivan Prijatelj, Rajko Nahtigal, za kratek čas še Ivan Grafenauer, le France Kidrič je prišel na Dunaj nekaj pozneje; med nekoliko starejšimi se je njegovemu vplivnemu krogu bržkone približal Fran Vidic, še prej pa nedvomno Vatroslav Oblak, ki se je v devetdesetih letih 19. stoletja pripravljaval na docenturo in si z Murkovo pomočjo širil filološko obzorje z literarnozgodovinskimi vidiki.³⁸³ V Gradcu so bili med njegovimi študenti Avgust Žigon, Josip

³⁸³ Poleg *Spominov* govori Murko o tem podrobneje v monografiji o Oblaku (Murko 1898).

Puntar, Joža Glonar, Anton Breznik in Fran Ramovš, pa še danes pozabljeni verzolog Nikolaj Omersa in esejist Vinko Zupan. V dobrih treh letih delovanja v Leipzigu so se Murkove vezi s slovensko literarno vedo zrahljale, saj tam ni imel slovenskih študentov, ni obravnaval slovenskih tem, pa tudi objavljaj ni kaj dosti zaradi izrednih vojnih in povojnih razmer. V Pragi so se po letu 1920 ti stiki spet okrepili, vendar se je takrat že poznalo, da so nove državne meje globoko zarezale v nekdanji avstro-ogrski, kolikor toliko medsebojno povezani znanstveni prostor in da se je središče slovenske literarne vede premaknilo na novo univerzo v Ljubljani, ustanovljeno l. 1919. Tako je imel Murko stike v glavnem le še s slovenskimi podiplomci ter seveda s kolegi profesorji. Za njegov pedagoški vpliv na slovensko literarno vedo so bila torej daleč najbolj plodna njegova dunajska in graška leta.

Literarnoznanstvene objave

Vsaj toliko kot Murkova predavateljska dejavnost je bila zanjo pomembna njegova znanstvena publicistika. Objavljaj je v petih jezikih (največ v nemščini, poleg tega tudi slovensko, srbskohrvaško, češko in francosko) in to predvsem v prostoru srednje in jugovzhodne Evrope. Med njegovimi literarnozgodovinskimi spisi so tri temeljna sintetična dela: *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der slavischen Romantik, 1, Die böhmische Romantik* (1897); *Geschichte der älteren südslavischen Literaturen* (1908); *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven* (1925–27). Na območju slovanskih literatur, vpetih v zveze z drugimi evropskimi, so ga najbolj zanimali srednjeveško slovstvo, reformacija in protireformacija ter prerod in romantika. V slovensko literarno in kulturno zgodovino je posegal ob reformaciji in protireformaciji, še prej in podrobneje ob prerodu in romantiki: predaval in pisal je o Prešernu, Čopu, še največ o Vrazu in njegovem graškem krogu ter o ilirizmu. Prek literarnoprogramskih in kulturnopolitičnih nazorov te dobe in njenih osrednjih literarno-kulturnih tokov se mu je ponujal prehod k slovanski filologiji; med vrsto njenih pomembnih predstavnikov je obravnaval Kopitarja, Miklošiča, Oblaka in Štreklja, s tem pa je hkrati razvijal samozavedanje stroke in njen interes za lastno preteklost.

Uredniško, organizacijsko in mentorsko delovanje

Murko je svojo literarnozgodovinsko dejavnost smotno dopolnjeval kot urednik znanstvenih publikacij, organizator študija in raziskovalnega dela ter mentor znanstvenega naraščaja.

Pred prvo svetovno vojno je zasnoval specializirano knjižno zbirko *Slavica* pri založbi Winter v Heidelbergu izrecno s tem namenom, da bi mladim slavistom omogočil objavljati znanstvene monografije in si s tem utirati pot na univerze. Nameraval jo je začeti s Kidričevim in Nahtigalovim habilitacijskim delom, pozneje je želel vključiti vanj tudi Ramovševega. Zaradi izrednih razmer med svetovno vojno pa se je tisk za dobra štiri leta ustavil, tako da je zbirka stopila v javnost šele 1919, ko je kot njen prvi zvezek izšla Kidričeva monografija *Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert*. Zatem se je zbirka uspešno nadaljevala in Murko je prepustil uredništvo nasledniku, svojemu leipziškemu študentu Karlu H. Meyerju, šele po izidu 10. zvezka. Drugo, še pomembnejše tovrstno dejanje je soustanovitev in sourejanje revije *Slavia* v Pragi, ki je v bistveno spremenjenih razmerah po vojni prevzela vlogo osrednjega glasila stroke, kakršno je dotlej opravljal Jagičev *Archiv für slavische Philologie*.

Murko ni bil le dober predavatelj, ampak tudi sposoben organizator univerzitetnega pouka in študija. Preuredil in okreplil je seminarje in njihove knjižnice na vseh treh univerzah, kjer je bil profesor. Najboljše možnosti za to je imel na začetku dvajsetih let v Pragi, in res je tam postavil slavistiko na nove temelje in jo povzdignil na bistveno višjo raven kot dotlej. To delo je dopolnil s soustanoviteljstvom in dolgoletnim vodenjem *Slovanskega ustava*.

Zavestno in sistematično je skrbel za vzgojo znanstvenega naraščaja. Imel je redek dar za to, da je s študenti, ki so pokazali sposobnost za raziskovalno delo, vzpostavil odnos prijateljsko naklonjenega mentorja. Utiral jim je poti do primernih zaposlitev, odpiral možnosti za objavljanje, jih spodbujal in usmerjal pri znanstvenem izpopolnjevanju, tudi kadar ni imel sam pri tem nobene formalne zadolžitve. Tako v Gradcu ni skrbel le za tamkajšnje študente, temveč tudi za mlade dunajske slaviste. V svojih *Spominih* na primer opisuje, kako je po smrti Karla Štreklja izbral za njegovega naslednika Rajka Nahtigala in ga pripeljal na graško univerzo (1913).³⁸⁴ Vsaj od strani

³⁸⁴ Murko 1951, str. 153–154.

je sodeloval pri Prijateljevem poskusu habilitacije v Pragi (1911),³⁸⁵ in ko je Prijatelj obupal in opustil namero, je Murko nagovarjal Kidriča, ki na dunajski univerzi ta čas ni videl realnih možnosti za znanstveno kariero, naj vsaj on dokonča habilitacijsko delo. Iz Leipziga je še vedno spremljal potek Ramovševe habilitacije v Gradcu. V dvajsetih letih je poskušal privabiti Ramovša in Kidriča na praško univerzo, l. 1929 pa je spodbujal slovenske kolege, naj se udeležijo prvega kongresa slovanskih filologov.³⁸⁶

To seveda ni bila ekskluzivna skrb za slovenske rojake. Murko je namreč imel veliko širši interesni krog, sodeloval je pri oblikovanju slavistike na univerzah v stari Avstriji, v Nemčiji in v nekaterih državah naslednicah habsburške monarhije. Takšno vlogo je mogel opravljati na temelju svojega znanstvenega, pedagoškega in publicističnega dela, s katerim se je uveljavil kot mednarodna strokovna avtoriteta. Poleg tega mu je njegova odprta in komunikativna natura olajšala navezovanje osebnih stikov v poklicnih, javnih, društvenih in družabnih zadevah. Samo v tistem delu njegove zapuščine, ki se nahaja v Ljubljani, so shranjeni dopisi skoraj 2000 korespondentov z vseh strani sveta; ne dosti manj obsežna je njegova zapuščina v Pragi.³⁸⁷ Mogoče si je zamišljati, kakšna množica vsakovrstnih znanstvenih, strokovno organizacijskih pa tudi kulturnopolitičnih informacij, mnenj, stališč, predlogov se je pretakala po tej široko razpredeni mreži ter dajala njenemu pobudniku možnosti za učinkovito vplivanje.

Murko in ljubljanska univerza

Zakaj potemtakem tako sposoben in uveljavljen znanstvenik, pedagog in organizator, za katerega so se potegovala nekatera najpomembnejša središča evropske slavistike, po prvi svetovni vojni ni prišel v Slovenijo, saj je bil ob vsem kozmopolitstvu narodno zaveden Slovenec? V kakšnem odnosu je bil do ljubljanske univerze? Na to vprašanje prej ali slej zadenejo skoraj vse sloven-

³⁸⁵ Prim. Slodnjak 1952, predvsem str. XXXI–XXXII, XXXVI–XXXVIII.

³⁸⁶ Ta njegova prizadevanja so razvidna iz korespondence, ohranjene v zapuščinah naslovljenecv: prim. Murkova pisma Prijatelju v rokopisnem oddelku NUK, pisma Ramovšu v biblioteki SAZU ter pisma Kidriču na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU.

³⁸⁷ Prim. *Katalog rokopisov NUK v Ljubljani, Ms 1000–Ms 1170*, Ljubljana 1980; *Katalog rokopisov NUK ... Ms 1385–1470*, Ljubljana 1999 (Murkovo pisemsko zapuščino vsebujeta Ms 1119 in 1392). – J. Wagner: *Literárni archiv Národního muzea v Praze, Literárni pozůstalost, č. 490, Matija Murko (1861–1952)*, Praga 1963 (razmnožen tipkopis).

ske obravnave Murkovega življenja in dela, pa tudi spisi o zgodovini slavistike v času ustanavljanja ljubljanske univerze.³⁸⁸ Njihovi pogledi se ob tej točki še vedno razhajajo; nekateri avtorji celo domnevajo, da Murka sploh niso vabili v Ljubljano. Vendar bi se bilo treba samo nekoliko bolj zanesti na njegove izjave, ko npr. v *Spominih* pove, da bi ga bilo sicer zanimalo sodelovati pri urejanju nove ljubljanske univerze, vendar so to čisto dobro opravile »mlajše domače moči«,³⁸⁹ nato pa obširneje poroča o vabilih v Zagreb in v Prago.

Dasiravno so bili *Spomini* napisani šele tri desetletja po tem dogajanju, njihovo verodostojnost potrjujejo arhivski dokumenti in korespondence. Iz njih je mogoče povzeti, da je vseučiliška komisija, ki je v Ljubljani vodila priprave na ustanovitev univerze, že decembra 1918 poslala Murku vprašanje, ali bi bil pripravljen prevzeti profesuro na predvidenem provizoriju bodoče ljubljanske univerze v Zagrebu.³⁹⁰ Murka je zadeva zanimala, želel je dobiti natančnejše podatke, vendar ni hitel z odločitvijo. Potem ko je zamisel o zagrebškem provizoriju spomladi 1919 propadla, ga je sicer mikalo priti v Ljubljano, toda tukaj je bil za njegovo zaželeno delovno področje – splošno slovansko filologijo – že predviden Rajko Nahtigal, ki ga je sam pred leti pripeljal v Gradec in ga je seveda podprl tudi zdaj. Odslej je razpravljajl o vprašanjih ljubljanske univerze in slavistike le še v pismih in v občasnih osebnih stikih. Misli na profesuro v Zagrebu pa ni opustil. Nekaj mesecev pozneje je dobil dve povabili: v Zagreb in v Prago. Na obe se je resno odzval, junija 1920 je bil na zagrebški univerzi celo že izbran, toda državna birokracija je zadevo zavlačevala, poleg tega se z njo ni mogel sporazumeti o materialnih pogojih, občutil je tudi nekaj strankarsko-političnega nasprotovanja, ki ga je ne brez razloga povezoval z nekdanjimi napadi Vladimirja Čorovića na njegovo *Geschichte der älteren südslavischen Literaturen*,³⁹¹ zato se je proti koncu poletja odločil za Prago. Pozneje, ko je s kritičnim očesom spremljal jugoslovanske kulturne in politične razmere, še posebej v visokošolski sferi, odločitve za odhod v Prago ni obžaloval.³⁹²

³⁸⁸ Prim. poglavje o ljubljanski univerzi, zgoraj str. 117 sl., ter literaturo v op. 381.

³⁸⁹ Gl. Murko 1951, str. 172.

³⁹⁰ Prim. poglavje o ljubljanski univerzi, predvsem str. 129–130.

³⁹¹ Murko je na napade odgovoril s polemično brošuro *Zur Kritik der Geschichte der älteren südslavischen Literaturen* (1911). – O poznejšem negativnem odnosu Vladimirja Čorovića do ljubljanske univerze in še posebej do Franceta Kidriča gl. Dolinar v Kidrič 2001, uvod str. 21–22 in pass.

³⁹² Kidrič je v pismu Ramovšu iz Rogaške Slatine 25. 8. 1922 pripomnil: »G. prof. Murko je bil 2 dni tukaj... Zelo ga zavidam, da je v Pragi! Tudi on je vesel, da se mu ni posrečilo priti v Jugoslavijo!« Kidrič 2001, str. 100.

Murkove temeljne koncepcije stroke in njegovo razmerje do slovenske literarne vede

Literarnozgodovinske koncepcije, ki si jih je Murko izoblikoval proti koncu devetnajstega stoletja in s katerimi se je bistveno odmaknil od Miklošičevih in Jagićevih filoloških zamisli, so bile na ravni takratne razvite evropske literarne vede. Njihov temelj je historično mišljenje, ki dojema literaturo s časovno razvojnega vidika; postavlja jo v sklop širšega idejno- in kulturnozgodovinskega dogajanja, ki ga razume kot del realnega sveta, dostopen izkustveno-razumskemu spoznavanju, in ne morda kot manifestacijo kake avtonomne metafizične kategorije. Murkovo obzorje je določal tedanji literarnoznanstveni pozitivizem, ki pa pri njem nastopa v zmerni empirični obliki in se izogiba tako filozofskim abstrakcijam kakor tudi metodološkim ter še zlasti ideološkim skrajnostim. Murko ne daje posebnega poudarka iskanju morebitnih zgodovinskih ali naravnih determinizmov niti pri razlagi posameznih ustvarjalnih osebnosti in njihovih del niti pri razlagi nadindividualnih pojavov, temveč si stalno prizadeva, da bi s pomočjo čimbolj obsežnega gradiva čimbolj zvesto rekonstruiral glavne poteze dejanskega zgodovinskega poteka literature in kulture.³⁹³ Zato ta njegova zmerna varianta pozitivističnega historizma ni bila tako občutljiva za kritiko z nasprotnih izhodišč novega idealizma, filozofije življenja in duhovne zgodovine kot npr. bolj radikalne pozitivistične variante, ampak je bila v večji meri sposobna mirne koeksistence z novimi smerni.³⁹⁴

Koncepcijo literarne vede na takšnih temeljih, ki bi jo lahko poimenovali obča ali primerjalna zgodovina slovanskih književnosti, povezana s kulturno in socialno zgodovino slovanskih ljudstev, je Murko načelno zagovarjal in se v praksi ravnal po njej. Pripadniki naslednje slovenske generacije, ki je potem postavila na noge ljubljansko univerzo in na njej gojila literarno vedo, so od preloma 19. in 20. stoletja naprej v vsem območju takratne dunajske oziro-

³⁹³ Med slovenskimi prispevki, ki se posebej ukvarjajo z Murkom, si je za teoretično–metodološko oznako njegovega dela še največ prizadeval Slodnjak 1954; prim. tudi krajše oznake v Dolinar 1978 in v Virk 1989.

³⁹⁴ Za vprašanje o Murkovi odprtosti novim težnjam najbrž ni brez pomena, da je bil Oskar Walzel, eden med osrednjimi zastopniki duhovnozgodovinske in formalnoestetske usmeritve v nemški literarni vedi, Murkov študijski kolega in dober znanec in da sta še dolgo časa ostala povezana; v Murkovi zapuščini je ohranjenih 24 Walzlovih pisem iz časa do l. 1919 (rokopisni oddelek NUK v Ljubljani, Ms 1119). Pozneje, v Pragi, je bil Murko pogosto v stiku s formalisti in zgodnjimi strukturalisti.

ma avstrijske filološke slavistike lahko spoznavali novejšje in zahtevnejše literarnozgodovinske zamisli edinole pri Murku, ne pa denimo pri Jagiću ali pri katerem izmed njegovih pomočnikov in naslednikov. Dasiravno so od Murka s pridom sprejemali nove teoretične in metodološke razglede, pa so se sčasoma vendarle oddaljili od njegovih temeljnih stališč.

Murko se je vse življenje z globokim prepričanjem zavzemal za to, da mora celotno območje filologije ostati združeno in da sodi vanj poleg lingvistike in literarne zgodovine, ki sta nesporno njegovi osrednji sestavini, vsaj še narodopisje z elementi ljudske materialne kulture vred; temu je pridruževal t. i. starožitnosti, ni pa segel tako daleč, da bi po zgledu starejših ruskih slavistov pritegnil v sklop celote tudi zgodovino in filozofijo – in tu se je ujemal z Jagićevo opredelitvijo obsega stroke. Vsekakor pa naj se po njegovem prepričanju tako pojmovana slovanska filologija ukvarja z manifestacijami kulturnega in duhovnega življenja vseh slovanskih ljudstev.³⁹⁵

V nasprotju s takšno koncepcijo stroke sta se pri naslednji generaciji slovenskih slavistov jezikoslovje in literarna zgodovina razšli, pri čemer so si na eni in na drugi strani prizadevali utemeljiti razhod tudi s teoretičnimi in metodološkimi razlogi. Nemara še pomembnejša je bila druga ločitev: takratni mlajši rod je večinoma opustil slavistiko širokega profila in se opredelil za nacionalno filologijo, torej za slovenistiko.³⁹⁶

S temi premiki je bila tudi slovenska slavistika udeležena v kompleksnem procesu razvojnih sprememb, ki so se v drugi polovici in proti koncu 19. stoletja dogajale v vseh novofiloloških, bolj ali manj pa tudi v drugih humanističnih vedah in jim je mogoče najti skupni imenovalec v napredujoči diferenciaciji in specializaciji. Ta temeljna poteza ali bolje rečeno temeljni problem se je manifestiral na različnih predmetno-problemskih območjih in na različnih ravneh obravnave; ni bil samo metodološke narave, temveč je posegal v teoretične temelje stroke in v njeno socialno funkcioniranje, zato so na njegove konkretne pojavne oblike vplivale tudi posebne razmere v vsakokratnem družbeno- in kulturnozgodovinskem okolju.

³⁹⁵ V obravnavanem obdobju je Murko večkrat formuliral svoje načelne poglede na obseg in naloge slovanske filologije, mdr. v nastopnem predavanju na leipziški univerzi 1917, v programskem uvodniku revije *Slavia* 1922 in v govoru ob odprtju novega slavističnega seminarja v Pragi 1923; prim. Murko 1937; Murko 1951. O tem in o slovenskih odzivih prim. Dolinar 2005.

³⁹⁶ Prim. Dolinar 1992, str. 208–210; Dolinar 1997b, ter tam navedeno nadaljnjo bibliografijo.

Model nacionalnih filologij se je že od srede 19. stoletja naprej uveljavljal v germanistiki in romanistiki in se začel kazati tudi že ponekod v slavističnem območju, zlasti v Rusiji in na Češkem. Avstrijske univerze pa so ta čas praviloma priznavale model obče slavistike in za osamosvajanje nacionalnih filologij še dolgo niso videle niti potreb niti možnosti. Šele proti koncu stoletja so poleg že obstoječih novofiloloških kateder odpirali še druge, vzporedne in na njih iz pragmatičnih razlogov začeli dajati več poudarka deželnim jezikom in književnostim. Tako se je na začetku 90. let v štajerskem Gradcu na pobudo slovenskih državnozbornih poslancev ustanovljala druga slavistična katedra, ki so ji poskusili dati pretežno slovenistični značaj; vendar poskus ni docela uspel in delovno področje katedre je bilo naposled določeno kot slovanska filologija s posebnim ozirom na slovenščino.³⁹⁷ Toda tudi takšna opredelitev je omogočila Karlu Štreklju, ki je bil po prezgodnji smrti Vatroslava Oblaka poklican na to mesto, da je na prelomu 19. in 20. stoletja med drugim pripravil prvi samostojni univerzitetni kurz o zgodovini slovenske književnosti in ga celo odpredaval po slovensko.³⁹⁸

Toda to je bil le posamičen, izjemen primer. Nasploh so bile razmere v avstrijski univerzitetno-znanstveni sferi še naprej izrazito nenaklonjene razvoju slovenistike. Kljub temu so se slovenski slavisti iz generacije, ki je začela znanstveno delovati v prvem desetletju 20. stoletja, skoraj v celoti bolj ali manj radikalno odločali za nacionalno filologijo. Prvi koraki k njenemu uveljavljanju so bili torej storjeni na individualni ravni, med njihovim osebnim strokovnim formiranjem.³⁹⁹ To je razvidno že iz površnega pregleda njihovih objav: občo slovansko filologijo je med njimi gojil samo Rajko Nahtigal; Ivan Prijatelj je sicer objavljajl monografije in razprave tudi iz drugih slovanskih literatur, vendar je bilo težišče njegovega opusa na osrednjih slovenističnih delih; France Kidrič, Ivan Grafenauer, Avgust Žigon, Fran Ramovš, Anton Breznik pa so delovali skoraj samo na področju slovenistike. Takšna usmeritev jim je nedvomno oteževala priprave na univerzitetno kariero. V zvezi s tem so poleg življenjepisnih podrobnosti zgovorne tudi njihove navelne izjave, povečini iz zasebnega ali poluradnega dopisovanja.

³⁹⁷ Historiat druge slavistične katedre na graški univerzi podrobno opisuje Murko 1898, predvsem str. 206–209, 224–227.

³⁹⁸ Prim poglavje o Štreklju, zgoraj str. 201 sl.

³⁹⁹ Prim. članke o njih v *Slovenskem biografskem leksikonu*, *Enciklopediji Slovenije*, jubilejnih zbornikih Filozofske fakultete v Ljubljani in *Letopisih SAZU*.

Med objavljenimi avtobiografskimi spisi je bržkone najbolj reprezentativen odlomek iz spominsko polemičnega Prijateljevega eseja *V zatišju*. Avtor pripoveduje o svojem študijskem izpopolnjevanju v Rusiji, na Poljskem, v Nemčiji in Franciji; s tem naj bi se usposobil za univerzitetno slavistično kariero, vendar ga je potegnilo v podrobno raziskovanje slovenske literarne in kulturne zgodovine:

Strastno se mi je zahotelo, stopiti v intimnejšo zvezo, v podrobnejši, neposrednejši dotik z njimi, ki so snovali tanko nitko slovenskega kulturnega življenja iz dobe v dobo. In vzel sem v roke knjigo za knjigo, od Trubarjevega katekizma do tega, kar je včeraj izšlo. Proučil sem protestantizem, da bi v njem našel prvi zasutek one nitke, ki se imenuje ideja slovenskega naroda. Zasledoval sem, kako se je trgala ta v katoliški reakciji, se krepila v prosvetljenosti Zoisovega kroga, se ovijala v francoskem interregnumu že okrog administracije, akademično se napela v Čopovem krogu, liki zlata struna zazvenela v geniju naroda, v Prešernu, in se potem nadrobno razpletla najprej v politične, potem tudi kulturne, literarne in sploh socialne namene.

In sedaj mi je to ostalo. Za to nitko: idejo slovenskega naroda hodim kakor platoničen zaljubljenec. In za drugo rabo nisem. Svoje profesorje tolažim, da se habilitiram za rusko in poljsko literaturo, ki ju seveda še vedno spremljam – drugo leto, a vedno bolj se mi zdi, da ne bo nič iz tega. Jaz bom sedel pri svoji zaljubljenki, za katero ni vseučiliške stolice na svetu.⁴⁰⁰

Položaj se je spremenil ob koncu svetovne vojne, ko opredeljevanje za nacionalno filologijo ni več potekalo samo po osebnem »klicu srca«, temveč je stroka dobila prvo institucionalno oporišče na takrat vzpostavljeni ljubljanski univerzi.⁴⁰¹ Njeni ustanovitelji so razporedili slavistično jezikoslovje na širše slovansko in ožje slovensko območje – za prvo je skrbel Nahtigal, za drugo Ramovš. Nekoliko drugače je bila urejena literarna zgodovina: delila se je na starejše in novejše dobe, na enem in drugem področju je bilo predvideno preučevanje tako slovenske kakor tudi drugih slovanskih literatur. V tem bi bilo mogoče videti delno ohranitev starejšega občeslavističnega modela, za kakršnega sta se med drugim zavzemala Jagić in Murko; njunih mnenj in nasvetov ustanovitelji ljubljanske univerze gotovo niso ignorirali. Toda glavni razlogi za takšno rešitev so bili še drugačni, praktični, predvsem personalni; med drugim je bilo potrebno obema izbranim literarnima zgo-

⁴⁰⁰ Prijatelj 1915; nepopolna objava zaradi cenzure. Spis je v celoti izšel v *Izbranih esejih in razpravah II* (Prijatelj 1952–53/2; citat na str. 392–393).

⁴⁰¹ Prim. poglavje o ljubljanski univerzi, zgoraj str. 117 sl.

dovinarjema, Prijatelju in Kidriču, zagotoviti ustrezen delež pri obravnavi slovenske književnosti. Sploh pa se je kmalu pokazalo, da sta se oba dejansko ukvarjala predvsem z njo. Tako je ne glede na formalno organizacijsko ureditev univerzitetne slavistike v praktičnem delovanju slovenske literarne vede dobila osrednjo vlogo nacionalna literarna zgodovina.

Kolikor je mogoče razbrati iz ohranjenega dokumentarnega gradiva, je bila Murku ureditev ljubljanske univerze v glavnem pogodu, o podrobnostih pa se niti ni izrekal. Vendar je znano, da je ves čas načelno in v praksi nasprotoval pretirani specializaciji in oženju delovnega področja filologije in slej ko prej zagovarjal potrebo, naj slavistika raziskuje manifestacije kulturnega oziroma duhovnega življenja pri vseh slovanskih narodih. To je zahteval že v svojem habilitacijskem nastopnem predavanju na Dunaju in pol stoletja pozneje, v *Spominih*, je še vedno vztrajal pri tem stališču:

Predavanje sem zaključil s svojim programom, ki je še dandanes aktualen (seveda s spremembo kraja). »Zlasti pa mora biti naloga takšnega vseučilišča, kakršno je dunajsko, da varuje slavistiko čezmernega razkosanja in plitvosti, manjše slovanske literature pa čezmerne domišljavosti in osamljenosti, ki bi se lahko pojavila tedaj, kadar bi znanje velikih kulturnih jezikov sploh pojenjalo (...)«

Žal, moj program se ni izpolnil ne tedaj ne pozneje (...) ⁴⁰²

Dejstvo, da se je po prihodu v Prago 1920 moral omejiti na območje jugoslovanskih (oziroma dejansko južnoslovanskih) jezikov in književnosti, je sprejemal z dvomljivimi občutki in jih med drugim izražal s skeptično ugotovitvijo, da je »resnično sestopil z višav splošne slovanske filologije, s konja na magarca, kakor je pravil Jagić«; ⁴⁰³ toda spričo tega je še bolj skrbno in hvaležno zabeležil vsako strokovno priznanje, ki je poudarjalo njegovo pripadnost obči slavistiki in njegove zasluge zanjo.

Pomembne premike v območju slovenske slavistike je mogoče zasledovati tudi na drugi ravni. Medtem ko sta Štrekelj in Murko še kompetentno posegala skoraj v vse filološke discipline, se je naslednja generacija na Slovenskem tudi v tem pogledu specializirala. To še najmanj velja za Ivana Grafenauerja, saj je v njegovem opusu etnološki oziroma folkloristični de-

⁴⁰² Murko 1951, str. 116.

⁴⁰³ Murko 1951, str. 175.

lež enakovreden literarnozgodovinskemu, občasno pa je posegal tudi v jezikoslovje. Nasprotno sta bila Ramovš in Breznik izključno jezikoslovca, tudi Nahtigalova filologija je imela nedvomno lingvistično težišče, Prijatelj, Kidrič in Žigon pa so se usmerili izključno v obravnavanje književnosti.

Kadar govorimo o osamosvajanju literarne vede v tem času, sicer ne smemo spregledati, da so na Slovenskem obstajali nekateri nastavki zanjo že od srede 19. stoletja.⁴⁰⁴ Takšna usmeritev je bila zastavljena v srednješolskih berilih in učbenikih zgodovine slovenskega slovstva (Janežič, Miklošič-Navratil, Sket) ter v poljudnih pregledih, namenjenih širšemu občinstvu (Slomšek, Trdina, Macun, Marn); po drugi strani je v podobno smer težila zahtevnejša, zgodovinsko razgledana in teoretično podprta literarna kritika od Matija Čopa prek Janeza Trdine, Josipa Stritarja in Frana Levstika do Frana Levca, ki je hotela preseči raven obravnave zgolj posameznih pesnikov in pisateljev ter si je prizadevala spremljati in včasih celo usmerjati potek slovenske literarne ustvarjalnosti. Toda na univerzitetni ravni so se takšne in podobne dejavnosti, kolikor so sploh bile združljive s tedanjimi kriteriji znanstvenosti, vključevale v isti širši sklop, v slovansko filologijo.

Tudi premik v diferenciacijo in specializacijo filologije po disciplinah se je začel z znanstvenim formiranjem posameznikov in je šele pozneje segel v institucije. To je mogoče razbrati iz življenjske prakse vodilnih pripadnikov obravnavane generacije, o tem govorijo tudi njihove načelne ali programske izjave.

Najizrazitejše, najbolj izdelano in teoretično podprto pričevanje o tem procesu na problemski ravni vsebuje Prijateljev spis *Literarna zgodovina*.⁴⁰⁵ To besedilo, njegovo nastopno predavanje na ljubljanski univerzi decembra 1919, velja za enega temeljnih tekstov slovenske literarne vede in je bilo v strokovnih delih o njenem zgodovinskem razvoju že večkrat obravnavano z različnih vidikov. Avtor izpeljuje razvoj literarne zgodovine iz njene genetične zveze s filologijo, a obenem že utemeljuje nujnost njene osamosvojitve in opozarja na možnosti njenega sodelovanja z drugimi vedami, predvsem z zgodovino, filozofijo, psihologijo in estetiko.

V podobno smer kažejo nekatere izjave z drugih strani. Med njimi so bržkone najbolj zanimive Ramovševe, ki so bile izrečene v teku njegove, doslej

⁴⁰⁴ Prim. Dolinar 1992; Dolinar 1997b.

⁴⁰⁵ Objavljeno v Prijatelj 1952–53/1; prim. naslednje poglavje.

še ne obravnavane in bržkone sploh nepoznane korespondenčne polemike z Murkom.⁴⁰⁶ Ramovš, ki je študiral v Gradcu pri Murku in se štel za njegovega zvestega učenca, se je že od l. 1918 skeptično odzival na zamisli o enotnem širšem območju filologije. Prvi povod za odmik od učiteljevih pogledov je našel v njegovih informacijah o aktualnem razvoju stroke v Nemčiji. Murko mu je namreč iz Leipziga na kratko poročal o obči težnji, da bi se filologija usmerila bolj k literaturi in realijam ter skrčila obseg jezikoslovja. Ramovš se je s tem strinjal le deloma, ker da v slavistiki možnosti jezikoslovja še niso toliko izčrpane kot denimo v germanistiki; poudaril pa je, da je treba filologijo usmerjati dosti bolj k realijam in ne toliko k literaturi, saj je ta samo delno povezana z jezikoslovjem in sodi bolj k vedi o umetnostih, tako da jezikoslovje in literarno vedo povezuje samo še trdovratna tradicija. Pozneje so se Ramovševa stališča še razvila in izostrila. Ko ga je Murko iz Prage sredi leta 1923 pozval, naj mu sporoči svoje mnenje o prvem letniku revije *Slavia*, je Ramovš odgovoril obširno in presenetljivo ostro. Ni soglašal s širokim pojmom slovanske filologije, kakršnega je Murko že nekaj časa razvijal v programskih besedilih. Zavzel se je za ožji obseg stroke, iz katerega pa je sam izločil »tudi moderno literaturo, ker ta je kulturna in politična zgodovina, in le zgodovina, ne pa filologija«. Na podlagi tega je kritiziral uredniško prakso v prvem letniku *Slavie*: osrednji slavistični organ bi se moral posvečati »generalni vsebini«, to pa je predvsem gramatika, ki bi morala imeti na razpolago vsaj polovico letnika, kajti moderna literarna zgodovina je več ali manj lokalna; zato je v *Slavii* vrsta literarnozgodovinskih (pa tudi narodopisnih) člankov odveč, še zlasti, ker so pisani v žurnalistično-feljtonskem tonu.

Ramovšev nepričakovano ostri nastop je izzval polemičen odgovor, v katerem je Murko podrobneje utemeljeval svoje odločitve o objavi literarnozgodovinskih člankov. Oponenta sta izmenjala še dve repliki z dodatnimi argumenti. Ramovš je povezal spoznanje o nujni specializaciji stroke z ugotovitvijo, da ji samo to zagotavlja znanstveno kvaliteto. Murko je opozarjal, da ne nasprotuje specializaciji stroke, kjer in kadar je res utemeljena, vendar je prepričan, da zdaj bolj potrebujemo sintetične poglede in široko obzorje. Tega ni podpiral s teoretično-metodološkimi argumenti, temveč je opozarjal na socialno-prag-

⁴⁰⁶ Prim. korespondenco med Murkom in Ramovšem, ki jo hranijo rokopisni oddelek NUK, biblioteka SAZU v Ljubljani ter literarni arhiv Narodnega muzeja v Pragi. Zadevo podrobneje obravnava Dolinar 2005; tam so tudi dokumentirani viri tukajšnjih citatov ter povzetih izjav in stališč.

matične vidike, predvsem na to, kako dejansko deluje in kako naj bi delovala filologija v srednji šoli in na drugih področjih javnega življenja.

Polemika je imela še stranske odmeve, ko je Murko zagovarjal nekatere svoje poglede na obseg in naloge stroke v sočasnih pismih drugim slovenskim korespondentom – Ivanu Prijatelju glede literarne zgodovine in Jožu Glonarju glede narodopisja. Vendar se nasprotna stališča niso zblížala. Poldrugo leto pozneje je Ramovš ob nekem drugem povodu takole povzel svoje prepričanje: »(...) imamo dve samostojni vedi, eno lingvistiko, drugo lit.[erarno] vedo; pri prvi naj pomagajo tudi še starožitnosti, pol.[itična], kult.[urna,] lit.[erarna,] umetnostna zgod.[ovina] itd., pri drugi pa kult.[urna,] pol.[itična] zgodovina, filozofija, sociologija, lingvistika itd.«. Murko pa je v naslednjem pismu svoje kratko poročilo o pripravah na izdajo enciklopedije slovanske filologije sklenil z lakonično ugotovitvijo: »Pri pojmu slov.[anske] filologije ostanemo. Vaše opazke so mi dobro došle kot nasprotno mnenje.«

Tudi ta polemika po svoje opozarja, da so se filološke discipline v Sloveniji do tega časa dejansko že diferencirale; najopaznejši je bil pač razhod jezikoslovja in literarne vede. Vendar specializacija niti na eni niti na drugi strani ni segla do skrajnosti. Navzlic njenemu napredovanju so filološke stroke obdržale nekatera medsebojna stičišča v predmetu in metodah. Tako je npr. ljudsko slovstvo tudi po osamosvojitvi etnologije še vedno ostajalo del predmetnega področja literarne zgodovine, dasiravno z različnimi poudarki in ne več samoumevno, temveč z zavestjo, da je to poseben vsebinski in metodološki problem.⁴⁰⁷ Literarna zgodovina, predvsem pri obravnavi starejših dob, ravno tako ni mogla mimo jezikoslovnih vidikov, kot so zgodovinski razvoj jezika, oblikovanje knjižne norme, njeno razmerje do narečij ipd. Nasprotno so bili slovstveni teksti slej ko prej predmet jezikoslovne obravnave, tako da tudi lingvistika ni mogla shajati brez stika z literaturo.

Po drugi strani so se kot nekakšna protiutež krčenju občeslavističnega spektra na ožje zorne kote posameznih nacionalnih filologij morali razmahniti primerjalni vidiki in metode. Ti so bili v jezikoslovju bolj ali manj uveljavljeni vsaj že od začetka 19. stoletja, ob njegovem koncu pa je tudi literarna veda, ki se je omejevala na domačo literaturo, kot protiutež nujno morala širiti nacionalnozgodovinske perspektive z mednarodno primerjalnimi. Spričo tega ni presenetljivo, da je bil na ljubljanski univerzi od samega za-

⁴⁰⁷ Prim. poglavje o ljudskem slovstvu, zgoraj str. 53 sl.

četka predviden tudi samostojen seminar za primerjalno književnost, ki se je predvsem zaradi kadrovskih težav dejansko vzpostavil šele pozneje.⁴⁰⁸ Pravzaprav pa je bil premik k primerjalni literarni zgodovini do neke mere zastavljen že v samem Murkovem opusu. Zlasti njegovo habilitacijsko delo o nemških vplivih na začetke češke romantike (1897) je postalo eno izmed pomembnih izhodišč za nadaljnji razvoj primerjalne literarne zgodovine tako na Češkem kakor tudi v Sloveniji; vendar Murko pozneje skorajda ni več nadaljeval raziskav v tej smeri in njegov model skupne oziroma vzporedne kulturnozgodovinske obravnave slovanskih literatur se je odmaknil od tedaj aktualnih koncepcij primerjalne književnosti. To pa so opazili tudi začetniki znanstvene komparativistike na Slovenskem. Tako se je npr. Prijatelj v nastopnem predavanju na ljubljanski univerzi izrecno distanciral od Murkove literarnozgodovinske prakse:

Primerjati se dajo samo literature ali osebnosti, ki so stale med seboj res v faktični dlje ali krajše trajajoči vzajemni zvezi. S tega stališča se mi zdijo tudi najnovejši poizkusi, napisati enotno južnoslovansko literarno zgodovino, precej ponesrečeni. (...) Spisovanje sestrskih literarnih zgodovin, n. pr. južnoslovanskih, je kljub Murkovim poizkusom samo paralelno sopostavljanje, ni organična enota.⁴⁰⁹

Svojevrsten način odmikanja je zaznati pri Kidriču, ki je kljub dolgotrajni delovni in osebni povezanosti z Murkom objavil samo eno obširnejše kritično poročilo o neki njegovi razpravi, sicer pa se je skliceval le na posamezna mesta iz Murkovih spisov z območja romantike in preroda; opazneje se ni odzival niti na njegovo obravnavo reformacije in protireformacije niti na njegove teoretične in metodološke poglede. Naposled tudi Ocvirk v svojem temeljnem delu *Teorija primerjalne literarne zgodovine* (1936) dokaj zadržano govori o Murkovih komparativističnih spisih.

* * *

Murko je torej v opisanih razvojnih spremembah slavistike oziroma literarne vede (tudi na Slovenskem) razbiral težnje k neutemeljenemu in zato problematičnemu omejevanju delovnega področja filologije. Kot pedagogu in mentorju mu je lahko v čast, da se je tem težnjam postavljaj po robu z močjo argumentov, v praksi pa še naprej podpiral svoje drugače misleče učence in

⁴⁰⁸ Prim. poglavje o začetkih komparativistike na ljubljanski univerzi, zgoraj str. 135 sl.

⁴⁰⁹ Prijatelj 1952–53/1, str. 16.

naslednike in skrbel, da se osebni odnosi z njimi niso skalili. Kljub temu je med njimi nastopila nekakšna strokovna odtujitev. Mlajši se ob vsem spoštovanju do Murkove osebnosti in dela niso več kaj dosti navezovali na njegove poglede, dognanja in stališča, temveč so jih večidel puščali ob strani.

Eden izmed razlogov za to odtujitev je v takratnem kulturnopolitičnem položaju stroke. Murko je bil sicer vseskozi narodno zaveden Slovenec, toda deloval je v kozmopolitskem srednjeevropskem univerzitetno-znanstvenem prostoru, zato v njegovem intelektualnem obzorju kategorija nacionalnega očitno ni imela tolikšne moči, da bi mu določala predstave o temeljnih značilnostih predmeta raziskovanja in mu v skladu s tem omejevala raziskovalno področje. Slovenska literarna zgodovina pa se je, tako kot jezikoslovje in druge humanistične discipline, opredelila po predmetu, področju in ciljih kot nacionalna veda in v skladu s tem delovala v svojem socialno-kulturnem okolju, dasiravno si je to prizadevala utemeljiti predvsem s teoretično-metodološkimi in manj z izrecnimi nacionalno-ideološkimi vidiki. Kljub temu so ti v njej imeli veliko, včasih celo odločilno vlogo. K temu so prispevale znaten delež jugoslovanske politične razmere takoj po prvi svetovni vojni. Takrat se je za kratek čas zazdelo, da je slovenski narod dobil svojim željam in potrebam ustrezen prostor v novi državi; toda ko so se v »Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev« zelo hitro pokazale težnje k nacionalni unifikaciji in politični centralizaciji pod srbsko nadvlado, so vodilni predstavniki humanističnih ved na Slovenskem v pretežni večini zavzeli narodnoobrambno držo. Spričo tega so se jim nekatere Murkove izjave o razmerju med jeziki in kulturami jugoslovanskih narodov zazdele problematične, kolikor je bilo mogoče iz njih razbrati elemente razumevanja za posamezne vidike jugoslovanskega unitarizma. Tako je Murko v očeh slovenske literarne vede ostal pomembna, strokovnega in človeškega spoštovanja vredna, a vendarle odmaknjena veličina; njen osrednji razvojni tok je odslej šel mimo njega.

Ivan Prijatelj: poezija in literarna zgodovina

Ivan Prijatelj sodi med tiste postave v zgodovini slovenske literarne vede, ki tudi še v njenem današnjem trenutku zbuja precej zanimanja in dajejo povod za razmišljanje o njegovih dognanjih, stališčih in metodah. Eden izmed razlogov za to je njegov zgodovinski pomen. Prijatelj je nedvomno eden najpomembnejših, bržkone najpomembnejši med tistimi predstavniki literarne vede, ki so pri nas utemeljili znanstveno literarno zgodovino. Njegov opus je najvišji dosežek smeri, ki je prevladovala v naši stroki v prvi polovici 20. stoletja in jo navadno označujemo z izrazom pozitivizem. Z nekaterimi spisi je dal pomemben prispevek tudi k razvoju primerjalne književnosti na Slovenskem. Poleg tega ni mogoče spregledati njegove kritike in esejistike, njegovih prevodov in njegovih zvez s sočasnimi literarnimi ustvarjanjem. Kljub temu pa njegova vloga v slovenski znanstveni in kulturni zgodovini sama po sebi še ni zadosten razlog, ki bi zbujal posebno zanimanje zanj in mu zagotavljal svojevrstno aktualnost. Navsezadnje bi bil njegov opus lahko tudi samo pretekla zgodovinska vrednota brez neposrednega pomena za sodobnost. Vendar, kot se zdi, zanimanje zanj ni samo historiografsko. Prijateljevega opusa ni treba opisovati in preučevati samo zato, da bi izpopolnili podobo zgodovinskega razvoja naše stroke, temveč predvsem zato, ker nas na poseben način še vedno nagovarja in vznemirja. To pa je očitno mogoče zaradi tega, ker implicitno in eksplicitno, z obravnavami konkretnih literarnih del in avtorjev in s teoretično mislijo o literaturi, posega v tista območja literarne vede, ki so – seveda v drugačni konstelaciji kakor prej – zanimiva in aktualna tudi danes. Gre za vprašanja, ki se zdijo temeljna za katerokoli idejno-metodološko smer naše stroke: za opredelitev literarne umetnosti, oziroma širše, predmeta literarne vede, in za vprašanje, kako je ta predmet dostopen znanstvenemu raziskovanju. Prav zaradi tega, ker so ta vprašanja temeljnega pomena, je treba poznati njihove prejšnje oblike, torej tudi tisto, ki se kaže v Prijateljevem delu, ker se šele prek njih odpira pot v notranja območja zgodovine naše vede.

Na tem mestu lahko navedemo samo nekaj trditev o teoretičnem ustroju Prijateljeve zamisli literarne zgodovine. Vendar pa tudi teh ne bi bilo mogoče zadosti natančno oblikovati in jih postaviti v ustrezen kontekst, če si najprej ne predočimo glavnih zunanjih značilnosti Prijateljevega opusa.

Ivan Prijatelj (1875–1937), sodobnik slovenske moderne, je v letih 1898–1902 študiral slavistiko na Dunaju. Tu je spoznaval tradicijo slovanske filologije, kakršno je na začetku 19. stoletja med drugimi začenjal Jernej Kopitar, nadaljeval Fran Miklošič in utrdil ter obogatil Prijateljev univerzitetni učitelj Vatroslav Jagić. Po končanem študiju se je Prijatelj izpopolnjeval v Rusiji in na potovanjih po zahodni in srednji Evropi. Nato je delal kot bibliotekar v dunajski dvorni knjižnici, dokler ni leta 1919 postal prvi profesor za slovensko književnost na novi ljubljanski univerzi. Objavljati je začel že v študijskih letih. Osrednje področje njegovega znanstvenega dela je tako po obsegu kakor po pomenu vsekakor slovenska literarna zgodovina. Sem sodi dolga vrsta njegovih znanstvenih in kritičnih spisov, ki se jim pridružuje še edicijska dejavnost. Prijatelj je namreč z zbranimi deli in antologijskimi izbori besedil slovenskih pesnikov in pisateljev povzel delo, ki ga je pred njim zastavil zlasti Fran Levec, in razvil tip kritične, pa tudi širšemu občinstvu dostopne izdaje, ki se je za dolgo uveljavil v slovenskem založništvu. Vendar Prijateljovo literarnozgodovinsko obzorje presega meje slovenske književnosti. Pisal je tudi zgodovinske in kritične prispevke o avtorjih in smereh v slovanskih in zahodnoevropskih literaturah, med katerimi je najboljše in najpomembnejša monografija *Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma* (1921). Njegova kritična dejavnost se je širila še prek meja literature, se dotikala posameznih pojavov v sodobni likovni umetnosti in se poglobljala v načelne obravnave temeljnih estetskih in literarnoteoretičnih vprašanj. Celotno podobo njegovega opusa dopolnjujejo prevodi, večinoma iz ruske književnosti, in samostojna literarna dela, vendar je njegovo literarno ustvarjanje omejeno na zgodnji čas in se konča približno s prelomom stoletja.

Za analizo Prijateljevih teoretičnih temeljev in metodoloških značilnosti so najpomembnejša njegova dela s področja literarne teorije, kritike in estetike ter seveda glavni literarnozgodovinski spisi; drugi vidiki njegovega opusa v tej zvezi predvsem izpričujejo, da je Prijatelj dokaj podrobno poznal glavne tokove v sodobni evropski literaturi in da je imel do njih, kakor tudi do literarnega in umetniškega ustvarjanja nasploh, globlji osebni odnos, to pa je seveda vplivalo tudi na oblikovanje njegove zgodovinske, teoretične in estetske misli.

Njegova dela z območja slovenske literarne zgodovine lahko razvrstimo na pretežno faktografsko analitične spise, na biografske in kritične eseje ter na sintetične literarnozgodovinske monografije in pregledne. Faktografsko zgodovinske študije, ki večinoma niso dostopne v novejših izdajah in so zaradi

tega danes že nekoliko manj poznane, se v prvih obdobjih njegovega delovanja ukvarjajo večinoma s t. i. prerodno dobo. Razen pri njenem osrednjem avtorju Prešernu se je Prijatelj posebej ustavljal še pri Korytku, Bleiweisu in *Novicah* ter Vrazu in ilirizmu, pregled celotne dobe pa je prvič podal že v doktorski disertaciji (1902), ki jo je pozneje predelal in razširil v študijo *Duševni profili naših preporoditeljev* (1921). Ko je prišel na ljubljansko univerzo, se je težišče njegovega zanimanja preneslo na drugo polovico 19. stoletja. V obširnih razpravah, ki težijo k sintetičnemu povezovanju prikazanega, je obravnaval širša vprašanja iz tega časa, kot npr. razvoj knjižnega jezika, nacionalno vprašanje, generacijska vprašanja (ob staro- in mladoslovenecih), nastanek Slovenske Maticе, ustanavljanje časopisov in revij, in tako obdelal vrsto sestavnih delov za zgodovino slovenskega slovstva v drugi polovici 19. stoletja, ki pa je izšla šele po njegovi smrti (prva izdaja 1938–40, druga 1955–85). Med sintetična dela sodita še dva krajša pregleda slovenske književnosti, katerih prvi je nastal leta 1903 in drugi 1906 (v slovenščini je izšel samo drugi pod naslovom *Književnost mladoslovencev*, 1962). Tej skupini literarnozgodovinskih del je mogoče prišteti še monografijo o Kersniku (1. del 1910, 2. del 1914), v kateri je avtor posvetil dosti več pozornosti orisu pisateljeve dobe kakor samemu pisatelju in njegovim literarnim delom.

V teh spisih si Prijatelj najprej prizadeva, da bi kar se da natančno in po kronološkem zaporedju obnovil celoten splet dogajanja, ki je relevantno za literaturo, a sega tudi čez njene meje v splošno kulturno zgodovino. Poleg samih literarnih del obravnava vsakršno literarno, publicistično, izdajateljsko dejavnost, razkriva svetovnonazorske in politične zamisli njenih nosilcev in riše njen širši zgodovinski okvir, zlasti kolikor se nanaša na avstrijsko politično zgodovino. Dogajanje obnavlja pretežno s pomočjo tiskanih virov – knjig in časopisja, pogosto pa poseže tudi po korespondenci in arhivskih dokumentih. Povsod je v ospredju prizadevanje za historično rekonstrukcijo, pri tem pa se ti spisi bolj poredko dotikajo specifičnih literarnozgodovinskih vprašanj, kot npr. o literarnih tokovih, o razvoju vrst ali o značilnostih posameznih literarnih del. Vendar tudi ta vprašanja Prijatelju niso bila tuja; o tem pričajo zlasti njegovi eseji, ki obravnavajo vrsto pomembnih slovenskih pesnikov in pisateljev od Prešerna prek Stritarja, Jurčiča, Tavčarja in Aškercera do Prijateljevih sodobnikov Murna, Cankarja in Župančiča, posegajo pa tudi k posameznim tokovom in avtorjem evropske literature.⁴¹⁰

⁴¹⁰ Prijatelj 1952–53; izbral in uredil Anton Slodnjak.

Že omenjene zunanje značilnosti Prijateljevih spisov spominjajo na karakteristike literarnozgodovinskega pozitivizma. Na njegovo razmerje do tega idejno-metodološkega toka pa opozarja še več vidikov. Predvsem je Prijatelj večkrat pisal o njem oziroma o nekaterih njegovih prominentnih zastopnikih. Še pod neposrednim vtisom bivanja v Rusiji se je ustavil ob osebnosti in delu ruskega literarnega zgodovinarja Aleksandra N. Pypina (1906); celoten pogled na Taina in njegovo šolo je podal v *Uvodu v zgodovino kritike* (1928), kjer ju je označil s terminom »sociološka kritika«; drugod srečamo še vrsto reminiscenc na avtorje in probleme iz tega območja. Pomembnejše od takšnega, pretežno informativnega pisanja je dejstvo, da Prijatelj v več svojih delih uporablja pozitivistično pojmovanje vzročnosti oziroma determinizma, ki je ponekod povsem tainovsko, drugje spet bližje poznejšim variantam, ki so bolj prilagojene razlagi individualne ustvarjalne osebnosti. Prvi pomembnejši spis, ki je zgrajen na takšnem determinizmu, je esej o Josipu Murmu (1903): tu se z opisom pesnikovega življenja prepletajo podatki o družini oziroma poreklu, karakteristika pokrajinskega in socialnega okolja ter karakteristika dobe.⁴¹¹ Nekaj let za tem srečamo v *Književnosti mladostlovcencev* pri vrsti obravnavanih avtorjev trditve ali sklepe o vplivu domače pokrajine na oblikovanje njihovega značaja. Končno je tudi monografija o Kersniku zastavljena tako, da naj bi z opisom pokrajine in družinskega porekla razložila osnove pisateljeve osebnosti. V eseju *V zatišju* (1915) avtor sam pove, da je našel zgled za tak postopek pri Tainu. Vendar je za Prijateljovo razumevanje determinizma v literarni zgodovini pomembno, da niti rodu niti geografskega okolja ne poudarja preveč, nasprotno pa že pri obravnavi posameznih ustvarjalcev in še toliko bolj v sintetičnih prikazih pripisuje odločilno vlogo dobi, ki jo zato tudi najobširneje obravnava. Najboljši zgled za to je pač njegova slovstvena zgodovina. V njegove orise dobe so poleg kronološke obravnave slovstvenega delovanja vključene tudi politične, socialne in kulturnozgodovinske sestavine, ki celo prevladujejo nad slovstvenimi. Spričo dejstva, da Prijatelj načrtno povezuje in tudi razlaga slovstveno dogajanje s širokim sklopom zunajslovstvenih dejavnikov, ki odločilno vplivajo nanj, ga je torej mogoče upravičeno uvrščati v pozitivistično literarno zgodovino, in sicer v njeno empirično smer.

Vendar se izkaže, da je veljava takšne opredelitve omejena, brž ko soočimo Prijateljeva strogo literarnozgodovinska dela z biografskimi in kritičnimi esei. Že na prvi pogled je jasno, da v njih ni toliko sistematične analize,

⁴¹¹ Prim. poglavje o Prijateljevi recepciji Murma, spodaj str. 241 sl.

temveč da prevladujejo impresionistični opisi dogajanja, individualno psihološke oznake ustvarjalcev, ki se ne ozirajo kaj dosti na njihovo zunanjo biografijo, ter podoživljanje in subjektivno estetsko vrednotenje njihovih del. Tudi tu ne gre zgolj za zunanje razlike med zgodovinsko znanstvenim in esejističnim načinom obravnave, ampak za globlje razlike v pogledu na bistvo in izvor literature. Eno izmed zgodnjih, a prepričljivih opozoril, da se Prijateljevo razumevanje literature močno razlikuje od pozitivističnega, srečamo npr. v eseju *Perspektive* (napisanem leta 1904, objavljenem 1906), ki v aforistični obliki postavlja idealistično metafizične estetske teze, sorodne estetskim osnovam evropskega simbolizma: tu je nad območjem resnice, ki je dostopna razumu, se pravi tudi znanosti, vzpostavljena avtonomna sfera lepote in umetnosti; poezija se potemtakem ravna po avtonomnih estetskih zakonitostih in ne more biti v bistvu dostopna racionalnemu raziskovanju, temveč samo čustvenemu podoživljanju in intuitivnemu spoznavanju. Podobne trditve in stališča, le še bolj razvita in podrobneje razčlenjena, lahko v takšni ali drugačni različici najdemo še v vrsti poznejših esejev.

Zastavlja se torej problem razmerja med zgodovinsko-znanstvenim in esejističnim, se pravi, teoretičnim in kritičnim delom Prijateljevega opusa. To je očitno osrednji problem in od tega, kako ga razumemo, je odvisna teoretična in metodološka opredelitev opusa, navsezadnje pa tudi kompleksna ocena njegove notranje koherentnosti. Na njegov pomen opozarja med drugim tale razmislek: Prijatelj je literarni zgodovinar, izdelati hoče empirično, objektivno, zanesljivo literarnozgodovinsko metodo, ki bi ustrezala znanstvenim kriterijem, vendar pa z njo ne more ujeti tistega, kar po njegovem prepričanju velja za središče njenega predmeta, namreč literarne umetnosti oziroma njenega estetskega bistva; to mu je sicer dostopno po intuitivno doživljajski poti, ki pa ni znanstveno objektivna, temveč esejistično subjektivna. Kaj vse to pove o notranji skladnosti, trdnosti in zanesljivosti njegovega sistema? Ali je torej dualističen, sam v sebi protisloven?

Problem je seveda vznemirjal že dosedanje raziskovalce Prijateljevega dela, tako da so se ga lotevali z različnih izhodišč. Na kratko se bomo ustavili pri dveh med njimi, ki sta ga še najpodrobneje obravnavala.

Anton Slodnjak išče njegov izvor v dvojni Prijateljevi nadarjenosti: v njegovem smislu za znanstveno delo, ki se je krepil s filološkim in literarnozgodovinskim študijem, in v ustvarjalnem daru, ki se je preusmeril v literarno kritiko in esejistiko in se oplodil s spoznavanjem umetniških dosežkov in

programov moderne literature. Slodnjak opisuje razvoj Prijateljevih stališč, toda ves čas vidi v njem nasprotje med impresionističnim ali intuitivno doživljajskim opisom in sociološko raziskovalno metodo, nasprotje, katerega najvišja stopnja je izražena v pojmovni dvojici poezija-literatura oziroma pesnik-občan. Slodnjak se sicer ne izraža povsem določno o tem, kakšne posledice je to imelo za Prijateljevo literarno zgodovino, vendar je po njegovih opisih poznejšega Prijateljevega dela mogoče sklepati, da Prijatelj na takšnem dualističnem pojmovnem temelju pač ni mogel zaokrožiti svoje zgodovine s sintetičnim prikazom literarnega ustvarjanja.⁴¹²

Po drugačni poti se bliža problemu Anton Ocvirk. Njegov glavni namen je komentirati Prijateljevo zgodovino slovenskega slovstva, zato najprej opiše in analizira metodo njegovih literarnozgodovinskih del, jo osvetli z ustreznimi avtorjevimi izjavami, opozori na njene vire in ji opredeli mesto v okviru evropskega literarnozgodovinskega pozitivizma. Seveda pri tem ne more mimo drugega pola Prijateljelih pogledov na literaturo. Ob analizi značilnih, teoretično relevantnih mest iz esejev *Perspektive*, *V zatišju*, *Pesniki in občani*, *Literarna zgodovina*, *Uvod v zgodovino kritike* pride do ugotovitve, da je Prijatelj literarnozgodovinski nazor nehomogen, da sta v njem pravzaprav dva različna pogleda na predmet – pozitivistično raziskovalni in umetniško podoživljajoči –, ki se družita z bistvenim razlikovanjem med »občansko« literaturo in resnično umetnostjo in katerih posledica je tudi metodološka dvojnost. Ob tem sklepa, da je ravno ta dvojnost, ta temeljna dilema zavrla Prijatelja, da pri zgodovinskem orisu dobe ni mogel priti do zaključnih literarnih sodb; o najpomembnejših ustvarjalcih je sicer razpravljaval v drugačni zvezi, vendar očitno ni odkril odločilne ideje, ki bi mu omogočila zlitno celotno gradivo v končno sintezo.⁴¹³

Takšna stališča se nedvomno opirajo na tehtne razloge, ki jih je mogoče izluščiti, kot se je izkazalo, iz samih Prijateljelih tekstov. Kljub temu se zdi, da problem še ni povsem izčrpan, saj ga je mogoče osvetliti še z druge strani. Vprašamo se lahko, ali je verjetno, da znanstvenik tolikšnega formata, kakor je bil Prijatelj, ne bi bil moral začutiti, da njegov sistem nima enotnih teoretičnih temeljev, in poskušal odpraviti to pomanjkljivost; ali je mogoče,

⁴¹² Prim. Slodnjakova uvoda v Prijatelj 1952–53.

⁴¹³ Prim. Ocvirkova izvajanja v opombah k 3. knjigi *Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine* (Prijatelj 1958); tudi v Ocvirk 1978–79/1 pod naslovom Prijateljeva literarnozgodovinska miselnost in generacijsko načelo.

da bi opus, ki ni notranje koherenten, dosegel tolikšen odmev in zavzel tako pomembno mesto v razvoju stroke? Spričo tega lahko upravičeno domnevamo, da je Prijatelj vendarle poskušal odpraviti opisano notranjo dvojnost ali povezati njena pola v celoto. Glede na to, da je njegovo glavno delo ostalo nedokončano in da tudi druge večje literarnozgodovinske razprave ne kažejo rezultatov takšne celovite obravnave, moramo iskati njene osnove v esejih, zlasti seveda v teoretičnih.

Eno najvidnejših mest med njimi zavzema esej *Pesniki in občani* (1917). V njem je celotno območje literarnega ustvarjanja (vanj pa Prijatelj prišteva ustvarjalce in njihova dela) razdeljeno na dve sferi, ki bi ju lahko označili kot sfero metafizične avtonomne lepote in sfero socialnozgodovinskega dogajanja. V prvo sodi prava besedna umetnost, poezija, in z njo vred njeni ustvarjalci, pesniki. Poezija je ustvarjanje, ki izvira iz individualnega osebnega doživljanja in se ravna po estetskih zakonih, se pravi, po zakonih avtonomne lepote. Do nje vodita dve različni poti, ki ju Prijatelj po Nietzscheju imenuje apolonična in dionizična; le v najvišjih dosežkih, v popolnih umetninah, se oba nasprotna načina umetniškega ustvarjanja združita. Nasprotje poezije, ki je čista umetnost, je literatura, ki sodi v širše območje kulture. Medtem ko se poezija ravna samo po avtonomnih estetskih zakonitostih, pa se literatura podreja pragmatičnim in moralnim vidikom in hoče opravljati koristno socialno-kulturno funkcijo: zaradi tega označuje Prijatelj njene ustvarjalce z izrazom občani. Spričo teh razlik v izvoru in bistvu je jasno, da se lahko s poezijo ustrezno ukvarja predvsem estetika, veja filozofije, ki odkriva bistvo in zakone lepote, medtem ko je literatura predmet literarne in kulturne zgodovine, ki raziskuje pogoje njenega nastajanja in način njenega bivanja ter delovanja v socialnozgodovinskem svetu. To sicer še ne pomeni, da je poezija povsem izločena iz dosega literarne zgodovine: tudi pesniki so ljudje svojega časa in okolja, tudi poezija opravlja v stiku z občinstvom socialno oziroma kulturno funkcijo, vendar je vse to zanjo le drugotnega pomena in ne zadeva njenega estetskega bistva.

Nasprotje med poezijo in literaturo je tako radikalno, da bi bilo v njem res mogoče videti načelni razlog za to, da literarna zgodovina ali sploh literarna znanost ne more obseči in ujeti estetskih, to je bistvenih razsežnosti besedne umetnosti. Vendar stališča, ki jih Prijatelj razvija v eseju *Pesniki in občani*, niso njegova zadnja beseda. Le dve leti zatem (1919) je v nastopnem predavanju na ljubljanski univerzi pod naslovom *Literarna zgodovina* izrazil spremenjen pogled na bistvo literature in na njeno razmerje do znanosti,

ki jo raziskuje. Prvi razlog za to je že v naravi in namenu tega teksta, saj avtorju tokrat ne gre za to, da bi zagovarjal avtonomnost umetnosti, temveč poskuša teoretično utemeljiti literarno znanost. Pomembne razlike se kažejo v terminološki in vsebinski opredelitvi predmeta. Prijatelj tokrat deli celotno predmetno območje literarne zgodovine na slovstvo, ki obsega vse zapisane in ustno preoddane tekste v narodnem jeziku, književnost, ki jo sestavljajo vsi v knjigah in rokopisih fiksirani teksti, in literaturo. Literatura je po tej začetni definiciji umetnost, ki se izraža z dovršeno jezikovno obliko; je torej ožje območje znotraj celotnega predmeta literarne zgodovine, ki je opredeljeno z estetskimi kriteriji in zajema tudi pomensko vsebino prejšnjega pojma poezija. Delitev na slovstvo, književnost in literaturo pa ima tudi zgodovinsko razsežnost, ker označuje zaporedne razvojne stopnje besednih stvaritev, zlasti v okviru celotne narodne zgodovine. Literatura je sicer glavni predmet literarne zgodovine, vendar mora le-ta zaradi popolnosti in kontinuitete obravnave posegati tudi na področja slovstvene in književne zgodovine. Literarna zgodovina spravlja v doživljeno in osmišljeno zaporednost in vzporednost ustvarjalce in njihova dela, tako da razlaga njihov nastanek in razvoj glede na poreklo in pogoje časa in kraja ter označuje njihovo naravo in kakovost po estetskih kriterijih. Metode literarne zgodovine so se razvile v zgodovinskem procesu, v katerem se je ta veda osamosvojila iz okrilja filologije in sprejemala v dobi pozitivizma vplive naravoslovja in eksaktnih ved ter v novejšem času vplive filozofije. Zato se v njenih postopkih prepletata analiza in sinteza, ki šele skupaj omogočata ustrezno obravnavo predmeta. Po tem se literarna zgodovina loči od filologije, katere postopki na področju starejšega slovstva so pretežno analitični, tudi kadar ne gre po poti od danega dela k še neznanemu avtorju, temveč po obratni poti od znanega avtorja k razlagi njegovega dela. Na področju literature, kjer se izraža avtorjeva individualnost z vplivom njegove celotne osebnosti, je pot razlage od avtorja k delu še toliko bolj upravičena; toda ta pot se po začetni analitični fazi prevesi v sintetično podoživljanje ustvarjalnih osebnosti in umetnin. Sicer se tudi moderna literarna zgodovina v analitični fazi ukvarja z zbiranjem dokumentarnega gradiva, le da ji ni do tega, da bi zbrala vse, kar more, temveč se omejuje na tisto, kar je zares vplivalo na oblikovanje ustvarjalne osebnosti in njenih del. Pri tem se opira na racionalne postopke filologije, sociologije in kulturne zgodovine. Toda v zadnjo sintetično podobo zaokroži in strne svoja dognanja samo s kongenialno intuicijo, ki sicer izhaja iz dokumentarnega gradiva, vendar ga lahko ustrezno razume in ovrednoti šele s podoživljanjem.

Namen raziskovanja ustvarjalne osebnosti je doseči genetično razlago umetnine, ki je podlaga za estetsko sodbo. Ta je v literarni zgodovini najvišja sodba, ker je literatura pač po bistvu estetsko opredeljena. Tudi estetsko vrednotenje je del kompleksnega podoživljanja, v katerem literarni zgodovinar ne dojema umetnin kot izdelke, temveč kot žive tvorbe, zrasle iz organske zveze z avtorjem. Seveda pa se estetska ocena utemeljuje najprej v racionalni analizi umetnin, ki se opira na estetiko in njeno praktično vejo poetiko. Z njuno pomočjo raziskuje literarni zgodovinar jezik, ritem, zvočno plat, trope in figure, kompozicijo, razmerje med fabulo in idejo, vsebino in obliko. Pri estetskem ocenjevanju je njegov postopek soroden postopku literarnega kritika, le da se kritik ukvarja s posameznimi deli, zgodovinar pa jih spravlja v širše medsebojne zveze in s postopnim posploševanjem in sintetiziranjem gradi celotno podobo zgodovinskega razvojnega procesa.

Ker je moderna zgodovina osmišljeno podoživljanje, igra v njej bistveno vlogo zgodovinarjeva osebnost, ne le pri intuitivnem dojemanju individualnosti, marveč tudi pri prikazu celote. Le če se obdelano gradivo sooči z zgodovinarjevim osebnim pogledom, zlasti z njegovim svetovnim nazorom, je mogoče doživeti zgodovino literature kot živo, smiselno zvezo, kot historični razvoj, ki teži k nekemu cilju, in opredeliti njegova gibala, njegove pospeševalne in zaviralne momente.

Ta Prijateljeva trditev postane bolj konkretna in oprijemljiva, če jo združimo še z enim izmed bistvenih elementov njegovega razumevanja literature. Tako kot slovstvo in književnost (ki sta po Prijatelju »narodno umovanje«), je tudi literatura bistveno vezana na kategorijo naroda. Termin literatura namreč označuje ves historični razvoj narodne duševnosti, ki teži k temu, da se izrazi z dovršeno obliko v jeziku; ali drugače povedano, literatura je poslednji izraz duševnosti kakega naroda na najvišji stopnji njegovega razvoja, na kateri prihaja narod do popolnega samozavedanja v osebah svojih izbrancev – umetnikov. Ta zveza pa ni samo genetična: ne gre le za to, da je literatura pač produkt naroda oziroma njegovega socialnozgodovinskega razvoja. Razmerje med tema dvema kategorijama je kompleksno in ga je lažje razumeti ob pogledu na soroden problem pesniške osebnosti. Ta je namreč genetično, po vzročno deterministični zvezi odvisna od vrste zunanjih vplivov: povezana je s poreklom oziroma rodом, z geografskim in socialnim okoljem, z dobo oziroma z njenimi političnimi, socialnimi in kulturnimi

sestavlinami ter končno z najširšim okvirom nacionalne zgodovine. Poleg vsega tega pa mora literarna zgodovina, če hoče docela razložiti individualno pesniško osebnost, upoštevati njeno ustvarjalno dejavnost, s katero se ustvarjalec trga iz vseh zunanjih determinističnih vezi in si prizadeva realizirati svojo bistveno notranjo, estetsko opredelitev – težnjo k lepoti. Vendar pesnik po drugi strani celo v svoji individualni, notranji težnji k lepoti ni osamljen, ampak je reprezentant sorodnih teženj vsega svojega naroda in tako povezan z njegovo zgodovino. Podobno razmerje vzpostavlja Prijatelj med narodom in vso njegovo literaturo. Zaradi tega osmišljeno podoživljanje literarne preteklosti v luči zgodovinarjevega svetovnega nazora kaže literarno umetnost kot organsko življenjsko funkcijo, s katero narod v svojem razvoju išče lepoto in stremi k njej. Tako je literarna zgodovina ogledalo naroda in mu obenem kaže pot naprej in navzgor.

Predavanje *Literarna zgodovina* je Prijateljev osrednji teoretični tekst, njegova najpopolnejša utemeljitev literarne vede, ki poskuša ustrezati po eni strani opredelitvam literarne umetnosti, kakršne je uveljavljala evropska moderna, po drugi strani pa tudi specifičnim razmeram slovenske zgodovine. Na prvi pogled je razvidno, da se v njegovi miselni zgradbi srečujejo pozitivistične in nepozitivistične sestavine in da druge nemara celo prevladujejo. Na to opozarjajo že Prijateljeve reference, ki pričajo o podrobnem poznavanju novejših evropskih, zlasti še nemških literarne vede. Pomembnejša so seveda stališča, ki jih avtor podpira s sklicevanjem na sodobne teoretike. V sklop pozitivističnih sestavin njegove teoretično-metodološke zgradbe sodijo začetni empirično deskriptivni postopki, prizadevanja za dokumentacijo dejstev in odkrivanje determinističnih zvez, ki določajo ustvarjalno osebnost in delo. Vendar vse to zavzema šele »spodnje« območje literarne zgodovine. Prvi odmik od pozitivistične osnove se kaže že s poudarjanjem odločilne vloge sintetičnih postopkov. Povsem zunaj pozitivističnega območja pa so temeljne opredelitve literarne umetnine, ustvarjalne osebnosti in zgodovine. Umetnina kot živa, organska tvorba, ki je po bistvu estetsko opredeljena; pesniška osebnost kot individuum, ki s svojo ustvarjalnostjo presega vplive biološkega in socialnozgodovinskega determinizma; umetnost kot življenjska funkcija narodne zgodovine; estetsko vrednotenje kot ena najvišjih nalog literarne vede; odločilna vloga zgodovinarjeve osebnosti v podoživljanju in intuitivnem spoznavanju umetnosti ter v osmišljanju zgodovine – vse to so pojmovni sklopi in stališča, ki sodijo v postpozitivistično območje. Če nosilne kategorije esejev *Perspektive* in *Pesniki in občani* izpričujejo sorodnost s

simbolistično estetiko, se v predavanju *Literarna zgodovina* izrazito kažejo vplivi in reminiscence duhovnozgodovinske literarne vede, zlasti Diltheyeve, na filozofiji življenja utemeljene smeri. Med obravnavanimi spisi lahko najdemo nekatere pomembne razlike. Če je bila prej (in tudi še v *Pesnikih in občanih*) poezija opredeljena kot del avtonomne estetske sfere, postavljena v nasprotje z občansko literaturo in v bistvu nedostopna literarni znanosti, pa se zdaj raznorodne sestavine združijo v celoto, ki omogoča dojetje literarne umetnosti kot kompleksnega pojava, v celoti dostopnega znanstvenemu raziskovanju. Prva pot v znanstveno razlago se odpira z empiričnim opisom in razlago na temelju vzročnega determinizma, ki veže literaturo po nastanku s širšim zgodovinskim procesom; vendar zajema ta zveza samo njeno realno socialnozgodovinsko razsežnost, medtem ko se ji njeno estetsko bistvo izmika. Po drugi strani pa vendarle postane tudi estetsko bistvo literature dostopno literarnozgodovinski znanosti. To si je Prijatelj omogočil s tem, da je povezal dve temeljni kategoriji svojega miselnega sveta: kategorijo avtonomne estetske sfere, ki je mesto lepote in umetnosti, in kategorijo naroda v njegovem zgodovinskem razvoju. To pa je mogel doseči tako, da je tej drugi kategoriji, ki jo sicer v osnovi razume kot realen socialnozgodovinski proces, odprl še metafizično razsežnost in ji za poslednji cilj razvoja in s tem najvišjo vrednoto določil temeljno estetsko kvaliteto – lepoto. Tako literatura ni vezana na narodno zgodovino le po izvoru oziroma nastanku, ampak tudi s svojim estetskim bistvom opravlja v njej pomembno teleološko funkcijo. Zato pa je lahko v celoti dostopna zgodovinski vedi, kadar le-ta prestopi meje genetične oziroma vzročno-deterministične razlage in poseže v metafizično območje z intuitivnim podoživljanjem in razumevanjem osebnosti, estetskim vrednotenjem del in svetovnonazorskim osmišljanjem celotnega zgodovinskega razvojnega procesa.

Prijateljeva teoretična utemeljitev literarne zgodovine torej povzema pozitivistični instrumentarij, vendar ga bistveno dopolnjuje z metodološkimi kategorijami in ga podreja idejnemu sklopom iz estetike evropske moderne in iz duhovnozgodovinske literarne vede, pri čemer seveda še vedno ostaja v mejah historizma. Ta Prijateljov poskus ni niti naključen niti osamljen pojav. Med krizo starejšega literarnozgodovinskega pozitivizma, ki je osrednja značilnost evropske literarne vede na koncu 19. in začetku 20. stoletja, je namreč skoraj povsod prišel v ospredje problem razmerja med bistveno estetsko razsežnostjo literature in vzročno determinističnim razlaganjem njene zgodovine s pomočjo zunajliterarnih dejavnikov. Na ta problem so vsak po

svoje odgovarjali predstavniki novejših evropskih literarnovednih smeri, ki so bili Prijateljevi sodobniki. Njemu (in podobno tudi Francetu Kidriču) se je zastavljal nekoliko drugače, namreč v zvezi s posebno zgodovinsko preteklostjo Slovencev in s potrebami njihovega nacionalnega razvoja. Reševal ga je tako, da je vanj pritegnil kategorijo nacionalne zgodovine (medtem ko se ta v *Pesnikih in občanih* skorajda še ne pojavlja, pa ima v *Literarni zgodovini* odločilno vlogo). Sestavil je teoretičen model literarne vede, v katerem je namesto prejšnjega izključujočega polarnega nasprotja omogočil postopen prehod med posameznimi predmetnimi območji od slovstva prek književnosti do literature in soočil kompleksni predmet s sklopom metod, ki segajo od najpreprostejšega opisa in analize posameznih delov do intuitivnega dojemanja celote, območje t. i. višjih nalog zgodovinske vede pa je razpel od genetične, vzročno deterministične razlage do teleološke osmišlitve. Teoretični model, ki ga je prvič v celoti formuliral v tekstu *Literarna zgodovina* (1919) in ga je mogoče rekonstruirati tudi iz *Uvoda v zgodovino kritike* (1928), je poskušal vsaj delno tudi uporabiti. O tem pričajo odlomki iz poznejših esejev; še najbolj spominjajo nanj posamezna mesta iz eseja o Cankarju *Domovina, glej, umetnik* (1921). V njegovi nedokončani zgodovini slovenskega slovstva sicer res ni uresničen; vendar lahko zdaj upravičeno sklepamo, da glavni razlog za to ni načelno teoretičen, marveč moramo iskati pojasnilo med bolj praktičnimi, zunanji razlogi, kot so npr. obseg dela, pomanjkanje prejšnjih, pripravljalnih študij in ne nazadnje tudi narava literarne ustvarjalnosti v obravnavani dobi.

Ivan Prijatelj: recepcija Murna

Razmerje med Josipom Murnom in Ivanom Prijateljem velja že dokaj dolgo za enega tistih pojavov v okviru slovenske moderne, ki zaslužijo pač nekaj več pozornosti kakor samo bežno omembo. Odveč bi bilo podrobneje naštevati avtorje, ki so zbirali in objavljali gradivo o njem ter ga poskušali osvetliti z različnih plati, saj se je skoraj vsakdo, ki se je podrobneje ukvarjal z Murnom, moral ustaviti tudi ob tem problemu.⁴¹⁴ V vseh teh prizadevanjih se kažejo nekatere skupne poteze. Večina raziskovalcev izhaja iz ugotovitve, da je Prijatelj sopotnik slovenske moderne, ali če jo razumejo nekoliko širše, celo njen član; z vrstniki iz te skupine oziroma generacije ga poleg človeških, prijateljskih vezi družijo sorodni kulturnoideološki in literarnoestetski pogledi. Zveza med Murnom in Prijateljem pa je še posebej zapisana v slovensko literarno zgodovino spričo tega, ker je šele Prijateljeva posmrtna izdaja Murnove pesniške zbirke⁴¹⁵ pokazala javnosti celovitejšo in bolj poglobljeno podobo človeka in pesnika, kakor jo je bilo mogoče razbrati iz dotedanjih posameznih objav, in tako omogočila odločnejše odkrivanje novih potez v Murnovi poeziji in s tem preoblikovanje in prevrednotenje odnosa do nje.⁴¹⁶ Kljub pomislekom, ki jih morda lahko imamo danes do Prijateljeve podobe Murna, je vsaj tisti njegov spis, v katerem je najpodrobneje izdelana, torej uvodni esej o Aleksandrovi iz *Pesmi in romanc*, ohranil nekakšno posebno mesto: če se izrazimo nekoliko pretirano, je tako rekoč postal integralni del Murnovega opusa.⁴¹⁷

⁴¹⁴ Najpomembnejše osvetlitve so prispevali: Anton Slodnjak v uvodih k *Izbranim esejem in razpravam* (Prijatelj 1952–53), Dušan Pirjevec v opombah k *Zbranemu delu* Josipa Murna (1954), Joža Mahnič v razpravi *Ivan Prijatelj in slovenska moderna* (*Prijatelj zbornik*, 1975, str. 94–129; o Murnu zlasti str. 99–104) ter Jaro Dolar v knjižici *Slovenska moderna. Pričevanja o njenem sprejemanju in o literarnem ozračju ob njenem nastopu* (1977 – spremna študija ob faksimilirani izdaji pesniških prvencev slovenske moderne; o Murnu zlasti str. 125–137). Naša razprava se opira na gradivo, ki je opisano ali citirano v teh spisih, in izhaja tudi iz nekaterih njihovih problemskih sodb, četudi vsa takšna mesta niso posebej označena v opombah.

⁴¹⁵ Aleksandrov: *Pesmi in romance*. Založil L. Schwentner. V Ljubljani 1903. – Prijateljjev uvodni esej z naslovom Aleksandrov je ponovno objavljen v *Prijatelj* 1952–53/1; po tej izdaji so povzeti naši citati.

⁴¹⁶ Prim. Mahnič 1975, str. 102–104. – Dolar 1977, str. 136.

⁴¹⁷ O tem priča npr. izdaja Murnovih pesmi 1979 s spremno študijo Dušana Pirjevca, kjer je na začetek knjige uvrščen ta Prijateljjev esej.

Spričo vsega tega je upravičeno, da poskušamo ponovno osvetliti Prijateljovo recepcijo Murna s pomočjo že znanega gradiva. Če se nočemo zadovoljiti z domnevo, da je pesnik pač dobil tako kompetentnega bralca in razlagalca po izjemno srečnem naključju, se moramo torej vprašati, v kakšnih okoliščinah je potekala ta recepcija, kakšne zakonitosti so jo usmerjale in kaj ji je omogočilo, da je tako prepričljivo vplivala na sodobnike in na poznejše rodove v široki publiki in v literarni zgodovini.

Razmerje med Murnom in Prijateljem je kompleksno: to je najprej prijateljstvo med sošolcema, ki imata sorodne literarne interese in nazore in sodelujeta pri prvih publicističnih poskusih; poleg tega je to pozneje tudi odnos med avtorjem in urednikom ter med literarnim ustvarjalcem in kritikom oz. zgodovinarjem, ki ga raziskuje in razlaga. O različnih plateh tega razmerja priča cela vrsta dokumentov od njune medsebojne korespondence ter odmevov v korespondenci z drugimi do Prijateljevih tekstov, ki v celoti ali delno obravnavajo Murna, oziroma do njegovih izvajanj o drugih pesnikih ali tudi o splošnih, načelnih vprašanih literature in umetnosti, ki implicitno osvetljujejo tudi njegov pogled na Murna.

Prijateljova recepcija Murna je proces, ki traja od začetka njunega poznanstva v gimnaziji sredi devetdesetih let 19. stoletja tja do Murnove smrti in še dlje. V tem procesu se posamezne poteze Murnove podobe pri Prijatelju dopolnjujejo in spreminjajo, kar bi bilo pri podrobnejši obravnavi vsekakor treba upoštevati in te spremembe soočiti z različnimi konteksti, npr. z razvojem Prijateljevih načelnih stališč o literaturi in umetnosti, z razvojem notranjih razmerij med četverico osrednjih avtorjev moderne, s sodbami drugih treh o Murnu, z njihovim postopnim uveljavljanjem v javnosti. O tem je zbranega že dosti gradiva in formuliranih nekaj relevantnih razlag.⁴¹⁸ Vendar bomo tu opustili razvojni vidik in se omejili le na najvažnejši tekst, ki je pač središčna točka Prijateljve recepcije Murna: na njegovo izdajo *Pesmi in romanc* in predvsem na uvodni esej v tej zbirki.

Kot je ugotovila literarna zgodovina, je ureditev *Pesmi in romanc* povsem Murnovo delo. Prijatelj se je po lastni izjavi ni dotikal in tudi ni sledil Murnovemu dovoljenju, da lahko popravlja ali izloča iz zbirke, kar se mu zdi slabo. Urednikovo delo je le *Dostavek*, ki pa preseneča zaradi skromne-

⁴¹⁸ Sodbe vrstnikov in sodobnikov o Murnu in njegovi poeziji podrobneje prikazuje Pirjevec v *Mum* 1954/1, str. 323 sl., zlasti 331–342, in *Dolar* 1977, zlasti str. 125–136.

ga obsega in zaradi izbora, v katerem je malo ravno pesmi iz tiste skupine, ki jo je Prijatelj sicer štel za umetniško najzrelejšo v Murnovem opusu – t. i. kmečke pesmi. Kriterij, po katerem je opravil izbor v *Dostavku*, opisuje Prijatelj tako:

Kar se mojega dostavka tiče, je izbran seveda docela subjektivno. Sprejel sem vanj to, kar se mi je zdelo za Aleksandrova najznačilnejše, kar ilustrira njegov življenjepiš bolje nego moje skromne besede, pa je vrhu tega samo ob sebi še dovolj umetniško.⁴¹⁹

Kakor je sicer izdaja *Pesmi in romanc* izraz priznavanja Murnove umetniške vrednosti, v širšem kontekstu, zlasti v primerjavi z Aškerčevo izdajo Ketteja in z odzivi nanjo, pa tudi zavestno literarnoprogramsko dejanje za uveljavitev ne le Murna, temveč sploh slovenske moderne, tako se na drugi strani v ureditvi izdaje kaže tudi urednikov odnos do pesnika, odnos, ki nikakor ni popolnoma pritrđen in brez pridržkov. Prijateljeva kritična stališča, ki jih je mogoče razbrati že iz same ureditve *Pesmi in romanc* ter iz primerjave z rokopisnim gradivom, ki je bilo uredniku na voljo, so seveda veliko natančneje razložena in utemeljena v uvodnem eseju.

Besedilo se začne z nekaterimi zanimivimi in značilnimi načelnimi trditvami in sodbami, h katerim se bomo še vrnili. Sledita jim dokaj natančen biografski prikaz in pa nekoliko krajša oznaka Murna kot pesniške individualnosti oziroma njegove poezije.

V biografski prikaz je Prijatelj vpletel zlasti tiste silnice, ki so po njegovem prepričanju odločilno vplivale na Murnovo osebnost. Tu je najprej družinsko poreklo kot osnovno dejstvo, ki ga je vnaprej opredeljevalo, namreč to, da je bil siromašen nezakonski otrok brez pravega doma. Za njegov nadaljnji razvoj so bila bistvenega pomena različna okolja, pri čemer ta izraz ne pomeni le geografskega, temveč predvsem tudi socialni prostor. Prijatelj tu nadvse plastično in barvito opiše dvoje ljubljanskih mestnih okolij, v katerih je živel Murn, revno delavsko in obrtniško predmestje ter četrt, kjer je doma bogata in bahata slovenska meščanska kasta; obojemu pa stoji nasproti opis ljubljanske podeželske okolice, tako da sta pravzaprav mesto in dežela tista osnovna polarna dvojica, ki skupaj kot okolje opredeljujeta razvoj osebnosti.

⁴¹⁹ Prijatelj 1952–53/1, str. 548.

Poljane in Šempeter, potem pa okolica doli do Marije Device v Polju – to je središče, ki je iz nje izšel Aleksandrov. Mesto in dežela – Iz mesta ima svojo telesno pohabljenost in bolehnost – umrl je na mestni bolezn, jetiki – in pa rafiniranost duha; od poljanskih delavcev, ki so mu bili bratje, nezaupnost in mržnjo do ljudi, ki mu niso enaki, mržnjo, ki se je pri njegovi slabotnosti in kulturnosti spremenila v strah pred ljudmi; iz šentpeterskega predmestja oni smisel za ponosnost, s katerim je pozneje na deželi prej ko vse drugo odkril tip bahatega slovenskega kmeta. A v njem samem se je ta lastnost šentpeterskih mesarjev razvila v veliki ponos duha (...) To ima iz mesta. Bližina dežele pa mu je podelila nagnjenje do vseh kmetijskih reči, veselje do prirode in bivanja v njej, ki ga je skrivala pred ljudmi še kot dete.⁴²⁰

Potem ko so tako pojasnjene temeljne črte Murnove osebnosti, Prijatelj podrobneje opisuje njegovo življenje v letih, ko ga je poznal in se z njim srečeval. Tu so ključnega pomena doživljaji, ki so povzročili eksistencialne pretrese, podobne, kot je bil že tisti prvi, ko so Murna v otroštvu odtrgali od rejnikov na deželi in ga odpeljali v mesto: to je zdaj zavrnjena ljubezen, propadli študij, neuspešni poskusi, da bi si utrdil življenjski položaj, beg iz mesta na deželo in v naravo, postopno napredovanje bolezn in bližanje smrti.⁴²¹ Vse te doživljaje povezuje Prijatelj z značilnimi pesnikovimi osebnostnimi potezami, ki se izražajo tudi v njegovi poeziji.

Murnovi pesniški individualnosti se bliža Prijatelj tako, da najprej dokaj podrobno označi literarno smer, ob kateri se je pesnik formiral:⁴²² to pa je poezija evropske moderne, ki je doma na Francoskem. Nov pesniški ton je izraz dveh nasprotnih plati modernega človeka: na eni strani se izmučena, bolna duša izraža z rahlimi vzgibi, z občutji, ki so skoraj nevidne sledi dogodkov in stvari – to je čista lirika. Kadar pa se moderni človek loteva »starih davnih vprašanj bitja« v reflektivni liriki, ne more več graditi svojih odgovorov v celotnost sistema, ker je preveč skeptičen in ker nima moči za sintetično duhovno delo. Ne ustvarja filozofije, ampak neke vrste melanholijske, v kateri posluša utripe življenja in harmonične odzive vseh bitij. Tej, intimni strani duševnega življenja stoji nasproti druga, ki je bliže realnosti in je izraz svobodnega telesa oziroma njegovih instinktov ter njihov korelat v igri duha. Je polna drastičnih kontrastov; v njej se mešajo satira, humor, ironija, groteska; ustvarja novo logiko in estetiko smešnega; združuje nezdružljive stvari, postavlja najsvetejše poleg najprofanejšega.

⁴²⁰ N. d., str. 524–525.

⁴²¹ Prim. poročilo o Murnovi ljubezni do Alme in o posledicah njene odklonitve, ki jih Prijatelj opiše z značilnim izrazom »bankerot sanj«. (N. d., str. 526–527.)

⁴²² N. d., str. 535 sl.

Druga stran moderne lirike ni imela v Murnovi duševnosti nikakršne opore, zato pa mu je prva ustrezala kakor za nalašč. Bil je nežen, bolehen, osamljen in preplašen mestni otrok, in rahla občutja ter melanholična refleksivnost moderne lirike so našla v njem najustreznejši odziv, ker so bila tudi del njegovega sveta. Vendar mu francoska lirika kmalu ni več zadostovala in obrnil se je k slovanskim pesnikom, k ruskim romantikom in Mickiewiczu, pri katerih je iskal nečesa krepkega, velikega, žar, patos, ponos. Ob slovanskih pesnikih pa je Murn – tako kot Kette – spoznal, kako je prava poezija vedno zakoreninjena v narodu, in tako je prek slovanstva našel pot k slovenstvu. Tu je začel pri zemlji in ljudstvu, ki je z njo v zvezi, in je v kmečki motiviki našel svoje pravo področje. – Veliko dela je posvečal pesniški tehniki oziroma izrazu; ker je bil človek nenavadno tanko razvitih čustev, je zanje nenehno iskal neobrabljenih, svežih izrazov. Prizadeval si je ustvariti svojo, novo formo, tako v besednem izrazju kakor v podobah, verzu in ritmu. Seveda tega dela še ni dokončal, a ravno ob kmečkih motivih, pri katerih mu ni do pripovedovanja, temveč do krepkih, določno izraženih linij in barv, je bil na najboljši poti, da premaga verbalizem in si prisvoji plastiko, v kateri temelji sugestivnost poezije. – Tako se Prijateljeva oznaka Murnove poezije strne v končno sodbo:

Aleksandrov je bil rojen lirik. V večini svojih pesmi se je še iskal, v svojih kmetiških se je našel. V njih je njegova pesniška fiziognomija...⁴²³

* * *

Ob podobi Murna, kakršno razgrinja pred nami obravnavani Prijateljev spis, se zbuja vrsta vprašanj, ki zahtevajo podrobnejšo obrazložitev.

Najprej je treba spregovoriti nekaj besed o teoretično-metodološkem ogrodju Prijateljevega pisanja. Obravnavani tekst je biografski in kritični esej, vendar lahko v njem brez težave prepoznamo osnovne poteze čisto določenega znanstvenega modela – t. i. literarnozgodovinskega pozitivizma.⁴²⁴ Prijatelj si predvsem prizadeva, da bi zbral vsa relevantna dejstva v zvezi z Murnovim življenjem in pesništvom in jih po možnosti tudi podprl z dokumentarnimi dokazi. Že njegovi lastni spomini imajo vrednost avtentičnega pričevanja, ker je bil pač Murnov sodobnik in prijatelj. Vendar se ne zadovolji s tem, ampak navaja tudi Murnova pisma in se sklicuje na pričevanja dru-

⁴²³ N. d., str. 547.

⁴²⁴ Za naslednja izvajanja prim prvi del poglavja o Prijatelju, zgoraj str. 229 sl.

gih znancev.⁴²⁵ Toda za teoretično-metodološko oznako Prijateljevega teksta je dosti bolj od tega osnovnega empiričnega postopka pomembno to, kako izbira gradivo in kako ga prikazuje ter razlaga. To lahko na kratko strnemo v ugotovitev, da je po njegovem prepričanju Murnova poezija pristen izraz njegove osebnosti, njen duševni ustroj pa je mogoče prepričljivo razložiti po biografski poti, ker se je formirala v konkretnih doživljajih in pod empirično določljivimi zunanji vplivi.

Če poskušamo najti v tekstu silnice, ki bi ustrezale tainovskim ali siceršnjim pozitivističnim determinantam, se izkaže, da Prijatelj ne pripisuje nobene vloge pesnikovemu rodu oz. poreklu v smislu biološke ali dedne determiniranosti. Res sicer izvaja posledice iz Murnovega nezakonskega rojstva, vendar sodi to popolnoma v socialno-empirično območje. Dosti večjo vlogo ima okolje, ki je, kot smo lahko ugotovili, predvsem socialno relevantno. Naslednji pomemben faktor je vladajoča literarna smer – evropska oziroma francoska moderna, ki je »zašla« tudi na slovenska tla. Prijatelj razlaga značilne lastnosti moderne literature kot izraz moderne duševnosti, tu pa se njegovo utemeljevanje ustavi, saj se več ne sprašuje o morebitnih zunajliterarnih in zunajduhovnih vplivih na oblikovanje moderne duševnosti, oziroma jih samo nakaže s trditvijo, da se ujemajo s celotno tamkajšnjo, torej očitno nacionalno kulturo.⁴²⁶

Ali je torej mogoče trditi, da je Murn kot človek in kot pesnik determiniran v pozitivističnem smislu?

Prijatelj se o tem nikjer neposredno ne izjasni, niti ne uporablja terminov determiniranost ali celo determinanta. Vendar tako sugestivno razlaga oblikovanje Murnovih bistvenih duševnih značilnosti z vplivi okolja in ključnih doživljajev, da zbuja vtis o nekakšnem nujnem, določenem, nemara celo zakonitem poteku. Podobno je z njegovo oznako Murna-pesnika. Funkcijo okolja oziroma sklopa zunanjih vplivov dobi tu vladajoča literarna smer, toda pesnik iz nje izbere, si prisvoji in samostojno razvija dalje samo tisto, kar se ujema z njegovim temeljnim duševnim ustrojem, česar pa ne dobi v njej, si poišče drugje, denimo v literarni tradiciji (pri slovanskih romantikih, pri Mickiewiczu). Tako se, po Prijateljevih besedah, pesniška individualnost oddeli iz svoje dobe.⁴²⁷ Tudi tu nam avtor nikjer izrecno ne govori o nujnosti

⁴²⁵ Prim. Prijatelj 1952–53/1, str. 533–534; več o tem v Murn 1954/1, str. 336–337.

⁴²⁶ N. d., str. 535–537.

⁴²⁷ N. d., str. 535.

ali determiniranosti takšnega razvoja, vendar jo dovolj prepričljivo sugerira, tako da si je ob danih predpostavkah nemogoče misliti, da bi se bil Murn lahko razvijal bistveno drugače. Osnovni deterministični vzorec je torej podan, dasiravno ni dosledno izpeljan in do kraja razvit. (Tako se Prijatelj npr. sploh ne vpraša, kako da je Murn postal umetnik in to ravno pesnik.) Vendar tudi tak, kakršen je, povsem zadovoljuje potrebe esejističnega uvoda v pesniško zbirko, saj mu v celoti daje potrebno utemeljitev.

V opisano idejno-metodološko mrežo razlage in argumentacije je vpletena vrsta konkretnih literarnozgodovinskih oznak, kritičnih stališč in eksplicitnih ali implicitnih vrednostnih sodb, ki bistveno opredeljujejo Prijateljevo recepcijo Murna.

Murn je za Prijatelja samo lirični pesnik; njegovo prozo omeni z enim samim stavkom in še tu govori le o podlistkih. To je najbrž treba pojasniti z dejstvom, da ni poznal kaj dosti Murnovih proznih spisov, ki so bili objavljeni pod psevdonimi ali anonimno in večidel šele pozneje evidentirani. Poleg tega očitno niti v slovenski literaturi niti v literaturi evropske moderne ni videl kaj dosti proznih del, ki bi jih lahko postavil ob velike stvaritve iz dobe realizma. Zato je razumljivo, da je bila njegova pozornost usmerjena izključno v Murnovo liriko. V zvezi s tem je nekoliko presenetljivo edino to, da celo ob novelah Čehova ni bil zmožen opaziti svojevrstnih kvalitet Murnove proze.⁴²⁸

Vidno mesto imajo v eseju vrednostne sodbe in stališča o Murnovem delu, ki pa jih ni mogoče povsem spraviti v sklad, ampak si delno celo nasprotujejo. Na eni strani gre za prepričanje, da se deli Murnov opus na dve fazi, da so umetniško dozorele le pesmi iz njegovih poznejših let, zgodnje pa nimajo prave umetniške vrednosti in pričajo le o napornem iskanju ustrezne forme in izraza.⁴²⁹ Na drugi strani srečamo trditev, da je Murn umrl, preden je dozorel, da je sicer slutil prave umetniške cilje, a jih ni dosegel.⁴³⁰ Nekako na sredi med obema skrajnostma je sklep, da se je v večini svojih pesmi še iskal, v kmečkih pa se je našel, in da je v njih njegova pesniška fiziognomija.⁴³¹

⁴²⁸ Slodnjak sicer opozarja, da je Prijatelj l. 1901 posvetil svoj izbor in prevod novel Čehova ravno Murnu (opombe v Prijatelj 1952–53/2, str. 452).

⁴²⁹ Prijatelj 1952–53/1, str. 548.

⁴³⁰ N. d., str. 518.

⁴³¹ N. d., str. 547.

Nekaj opore za te trditve je utegnil dobiti Prijatelj v Murnovem lastnem odnosu do svoje poezije. Kot priča Murnova korespondenca, pa tudi njegovo ravnanje s pesmimi, je bil pesnik sam o sebi prepričan, da je napravil precejšen razvoj, saj je dokaj ostro sodil o svojih starejših pesmih, nekatere večkrat predeloval in jih dosti zavrgel: zbirko je zelo skrbno redigiral in res sprejel vanjo več pesmi iz zadnjih let. Ta kriterij si je prisvojil tudi Prijatelj. Na njegov odnos do Murnove poezije pa je brez dvoma močno vplivalo tudi to, kako so jo presojali Kette, Cankar in Zupančič.⁴³² V njihovi medsebojni korespondenci in drugje je ohranjena cela vrsta izjav o Murnovih pesmih in tudi o njegovi človeški podobi, ki so marsikdaj izredno ostre (največ pri Cankarju) in pričajo o pravem nerazumevanju. Še prva rokopisna redakcija zbirke, ki je 1. 1900 krožila med Murnovimi vrstniki, jih ni mogla docela prepričati o njegovi umetniški vrednosti. Šele v zadnjih mesecih njegovega življenja in po smrti se je najprej Župančičeva in zatem tudi Cankarjeva sodba o njegovi poeziji spremenila na bolje. Odmevi teh kritičnih ocen in postopnega priznavanja se nedvomno oglašajo tudi pri Prijatelju, ki se ne more povsem otresti pomislekov o Murnovi človeški in pesniški nedozorelosti.

* * *

Če si hočemo razjasniti, kakšen je globlji smisel takšnih njegovih sodb o Murnu, moramo razširiti kontekst našega dosedanjega razmišljanja in se vprašati, kakšen je Prijateljov odnos do sodobne slovenske in evropske literature. V ta namen se je treba vrniti k njegovemu opisu moderne evropske oziroma francoske poezije.⁴³³ Tu so nekatere dokaj ostre negativne sodbe tudi izrecno formulirane, poleg tega pa jih je mogoče razbrati v izbiri izrazov in v načinu opisovanja: celo v navidezno nevtralnih ugotovitvah se skrivajo pridržki, tako da ne more biti nikakršnega dvoma, da Prijatelj to moderno poezijo odklanja. S tem da navaja na prvi pogled nevtralne, v resnici pa negativne karakteristike, ji pravzaprav implicitno očita pomanjkanje pozitivnih vrednot, ki naj bi bile očitno bolj metafizične in etične kakor estetske. (To je npr. jasno razvidno v njegovi trditvi, da se je Mum odvrnil od moderne francoske poezije in šel iskat pozitivne vrednote – nekaj krepkega, velikega, žar, patos, ponos – v slovansko romantiko.) Priznava ji potemtakem le to, da je avtentičen izraz moderne duše in da se povsem ujema z »ondotno hiperkulturo«, iz katere izhaja.

⁴³² Glej Dolar 1977. – Pirjevec v Murn 1954.

⁴³³ Prijatelj 1952–53/1, str. 535–537, prim. tudi 517–518.

Te ugotovitve so vsaj na prvi pogled v svojevrstnem nasprotju z našim izhodiščnim prepričanjem, da je bil Prijatelj sopotnik oziroma član slovenske moderne, o kateri pa na splošno trdimo, da je iskala stik s sodobno evropsko literaturo in v svojem ustvarjanju rasla iz njega. To nas po svoje opozarja, da slovenska moderna niti svetovnonazorsko niti literarno-estetsko ni povsem enotna. Kje je torej Prijateljovo mesto v njej?

Če prav premislimo njegove opredelitve moderne lirike v eseju o Murnu, se izkaže, da je ne zavrača v celoti, temveč samo eno njeno smer (dasiravno tega ne pove, temveč govori o njej kot celoti). Večino njegovih oznak – ločevanje na spiritualno in senzualno območje, na izmučeno in bolno dušo ter na svobodno telo, nato pa prisluškovanje najrahljšim občutjem, na duhovnem področju nemoč, skepticizem, na drugi strani pa izraz svobodne igre instinktov, drastika, ironija, groteska, mešanje svetega in profanega, združevanje nezdružljivega, razvrednotenje stare logike in estetike – vse to je mogoče razumeti kot opredelitev dekadence in samo delno tudi impresionizma.⁴³⁴

Prijatelj je že proti koncu devetdesetih let 19. stoletja imel dokaj dober razgled po moderni evropski literaturi, vendar se je sam usmerjal bolj po zgledih realistične psihološke proze, največ po ruskih pisateljih, in mu je bila Cankarjeva (in nemara tudi Župančičeva) zgodnja poezija v znamenju dekadence prav tako tuja kot njune načelne programske opredelitve za njo. Pozneje, ko sta se usmerila v literarnem delu vsak po svoje in je prišlo med njima do nazorskega razdora, se je Prijatelj postavil na stran Župančičevega optimističnega vitalizma in ostro zavračal Cankarjevo delo, v katerem je videl destruktivni, pesimistični kritikizem v artistično izpiljeni formi.⁴³⁵

Vendar ima Prijateljev literarni nazor v prvih letih 20. stoletja še druge razsežnosti. Eno osrednjih mest zavzema v njem problem slovenske oziroma narodne umetnosti, ki ga je obširneje razvil v nekaterih esejih o upodabljaljoči umetnosti⁴³⁶ (in se pri tem tudi zapletel v neposredno polemiko s Cankarjem). Vendar pa je zastavljen že v eseju o Murnu, in trdimo lahko, da zavzema v njem skorajda osrednje mesto. Prisoten je že v ugotovitvi, da je

⁴³⁴ O tem pričajo tudi imena avtorjev, ki jih Prijatelj na tem mestu navaja kot ilustracijo: Schnitzler, Hofmannsthal, Altenberg, Verlaine, Baudelaire, Aristide Bruant, Maeterlinck, izmed starejših le Heine; v tej zvezi pa se pojavita tudi Cankar in Župančič.

⁴³⁵ O Prijateljovem razmerju do Cankarja in do Župančiča podrobneje razpravljata Slodnjak v Prijatelj 1952–53 in Mahnič 1975.

⁴³⁶ Prim. eseje Izprehodi po Parizu, Dunajska Secesija, Moderna manira in Žmitkov Poc, Umetniški cilji ter Slodnjakove komentarje k njim v Prijatelj 1952–53/2.

Murn – tako kot Kette – ob slovanskih pesnikih spoznal, da je sleherna prava umetnost zakoreninjena v narodu, in da je prek tega našel pot k slovenstvu.⁴³⁷ Tako torej srečamo pri Prijatelju kategorijo nacionalne opredeljenosti, ki je v mnogih variantah obvladovala razmišljanje o literaturi in sploh umetnosti od romantične filologije in kritike prek pozitivistične literarne zgodovine do začetkov duhovnozgodovinske smeri ob prelomu stoletja. Vprašati se je treba, kakšen pomen ima v Prijateljevem celotnem pogledu na literaturo: ali gre za eno izmed determinant v vzročno-genetični shemi literature in umetnosti ali za ideološko nalogo, ki sili literaturo in umetnost k sodelovanju pri izpolnjevanju nacionalnega programa. Glede prve možnosti Prijatelj tekst ni popolnoma jasen, vendar bržkone ne gre zanjo, saj deterministična veriga niti v njegovi razlagi osebnosti niti v razlagi dobe oziroma literarne smeri ni speljana tako daleč, da bi segla do narodnega značaja ali narodnega duha kot ene temeljnih determinant. Prej gre torej za drugo možnost, saj Prijatelj izrecno postavlja zahtevo po slovenski, narodni umetnosti kot najvišji cilj, h kateremu naj se usmerja literarni razvoj.⁴³⁸ Tu pa se je treba vprašati, ali s tem ne določa literaturi neke funkcije, ki je v nasprotju z njeno estetsko avtonomnostjo – h kateri je težilo tako literarno ustvarjanje kot kritična in estetska misel moderne.

Odgovor na to je treba iskati v celotnem sklopu Prijateljevih pogledov na izvor, bistvo in funkcijo literature. Ti pogledi so se oblikovali nekako med dvema nasprotnima poloma: to je bila na eni strani njegova filološka in literarnozgodovinska izobrazba v znamenju pozitivistične metodološke orientacije, na drugi strani njegova pripadnost literaturi in kritično-estetski misli evropske moderne, zlasti simbolizma.⁴³⁹ Prva orientacija je temeljila na im-

⁴³⁷ Prijatelj 1952–53/1, str. 538, 541, 543.

⁴³⁸ Prim. »Kje je dandanes pri nas duša, ki bi obromala košček sveta, ki mu pravimo 'slovenska zemlja', pa bi se potem zamislila v skrivnost te zemlje in naroda, ki hodi od dne do dne bolj nezadovoljen po njej in ves zastrašen od bledih prikazni, ki nas je v poslednjem času z njimi kaznovala Evropa. Ves pekel se je razlil med naše ljudstvo. Kje je prerok, svečenik zdrave, sočne zemlje, močan mož, ki bi vsaj iz najboljših naših ljudi izgnal strahove, vse te blede izrodke tuje kulture in poklical narod od tujega k domačemu delu? – Slovenska umetnost se išče, a naši mladi talenti mrjó. (... Aleksandrov:) Napravlil se je bil na pot, vodečo proti templju naše umetnosti, pa je omagal sredi pota. On ni še nič povedal svojemu narodu, ker še ni bil prišel do tribune. Ali z lastnimi koraki je zaznamoval pot, ki je na nji slutil cilje naše umetnosti. In da jo vidijo vsi, to pot, jo je začrtal s svojo krvjo, potrdil s svojim življenjem.« (N. d., 517–518).

⁴³⁹ O njej priča mdr. zgodnji esej *Perspektive. Estetičen načrt* (1906; tudi v Prijatelj 1952–53/2, str. 21–31). Za nadaljnje izvajanje prim. prejšnje poglavje, zgoraj str. 229 sl.

plicitnem pogledu na literarno delo kot proizvod determinirane osebnosti in s tem kot odraz empirične realnosti, v katero je vpeto po nastanku in večidel tudi po funkciji. (Ob tem ne smemo pozabiti, da se je Prijatelju med študijem slovenske literarne preteklosti izostril pogled ravno za preporoditeljski pomen literature, se pravi za njeno funkcijo v empiričnem socialnozgodovinskem svetu, v okviru narodnega razvoja.) Na drugi strani je estetska orientacija v znamenju simbolizma vzpostavljala popolnoma drugačna razmerja, po katerih sodita literatura in umetnost kot izraz svobodnega individua v avtonomno estetsko sfero, ki je duhovne narave in nad sfero empirične realnosti. V prostoru med tema dvema težnjama je Prijatelj iskal različne in čedalje bolj kompleksne teoretične rešitve. Tako je poskušal združiti nasprotja v polarni koncepciji pesnika in občana, se pravi ustvarjalca avtonomne poezije, ki se ravna le po zakonih lepote, in ustvarjalca literature, ki se podreja pragmatičnim, socialnim in moralnim kriterijem. Ta koncepcija pa je prinesla s sabo precejšnje težave za smotrno znanstveno, tj. zgodovinsko raziskovanje in tudi za vrednotenje, zlasti pri slovenski literaturi, zato jo je Prijatelj preoblikoval v koncepcijo literarne umetnosti, ki je po svojih osnovah in po nastanku sicer v določeni meri vezana na empirično realnost, vendar se kot delo individualnega ustvarjalca prebija iz determinističnih vezi in s svojimi vrhovi dosega avtonomno umetniško sfero; obenem pa ravno s tem, da ostaja zvesta svojemu estetskemu bistvu, opravlja tudi posebno funkcijo v narodnem razvoju, vendar ne več v njegovi empirični, socialnozgodovinski, temveč v metafizično teleološki razsežnosti. Zato Prijatelj trdi, da je umetnost oziroma literatura organska življenjska funkcija naroda, ki z njo išče pot k lepoti, njen literarnozgodovinski prikaz pa slika, ki je ogledalo naroda in obenem reflektor, ki mu kaže pot navzgor in naprej.⁴⁴⁰

V eseju o Murnu vsa ta problematika še zdaleč ni razvita. Vendar s pomočjo nakazanih stališč, ki so se v celoti izrazila šele veliko pozneje, lahko zasluštimo glavne obrise tiste predstave o slovenski literaturi, ki je bila Prijatelju pred očmi kot idealni cilj in mu je tudi določala vrednostne kriterije.

Ker je literatura zanj izraz osebnosti ustvarjalca, jo najprej vrednoti po avtentičnosti izraženega doživljanja (poleg tega pa še po popolnosti oblike, tj. tehnike izražanja, in po medsebojni skladnosti vsebine in oblike). Takrat ko je Murn dozoreval v pesnika, je spoznaval poezijo evropske moderne, ki je »izraz moderne duše«. Kolikor je torej njegov duševni ustroj soroden dolo-

⁴⁴⁰ Glej Prijatelj 1952–53/1, str. 36–37.

čenim območjem te »moderne duše«, se lahko avtentično izraža s pesniško motiviko in tehniko, kakršna se je razvila v tej poeziji, in kolikor to tehniko obvlada, toliko so njegove pesmi umetniške. Vendar je pesnik pripadnik svojega naroda, in šele kadar njegova poezija izraža poleg individualnih tudi elemente kolektivne duševnosti, lahko doseže višjo vrednost. Zato je umetniški vrh Murnove poezije njegova kmečka lirika, pesmi z motiviko domače zemlje in ljudi. To pa je tudi največ, kar je lahko Murn dosegel v kratkem življenju, dasiravno Prijatelj zatrdi, da bi bila Kette in on gotovo »šla dalje skozi vse sloje naroda do najvišjih ciljev njegovih«. ⁴⁴¹ Zastavljene so torej naloge, ki so v zvezi s cilji narodovega razvoja. Teh nalog pa ne more opraviti katera koli poezija, četudi je avtentičen izraz individualnega doživljanja v idealni umetniški obliki. Sklepamo lahko, da poezija, ki je izraz izmučene, bolne duše ali sproščene igre telesnih nagonov, za to ni primerna; prav tako ne poezija, ki izpopolnjuje samo svojo artistično plat, ali tista, ki prevzema tuje literarne vzorce in vplive. (Ob tem postane bolj razumljivo, zakaj Prijatelj tako ostro zavrača odmeve dekadence v slovenski literaturi.) ⁴⁴² Za to je primerna in poklicana poezija, ki strogo varuje svojo estetsko avtonomnost, obenem pa vzpostavlja pozitivne ideale in vrednote ter odpira optimistično perspektivo, poezija, ki je izraz formiranega individua, močnega duha, tako da lahko deluje mobilizacijsko, ne da bi se podrejala pragmatični tendenci. Skratka, to po Prijateljevem tedanjem mnenju ne more biti Murnova in še manj Cankarjeva, pač pa edinole Župančičeva poezija. ⁴⁴³ Zato Prijatelj trdi, da je Murn umrl, preden je dozorel, in da ni dosegel cilja naše umetnosti.

Naposled se je treba vprašati, kaj je Prijateljevi recepciji Murna omogočilo tolikšen odmev in vpliv.

Razlogov za to je več. S tem da je Prijatelj ustoličil Murna kot umetnika, kot enega izmed četverice avtorjev moderne, je hkrati tudi jasneje začrtal fiziognomijo cele skupine ter jo podprl pri njenem uveljavljanju. Če gledamo samo v glavnih potezah in zanemarimo notranjo diferenciacijo, je torej izražal težnje, cilje in kriterije smeri, ki je takrat prevzemala vodilno vlogo v slovenski literaturi. To dogajanje pa je bilo v nekem smislu zakonito in ne

⁴⁴¹ N. d., str. 543.

⁴⁴² Prim.: »(...) oni, ki se love med kričavimi senzacijami tujih literatur (...) oni, ki poželjivo hlatajo po naplavini tuje, težke in opojne reke, razlivajoče se čez literarni evropski trg in potem molče tišče pene, ali pa govore rjavojedko slino v obličje vsakemu, ki se jim približa.« (N. d., str. 517; prim. tudi citat v opombi 438).

⁴⁴³ Več o tem Slodnjak v Prijatelj 1952–53. – Mahnič 1975.

naključno, saj je uspešen prodor moderne morala spremljati pripravljenost na sprejem pri širšem občinstvu. V tem sklopu je lahko tudi Prijateljev prikaz Murna naletel na tako ugoden odmev.

Njegova interpretacija Murna pa je bila tako učinkovita in prepričljiva tudi zaradi tega, ker si je njegovo pisanje pridobilo avtoriteto še po drugih vidikih: sam je bil neposredna priča Murnovega življenja in literarnega delovanja, poleg tega pa je svoj prikaz argumentiral in mu dal teoretično ogrodje, ki se je ujemalo z vladajočim znanstvenometodološkim modelom.

Spričo vsega tega lahko ugotovimo, da je Prijateljeva interpretacija Murna obdržala veljavnost in prepričljivost, dokler je na Slovenskem prevladoval tak tip literature in kritičnega mišljenja o njej, kakršnega je uveljavila moderna. Šele po nastopu drugih smeri, ki so prinesle s sabo bistveno drugačne tipe poezije, so bili mogoči tudi drugačni pogledi na Murna. Kljub temu je Prijateljev esej ohranil v zvezi z Murnom vrednost nekakšnega, če lahko tako rečemo, klasičnega dela. Ker pa po drugi strani predstavlja tudi enega prvih uspešnih poskusov uveljavljanja pozitivistične literarnozgodovinske metode, je obdržal podobno mesto tudi v zgodovini naše literarne vede.

France Kidrič: vprašanje o literarni umetnosti

Kidričevo objavljeno delo je po veliki večini literarnozgodovinsko, eksplisitnih teoretičnih in metodoloških sestavin je v njem malo in po funkciji so povsem podrejene zgodovinskim. Kljub temu je mogoče pri njem najti vrsto načelnih izjav, v katerih je razložil svoje poglede na predmet, metode in cilje literarne zgodovine. Kompleksen ustroj oziroma različne razsežnosti predmeta je označeval z izrazi slovstvo, pismenstvo, književnost, literatura in zahteval, da ga je treba obravnavati v tesni zvezi s kulturno in sploh vso zgodovinsko preteklostjo naroda. Toda v njegovih dejanskih raziskavah imamo opraviti le z dvema vsebinsko različnima pojavoma: s slovstvom, ki zajema vse tekste danega jezikovnega območja, in z literaturo, ki je omejena le na tekste, ustvarjene z umetniškim hotenjem. Podrobnejša opredelitev slovstva je usklajena s tem, da avtor razlaga slovstveno dogajanje z vplivi širšega družbenozgodovinskega okolja po kavzalno genetični in po funkcionalno namenski zvezi. Kidričevi pogledi na slovensko slovstveno zgodovino se na najvišji sintetični ravni strnejo v shemo, katere temeljni sestavini sta zamudništvo in prerod; ta shema veže slovstveno dogajanje na narodno zgodovino in na širše evropske literarne in kulturne procese ter mu določa način obravnave in vrednostne kriterije. V njej je predvideno tudi mesto za literarno umetnost; vendar je ta po izvoru bistveno vezana na ustvarjalno osebnost, zato je treba tudi njo pritegniti v sklop znanstvenega raziskovanja. Pod Kidričevimi dokumentiranimi opisi posamičnih pesnikovih biografskih doživljajev in empirično ugotovljivih duševnih potez se skriva sistematičen pogled na ustroj človeške osebnosti. Obravnava jo dinamično; njene lastnosti izvaja iz njenega razvoja, v katerem se združujeta zunanja biografija in notranje doživljanje. Sleherno osebnost opredeljujeta dva sklopa silnic, dve determinanti: prirojene osnove in pa vsi zunanji vplivi, ki jih Kidrič združuje pod pojmom dobe. Vse to velja tudi za literarnega ustvarjalca. Njegova posebna lastnost, pesniški dar ali ustvarjalnost, ni nič drugega kakor sklop potenciranih občečloveških zmožnosti doživljanja ter izražanja in oblikovanja doživetij. Doživljanje, v katerem se srečujejo vplivi obeh determinant osebnosti, se izraža v njenih literarnih delih, tako da določa njihovo snov oz. motiviko in vpliva tudi na njihovo oblikovno plat. V tem je utemeljen pomen biografskega raziskovanja, ki povezuje potek pesnikovega zunanjega življenja z notranjim doživljanjem in posamezna doživetja z njihovim izrazom v

literarnih delih. Vendar to ne velja za slehernega literarnega delavca, temveč samo za pravega ustvarjalca – pesnika, pri katerem se prirojene osnove osebnosti lahko uveljavijo v doživljanju in izrazijo v ustvarjanju celo navkljub nasprotujočim vplivom dobe. Od tega je treba ločiti drugi tip literarnega delavca – verzifikatorja, pri katerem prirojene osnove osebnosti niso tako močne in ki zato ne ustvarja po nareku osebnega notranjega doživljanja, temveč le »z voljo in vajo«, se pravi zavestno, po danih literarnih vzorih in programih.

Vprašanje o literarni umetnosti se torej pri Kidriču zastavlja v prostoru, ki ga na eni strani opredeljujejo njegovi pogledi na slovstvo in sintetično podobo njegovega zgodovinskega razvoja, na drugi pa razumevanje ustvarjalne osebnosti in njene biografije. Obravnava na obeh ravneh mora slednjič pripeljati do tega vprašanja, saj je literatura označena kot osrednji del predmeta slovstvene zgodovine, pa tudi ustvarjalec je navsezadnje zanimiv predvsem zaradi svojih literarnih del, in eden izmed glavnih, če ne sploh glavni namen biografskega raziskovanja je ravno to, da želi omogočiti pravo razlago teh del.

Tako kot sleherno obravnavanje literature, slonijo tudi Kidričeve raziskave na nekih teoretičnih izhodiščih ali temeljih, na nekih pogledih na bistvo literature, njen izvor in ustroj, njeno vrednost in njeno zgodovinsko vlogo. Vendar ta njegova izhodišča niso strnjena in izrecno razložena, temveč večinoma implicirana v konkretni obravnavi. Preden jih začnemo analizirati, si je torej treba ogledati, kako se literatura sploh pojavlja v njegovih glavnih spisih.

Mesto literarne problematike o Kidričevih glavnih delih

Znano je, da Kidričeva *Zgodovina slovenskega slovstva* ni dokončana, manjka ji načrtovano zadnje poglavje o Prešernovi dobi, zato je obravnavi literature odmerjen le manjši del celote. Prisotna je predvsem v odlomkih, ki prikazujejo evropski literarni okvir za posamezne dobe slovenskega slovstva. Ker je Kidričeva shema za obravnavo dob dozorela precej pozno, v prvi polovici *Zgodovine* ni posvečal temu vprašanju tolikšne pozornosti kakor proti koncu. Sicer se že njegova obravnava celotne prerodne dobe začenja s prikazom razmer v evropskih literaturah sredi 18. stoletja,⁴⁴⁴ vendar si Kidrič tu predvsem prizadeva poiskati vzporednice posebnemu slovenskemu slov-

⁴⁴⁴ Glej Kidrič 1929–38, str. 137–142.

stvenemu razvoju. Ko ugotavlja razlike med kulturno razvitimi in zamudniškimi narodi, poskuša dokaj podrobno zabeležiti skupne poteze slovstvenih in splošno kulturnih razmer pri evropskih zamudnikih in podati splošne značilnosti prerodnih procesov. Nasprotno se pri kulturno razvitih narodih zadovolji s kratko ugotovitvijo, da je pri njih prevladoval vpliv francoskega klasicizma, ki pa se je že izčrpaval, zato jim je bila potrebna nova usmeritev literarnega okusa; vendar se literarni premiki pri njih povsem razlikujejo od prerodnih procesov pri zamudnikih.

Precej več se je Kidrič ukvarjal z evropskimi literarnimi razmerami v zadnjih razdobjih preroda. Zlasti podrobno je prikazal literarni okvir za t. i. tretje razdobje Zoisovega mentorstva (1799–1809), ki se časovno približno ujema s prvim razmahom romantike.⁴⁴⁵ Tu obnavlja v glavnih potezah historiat njenega dotedanjega razvoja v Angliji, Franciji in Nemčiji, navaja njene glavne predstavnike, dela in ideje. Ker novo gibanje v Angliji in Franciji še ni nastopalo zavestno s tem imenom in s teoretično razvitim literarnim programom, posveča največ pozornosti nemški romantiki, ki je bila najpomembnejša za slovanske književnosti. Naševa njene predstavnike, središča delovanja in publikacije, prikazuje njeno zunanjo dinamiko in njeno pot v Avstrijo ter razpravlja o nekaterih osrednjih pojmih romantične ideologije. Ves ta sklop obravnava glede na razmerje med romantiko in prerodnimi gibanji pri zamudniških narodih. Ugotavlja, da so se prerodna gibanja lahko oplodila z romantičnimi teorijami le po ovinkih in s prenašanjem in prilagajanjem gesel, ki so bila namenjena drugačnim razmeram. Definicije romantične poezije in vsebinski umetniško teoretični problemi so bili preroditeljem le težko razumljivi. Tuje metrične oblike, ki jih je uvajala zlasti nemška poezija, so sicer mogli posnemati, teže pa so jim bile dostopne misli o razkroju oblike in o atektonski zgradbi. Še najlaže so našli stik s svetovnonazorskimi plastmi romantike, z njenimi družbenimi in državnimi idejami, in so poskušali prilagajati svojim razmeram in potrebam zlasti romantični nacionalizem, poglede romantikov na pomen narodnega jezika in narodne poezije. Tako je torej vsa Kidričeva obravnava romantike prilagojena vprašanju, kako je nova literarna smer prispela do zamudnikov, zlasti seveda do avstrijskih Slovanov, in kaj je utegnila pomeniti za njihov slovstveni in literarni razvoj. Sam opis romantike se opira (tako kot drugi evropski literarni okviri v *Zgodovini* in sploh večina Kidričevih komparativističnih pregledov) na tuje strokovne vi-

⁴⁴⁵ N. d., str. 354–360.

re in ni njegovo samostojno delo.⁴⁴⁶ Zato je za presojanje njegovih pogledov na literaturo veliko pomembnejše, kako obravnava literarno problematiko v slovenskem slovstvu.

Začetki slovenske literature se po njegovem prepričanju pojavijo šele v prerodni dobi, kjer jih seveda prikazuje s primerno pozornostjo. V prejšnjih, neliterarnih dobah pa se ravna po svoji načelni zahtevi, da je treba tudi take dobe obravnavati po njihovem literarnem pomenu. Literarna problematika se v teh poglavjih pojavlja pri izbiri periodizacijskih oznak, torej pri imenih dob, in pa v sistematičnih pregledih dob, kjer odkriva avtor morebitno pojavljanje posameznih umetniških ustvarjalnih teženj ter prikazuje tudi formalno stran slovstvenih del.

Kidrič očitno sprejema občo literarno-umetnostno periodizacijsko shemo z zaporedjem renesansa – barok – klasicizem – romantika (predromantike še ne upošteva), vendar omejuje njeno veljavo na literature razvitih evropskih narodov; za zgodovino slovenskega slovstva pa jo zavrača, ker zanjo ni primerna ne časovno ne vsebinsko. Termin »barok« se časovno ne ujema z začetkom protireformacijske oz. katoliške dobe; poleg tega izvira iz likovne umetnosti in zato ni primeren za oznako cerkvene književnosti, ki skoraj ne goji umetniških ambicij.⁴⁴⁷ Tudi termin »klasicizem« ni primeren za oznako prerodne dobe, ker se slovenska verzifikacija tega časa kljub posameznim klasicističnim potezam močno odmika od prevladujočega tipa evropskega, zlasti francoskega klasicizma; poleg tega je vpletena v prerodno gibanje, ki pa je toliko širše od samega slovstvenega dogajanja, da literarna oznaka ne more zajeti vseh njegovih razsežnosti.⁴⁴⁸ Zavračanje nekaterih evropskih literarnoperiodizacijskih pojmov je torej v tesni zvezi s tem, kako Kidrič določa predmet literarne zgodovine in kako v konkretni obravnavi razširja njeno predmetno območje na zunajslovstvena vprašanja.

⁴⁴⁶ Avtor navaja tele glavne vire: *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte* (1. izdaja 1925–). – Walzel Oskar: *Romantik*, Leipzig–Berlin 1918 (pravilno: *Deutsche Romantik*, 1. izd., 1903). – Nagl–Zeidler–Castle: *Deutsch–österreichische Literaturgeschichte*, Wien 1914. – Meinecke Friedrich: *Weltbürgertum und Nationalstaat*, München–Berlin 1922 (o političnih in socialnih nazorih romantikov).

⁴⁴⁷ »Termin: protireformacija ni opravičen niti za prvih 50 let. Oznaka: katoliška doba je mnogo manj značilna kakor za drugo polovico 16. stol. oznaka: reformacijska doba. A termin: baročna doba za južnonemške in z njimi slovenske pokrajine nekako do 1600 sploh ne prihaja v poštev, mimo tega je termin iz likovne umetnosti za oznako književnosti, ki ne goji literature, ampak se ozira zgolj na potrebe cerkve, sploh neprimeren.« (Kidrič 1929–38, str. 115.)

⁴⁴⁸ N. d., str. 691.

V pregledih formalne plati slovstva v neliterarnih dobah posveča Kidrič daleč največjo pozornost analizi knjižnega jezika, njegovi ustalitvi oz. normiranju in bogatenju njegove izrazne sposobnosti. Za problem literature je po njegovem mnenju bistvenega pomena, ali so v dobah pretežno cerkvenega slovstva sploh nastajali kakšni teksti z umetniško ambicijo in ali je mogoče v slovstvenem delovanju zaslediti odmeve zavestne volje do umetniškega izraza in oblikovanja. V srednjem veku je pomenila višek oblikovanja v slovenski besedi ljudska pesem,⁴⁴⁹ v reformacijski dobi je najti le nekaj pojavov na meji posvetne verzifikacije,⁴⁵⁰ medtem ko je protireformacijska oz. katoliška doba vzpostavila kontinuiteto slovenskega posvetnega pesmotvorstva in celo ustvarila nekakšno tradicijo s prvimi slovenskimi dramatičnimi predstavami.⁴⁵¹ Vendar je bila glavna naloga teh dveh dob ustvariti cerkveno književnost. Problem slovenske literature torej ob koncu reformacije še ni bil aktualen⁴⁵² in tudi v naslednji dobi se je mišljenje o primernosti slovenščine za literarno udejstvovanje z višjo ambicijo le nekoliko spremenilo.⁴⁵³ Naslednje vprašanje se nanaša na razmerje med slovstvom oz. literaturo ter drugimi umetnostmi. Ohranjeni slovenski srednjeveški teksti ne dajejo kriterija za raziskovanje tega razmerja v dobi romanike in gotike.⁴⁵⁴ Stil protestantskih pisateljev ne izpričuje umetniške volje, kakršna se odraža v tej dobi na Slovenskem z nekaterimi značilnimi potezami nemške renesanse v likovni umetnosti in arhitekturi. Med slovenskimi protestanti ni bilo besednega umetnika z literarno ambicijo in tudi prireditelji cerkvenih pesmi niso imeli smisla za poetičnost izraza in lepoto oblike.⁴⁵⁵ Več ga je mogoče najti pri slovstvenih delavcih katoliške dobe. V njihovih tekstih se jasno odraža umetniško hotenje dobe, tako da so nekateri zborniki pridig »res tipičen korelat k baročni likovni in glasbeni umetnosti te dobe na Slovenskem«. ⁴⁵⁶ Kidrič torej očitno priznava kategorijo enotnega umetniškega hotenja ali volje in enotnega stila dobe, ki združuje različne umetnostne zvrsti. V tem je mogoče videti oslavljen odmev tez duhovnozgodovinske smeri, ki je prodiral v slovensko znanstveno in kritično publicistiko nemara bolj prek umetnostne zgodovine kakor prek literarne; to domnevo potrjuje dejstvo, da je Kidrič v

---

⁴⁴⁹ N. d., str. 11.

⁴⁵⁰ N. d., str. 81.

⁴⁵¹ N. d., str. 126–127.

⁴⁵² N. d., str. 80.

⁴⁵³ N. d., str. 126.

⁴⁵⁴ N. d., str. 13.

⁴⁵⁵ N. d., str. 84–85.

⁴⁵⁶ N. d., str. 129.

drugi izdaji prvega snopiča *Zgodovine* (1932) razširil in sistemiziral svoje dotlej dokaj skope trditve o tem problemu prav na pobudo Steletove kritike ob prvi izdaji.⁴⁵⁷ Vendar ni mogel graditi svoje periodizacije na tej kategoriji, ker je videl težišče dogajanja v slovstvu brez umetniške ambicije in povezoval njegov razvoj z zunajslovstvenimi območji. Zadnje specifično literarno vprašanje, ki ga je obravnaval v zvezi s formalno stranjo slovstvenih del v neliterarnih dobah, je metrika. Za vsako dobo je skopo označil bistvene značilnosti njene verzifikacije – temeljno verzifikacijsko načelo oz. sistem, glavne oblike verzov in kitic ter uporabo rime.⁴⁵⁸

Vsekakor so vsa navedena specifično literarna vprašanja po pomenu, ki jim ga Kidrič pripisuje, kvečjemu enakopraven, po obsegu pa celo eden manj pomembnih vidikov; izčrpna zgodovinska obravnava slovstva v neliterarnih dobah mora razjasniti pred njimi še vrsto izrazito neumetnostnih vprašanj. Večja pozornost je posvečena literaturi v prerodni dobi. Kidrič sicer tudi tu obravnava formalne plati tako kot prej: umetniško voljo dobe odkriva v literarnem slogu klasicizma, prikaže razvoj knjižnega jezika in označi glavne metrične novosti v verzifikaciji.⁴⁵⁹ Vendar ima tu poleg neliterarnih slovstvenih repertorijev opraviti tudi z začetki zavestnega ustvarjanja z literarnimi ambicijami. Zato se tako v kronološki obravnavi posameznih razdobij kakor tudi v sistematičnem pregledu celotne prerodne dobe več ukvarja s slovensko posvetno verzifikacijo, z dramatskimi in proznimi besedili, ki jih označi po slogu, zvrsteh, oblikah in metričnih značilnostih ter jih ocenjuje po umetniški vrednosti in po prerodnem pomenu in funkciji.⁴⁶⁰

Monografija o Prešernu⁴⁶¹ je tisto delo, kjer se je Kidrič največ ukvarjal z literarno problematiko. Ta se v njej pojavlja v treh vsebinskih sklopih. Prvič je prisotna kot najširši evropski literarni okvir, pri čemer avtor posveča največ pozornosti nemški romantiki in njenemu širjenju ter literarnim razmeram v

⁴⁵⁷ N. d., Uvod, str. 2*–3*. Kljub tej spremembi očitno še zmeraj ni našel globljega odnosa do baročne umetnosti, kot kaže tale pripomba: »Tudi ne smemo pozabiti, da utegne barok v likovni umetnosti pomeniti trajne vrednote, v besedni pa degeneracijo.« (Str. 4*.)

⁴⁵⁸ Za srednji vek glej n. d. str. 10–11, za reformacijo str. 89, za protireformacijo in barok str. 130.

⁴⁵⁹ N. d., str. 720–721.

⁴⁶⁰ Sistematičen prerez v n. d., str. 709–716. V kronološkem pregledu prerodne dobe se seveda ukvarja s posameznimi avtorji, najobširneje z Vodnikom.

⁴⁶¹ Kidrič France: *Prešeren 1800–1838. Življenje pesnika in pesmi*, Ljubljana 1938 (= Prešeren II, Biografija).

Avstriji; pozneje se zadrži pri literarnem gibanju mlade Nemčije, v evidenci pa ima tudi periodizacijsko oznako *Biedermeier*, vendar jo omenja le mimogrede v neliterarni zvezi.⁴⁶² Ta literarni okvir se, podobno kot sorodni odlomki *Zgodovine*, opira na tuje vire in ima v glavnem informativni namen, vendar se po ureditvi prilagaja vprašanju, kako je Prešeren spoznaval ta literarna dogajanja in kako so utegnili vplivati nanj. Drugič se pojavlja literarna problematika v orisih slovenskih literarnih razmer, v prikazih posameznih piscev in v ocenah njihovih del. Ta sestavina monografije je plod Kidričevega samostojnega raziskovanja in pravzaprav v nekem smislu nadaljuje razpravljanje v *Zgodovini*, saj nekako nadomešča njeno manjkajoče zadnje poglavje. Zato je vsebinsko in metodološko sorodna *Zgodovini*, od nje pa se razlikuje le po načinu prikaza, ki je ves usmerjen k Prešernu: avtor se sprašuje, kakšne možnosti je dajalo Prešernu sodobno slovensko literarno dogajanje, kaj mu je dejansko pomenilo in kakšen je bil njegov odnos do njega. Tretje in najvažnejše območje literarne problematike v monografiji pa je obravnava same Prešernove poezije. Njegove pesmi iz vsakokratnega življenjskega razdobja sestavljajo enotno skupino, ki jo Kidrič obravnava z različnih vidikov. Daleč največ pozornosti posveča dvema, zanj očitno najpomembnejšima področjema: snovi oz. motiviki in obliki. Poleg tega se ustavlja še ob vrsti drugih značilnosti, ki jih obravnava kot samostojne probleme, vendar pri tem ne nakaže njihove medsebojne zveze. Tako se ukvarja z odmevi sodobnih političnih idej in še posebej s prerodnimi manifestacijami v Prešernovi poeziji, ki jih povezuje s prejšnjimi ugotovitvami o njegovi svetovnonazorski usmeritvi in o njegovem odnosu do slovenskega prerodnega gibanja. Podobno obravnava njegove izjave o pesniškem poklicu in nalogi pesnika, ki se spet navezujejo na problem preroda in na Prešernov odnos do ustreznih gesel romantične pesniške teorije. Dalje se sprašuje, katere stanove in tipe človeške družbe prikazuje Prešernova pesem, vendar samo registrira to njeno vsebinsko območje, ne da bi iz njega izvajal posledice. Podobno našteva pojme in primere z religioznega področja in reminiscence iz svetovne književnosti. Seveda se ustavlja tudi pri oblikovnih značilnostih. Pri Prešernovem pesniškem jeziku označi narečno osnovo, razmerje do slovenske knjižne tradicije in pesnikov osebni ustvarjalni prispevek k izrazni sposobnosti in bogastvu slovenščine. Posebne obravnave so deležna še Prešernova stilna sredstva, zlasti tropi in figure: tudi tu gre Kidriču predvsem za to, da opiše njihove različne oblike in ugotavlja, s katerega snovnega oziroma vsebinskega območja so zajeta: iz

⁴⁶² Kidrič 1938, str. 7–8, 11, 56–58, 157–159, 298; mlada Nemčija – str. 157, 298–299; *Biedermeier* – str. 139.

narave, iz družbenega življenja, iz kulturne tradicije. Vsekakor sta mu najpomembnejši področji motivika in metrične oblike: z njima začenja obravnavo Prešernove poezije v vsakokratnem življenjskem razdobju in ju kar najpodrobneje opisuje. Pesnikove snovi in motive povezuje z njegovim notranjim doživljanjem, to pa razlaga s temeljnimi potezami njegove osebnosti in z zunanjimi biografskimi dogodki. Zvezo pesmi s pesnikom in z njegovo biografijo je mogoče raziskovati v obe smeri: motive pesmi je treba razlagati z notranjim doživljanjem in z biografskimi dogodki, manj znane poteze psihičnega doživljanja in celo posamezne vrzeli v biografiji pa je mogoče rekonstruirati s pomočjo motivike pesmi. Vendar ta zveza ni vedno preprosta, neposredna in lahko ugotovljiva. Nanjo vpliva razlika med pesniškimi vrstami: lirika je neposredna izpoved doživljanja, zato je tesneje povezana z biografskimi doživljaji, medtem ko je snov pri epiki usklajena s prevladujočim pesnikovim razpoloženjem ali življenjskim občutjem v nekem razdobju, ki sicer je biografsko utemeljeno, vendar posameznih pesniških motivov zato še ni mogoče neposredno prevajati v resnične biografske dogodke. Te zveze lahko ugotavlja le konkretna raziskava za vsak primer posebej.

V sklopu oblikovne problematike združuje Kidrič metrično obliko, ki ji posveča največ pozornosti, ter posamezna vprašanja poetike in kompozicije. Tudi tu analizira posamezne značilnosti pri vsej skupini pesmi iz določenega življenjskega razdobja: ugotavlja njihovo temeljno verzifikacijsko načelo in nadaljuje s posameznimi verzi, kiticami in stalnimi pesniškimi oblikami, ki jih razvršča po tem, iz katere nacionalne literature izvirajo. Zlasti v razdobju 1828–32, ko je Prešeren zavestno uvajal tuje, predvsem romanske verze in pesniške oblike v slovensko literaturo, se Kidrič za vsakega posebej sprašuje, iz katerih virov jih je spoznaval, kaj je o njih izvedel iz dostopnih metrik, pri katerih velikih pesnikih je videl njihove vzorne uresničitve, kakšni so bili Čopovi pogledi nanje, kaj je utegnil mentor glede na to svetovati Prešernu in v kateri varianti oziroma s kakšnimi spremembami jih je Prešeren končno sprejel. Vse to razpravljanje, polno podrobnih podatkov, torej izhaja iz Prešernove literarne izobrazbe, registrira njegove možne vire in odkriva med njimi dejanske, upošteva Čopov mentorski vpliv in Prešernovo zavestno oblikovno namero; izteka pa se v končno ugotovitev, da je Prešeren izbiral in si prisvajal tuje oblike samostojno, v skladu s svojim doživljanjem in s temelji svoje psihične naravnosti. Isto prepričanje vodi Kidriča tudi pri obravnavanju kompozicije Prešernovih pesmi, le da ima tu v glavnem plemenične namene. Z biografskimi dokazi, z raziskovanjem Prešernovih teoretičnih virov

in geneze oz. variant posameznih pesmi zavrača teorijo o matematični arhitektoniki, katere glavna zagovornika Avgust Žigon in Josip Puntar sta hotela v Prešernovi poeziji odkriti zavestno uresničitev vnaprejšnjih oblikovnih in kompozicijskih vzorov, Čopu pa sta pri tem pripisovala vlogo Prešernovega učitelja.⁴⁶³ Kidrič torej spodbija njune trditve o vlogi zavestnih matematičnih kompozicijskih shem in njuno precenjevanje mentorjevega vpliva. Vendar sam ne začenja podrobnejše raziskave kompozicijskih vprašanj, temveč v skladu z glavno smerjo svoje obravnave razlaga motiviko tudi pri tistih pesmih, ki naj bi bile kronski dokaz za matematično arhitektonsko zgradbo, kot izraz ali odmev biografsko utemeljenega doživljanja.

Literatura, poezija, verzifikacija: bistvo, sestavine, izvor

Kidričevo obravnavanje literarne problematike zbuja na prvi pogled dokaj neizenačen vtis: posamezna vprašanja iz tega sklopa se pojavljajo v različnih kontekstih samostojno in ne da bi avtor razložil njihove medsebojne zveze. Vendar so pri marsikaterem izmed njih vsaj nakazana, če že ne tudi razložena teoretična izhodišča, ki zagotavljajo Kidričevim pogledom na literaturo temeljno enotnost in jih povezujejo s celoto njegovega sistema. Vprašati se je torej treba, kaj Kidrič sploh razume s pojmom literatura in kako ga definira, kakšen je po njegovem prepričanju ustroj literature, kakšne so njene sestavine, v čem so utemeljene in kakšne posledice izhajajo iz tega za njeno znanstveno obravnavanje; ustaviti pa se moramo tudi ob vprašanju o vrednosti literature in o njenem zgodovinskem mestu, vlogi in pomenu.

Kidrič začenja svojo veliko literarnozgodovinsko sintezo s tole definicijo:

(...) pismenstvo mi obsega rokopisne spomenike, književnost vse, kar je izšlo v knjigi, literatura pa proizvodnja z umetniškimi stremljenji; slovstvo je najširši pojem in obsega poleg naštetega še v ustnem izročilu živečo narodno pesem in prozo.⁴⁶⁴

Literatura je torej po definiciji proizvodnja z umetniškimi stremljenji (drugje uporablja Kidrič tudi izraz: z estetskimi ambicijami) in kot taka obenem sestavni del slovstva. Vendar se vsebina pojma slovstvo v Kidričevi dejanski

⁴⁶³ Prim. poglavje o Prešernovi podobi v biografiki in arhitektoniki, zgoraj str. 103 sl.

⁴⁶⁴ Kidrič 1929–38, Uvod, str. 1*.

rabi nekoliko razlikuje od definirane, tako da se pravzaprav skrči na tista rokopisna in knjižna dela religiozne ali posvete vsebine, ki so utemeljena v ideologijah družbenih institucij in gibanj – nosilcev slovstvene dejavnosti, in vezana na njihove praktične potrebe. Če pa slovstvo razumemo tako, potem literatura ne more biti več njegov sestavni del, temveč posebno, od njega ločeno področje.

Iz definicije je mogoče razbrati še eno značilnost literature: opredeljena je kot proizvodnja, kar pomeni, da ne more biti omejena samo na literarna dela, tj. izdelke, temveč sodi vanjo tudi proces njihovega nastajanja. Kidričev odnos do literature, kot se razodeva v tej definiciji in na njej utemeljeni praktični obravnavi, je v tem pogledu soroden njegovemu odnosu do slovstva: če pri obravnavanju slovstva prenaša pozornost s samih del na njihov izvor in na proces njihovega nastajanja – na slovstveno delovanje in njegove nosilce, tudi pri obravnavanju literature poseže v to smer in pritegne vanj njen neposredni vir – literarnega ustvarjalca. Za raziskovanje slovstva kakor tudi literature je torej značilen genetični pogled. Temeljna razlika med slovstvom in literaturo pa je v tem, da literatura ni vezana na praktične potrebe in namene, ni podrejena praktičnim kriterijem zgodovinskega dogajanja na slovstvenem in na zunajslovstvenih območjih, temveč umetniškimi ali estetskimi kriterijem. Spričo tega je razumljivo, da literature ni mogoče obravnavati tako kot slovstvo, se pravi, po praktični funkciji in namenu.

Navedena definicija sicer ločuje območje literature od območja neumetniškega slovstva, vendar še ničesar ne pove o vsebini umetniških kriterijev in o uspehu ali neuspehu umetniških ustvarjalnih ambicij. Zato zadošča za potrebe zgodovinskega prikaza slovstva v neliterarnih dobah, pri obravnavi literature pa se izkaže njena nezadostnost. Pojem literature po navedeni definiciji namreč zajema sleherni nezahteven verzifikacijski izdelek na eni strani kakor tudi najvišje umetniške dosežke na drugi. Zato je treba območje literature podrobneje opredeliti in ga notranje diferencirati. Potreba po tem se pojavi že pri literarnih izdelkih prerodne dobe, najbolj pa se zaostri pri Prešernovi poeziji. Kidrič ji je pravzaprav zadostil z razdelitvijo literarnih ustvarjalcev na različna tipa pesnika in verzifikatorja.⁴⁶⁵ Ker obravnava literaturo kot proizvodnjo, torej v tesni zvezi z ustvarjalcem, je mogoče to tipologijo brez nadaljnjega prevesti v tipologijo literature, tako da dvojici pesnik - verzifikator ustreza dvojica poezija - verzifikacija (ali: pesništvo

⁴⁶⁵ K tipologiji literature in ustvarjalca prim. tudi poglavje o Prijatelju, zgoraj str. 229 sl.

- pesmotvorstvo). Četudi uvaja Kidrič te pojme v podrobno obravnavo samo na področju vezane besede, jih vendar utemeljuje vsebinsko, tako da lahko zajamejo tudi pripovedno prozo in dramatiko; če bomo odslej govorili o razliki med poezijo in verzifikacijo, velja to načelno za vse literarne vrste, vendar s tem pridržkom, da je v gradivu prerodne in Prešernove dobe, ki ga obravnava Kidrič, pač najbolj vidna na področju vezane besede, kjer je bilo literarno ustvarjanje že najbolj razvito.

Poezija je samostojna, izvorna stvaritev; ustvarjena je po nareku doživetij osebnosti, ki se hoče z izpovedjo notranje odrešiti, zato ni le plod zavestnega dela in izobrazbe, torej racionalne plati ustvarjalca, temveč plod prirojenega pesniškega daru; pesniška dela so absolutne vrednote, ki ustrezajo merilom svetovne literature.

Verzifikacija je nesamostojen, neizviren, epigonski izdelek; ustvarjen je z voljo in vajo, po racionalnih nagibih, in izpolnjuje neko zavestno namero ali celo literarni program, ni pa v zvezi z notranjim doživljanjem ustvarjalca; verzifikacijski izdelki so vrednote, ki ne ustrezajo absolutnim merilom svetovne literature, temveč imajo samo relativen pomen v zgodovinskem razvoju posamezne nacionalne literature.

Verzifikacija in poezija sta torej sorodni, saj je verzifikacija opredeljena z istimi kriteriji kakor poezija, le da jih ne izpolnjuje; razliko med njima bi bilo mogoče opisati tudi s tem, da so v poeziji umetniške ustvarjalne ambicije uresničene, v verzifikaciji pa ne. Vsekakor ju družijo isti zunanji kriterij, ki omejuje področje literature: odsotnost praktičnega namena in funkcije ter ustvarjanje z umetniškimi stremljenji.⁴⁶⁶

Temeljni notranji kriterij v vseh teh opredelitvah je doživljanje. Poezija je ustvarjanje po nareku notranjih doživetij osebnosti; verzifikacija se po tem bistveno loči od nje in je pravzaprav bližje slovstvu, tako kot je verzifikator po racionalnem načinu ustvarjanja bližji slovstvenemu delavcu kakor pesniku. To pa ima posledice tudi za praktično obravnavo. Kadar gre za vsebinsko in vrednostno problematiko literarne umetnosti ali poezije, je nasprotje med pesniškim ustvarjanjem po nareku doživetij in zgolj racionalnim, namernim

⁴⁶⁶ Vendar Kidrič ne uporablja teh terminov dosledno z opisanim pomenom; zlasti pri terminu literatura večkrat prehaja v ožji, vrednostno opredeljen pomen, ki se približno ujema z opisanim pomenom termina poezija.

ustvarjanjem v verzifikaciji in v neliterarnih slovstvenih vejah občutnejše kakor zunanje nasprotje med literarnim ustvarjanjem brez notranjega doživljanja v verzifikaciji in slovstvenim ustvarjanjem po nareku praktičnih potreb.

Vprašanje o ustroju in sestavinah literature pri Kidriču ni obširneje razloženo ali definirano, zato je treba odgovor nanj izluščiti iz njegovega ravnanja z literarnimi deli. Že iz same obravnave Prešernovih pesmi v monografiji je mogoče najprej ugotoviti, da je za Kidriča literatura *predmet*, ki je dostopen empiričnemu opazovanju. Na njem odkriva vrsto značilnosti; z vsako posebej se ukvarja tako, da jo opiše, navaja njene različne možnosti in išče njene vire; vendar teh značilnosti izrecno ne povezuje med seboj, ne vzpostavlja med njimi strukturnih zvez in hierarhičnih razmerij. To pomeni, da je po njegovem prepričanju očitno mogoče obravnavati literarni predmet tako, da izčrpno opišemo njegove posamezne lastnosti; njihova vsota je torej že ustrezen opis predmeta, medtem ko njegov ustroj vsaj na ravni empiričnega spoznavanja ni problem, vreden posebne obravnave. Opisane značilnosti bi lahko zasilno razvrstili na vsebinske in oblikovne, vendar je na prvi pogled jasno, da se vsaj nekatere prepletajo čez obe področji in da tudi Kidričev tekst ne daje zadostne opore za takšno razvrščanje. Notranji red, sistematično teh opisov je torej treba iskati v zvezi literature z njenim ustvarjalcem. Ustvarjalec je prvi in neposredni izvor literature, zato jo Kidrič obravnava kot *proizvod*; ustrezna razlaga literarnih del se torej mora opirati na razlago ustvarjalca. Vendar daje tej zvezi pravo vsebino šele kriterij doživljanja, zaradi katerega postane ustvarjalčeva osebnost pomembna za literarno delo po vseh svojih razsežnostih, ne le po svoji racionalni plati. S tem se že premikamo s širšega območja literature na ožje območje poezije. Pesniška osebnost je torej prvi izvor dela, lahko bi rekli tudi njegov najbližji vzrok. Ker je temeljna enota pri biografskem raziskovanju življenjsko razdobje, ki predstavlja sklenjeno razvojno stopnjo osebnosti, zato tudi temeljna enota pri obravnavanju literarne umetnosti ne more biti posamezno delo, temveč vsa dela, ki so nastala v tem življenjskem razdobju. Ker je enotnost te skupine del utemeljena v razvoju osebnosti, je za njihovo razlago veliko bolj pomembno, da zasleduje zveze posameznih značilnosti vse skupine z njihovim izvorom v osebnosti, kakor da bi se ukvarjala s celotno podobo ali zgradbo posameznih del.

Kriterij doživljanja, ki omogoča delitev literature na verzifikacijo in poezijo, omogoča tudi sistemiziranje empirično opisanih lastnosti pesniških del v

nekakšen red, ki razkriva njihov notranji ustroj. Tako se pokaže, da je prva temeljna sestavina poezije doživljajska vsebina. Zlasti snov oz. motivika je tista plast literarnega dela, ki neposredno izpoveduje doživetja osebnosti, ali pa se razpoloženje, ki prevladuje v njej, ujema s prevladujočim razpoloženjem ali življenjskim čustvom ustvarjalca v razdobju, ko so nastajala obravnavana dela. Druga temeljna sestavina poezije pa so izrazna sredstva. Ta delitev se ne ujema povsem z delitvijo na vsebino in obliko, ki jo je mogoče uporabiti pri verzifikaciji in pri slovstvenih delih. Med pesniška izrazna sredstva namreč ne sodijo samo čisto oblikovne značilnosti, kot so metrična shema, stalna zunanja oblika, jezik ali stilna sredstva, temveč tudi religiozna, filozofska, socialna ali kulturnozgodovinska tematika; Kidrič namreč šteje med Prešernova izrazna sredstva tudi prikaz socialnih stanov in tipov v poeziji, teme iz krščanske verske sfere in iz antične mitologije ter reminiscence iz svetovne literature.⁴⁶⁷ Tak pogled na temeljne sestavine poezije mu omogoča, da lahko dokazuje Prešernovo pesniško samostojnost in izvirnost – in s tem potrjuje njegovo pesniško vrednost – tudi ob njegovem uvajanju evropskih pesniških oblik, ob problemu Čopovega vpliva in literarnih vzorov. Zaradi takšnega prepričanja o ustroju in sestavinah poezije zavrača matematično arhitektoniko; njenih shem ne priznava za bistveno sestavino poezije, ne le zato, ker jih empirična raziskava del, njihove geneze in pesnikovih teoretičnih virov ne potrjuje, temveč predvsem zato, ker niso utemeljene v pesnikovem osebnem doživljanju, ampak v literarnozgodovinski tradiciji ali bolje rečeno v teoretičnih pogledih na bistvo poezije. S takšnega izhodišča pa lahko tudi zavrača nekatere interpretacije, ki da so preveč poudarjale idejno plat Prešernove poezije in ji hotele vsiliti neustrezno svetovnonazorsko tendenco. Tako npr. razlaga religiozno krščansko tematiko *Krsta pri Savici* kot pesniško sredstvo, ki primerno izraža prevladujoče čustvo resignacije, kakršno sta v pesniku povzročila Čopova smrt in nevračana ljubezen do Julije.⁴⁶⁸ Sam empirični opis značilnosti poezije ali posameznih pesniških del bi še utegnil dopuščati zmotno razumevanje; zato pa je naloga biografske raziskave, da prikaže izvor dela, razjasni življenjsko ozadje in tako odkrije doživljajsko jedro, okrog katerega se razvrščajo druge empirično ugotovljene in opisane lastnosti poezije kot njena izrazna sredstva.

⁴⁶⁷ Npr.: »Tisto, kar velja o pritegovanju literarnih reminiscenc, religioznih izrazov in stanov, velja tudi o njegovih primerah in prisposodobah iz drugih območij 1828–1833: da so čisto izrazno sredstvo in ne snoven motiv.« (Kidrič 1938, str. 240.)

⁴⁶⁸ N. d., str. 364–366.

Če je poezija utemeljena v ustvarjalcu, se je treba vprašati, kako sta njeni glavni sestavini povezani s posameznimi območji ustvarjalne osebnosti. Nobenega dvoma ni o tem, da doživljajska vsebina poezije izvira iz doživljanja osebnosti. Snov oz. motivika poezije se sicer res navezuje tudi na literarno tradicijo in je glede na to odvisna od pesnikove literarne in splošne izobrazbe, torej od tistega območja osebnosti, ki se razvije pod vplivom zgodovinske determinante. Vendar je specifična razlika, ki loči poezijo od verzifikacije, ravno v tem, da je pesniško ustvarjanje vezano na osebno doživljanje; torej je tudi doživljajska vsebina poezije, se pravi motivika, odvisna predvsem od biološko-psihične determinante osebnosti, ki usmerja njeno doživljanje.

Nekoliko drugačno je to razmerje pri izraznih sredstvih. Seveda je jasno, da so metrične sheme, kitice, stalne pesniške oblike, stilizmi, literarne reminiscence, mitološke prispodobe itd. na razpolago v literarni tradiciji in da je torej od pesnikove razgledanosti, poznavanja pesniških vzorov in teorije odvisno, kolikšen repertoar izraznih sredstev si bo pridobil. Vendar bi bilo napačno sklepati, da je izrazno-oblikovna plat njegove poezije odvisna predvsem od literarne izobrazbe, se pravi, od zgodovinske determinante osebnosti. Tako teoretičen razmislek kakor tudi Kidričeva konkretna obravnava Prešernovih pesmi nas opozarjata, da ni tako. Teoretičen razlog je najti v njegovem opisu pesniškega daru, po katerem med prirojene osnove osebnosti ne sodi samo sposobnost doživljanja, temveč tudi sposobnost izražanja in oblikovanja doživetij.⁴⁶⁹ Na tej sposobnosti, ki torej pripada v sklop biološko-psihične determinante, je utemeljena tudi izrazno-oblikovna plat poezije. Podobno se ob podrobni obravnavi pesmi izkaže, da Kidrič sicer natanko analizira Prešernovo literarno izobrazbo in navaja vse njene možne vire; vendar ugotavlja, da je tudi v tistih pesmih, kjer pesnik zavestno udomačuje tuje literarne oblike, vsebina doživljajsko utemeljena, in da je Prešeren izbiral, sprejemal in prilagajal tuje oblike samostojno, v skladu s temelji svoje psihične naravnosti. To prepričanje o njegovi samostojnosti pomeni, da je prirojena osnova njegove osebnosti oziroma biološko-psihična determinanta tudi na oblikovnem področju njegovega ustvarjanja odigrala odločilno vlogo. Nemara najbolj dosleden, dasiravno najmanj razložen izraz

⁴⁶⁹ Npr.: »... med posebnimi psihičnimi pogoji za besednega umetnika, ki so bili Prešernu prirojeni, so morale biti osnove za lirika: izredna sprejemljivost za vtiske; stopnjevana jakost doživljanja in čustvovanja; nenavadno delavna oblikujoča fantazija; izrazit dar za metaforična izražanja.« (N. d., str. 7.)

tega prepričanja je Kidričeva formulacija o osebnem doživetju oblike,⁴⁷⁰ ki neposredno povezuje obliko poezije s prirojenimi osnovami pesnikove osebnosti. Ta formulacija je torej utemeljena v izhodiščnih teoretičnih postavkah o ustroju osebnosti in pesniškem daru, vendar ni dostopna empiričnemu biografskemu raziskovanju, tako kot mu je dostopna doživljajska vsebina poezije prek biografskih doživljajev; zato mora ostati teoretični postulat, ki ga Kidrič v mejah svoje metode ne more podrobneje raziskovati.

Izhajali smo od trditve, da je temeljni kriterij, ki loči poezijo od verzifikacije, ustvarjanje po nareku doživetij osebnosti. Izkazalo se je, da sta obe glavni sestavini poezije – motivika in izrazna sredstva – odločilno povezani s pesnikovim doživljanjem, ki je utemeljeno v prirojenih, od zunanjih vplivov neodvisnih osnovah njegove osebnosti, se pravi, v njeni biološko-psihični determinanti. Ker pa pesniško doživljanje ni nekaj posebnega, ker ni bistveno drugačno od občečloveškega, je mogoče to trditev posplošiti tako, da poezija izvira iz prirojene, od zgodovine po izvoru neodvisne človeške narave, in da jo tudi izraža.

To seveda ne velja za verzifikacijo. Verzifikator ustvarja racionalno, ni samostojna in izvirna osebnost, zato imajo njegova dela konvencionalno vsebino in epigonski izraz. Zanj ni pomembno doživljanje, temveč vplivi, vzori, literarna izobrazba in program – vse to pa ni odvisno od prirojenih osnov osebnosti, ki imajo pri njem tako ali tako podrejen pomen, temveč od njenih pridobljenih sestavin; zato je verzifikacija povsem razložljiva z vplivi zgodovinske determinante.

Vrednost literature

S kriterijem doživljanja je povezan tudi problem vrednot v literaturi. Tega problema Kidrič ne obravnava izčrpno in sklenjeno, temveč le tu in tam izreka posamezne vrednostne sodbe; tudi ugotovitve, ki jim je mogoče pri-sojati večji načelni pomen, so vedno izrečene v zvezi s konkretnim literarnim gradivom. Fragmentarnost obdelave je mogoče pripisati med drugim

⁴⁷⁰ Npr.: »Ako je že v Prešernovem pojmovanju verza in kitice... mnogokaj, kar je odsev pesnikovega osebnega doživetja forme ...« (Kidrič 1938, str. 237.). Prim. tudi: »Pesnitve Prešernovih tovarišev imajo le preočite znake, kako se je število verzov množilo brez vsakršnega doživljanja oblik, ob golem mehničnem skandiranju.« (N. d., str. 184.)

dejstvu, da obe njegovi glavni deli nista dokončani. Ob problemu vrednosti in vrednotenja poezije se je Kidrič še največ zadržal v povojnih tekstih o Prešernu, ki so nastali med pripravami za predvideni drugi del monografije, vendar obravnava tudi tu ni izčrpna. Kljub temu je mogoče iz posameznih formulacij obnoviti glavne teze.⁴⁷¹

Problem estetske vrednosti se zastavlja ob oceni prerodnih literatov in Prešerna ter je tesno povezan z razliko med verzifikacijo in poezijo; pojma sta opredeljena tudi po svoji vrednostni razsežnosti. Pesnik ustvarja absolutne vrednote po merilih svetovne literature, verzifikator pa samo relativne, historično razvojne vrednote. Relativna vrednost verzifikacije je odvisna od tega, kako dokazuje možnost literarnega oblikovanja v dotlej zanemarjenem jeziku, koliko prispeva k ustvarjanju literarne tradicije, k udomačevanju novih snovi in oblik ter k šolanju literarnega naraščaja;⁴⁷² to pa so vrednote le v mejah zgodovinskega razvoja nacionalne literature. Seveda to še ne pomeni, da tudi poezija nima zgodovinsko razvojne relativne vrednosti. Ravno nasprotno; prerodni pomen Prešernove poezije zasluži podrobno obdelavo. Vsekakor je načelno dostopen literarnozgodovinskemu raziskovanju in mu ne povzroča posebnih težav. Problem pa je absolutna vrednost poezije. Absolutna je v nasprotju z relativno zgodovinsko vrednostjo verzifikacije: torej je neodvisna od zgodovinskih sprememb. Ustreza merilom svetovnih literatur, ki so zdavnaj dosegle stopnjo umetniškega oblikovanja in izražanja: torej je to umetniška oz. estetska vrednost, ki ustreza estetskim kriterijem (saj se literatura loči od slovstva ravno zato, ker se ravna po njih). Ker je absolutna, tj. estetska vrednost značilna le za poezijo, ne za verzifikacijo, lahko upravičeno sklepamo, da mora biti v zvezi s temeljnim specifičnim določilom poezije – z doživljanjem. Res je iz cele vrste Kidričevih formulacij razvidno, da pripisuje umetniško vrednost samo tistim pesmim, katerih snov oz. motivika izpoveduje pesnikovo osebno doživljanje ali pa je vsaj posredno utemeljena v njem. Pesem, ki ni vsaj od daleč oprta na osebno doživljanje, ne more biti poezija, se pravi, umetniška ali estetska vrednota. Vendar samo izpovedovanje doživetij še ne ustvarja umetnin. Poleg tega so zanje bistvenega pomena izrazna sredstva, ki v poeziji, pri pesniku niso

⁴⁷¹ V tej zvezi je najvažnejši tekst Prešeren in mi (Kidrič 1947).

⁴⁷² O vrednosti verzifikacije je Kidrič še največ razpravljal v zvezi z Valentinom Vodnikom; glej zlasti oceno Vodnika v Kidrič 1929–38, str. 303. Kidričeve opredelitve pesnika in verzifikatorja oziroma poezije in verzifikacije se opirajo na poetiko nemškega literarnega teoretika Richarda Müller–Freienfelsa: prim. Kidrič 1929–38, Opombe, str. XIX.

samo rezultat literarne izobrazbe, temveč so povezana tudi z njegovim osebnim doživljanjem. Zato ni čudno, da Kidrič na enem redkih mest, kjer se podrobneje ukvarja z vprašanjem Prešernove umetniške vrednosti, našteva predvsem takšne poteze, ki sodijo bolj na oblikovno-izrazno področje poezije: raznolikost, zlasti verza in kitice; skladnost med vsebino in obliko; ritem; blagozvočnost; bogastvo, nazornost, lahka razumljivost, čustvena pojojenost prispodob; umerjenost in jasnost stavka in vse zgradbe; primernost vsake besede; duhovite domislice in besedne igre; jezik, dvignjen na pesniško višino.⁴⁷³ Pomen pesniških sredstev za umetniško vrednost poezije je tolikšen, da bi bilo ob nekaterih Kidričevih izvajanjih mogoče celo zastaviti vprašanje (ki zadeva zlasti t. i. Prešernovo »trubadursko« liriko): ali ob ne povsem pristnem in prepričljivem doživljanju že samo virtuosno obvladovanje pesniških sredstev morda vendarle lahko rodi umetniške vrednote.⁴⁷⁴ Toda ta pomislek gre v skrajnost. Avtor je v večini primerov prepričan, da sta za umetniško vrednost poezije pomembni obe njeni temeljni sestavini:

Naj govori Prešeren o čemer koli in v kakršni koli pesniški obliki, vedno čutiš, da se izpoveduje genialni umetnik, ki zajema vsebino svoje izpovedi iz globine razgibane notranjosti ter pozna in s suvereno lahkoto obvladuje vsa raznolika sredstva, vso pisano aparaturo, ki napravlja za evropsko šolani okus iz gmote in poskusa dovršeno umetnino.⁴⁷⁵

Umetniška vrednost je torej utemeljena v doživljajski vsebini in v izraznih sredstvih poezije. Ker pa poezija izvira iz umetniške osebnosti, se je treba vprašati, katera sestavina osebnosti je za njeno vrednost odločilnega pomena.

Ker je umetniška vrednost poezije absolutna, se pravi, neodvisna od zgodovine, lahko upravičeno sklepamo, da je odvisna od biološko-psihične determinante osebnosti, ne pa od vplivov dobe in zgodovinskega okolja. Seveda bi bilo napačno, ko bi umetniško vrednost poezije spravljali v zvezo samo s to determinanto, saj se v temeljnih sestavinah poezije kakor tudi v pesniški osebnosti, ki je njen vir, prepletajo vplivi obeh determinant. Vendar je tisto,

⁴⁷³ Kidrič 1947, str. 199–200.

⁴⁷⁴ »Toda tudi ljubezenske izpovedi iz te dobe, natrpane s trubadurskimi rekviziti (...), oamljajo čitatelja z jasnimi in nazornimi domislicami in formalno dovršenostjo. Čitatelj se mora, čeprav se sicer zaveda, da pesnik zaradi Lavre, ki ga je spravljala v produkcijski nastroj, v resnici ni nosil sledov joka in neutolažljivega obupa na licih, vendar ukloniti pred oblikovalno silo velikega umetnika (...).« (Kidrič 1938, str. 203.)

⁴⁷⁵ Kidrič 1947, str. 199.

kar je odločilno za poezijo, kar povzroči, da poezija sploh je poezija, ravno prisotnost biološko-psihične determinante. Njen vpliv je torej tisti, ki prepoji vsebino in obliko literarnega dela z osebnim doživljanjem in njuno relativno zgodovinsko vrednost preobrazi v absolutno estetsko.

Vrednost literature, bodisi relativna ali absolutna, je pri Kidriču objektivna v tem smislu, da jo obravnava kot lastnost literarnega dela, ki jo vanj položi proces njegovega nastanka, medtem ko sprejem ali branje zanjo nimata bistvenega, konstitutivnega pomena. Kljub temu je mogoče po nekaterih formulacijah sklepati, da problem vrednosti le ni brez vsakršne zveze z branjem in bralcem.

Vprašanja o sprejemu literature, o branju in bralcu, si Kidrič v zvezi s Prešernom ne zastavlja kot problem, ki je važen za literaturo na ravni njenih bistvenih opredelitev in notranje zgradbe, temveč ga na kratko obdela le na zunanji, biografski ali literarnozgodovinski ravni. Pri tem zabeleži odmeve, kritike, ocene pesmi, vendar jih ne povezuje z njihovo analizo. Njegova pozornost je torej usmerjena predvsem v delo in avtorja ter njuno medsebojno zvezo. Kljub temu je mogoče iz posameznih izjav vsaj v glavnem obnoviti njegove implicitne poglede na vprašanje sprejema.

Zanj je pomembno že to, da Kidrič loči dva načina komuniciranja z literarnim delom: estetsko vrednotenje in zgodovinsko raziskavo.⁴⁷⁶ Za zgodovinarja in zgodovinsko, tj. znanstveno razlago so pomembna vsa ugotovljiva dejstva o realnih okoliščinah nastanka poezije, medtem ko za »vrednotitelja« ali bralca, ki sprejema poezijo kot estetsko vrednoto, niso neobhodno potrebna. Vprašati pa se je treba, kakšno sposobnost ima bralec, da lahko sprejema estetske vrednote poezije ne glede na konkretne okoliščine njenega nastanka in ne glede na morebitne zgodovinske spremembe literarnih

⁴⁷⁶ O estetskem vrednotenju: »Ako gre pri lirični pesmi predvsem za občutje in pa bolj občutje nositelja snovi kakor pa narobe, to se pravi, ako pride snovna vsebina v poštev le kot povzročiteljica prilike za vznik nekega občutja (RDL II, 360), potem vprašanju, komu velja kaka lirična pesem, ne pritiče tak pomen, kakor se je včasih mislilo (...). Za estetsko vrednotenje katerekoli Prešernove pesmi je prav vseeno, ali 'velja' Reziki ali Juliji ali kaki tretji, nam neznani osebi. Dobrodošle so nam ugotovitve povzročiteljic le toliko, da moremo presojati, v koliko predstavljajo pesmi, za katere je dala razpoloženje ista oseba, neko enoto (...).« Zapuščina, mapa Prešernova poetika, ovitek Teorija erotične poezije. Tudi tukaj se Kidrič pri definiciji temeljnega pojma občutje sklicuje na tuj vir – na *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte*.

norm. Če je estetska vrednost poezije absolutna in po izvoru neodvisna od zgodovine, ker prek doživljanja izraža prirojene osnove človeške narave, je mogoče upravičeno sklepati, da se obrača tudi na ustrezne doživljajske plasti bralčeve osebnosti in na njene prirojene osnove; šele zaradi tega jo bralec lahko sprejema in priznava kot absolutno, od zgodovinskih sprememb neodvisno vrednoto. S tem sklepom je mogoče povezati Kidričevo formulacijo, ki govori o bralcu kot o »poznavalcu«, zmožnem »čutiti« vrednost poezije, ter opisuje bralčevo sposobnost sprejemanja kot »evropsko šolan okus«. ⁴⁷⁷ Očitno je v teh oznakah združen vpliv obeh temeljnih determinant osebnosti; bistveno značilnost bralca je mogoče razumeti kot prirojeno sposobnost za sprejemanje doživljajske izpovedi, ki se razvije pod vplivom literarne izobrazbe. Tako lahko bralec kompetentno sprejema poezijo oziroma obe njeni glavni sestavini, v katerih se prepletajo vplivi obeh determinant.

Literatura in zgodovina

Če poskušamo povzeti in strniti v celoto Kidričeve poglede na literaturo, kakor smo jih obnovili iz njegovih načelnih izjav in konkretnih ugotovitev ter sodb o posameznih literarnih delih, lahko ugotovimo, da Kidrič vsaj implicite gleda na literaturo kot na sklop, v katerega sodijo literarno delo, njegov avtor in bralec. Literarno delo je proizvod avtorja in ga je treba povezovati in razlagati z njim. Zato je za ves sklop, za vse problemsko območje literature odločilnega pomena ustroj človeške osebnosti, ki vpliva na ustroj literature. Pri poeziji in pesniku so opredelitve še podrobnejše. Poezija je izraz ustvarjalne osebnosti in izvira iz prirojenega pesniškega daru, ki obsega sposobnost doživljanja in sposobnost izražanja ter oblikovanja doživetij. Pesniško osebnost določata biološko-psihična in zgodovinska determinanta, ali drugače povedano, prirojena človeška narava in zgodovina. Ti dve determinanti usmerjata njeno doživljanje; zato se njun vpliv prepleta tudi v obeh glavnih sestavinah poezije, ji določa vrednost in omogoča sprejem v ustreznih plasteh bralčeve osebnosti.

Vendar nekatere sestavine tega sklopa pri Kidriču niso podrobno prikazane ali pa sploh izpadejo iz znanstvene obravnave. Ta zajema pravzaprav samo avtorja in delo ter ju postavlja v medsebojno vzročno zvezo. Druga relacija – med delom in bralcem – sploh ni obdelana, pa tudi problem samega bral-

⁴⁷⁷ Prim. citat na str. 271 (op. 475).

ca je le bežno omenjen. Enega izmed razlogov za to je pač najti v tem, da Kidrič loči znanstveni odnos literarnega zgodovinarja, ki razlaga delo kot proizvod osebnosti in se ukvarja z vsemi ugotovljenimi okoliščinami njegovega nastanka, od estetskega odnosa bralca ali »vrednotitelja«, ki ga predvsem zanima delo samo kot estetska vrednota. Toda celo na območju, ki je dostopno znanstveni obravnavi, so izčrpno obdelani samo nekateri vidiki. Že ob vprašanju o literarnem ustvarjalcu se je izkazalo, da zgodovinska raziskava lahko zelo podrobno opisuje biografske dogodke, analizira vplive okolja in dobe na razvoj osebnosti, njene prirojene osnove pa ji pravzaprav niso neposredno dostopne in lahko sklepa o njih samo posredno, tako da v ugotovljivih lastnostih osebnosti išče tisti ostanek, ki ga nikakor ne more razložiti z zunanjimi vplivi iz sklopa zgodovinske determinante. Podobno razmerje se pokaže pri obravnavi poezije in njenih glavnih sestavin. Bržkone je najbolj izrazito pri njeni oblikovni plati oz. pri izraznih sredstvih. Kidrič sicer lahko podrobno našteva in analizira različne metrične oblike, verze, kitice, stilna sredstva itd., ugotavlja njihove vire in kaže Prešernovo pot do njih; toda tam, kjer bi jih v skladu s svojimi vnaprejšnjimi teoretičnimi pogledi na poezijo moral povezati z osebnostjo, z njenim doživljanjem in njenimi prirojenimi osnovami, se mu izmaknejo iz rok in njegova trditev o dožitju oblike ostane teoretičen postulat, ki ga z empiričnimi znanstvenimi postopki ne more doseči, marveč lahko samo sklepa o njem, tako da poskuša najti tiste oblikovne kvalitete Prešernove poezije, ki jih ne more izpeljati iz pesnikovih virov, literarne izobrazbe in tradicije. Sicer se zdi, da obravnava motivike nasprotuje tem trditvam, saj kar naprej povezuje posamezne pesniške motive s pesnikovim osebnim, biografsko razložljivim doživljanjem in prek njega s prirojenimi osnovami osebnosti. Vendar ne smemo pozabiti, da doživljanje ne izvira samo iz prirojenih osnov osebnosti, temveč se razvija iz njenega stika z zunanjim svetom; torej tudi nanj vpliva zgodovinska determinanta. S tem se ujema dejstvo, da Kidrič povezuje in razlaga pesnikovo notranje doživljanje pretežno z realnimi, zunanjimi biografskimi dogodki, na katere nedvomno vplivata okolje in doba. Neposreden vpliv prirojenih osnov osebnosti na doživljanje je torej spet dostopen samo teoretičnemu sklepanju, ne pa empiričnemu zgodovinskemu raziskovanju. To pa ima navsezadnje težave tudi z estetsko vrednostjo poezije, saj je ta že po začetni opredelitvi nekaj drugega kot zgodovinska vrednost, ker je povezana z izražanjem prirojenih osnov osebnosti.

Vsiljuje se torej sklep, da se literarna umetnost ali poezija izmika zgodovinskemu raziskovanju na vseh svojih glavnih področjih: na področju de-

la, avtorja in bralca. Izmikajo se mu vse tiste njene sestavine, v katerih se uveljavlja vpliv biološko-psihične determinante osebnosti oz. prirojene človeške narave. Tega na načelni ravni ni težko razložiti: če je prirojena človeška narava samostojna determinanta osebnosti in če je po izvoru in vsebini neodvisna od zgodovinske determinante, potem se mora vse tisto, kar je povezano z njo, upirati zgodovinskemu raziskovanju. Vendar pa to postavlja pod vprašaj vso zamisel literarne zgodovine, ki se opira na prej opisana izhodišča. Izkazalo se je, da je ravno vplivu prirojene pesnikove človeške narave treba pripisati bistven premik, ki spreminja verzifikacijo v poezijo, relativno literarno vrednoto v absolutno. Ali je torej iz tega treba sklepati, da se literarna umetnost izmika znanstveni obravnavi ravno na svojem kvalitetnem vrhu in da literarna zgodovina, ki je po tej zamisli sposobna razložiti ves slovstveni razvoj z zgodovinskim determinizmom v genetični in funkcionalno namenski smeri, ne more več opraviti svoje naloge in doseči zastavljenega cilja ravno v osrednjem delu svojega predmetnega območja?

Da bi lahko odgovorili na to vprašanje, je treba še podrobneje pregledati, kako je pri Kidriču zastavljeno razmerje med poezijo in zgodovino. To razmerje se kaže na ravni posamezne ustvarjalne osebnosti in njenega opusa ter na ravni celotnega slovstvenega in literarnega razvoja; njegov najgloblji teoretični temelj pa je pravzaprav razmerje med obema determinantama.

Na ravni ustvarjalne osebnosti in njenega opusa se determinanti res pojavljata tako, da sta po izvoru ločeni in neodvisni druga od druge, vendar sta tesno povezani v svojem delovanju. Kidrič tudi natančno opiše, kakšno je njuno medsebojno razmerje. Po njegovem prepričanju je pesnik osebnost tolikšnega formata, da ji doba in zunanji vplivi ne morejo spremeniti prirojениh osnov, dasi jih lahko poglobijo ali pa obsodijo na mirovanje.⁴⁷⁸ Prirojene osnove pesniške osebnosti se lahko razvijejo le tedaj, kadar jim to omogočajo vplivi dobe in okolja; ti vplivi torej sooblikujejo tudi pesniško doživljanje osebnosti skoz njeno realno življenje, zunanje biografske dogodke. Za pesniško ustvarjalnost ne zadostuje samo prirojen dar, temveč jo mora dokončno formirati literarna izobrazba. Pesnik sicer res izraža z motiviko svoja

⁴⁷⁸ Tako ugotavlja o Prešernu: »Toda nikoli se ne sme prezreti, da gre za prvo izpričano slovensko tvorno osebnost take veličine, kateri doba in vplivi temeljnih osnov ne morejo preusmeriti, dasi jim morajo dajati svoj obraz ter jih utegnejo ali poglobiti ali tudi obsoditi k mirovanju.« (Kidrič 1938, str. 79.)

notranja doživetja in v skladu s tem izbira izrazna sredstva, vendar sprejema motive in izrazna sredstva tudi od zunaj, iz literarne tradicije. Končno je vpliv zgodovinske determinante udeležen tudi pri estetski vrednosti poezije. Prvotni, najgloblji izvor poezije je torej v prirojeni človeški naravi, vendar šele vpliv zgodovine omogoča izražanje prirojnih osnov osebnosti v poeziji. Ta vpliv lahko pospeši in poglobi razmah poezije, lahko pa ga tudi povsem ustavi. Zato je mogoče trditi, da poezija sicer res izvira iz prirojene človeške narave, da pa je v svojem razvoju odvisna od zgodovine; torej je tudi poezija v veliki meri podrejena zgodovinskemu determinizmu. V tem razmerju med determinantama pa je utemeljeno tudi literarnozgodovinsko raziskovanje poezije: njen izvor v prirojeni človeški naravi, njeno bistvo in njena estetska vrednost mu sicer niso neposredno dostopni, pač pa lahko podrobno analizira vse vplive zgodovine, ki na različnih ravneh in po različnih poteh omogočajo njeno nastajanje ali realizacijo njenega bistva in njene vrednosti.⁴⁷⁹

Če je na ravni posameznega ustvarjalca mogoče govoriti o dveh determinantah – zgodovinski in nezgodovinski – ki opredeljujeta osebnost in njeno delo, pa se na ravni celotnega slovstvenega in literarnega razvoja ta razmerja spremenijo. Tu se pojavi literatura šele v nekem določenem zgodovinskem trenutku, zato lahko sklepamo, da je navsezadnje vendarle odločilno podrejena zgodovinskemu determinizmu.

Podobno kot pri slovstvu je tudi pri literaturi mogoče zasledovati njene zveze z zgodovino v genetično in v funkcionalno-namensko smer.

Genetično je literatura rezultat dotedanjega slovstvenega razvoja, ali bolj natanko rečeno, pogojev, ki jih ustvari ali izpolni ta razvoj. Njegov potek ureja pravilo, da se morajo najprej do kraja razviti cerkvene in posvetne slovstvene zvrsti, vezane na praktične namene in funkcije, preden lahko nastane literatura.⁴⁸⁰ Pogoj za njen nastanek je torej sorazmerno visoka stopnja slovstvenega razvoja. Že v neliterarnih dobah se pojavljajo posamezni ele-

⁴⁷⁹ Zato lahko Kidrič trdi, da je v monografiji o Prešernu obravnaval vse vidike, ki so pomembni za njegovo umetniško vrednost in zgodovinsko vlogo, nerešeno pa je moral pustiti samo vprašanje, kje je vzrok njegove genialnosti. Gl. Ocvirk 1940, str. 107.

⁴⁸⁰ Prim.: »Na splošno sodim, da je pravilna podmena: dokler ni saturiran v narodnem jeziku pismenstveni repertoar cerkve dotičnega naroda, vznik ali vsaj razmah posvetne literature (bodisi artističnoliterarne, bodisi druge) pri dotičnem narodu ni mogoč.« Zapuščina, mapa Uvod v slovensko literarno zgodovino (= predavanja).

menti bodoče literature: knjižni jezik, verz, zunanje literarne forme, prvine stilnega oblikovanja in prve zavestne težnje po umetniškem izražanju z besedo. Kidrič registrira in opisuje te elemente, vendar jih ne povezuje v sklenjeno razvojno črto, ki bi peljala k nastopu literarne umetnosti, podrejene estetskim kriterijem, marveč podrobno raziskuje zveze med slovstvenim delovanjem in dogajanjem na zunajslovstvenih področjih ter tako v kulturni, socialni, gospodarski in politični zgodovini odkriva silnice, ki so uravnavale slovstveni razvoj. Po isti logiki išče tudi razlago za nastanek literature in jo najde v kompleksnem zgodovinskem procesu narodnega preroda. Vsi pogoji, pobude, gonilni in zaviralni momenti, ki vplivajo na literaturo, potemtakem sodijo v sklop zgodovinskega dogajanja v slovstveni in zunajslovstveni sferi in so dostopni znanstvenemu raziskovanju. To torej lahko odkriva delovanje zgodovinskega determinizma, ki omogoča nastanek literature. Toda ta determinizem ne določa njene umetniške vrednosti, ki je po izvoru odvisna samo od ustvarjalne moči in formata pesniške osebnosti. Literarna zgodovina seveda lahko raziskuje zgodovinske razmere v slovstvu in na drugih področjih, ki omogočajo ali onemogočajo nastop ustvarjalne osebnosti in vplivajo na njen razvoj. Vendar vse te, glede na osebnost zunanje okoliščine vsaj v glavnih potezah niso prav nič drugačne za rojenega pesnika kot za njegove sodobnike verzifikatorje. Odločilni faktor, ki lahko spremeni verzifikacijo v poezijo, je torej vendarle prirojeni dar ali genialnost, katere izvor in vzroki pa genetični literarnozgodovinski raziskavi niso dostopni. Zgodovinska determinanta torej omogoča ali dopušča nastanek poezije in usmerja njen razvoj, vendar ga ne povzroča. Genetični raziskavi tudi ni dostopna estetska vrednost poezije in njena estetska komunikacija z bralcem, za katero bi prav tako lahko rekli, da jo zgodovinski vplivi omogočajo, ne pa povzročajo. Zato je poezija dostopna tej smeri literarnozgodovinskega raziskovanja samo po svoji zunanji, zgodovinsko razvojni funkciji, ki pa se bistveno ne razlikuje od enake funkcije verzifikacije in se nanaša na razvoj posameznih vsebinskih in oblikovnih sestavin literature, med drugim na njeno idejno ali svetovnonazorsko plast (tu gre zlasti za manifestiranje prerodne miselnosti), ne zadeva pa njenega umetniškega bistva.

Toda zveze med literaturo in zgodovino se razpenjajo tudi v drugo, funkcionalno-namensko smer. Tu jih seveda ni mogoče razumeti tako kot pri slovstvu, ker literatura nima nobenega neposrednega praktičnega namena ali funkcije, vezane na realno dogajanje v zunajliterarnih območjih. Vendar je mogoče trditi, da v nekem drugačnem smislu opravlja zgodovinsko vlogo,

ki je vezana na specifičen potek slovstvenega razvoja pri zamudniških narodih. Temeljna značilnost tega razvoja je to, da poteka po zamudniško-prerodni shemi. Literatura nastaja pri zamudniških narodih veliko pozneje kot pri razvitih, in to se dogaja v sklopu prerodnega procesa. Njegov konec, ki je obenem cilj vsega dotedanjega zamudniškega razvoja, je stanje, kakršno je že uresničeno pri razvitih narodih. Zanje pa je značilno, da imajo razvito literaturo, ki se ravna po umetniških, estetskih kriterijih in ustvarja estetske vrednote z absolutno veljavo. Literarna umetnost ali poezija torej pripada kulturnemu stanju razvitega naroda, je njegova nujna sestavina. Če hoče zamudniški narod doseči svoj cilj – razvitost, mora ustvariti tudi poezijo. Če gledamo na njegov razvoj finalno ali teleološko, se pravi, z njegovega konca ali cilja, je povsem jasno, da se v prerodnem procesu mora pojaviti tudi poezija; tam je predvideno mesto zanjo in za njenega ustvarjalca.⁴⁸¹ Literarna umetnost ali poezija torej opravlja v prerodnem procesu in sploh v vsem razvoju zamudniškega naroda pomembno vlogo, in sicer ne samo po svoji idejni ali svetovnonazorski plati, z izražanjem prerodne ideologije, pa tudi ne samo z razvojem zunanjih pojavnih oblik literature, kar je naloga verzi-fikacije, temveč prav s svojim pesniškim, umetniškim bistvom. Dasiravno je pesniško ustvarjanje na ravni posameznega ustvarjalca predvsem izpovedovanje njegovih osebnih doživetij ali izražanje njegove prirojene narave, torej po izvoru in bistvu neodvisno od zgodovine, in na ravni posameznega bralca predvsem sprejemanje estetskih vrednot brez kakršne koli praktične, za realno življenje pomembne funkcije, dobi na nadosebni ravni celotnega literarnega razvoja bistvene zgodovinske razsežnosti in zgodovinski pomen. Poezija najbolje opravlja svojo zgodovinsko funkcijo s tem, da ostaja zvesta svojemu estetskemu, umetniškemu bistvu. Toda ta njena zgodovinska funkcija je razumljiva in možna samo v mejah tistega pogleda na zgodovino, ki ga usmerja temeljna zamudniško-prerodna shema. V tem smislu je poezija finalno ali teleološko determinirana z zgodovino. Literarnozgodovinsko raziskovanje, ki izhaja iz zamudniško-prerodne sheme, torej lahko ujame

⁴⁸¹ Ena izmed zgodnjih oznak Prešernove vloge se glasi tako: »Genij (...), ki je napisal Slovencem veliko legitimacijo za vstop na tekmovališče svetovne literature (...)« (Kidrič 1927a, str. 454). Pozneje je to formulacijo podrobneje opredelil in razčlenil: »Slovenskemu odbrancu Muz, ki je doraščal v prvih desetletjih devetnajstega stoletja, sta se obetala lahka zmaga nad domačimi tekmovalci in netežavno tekmovanje s preporodnimi literati slovenskih zamudnikov, medtem ko se je mogel za uspešno tekmo z duhovi, ki so ali predstavljali evropsko aktualno književnost ali se za nastop s Prešernom istočasno pripravljali, usposobiti le izrazit genij, ki bi mu ugodne razmere odrple pot do višje literarne izobrazbe.« (Kidrič 1938, str. 7.)

poezijo v mrežo zgodovinskih zakonitosti; poezija je tudi v svojem bistvu (ne po izvoru, temveč po funkciji in namenu) dostopna zgodovinskemu raziskovanju. V skladu s takšnim pogledom na zgodovino in na zgodovinsko vlogo poezije pa ugotavlja raziskovalec tudi njeno zgodovinsko vrednost, ki zdaj ni več utemeljena samo v njenih zunanjih, verzifikatorskih sestavinah, temveč je tesno povezana z njenim umetniškim bistvom: poezija je toliko večja zgodovinska vrednota, kolikor bolj se s svojim umetniškim bistvom in s svojo estetsko vrednostjo približuje vzoru razvite literarne umetnosti. Zato zgodovinska in estetska vrednost poezije tu nista več ločeni; lahko bi celo rekli, da je zgodovinska vrednost tu samo drug vidik estetske, le da je estetska vrednost absolutna, se pravi nezgodovinska, ker in dokler se kaže v komunikaciji bralca z literarnim delom, torej na individualno osebni ravni, zgodovinsko razsežnost pa dobi na nadosebni ravni v zvezi s funkcijo, ki jo opravlja poezija (kot estetska vrednota) v razvoju zamudniškega naroda. Zato tudi zgodovinska vrednost poezije ne more biti absolutna, ampak velja samo v okviru danega nacionalnega slovstvenega razvoja, ki poteka po zamudniško-prerodni shemi.

Literatura je torej po genetični in po funkcionalno-namenski zvezi tesno priklenjena na zgodovinski razvoj naroda; zato cilj vsega slovstvenega razvoja, cilj, h kateremu se usmerja tudi sintetični literarnozgodovinski prikaz, ne more biti literatura kot avtonomna umetnost, nosilka absolutnih estetskih vrednot, marveč literarna umetnost, ki je z vsemi svojimi estetskimi razsežnostmi vendarle predvsem atribut kulturno razvitega naroda po uspešno končanem prerodu. Načelo avtonomne literarne umetnosti, ki ga nakazuje začetna definicija literature kot proizvodnje z umetniškimi stremljenji, se v literarnozgodovinski obravnavi dopolni z načelom literature kot emanacije narodnega razvoja in se podredi zgodovinsko razvojnim kriterijem in vrednotam.

S to ugotovitvijo si je naposled mogoče razložiti tudi Kidričev odnos do ljudskega slovstva.⁴⁸² Četudi mu načelno priznava estetske kvalitete, ga dejansko ne obravnava v sklopu literature. Razlog za to je pač v tem, da pri ljudskem slovstvu ni mogoče raziskovati genetičnih zvez med delom in avtorjem, da njegova motivika ni dostopna razlagi na temelju individualnega avtorjevega doživljanja, da manjka oporišč, s katerimi bi lahko bliže opredelili zgodovinske pogoje njegovega nastanka, in še zlasti to, da ljudsko slov-

⁴⁸² Prim. poglavje o ljudskem slovstvu, zgoraj str. 53 sl.

stvo samo ne opravlja zgodovinsko razvojne funkcije, temveč se ji približa šele takrat, ko se začno z njim ukvarjati prerodno usmerjeni literati in ko postane tema njihovega zavestnega delovanja. Ljudsko slovstvo samo torej ni dostopno zgodovinskemu raziskovanju po nobeni izmed zvez, ki spajajo umetno literaturo z zunajliterarnim zgodovinskim dogajanjem, zato ne more biti polnopraven predmet literarne zgodovine, ki izhaja iz opisanih idejnih in metodoloških temeljev.

Anton Slodnjak

Ena najzahtevnejših in najbolj cenjenih zvrsti ali oblik literarnozgodovinskega dela je celovita obravnava nacionalne literature. Za uspešno delo na tem področju so literarnemu zgodovinarju potrebne posebne intelektualne zmožnosti in nagnjenja, po drugi strani pa mora biti takemu delu naklonjeno obče stanje stroke z mnogimi dejavniki vred, ki ga sooblikujejo od znotraj in od zunaj.

Anton Slodnjak si je zastavil to najzahtevnejšo literarnozgodovinsko nalogo in se je z njo ukvarjal tako rekoč vse življenje. Poleg nje je veliko časa in delovne energije posvečal tudi monografijam, razpravam, znanstvenim izdajam tekstov in celo literarnemu upodabljanju ustvarjalcev, vendar je bila zgodovina slovenskega slovstva njegova osrednja skrb. Že kmalu po začetku svoje znanstvene poti je objavil prvo tovrstno delo *Pregled slovenskega slovstva* (1934); sledila so mu *Geschichte der slowenischen Literatur* (1958), *Slovensko slovstvo* (1968) ter *Obrazi in dela slovenskega slovstva* (1975). V to serijo je sam uvrščal tudi poglavja o realizmu in novi struji v t. i. »Matičini« *Zgodovini slovenskega slovstva*, kjer zavzemajo polovico druge ter celo tretjo in četrto knjigo (1959, 1961, 1963), ter srbsko izdajo *Istorija slovenačke književnosti* (1972), ki jo je štel za dopolnjeno in dokončno verzijo *Slovenskega slovstva* iz l. 1968. Dodati bi bilo mogoče še dve obširnejši časopisni objavi: *Pisma o slovenski književnosti* (*Slovenec* 1932–33), ki so prva verzija obravnave starejših dob za *Pregled slovenske književnosti* iz l. 1934, in *Slovenska književnost med obema vojnama* (*Primorski dnevnik* 1951), ki je osnova za ustrezna poglavja v *Geschichte der slowenischen Literatur*.

Pri natančnejšem pregledu se izkaže, da so dela iz 50. in 60. let 20. stoletja od *Geschichte der slowenischen Literatur* prek poglavij v *Matičini Zgodovini slovenskega slovstva* do *Slovenskega slovstva* vsebinsko in zlasti metodološko tako sorodna med seboj, da jih je mogoče šteti za razvoj in dopolnjevanje enega in istega temeljnega koncepta. V *Pregledu slovenskega slovstva* (1934) so sicer že nakazana mnoga stališča in pogledi, kakršna poznamo v bolj razvitih oblikah iz poznejšega opusa, vendar je ta knjiga pisana dosti bolj esejistično in polemično, pa manj sistematično in vsebinsko uravnoteženo kot poznejše literarne zgodovine. Nasprotno temeljijo *Obrazi in dela slovenskega slovstva* (1975) na že doseženih vsebinskih dognanjih in

izpeljavah v osrednjih delih iz 50. in 60. let, želijo pa razgrniti vidike, ki so dotlej zaradi izbranega načina prikazovanja literarnozgodovinskih procesov morali ostati zabrisani.

Sleherni literarnozgodovinski opus je mogoče opredeliti po predmetu in metodi oziroma (z nekoliko drugačnega vidika) po izhodiščih in ciljnih. Taka opredelitev pridobi še dodatne razsežnosti, če postavimo obravnavani opus v kontekst z drugimi podobnimi, predhodnimi, sočasnimi in morebiti še poznejšimi in se tako dotaknemo zamotanega vprašanja o razvoju literarnozgodovinske vede in o mestu obravnavanega avtorja oziroma njegovih temeljnih zamisli v tem razvoju. Tudi za kompleksno opredelitev Slodnjakovega opusa se ponuja več izhodišč, vendar vseh tukaj ni mogoče niti nakazati, zato se bomo zadržali predvsem pri njegovi določitvi predmetnega področja literarne zgodovine in s tem povezani periodizaciji.

* * *

Slodnjak je bil zgodovinar slovenskega slovstva; po snoveh in z njimi povezanih problemih zunaj njegovih meja je posegal le izjemoma. Slovensko slovstvo je zanj raziskovalni predmet, ki obstaja v zgodovinsko razvojni razsežnosti in ga je treba obravnavati temu ustrezno: to mu je bilo bržkone tako samoumevno, da ni potrebovalo nobene posebne utemeljitve. Tega, da bi bilo isti predmet mogoče raziskovati tudi z drugačnih izhodišč, se je sicer zavedal, vendar se za kaj takega sam ni odločil.⁴⁸³ Zato je delež teoretične in metodološke refleksije v njegovem opusu razmeroma majhen in zmeraj funkcionalno podrejen obravnavi konkretne literarnozgodovinske problematike. Seveda pa s tem še ni rečeno, da se ni avtor vsaj implicitno opredeljeval do cele vrste načelnih vprašanj, četudi jih ni izrecno tematiziral, saj brez takšnih temeljnih opredelitev sploh ni mogoče resno pisati literarne zgodovine.

Avtorjeva odločitev za to, da se bo posvetil raziskovanju slovenskega slovstva, je z vidika same stroke apriorna. Na osrednjo problematiko stroke pa zadenemo že pri prvem podrobnejšem, samo na videz banalnem vprašanju: kaj namreč obsega izbrani predmet obravnave? O njegovem jedru seveda ni dvoma: to so načeloma vsa slovstvena dela v slovenskem jeziku; vprašanje pa je, kaj vse še sodi vanj poleg njih.

⁴⁸³ Prim. Slodnjak 1975, Predgovor, str. 7–8.

To se nanaša med drugim na začetno in končno časovno mejo predmetnega področja. Slodnjak začenja svoje literarnozgodovinske preglede (razen zadnjega) z ljudskim pesništvom v predkrščanski dobi, tj. v dobi preseljevanja ljudstev. Ljudsko pesništvo oziroma ljudsko slovstvo pa je predmet, katerega samostojni obravnavi v času njegovega domnevnega nastanka, v zgodnjih dobah, so se slovenske literarne zgodovine dotlej iz različnih razlogov večinoma izogibale in se praviloma začenjale pri srednjeveškem pismenstvu.⁴⁸⁴ Razlogov za to je bilo več: dokler je bila literarna zgodovina še povezana v sklopu filologije z jezikoslovjem in narodopisjem, so filologi, ki so obvladovali to široko celoto (npr. Murko in Štrekelj), pač obravnavali ljudsko slovstvo v drugem razdelku svoje širše stroke. Po ločitvi disciplin so avtorji literarne zgodovine, osamosvojene v znamenju pozitivizma, sicer načelno priznavali ljudsko pesništvo in pripovedništvo za sestavni del svojega predmetnega področja, vendar se je pokazalo, da s pomočjo vzročno-genetičnih miselnih vzorcev ni mogoče pojasnjevati nastanka takšnih besedil iz zveze z njihovimi avtorji in iz vpliva naravnih, kulturno-, socialno- in političnozgodovinskih dejavnikov na enak način kot nastanek umetne literature, ker za to pač ni mogoče odkriti dovolj dokaznega gradiva. Zato so bili pri obravnavanju ljudskega slovstva v starejših dobah zelo zadržani. Podrobneje so se ga lotevali šele od tistega zgodovinskega trenutka, ko je začelo zbujati zanimanje izobraženega in kulturno aktivnega občinstva in se je tako prek sekundarne recepcije vključevalo v literarni proces ter vplivalo na umetno literaturo. Med starejšimi literarnimi zgodovinarji je edino Ivan Grafenauer postavil poglavje o ljudskem pesništvu na začetek svoje *Kratke zgodovine slovenskega slovstva* (1917, 2. izdaja 1920). Ta model se je širše uveljavil v drugi polovici 20. stoletja; to so omogočili spremenjeni temeljni pogledi na literaturo in z njimi povezane spremembe metodologije, pa seveda konkretni zgledi podrobnih in prepričljivih monografskih in sintetičnih obravnav ljudskega slovstva. Slodnjak se je takšni uvrstitvi pridružil že 1934 v *Pregledu slovenskega slovstva*, gotovo ne brez zveze s svojimi predstavami o bistvu literature.

Ozreti se je treba še na to, kdaj in s čim se konča zgodovina slovenskega slovstva po Slodnjakovi zamisli. Bistvena razlika od predhodnikov je v tem, da je Slodnjak v svoje preglede vključeval sodobno književnost. To je najbolj opazno v *Pregledu slovenskega slovstva*, kjer skoraj na četrtini celotnega obsega knjige govori o novejši literaturi od naturalizma do sodobnosti. *Geschichte der slowenischen Literatur* se sicer konča s sklenjenim prikazom

⁴⁸⁴ Prim. poglavje o ljudskem slovstvu, zgoraj str. 53 sl.

dobe 1930–1941, vendar avtor spremlja pesnike in pisatelje, ki so nastopili v tem času, še do srede 50. let. V poznejših delih se sam ni več loteval sodobne literature, očitno zaradi spoznanja, da jo je razvoj, zlasti kar zadeva nekatere poteze modernizma, pripeljal v nasprotje z njegovimi pogledi na naravo in bistvo literature, ki so se ujemali z dotedanjo občeveljavno tradicijo. Kljub temu pa se obravnavi sodobne literature ni odrekel, temveč jo je v *Slovenskem slovstvu* (1968) prepustil mlajšemu soavtorju, Jožetu Pogačniku. Podobno rešitev je pripravljal tudi za *Obraze in dela slovenskega slovstva*, a se ji je odrekel le na željo založbe.⁴⁸⁵ Vsekakor je mogoče v takšnem ravnanju razbrati načelno odločitev, po kateri se Slodnjakova praksa razlikuje od predhodnikov. Slodnjak očitno ni soglašal z dokaj razširjenim prepričanjem, da je znanstveno objektivnost literarnozgodovinskega spoznanja mogoče zagotoviti le v tem primeru, če zgodovinarja od obravnavane literature loči primerna časovna razdalja, ki ga varuje pred subjektivnimi, se pravi pristranskimi ali celo zmotnimi sodbami. S tem pa je sprejel tveganje, da mora literarni zgodovinar ob srečanju s sodobno literaturo sam opraviti velik del tistega prvega klasifikacijskega in vrednostnega pretresa, ki ga zagovornik zgodovinske distance prevzame od že opravljene bralske in kritiške selekcije in recepcije.

Doba preseljevanja ljudstev in druga polovica 20. stoletja torej zamejujeta časovni razpon, v katerem je nastajalo slovensko slovstvo. Vanj sodijo po Slodnjaku poleg literarnih del še polliterarna in v starejših dobah vsakršna besedila v slovenskem jeziku, poleg njih tudi tujejezični spisi slovenskih avtorjev in kot mejno območje, zlasti v najstarejših dobah, sploh vsa besedila, ki so nastala na slovenskem ozemlju ne glede na jezik, izvor avtorjev in podobne ozire. Slovstvena dela obravnava Slodnjak v tesni zvezi z njihovimi pisci in s procesi njihovega nastanka. V nasprotno smer, k vprašanju o sprejemanju del in o njihovih bralcih, posega zelo poredko, v glavnem le tedaj, kadar označuje socialno pripadnost piscev ali občinstva. V središču njegovega raziskovanja je potemtakem sklop del in avtorjev, ki ga obravnava v časovni razsežnosti, kot splet dinamičnih procesov nastajanja in razvoja slovstva.

Prva naloga literarnega zgodovinarja je čimbolj natančno opisati te procese, ki bi jim z drugo besedo lahko rekli literarno življenje. Kako se je Slodnjak loteval te naloge, izpričujejo njegova osrednja dela iz 50. in 60. let od *Geschichte der slowenischen Literatur* do *Slovenskega slovstva*; do

⁴⁸⁵ Prim. Slodnjak 1975, Predgovor, str. 10.

skrajnosti je ta postopek deskriptivne rekonstrukcije razvit (ali, če hočemo, prignan) v Matičini *Zgodovini slovenskega slovstva*, kjer si avtor prizadeva opisati potek literarnega dogajanja v kronološkem zaporedju, leto za letom in do zadnje podrobnosti natančno.

S samim opisom, najsibo še tako natančnim, pa še zdaleč ni opravljeno vse, kar se upravičeno pričakuje od literarnega zgodovinarja. V prikazanem zaporedju pojavov in dogodkov je treba odkriti povezave, dognati njegovo notranjo logiko, gibala ali zakonitosti. Iskati jih je mogoče na več ravneh: na ravni individualnega opusa oziroma njegovega ustvarjalca, na ravni nad-individualnih literarnih pojavov, na ravni posamezne zgodovinske dobe in naposled v celotnem poteku obravnavane literature.

V času, ko se je Slodnjak znanstveno formiral in začel nastopati v javnosti, je generacija njegovih učiteljev že do kraja razvila svoje teoretične poglede in metodološke rešitve ter bila sredi svojih najzahtevnejših in najbolj ambicioznih del. Prek primerjave z njimi se je bržkone najlaže približati tistemu, kar je značilno za Slodnjaka in v čemer se odmika od predhodnikov. Na kratko rečeno: Slodnjak se je ves čas štel za Prijateljevega učenca, od Kidriča pa se je distanciral, še najostreje v tridesetih letih. Kidrič je v svojih glavnih delih razvijal vzorce za vzročno-genetično razlago literature iz psihičnega ustroja avtorskih osebnosti, ki so determinirane z naravnimi in zgodovinskimi dejavniki, ter neposredno iz kompleksnih zgodovinskih procesov, kjer dogajanje v politični, gospodarski, socialni, institucionalni sferi odločilno vpliva na kulturno življenje in na literarno ter umetnostno ustvarjanje; delovanje teh silnic, ki usmerjajo zgodovinske procese, je dostopno racionalni znanstveni analizi in sintezi, toda tidve lahko dosemeta veljavne rezultate, le če se v celoti opirata na dokumentarno gradivo. Slodnjak je l. 1935 v ostri polemični oceni 4. zvezka Kidričeve *Zgodovine slovenskega slovstva* zapisal nekaj načelnih trditev, ki pričajo o njegovi temeljni drugačni usmerjenosti. Med drugim pravi tole:

Kidrič se namreč v praksi premalo zaveda, da je poglobljena snov slovsvene zgodovine – besedni spomenik – prav za prav samo *besedna umetnina* – plod s stvariteljsko domišljijo obdarjenega človeka, ki se rodi v trenutkih, o kateri po navadi ne poroča noben pisani vir. Vse osebne in še bolj seveda vse druge okoliščine, ki jih ohrani tradicija ali zgodovinski vir o rojstvu besedne umetnine, so drugovrstnega pomena. Prvotna in odločilna je le ona sama za bravca, kritika in zgodovinarja, ki more najprej iz nje (z večjo ali manjšo verjetnostjo) sklepati o osebnih in drugih momentih njenega nastanka. In če so si zakoni in dejstva, ki jih odkrije kritik v

umetnini, navzkriž s sekundarnimi poročili sodobnikov, virov ali umetnika samega, mora kritik verjeti samo umetnini in svojemu nepodkupljivemu kritičnemu čutu in ne le-onim.⁴⁸⁶

In še ena značilna trditev:

Ker ne priznava ali vsaj dovolj ne vpoštevata samosvoje dinamike našega narodnega življenja, zato se mu tudi naša slovstvena zgodovina kaže kot rezultanta najraznovrstnejših tujih kulturnih in političnih vplivov (...).⁴⁸⁷

Te Slodnjakove teze je treba brati v zvezi z njegovim leto dni starejšim *Pregledom slovenskega slovstva*. V njem nastopa kot osrednja, nosilna kategorija slovenska narodna duša, ki se izraža v slovstvu in jo razvoj slovstva utrjuje in potrjuje; ni je mogoče razložiti z redukcijo na morebitne vplive realnih dejavnikov v smislu kakega pozitivističnega ali materialističnega determinizma, temveč je avtonomna in apriorna, ima vlogo metafizične bitnosti, ki se polasča ustvarjalcev, da lahko spregovori skoznje. Njeno izražanje in utrjevanje je srž zgodovinskega razvojnega procesa. Ta proces, ki je potemtakem v pretežni meri duhovne narave, lahko realne okoliščine od zunaj ovirajo ali pospešujejo, ne morejo pa ga bistveno preoblikovati. Podobno je na ravni individualne osebnosti: v središču njenega psihofizičnega ustroja je avtonomno duhovno doživljajsko jedro, ki ga ni mogoče do kraja razložiti z vplivom racionalno doganljivih biološko-psihičnih ali socialno-zgodovinskih determinant, mogoče pa je opisovati njegove zunanje manifestacije in ga intuitivno dojemati prek podoživljanja njenih doživljavaev, kakor jih izražajo njena dela.

S takšnimi stališči je poskušal Slodnjak spodbiti Kidričevo vzročno-genetično razlaganje literature pri samem temelju. V razmerju do Prijatelja pa je pravzaprav tudi prezrl empirično in racionalno-logično plat njegove literarno- in kulturnozgodovinske koncepcije ter se oprl samo na njeno intuitivno doživljajsko plat; ali povedano drugače, s Prijateljevimi izrazi: zanemari je občana in literaturo-kulturo kot predmet deskriptivnega in kavzalnogenetičnega zgodovinopisja, intuitivno podoživljanje, ki ga je Prijatelj štel za najustreznejši način obravnavanja poezije in pesnika, pa je poskušal posplošiti na obravnavo celotnega slovenskega slovstva.

⁴⁸⁶ Slodnjak 1935, str. 440.

⁴⁸⁷ N. d., str. 439.

Pregled slovenskega slovstva ima kot zgodnje delo še precej vsebinskih in metodičnih slabosti, na katere je opozarjala strokovna kritika, ne glede na to pa zelo razločno izraža avtorjeve načelne programske opredelitve v smislu duhovnozgodovinskih spodbud ter polemični odmik od predhodnega in sočasnega pozitivizma. V poznejših delih iz zrelega obdobja so takšne težnje veliko bolj zabrisane; nekatere skrajnosti, zlasti metafizično določeno kategorijo narodne duše, je avtor opustil in se spet približal empirično podprtemu historizmu. Kot stalnici sta mu ostala intuitivno doživljajski pogled na literarno delo in ustvarjalni proces ter tesna povezava literarne zgodovine z zgodovino naroda. Pri tem se ni odločil za kompleksno obdelavo t. i. zunajliterarnih razmerij, temveč se je dotikal le nekaterih, za razumevanje literarnega dogajanja nujnih politično- in socialnozgodovinskih vidikov; podobno se skorajda ni loteval podrobnejših analiz stilne, vrstno-zvrstne, oblikovne, metrično-ritmične problematike, temveč se je pretežno držal idej in tem ter snovi in motivov pri individualnih ustvarjalcih. Spričo tega morda smemo domnevati, da je v metodični zgradbi svoje literarne zgodovine pogršel nekakšen vmesni člen med nivojem posameznih literarnih del ali osebnih opusov in njihovih ustvarjalcev ter nivojem dobe oziroma celotnega slovstvenega razvoja. Zdi se, da si je mogoče s tem vsaj delno razložiti potrebo po karakteroloških oznakah, po katerih je posegel v *Geschichte der slowenischen Literatur*.

Namesto prejšnjih emfatičnih poudarkov o samobitni narodni duši srečujemo v tem delu bolj zadržane opisne izjave o socialni in kulturni fiziognomiji Slovencev ali o posameznih potezah slovenskega narodnega značaja. Med njimi pa se kot urejevalno načelo pokaže poskus delitve tega značaja na dva tipa, na severovzhodni ali panonski tip, ki je nagnjen bolj k epskemu, in jugozahodni ali alpski ali noriški tip, ki je nagnjen bolj k lirskemu doživljanju in ustvarjanju. Izoblikovala sta se v povezavi z geografsko-klimatskimi značilnostmi slovenskih pokrajin, s posebnostmi gospodarsko-socialnega razvoja in s potekom državopolitične in družbene zgodovine. To spominja na logiko Tainovega determinizma in na njegovo kategorijo vladajoče osebnosti, še bolj pa na tipologije, kakršne je uporabljala nemška duhovnozgodovinska literarna veda, med njimi morda še najbolj na Sauerjevo in Nadlerjevo zamisel zgodovine nemške književnosti po plemenskem in pokrajinskem vidiku.⁴⁸⁸ Prevladovanje enega ali drugega osebnostnega tipa med ustvarjalci naj

⁴⁸⁸ Prim. Josef Nadler: *Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften* 1–4, Regensburg: Habel, 1912–28.

bi po Slodnjaku pomagalo pojasniti potek slovstvenih procesov. Na takšne tipološke oznake naletimo že ponekod v *Pregledu slovenske književnosti*, denimo pri obravnavi Vraza. V enem od uvodnih poglavij v *Geschichte der slowenischen Literatur*⁴⁸⁹ je Slodnjak načelno obrazložil svoja dva tipa, vendar je v poznejšem diskurzu posegel po tem razlagalnem pripomočku le pri nekaterih piscih in ga ni sistematično izpeljal skozi vso knjigo. V njegovih poznejših literarnozgodovinskih pregledih pa ta kategorija ne igra več nobene pomembne vloge.

Pač pa je najopaznejša in bržkone tudi ena najpomembnejših značilnosti Slodnjakove celotne literarnozgodovinske zamisli periodizacija; prav njo si je tudi najbolj prizadeval vpeljati z načelno-teoretično razlago.⁴⁹⁰ Utemeljuje jo z osnovno značilnostjo ali glavno funkcijo slovenskega slovstva: ker se v njem izraža in utrjuje narodna samobitnost, je treba tudi njegovo zgodovino razčleniti po tem vidiku. Zato deli Slodnjak celotno slovensko slovstveno zgodovino na dve veliki razdobji, ki ju poimenuje opisno z ozirom na nacionalno-afirmativno funkcijo: npr. v *Slovenskem slovstvu* 1968: »zgodovina ustnega in pismenega jezikovnega ustvarjanja v času onemogočene državne integracije Slovencev« in »zgodovina ustnega in pismenega ustvarjanja v slovenskem jeziku v dobah, ko so se prebujale, krepile in usklajale narodnooblikovalne moči«. Prvo razdobje sega od predkrščanskega ustnega pesništva do konca srednjega veka, drugo od reformacije do srede 20. stoletja; sledi mu tretje, brez posebnega imena, ki obsega sodobno slovstvo. Drugo, najobsežnejše razdobje se deli naprej na dobe, ki so tudi opisno poimenovane po podobnem načelu kot razdobja, navznoter so razčlenjene na razvojne stopnje ali smeri, pa tudi na manjše odseke brez posebnih klasifikacijskih oznak.

Značilno za Slodnjakovo periodizacijo je to, da se oddaljuje od sheme idejno-estetsko opredeljenih literarnih dob in smeri, ki je bolj ali manj uveljavljena v večini evropskih literatur, kakor tudi od pretežno kulturnozgodovinskih periodizacijskih vidikov, ki so obvladovali starejše slovensko literarno zgodovino. Pojmi kot barok, romantika, realizem imajo pri njem samo drugotno vlogo, saj jih uporablja nesistematično, posamič in na podrejenih stopnjah razčlenjene periodizacije. Shema postavlja najglobljo zarezno med prvo in

⁴⁸⁹ Die Heimat der Slowenen und ihre soziale und kulturelle Physiognomie, n. d., str. 6–9.

⁴⁹⁰ Prim. Slodnjak 1957; tudi v Slodnjak 1966, str. 65–79. – Poglavje Perioden der slowenischen Schriftums- und Literaturgeschichte, v Slodnjak 1958, str. 31–33.

drugo razdobje, tj. med konec srednjega veka in začetek reformacijske dobe, medtem ko v precejšnji meri zabriše pomen začetka t. i. preroda v razsvetljenstvu ali pomen marčne revolucije l. 1848. Takšna periodizacija že sama na sebi nakazuje prelom z dotedanjo prakso, ki je dopolnjevala in pojasnjevala literarno dogajanje s procesi v kulturni, socialni in politični sferi. Poleg tega ta periodizacija ni naklonjena obravnavi nacionalne literature v sklopu mednarodnih literarnih procesov, saj ponekod, najizraziteje ob prerodu in ob realizmu, postavlja začetke literarnih dob ali smeri na Slovenskem v zgodnejši čas, kot jim ga večinoma pripisujejo zgodovine drugih evropskih literatur.

Pač pa je ta periodizacija povsem usklajena z avtorjevo temeljno opredelitvijo literature. Če je namreč osrednje določilo slovenske literature izražanje narodne samobitnosti in narodotvorna moč, je zveza med literarno in narodno zgodovino neposredna in razlaganje literature ne potrebuje nobene bistvene dopolnitve niti iz drugih sfer realnega družbenega in zgodovinskega dogajanja niti prek tipoloških analogij in dejanskih povezav z drugimi literaturami, saj nič od tega ne more imeti zares odločilnega vpliva nanjo. Če je literarno delo bistveno opredeljeno s tem, da je nastalo kot izraz doživljanja svojega ustvarjalca, in če ima ustvarjalna osebnost avtonomno duhovno jedro, jo je mogoče ustrezno označiti prek njenih manifestacij, tudi z intuitivnim podživljajočim dožemanjem, in ji ni treba iskati zunanjih determinant, denimo v podrobnostih življenjskega poteka, okolja ali dobe.

Vse to nam lahko pomaga razumeti, zakaj se je Slodnjak s svojo zamisljivo nacionalne literarne zgodovine že zgodaj znašel v nasprotjih s privrženci pozitivistične biografike in literarno-kulturnopolitičnega zgodovinopisja, z zagovorniki obravnavanja slovenske literature po primerjalnih oziroma mednarodnih vidikih, kakor tudi s pristaši marksističnega ideološkega pogleda na literaturo in zgodovino. Pa vendar bi vsaj za njegovo razmerje do neposrednih predhodnikov in učiteljev, vodilnih zastopnikov pozitivistične literarne zgodovine, lahko sklepali, da se z današnjega stališča, z večje zgodovinske razdalje, ne zdi več tako ostro nasprotno, kot je bilo nekoč v neposrednem soočenju. Miselna konstrukcija naše pozitivistične literarne zgodovine sloni na dveh opornikih: na teoretično-metodološkem ustroju, ki naj ji zagotavlja znanstveno kvaliteto, in na nacionalno afirmativni ideologiji, ki opredeljuje njene cilje in prek tega usmerja tudi njene postopke. Slodnjak ji je spodmaknil ali bolje rečeno bistveno modificiral samo prvega, od katerega pa je vendarle ohranil vsaj zahtevo po čimbolj popolnem opisu vsega relevantnega gradiva, dejstev, pojavov; drugega, nacionalnoideološkega, pa

je kvečjemu še bolj poudaril. Poleg tega je Slodnjaku in predhodnikom skupno še nekaj, kar je postalo bolj opazno šele z vidika poznejših sprememb v literarni vedi: eni in drugi obravnavajo svoj predmet v historični perspektivi, ki se jim zdi apriorna in samoumevna; in vsak po svoje imajo težave z opredeljevanjem specifično literarnih značilnosti literature in z njenim estetskim vrednotenjem, dasiravno štejejo to za eno glavnih nalog svoje stroke.

* * *

Naš prikaz je seveda enostranski in s tem dela Slodnjaku krivico. Sam se je namreč dobro zavedal, da je literarna zgodovina kompleksna zadeva, in je to tudi izrekel na enem sicer dokaj redkih načelnih avtorefleksivnih mest. V uvodu k *Obrazom in delom slovenskega slovstva* pravi, da je njegov nedoseženi ideal »slovstvena zgodovina, ki bi bila slovenska in evropska, estetska, a tudi zgodovinska in socialna, idejna in stilna.« Ker pa je tak ideal neuresničljiv, si je izbral »skromnejši cilj: preštudirati temeljno in pomožno gradivo, preučiti ga estetsko, filološko in historično ter ugotavljati v leposlovnih delih podobe in elemente lepote, čustva in razuma.«⁴⁹¹ Njegova nadaljnja izvajanja se izrecno nanašajo samo na metodo, natančneje povedano na način prikaza. Svoj dotedanji postopek, kronološko urejeno opisno rekonstrukcijo slovstvenega dogajanja, označuje kot sinhron (kritika ga je občasno poimenovala organski) in natančno opaža njegove prednosti in njegove slabosti. Tokrat pa se odloča za drugačen prikaz, ki je urejen po opusih individualnih ustvarjalnih osebnosti in ga sestavlja vrsta avtorskih portretov v časovnem zaporedju.

Omembe je vredno, da je Slodnjak v tem svojem zadnjem celovitem literarnozgodovinskem delu hkrati z načinom prikazovanja spremenil tudi periodizacijo in v njej dosti bolj kot prej (dasi še zmeraj ne povsem dosledno) poudaril vidik literarnih oziroma idejno-estetskih dob in smeri, opustil pa delitev celotne slovenske slovstvene zgodovine na dve veliki razdobji. Potemtakem se zdi, kot da se je njegov dotedanji prevladujoči teoretično-metodološki vzorec ob koncu 60. let 20. stoletja izčrpal. Kaj pa zares pomenijo te spremembe za njegovo celotno zamisel literarne zgodovine, ali zadevajo samo njene površinske plasti ali morda posegajo tudi v njene temeljne postavke, bi mogla pokazati šele nadaljnja podrobnejša analiza.

⁴⁹¹ N. d., str. 6.

Marja Boršnik

Opus Marje Boršnik je nedvomno pomembna sestavina slovenske literarne historiografije. Četudi ne sodi med njene najvišje dosežke, ga gotovo ni mogoče zanemariti ali spregledati. Že samo to dejstvo nas lahko upravičeno napoti k vprašanju o njeni metodi. Takšno spraševanje pa je mogoče še podrobneje utemeljiti. Marja Boršnik je bila dobrih pet desetletij, od dvajsetih do začetka osemdesetih let 20. stoletja, priča in aktivna soudeleženka razmaha stroke in preobrazb, ki so se dogajale v njenem tematskem, idejnem, teoretičnem in metodološkem ustroju kakor tudi v ureditvi njenih institucij, v praktičnem delovanju in v vseh njenih razmerjih do zgodovinskega, družbenega in duhovnega okolja. Sodila je med prve literarne zgodovinarje, ki so se izšolali na ljubljanski univerzi. Zrasla je torej v ozračju takrat prevladujočega pozitivizma in empiričnega historizma, prepletenega s posameznimi duhovnozgodovinskimi težnjami. V nadaljnjem osebnem razvoju je usmerjala svoje literarnozgodovinske raziskave v sociološko in psihološko razsežnost, se približala marksističnemu historičnemu materializmu, se z njegovih pozicij kritično soočala z imanentno interpretacijo in z drugimi, od srede stoletja čedalje bolj k samim tekstom usmerjenimi literarnovednimi in kritiškimi tokovi ter se naposled odločila za samosvojo pot, s tem da je začela razlagati razvoj posameznih avtorskih osebnosti in njihovo zaporedje v literarni zgodovini s t. i. individualnimi in generacijskimi ustvarjalnimi ritmi.

Vprašanju o metodi se je težko izogniti že samo spricho obsega in raznovrstnosti njene literarnozgodovinske prakse. To vprašanje pa še posebej potiskajo v ospredje okoliščine, povezane s sprejemom in odmevom njene teorije ustvarjalnih ritmov. Njen nastop na začetku 60. let 20. stoletja, s katerim se je manifestiral obrat v njenem dotedanem delu, je učinkoval kot izziv, na katerega se stroka ni znala, zmogla ali hotela ustrezno odzvati in je zato ob njem večinoma v zadregi molčala. Jože Pogačnik je o tem pozneje zapisal:

O 'ustvarjalnem ritmu' M. Boršnikove javnih nasprotovanj skoraj ni bilo, zato pa je bilo (...) več šaljivih obregovanj in gladkega odklanjanja v kavarniškem vzdušju.⁴⁹²

Pomanjkanje kvalificiranih odzivov, bodisi pozitivnih bodisi negativnih, je avtorico močno prizadelo. Če ne štejemo poznejših zapisov ob življenjskih jubilejih, ob javnih priznanjih (kot so izvolitev v SAZU, podelitev naziva

---

⁴⁹² Pogačnik 1994b, str. 135.

zaslužna profesorica, Kidričeva nagrada) in ob smrti, je resna strokovna debata obotavljavo stekla šele deset let pozneje, na njej posvečenem simpoziju *Obdobja* (1992).⁴⁹³ Referati so ta vidik njenega opusa osvetljevali z več strani in zavzemali do njega zelo različna stališča, razpeta od umerjenega delnega zavračanja do prepričanega zagovora in prizadevanja za poglobitev in nadgradnjo; narejen je bil celo poskus razlage njenega življenja in dela po njeni metodi; med najustreznejšimi pa se zdi prispevek, ki uvršča njeno delo med najvidnejše prejšnje in poznejše podobne poskuse na Slovenskem, se pravi, med matematično arhitektoniko Avgusta Žigona in gematrijo Tineta Kurenta. Kljub temu se zdi, da prvotna zadrega, ki jo je v slovenski literarni vedi sprožil njen obrat na začetku šestdesetih let, še ni presežena in da je zaradi tega treba še preučevati tako samo delo Marje Boršnik kakor tudi težave z njegoovo strokovno recepcijo. Vprašanje o metodi pri tem pač ostaja eno osrednjih vprašanj.

Njegovo obravnavo je mogoče začeti s tem, kako se metoda umešča v celotni ustroj literarne vede. Tega lahko na kratko označimo kot večplastno dinamično strukturo, ki jo opredeljujejo izhodišča (oziroma temelji) in cilji (nameni, funkcije) ter predmet in metoda.⁴⁹⁴ Te sestavine so medsebojno povezane na več ravneh in se prepletajo skozi vse plasti, ki sestavljajo strukturni sklop literarne vede – to pa so idejna ali miselna plast pojmovno-teoretičnih tvorb in procesov, individualno subjektivna plast spoznavne in vrednotenjske dejavnosti ter plast intersubjektivnih komunikacij in socialnih institucij. Ali povedano dosti bolj preprosto in bolj oprijemljivo: znanstveno-strokovni spisi (monografije, razprave, kritične izdaje itd.), ki vsebujejo miselno zgradbo literarne zgodovine, nastajajo z delom literarnih zgodovinarjev, tega pa opredeljujeta tako psihični ustroj in dinamika njihovih osebnosti kakor tudi njihova vpetost v institucionalizirane kolektivne dejavnosti – raziskovanje, pouk in objavlanje. Kar velja za celoto, velja hkrati za njen sestavni del; glede na to je sama metoda prav tako prepletana skozi vse plasti te dinamične strukture. Kadar razpravljamo o metodi, moramo biti zato pozorni na različne pomenske odtenke, ki jih dobiva ta termin v različnih kontekstih, saj ima velik vsebinski razpon od ožjega, osnovnega pomena – urejenega delovnega postopka – do širšega, ki vključuje poleg tega vsaj še temeljne poglede na naravo in obseg predmeta ter na cilje in namen njegovega raziskovanja.

⁴⁹³ Prim. zbornik *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove*. Ljubljana 1994 (Obdobja 14).

⁴⁹⁴ Podrobneje o tem gl. Dolinar 1997a.

Pri Marji Boršnik sicer pogosto naletimo na izjave in poteze, ki dozdevno zmanjšujejo pomen metodološkega vidika za našo stroko. Bila in ostala je literarna zgodovinarica, vprašanj literarne teorije, kritike in estetike se je dotikala le toliko, kolikor ji je bilo to nujno potrebno dopolnilo zgodovinski obravnavi slovenske književnosti, in tudi v metodologijo je le redko posegala. Zato je pri njej treba ločevati med izrecnimi metodološkimi razmišljanji in udejanjanjem implicitnih metodoloških stališč v literarnozgodovinski praksi.

L. 1961 je zapisala:

O metodah se pri nas vse preveč teoretizira. Preizkušen delavec upošteva samo to, kar je preživel sam. Metodo narekuje osveščanje in ustvarjalna nujnost.⁴⁹⁵

To značilno prepričanje je delila z večino vrstnikov in starejših kolegov, ki so razpravljanje o metodah pogosto občutili kot nujno zlo in ga zato krčili na najmanjšo možno mero; denimo, zadovoljili so se s trditvijo, da morajo biti metode usklajene z značilnostmi raziskovanega predmeta in prilagojene osebnosti raziskovalca - literarnega zgodovinarja. Navzlic takšnemu prepričanju se je Marja Boršnik kdaj pa kdaj tudi sama spustila v načelno metodološko diskusijo. Potrebo po tem je očitno močneje začutila v prvi polovici petdesetih let, kar izpričujeta dve njeni značilni takratni objavi.

V članku *Nekaj pripomb v zvezi z našim literarnozgodovinskim delom*⁴⁹⁶ kritično pregleda tedanje stanje stroke in opaža zastoj tako pri njeni znanstveni, ustvarjalni, kakor tudi pri strokovni, pretežno receptivni plati. Literarna zgodovina torej zaostaja za sočasnimi družbenim in idejnim razvojem. Poleg neugodnih razmer v prvih povojnih letih je za to kriva premajhna osveščenost literarnih zgodovinarjev. Zanimanje za literarno zgodovino se je zmanjšalo hkrati z zanimanjem za literaturo, ker je po osvoboditvi ugasnila potreba po njeni dotedanji političnoprubudni funkciji. Kljub temu mora stroka slej ko prej raziskovati korenine narodovega duhovnega razvoja v literaturi in kulturi; razvijati se mora hkrati s svetom, ravnati odgovorno do sebe in do sveta. Tem splošnim tezam sledi nekaj konkretnjših, sicer ne ravno najbolj sistematično izpeljanih zahtev, ki temeljijo v predpostavki o tesni povezavi med literarnimi deli, osebnostnimi lastnostmi in življenjskim potekom avtorjev ter realnim, se pravi družbenozgodovinskim svetom; to povezavo mora stroka dosledno upoštevati, da bi lahko izpolnjevala svoje naloge.

⁴⁹⁵ Boršnik 1962, Uvod, str. 11.

⁴⁹⁶ Boršnik 1954a.

Literarna zgodovina se mora naposled otresti pozitivistične metode, ki se prepogosto zgublja v posameznih drobnih dejstvih brez povezave s celoto, in se opreti na historičnomaterialistični nazor in dialektičnomaterialistično metodo. Opustiti mora prizadevanje za navidezno objektivnost, ki da je dosegljiva le iz časovne odmaknjenosti, in obravnavati vse pomembne literarne pojave, tudi sodobne. Z organiziranim kolektivnim delom naj sistematično dokumentira celoten literarni razvoj in vse zanj pomembne okoliščine. V imenu življenjskega sloga novega človeka, ki se odreka individualizmu, je dolžna preučevati vsako literarno dejanje in vsakega ustvarjalca v celoti, brezobzirno, razkrivati tudi intimne in v kakršnemkoli pogledu kočljive plati njegovega življenja, ker s tem prispeva k razlagi njegovega ustvarjanja. Njena bistvena naloga pa je,

(...) da iz literarne preteklosti lušči in tolmači duhovni razvoj naroda kot doprinos k duhovnemu razvoju človeštva. (...)

Literarna zgodovina je duhovna veda; zanimati jo mora gibanje duha: t. j. stremiljenje naroda po uveljavljanju novih spoznanj o resnici, pravici, etičnih, estetskih. Prvenstveno jo bodo torej zanimali tisti pojavi, tokovi in posamezniki, ki problemsko nekaj novega odkrivajo, ki torej pomenjajo napredek v razvoju. Osrednje njeno delo pa bodi luščenje in tolmačenje besednih umetnin.⁴⁹⁷

Medtem ko je Marja Boršnik tukaj vzpostavljala želeno podobo literarne zgodovine s kritiko njene preteklosti in njenih sedanjih preostankov, je našla povod za drugo sočasno polemično objavo z značilnim naslovom *Našli boste sebe*⁴⁹⁸ v neki novejši razvojni težnji, namreč v tem, da so se mlajši literarni zgodovinarji povečini preusmerjali od historično genetične oziroma vzročne razlage v analizo in interpretacijo besednih umetnin ter v literarno teorijo. Avtorica si prizadeva ta zasuk razumeti in ga argumentirano zavrniti. Dileme ob njem ubeseduje v obliki dialoga med »slušateljem slovenske literarne zgodovine« in »sivolasim profesorjem«. Fiktivna partnerja v dialogu nista opisana, tako da iz samega teksta zlasti ni mogoče nedvoumno razvozlati, na koga naj bi se nanašala vloga »slušatelja«; zdi se, da gre za kombinacijo pogledov več realnih oseb in aktualnih stališč iz strokovne literature. »Profesor« je zastavljen bolj iz enega kosa; potemtakem seveda tudi ni težko ugotoviti, na čigavo stran v tem dialogu se postavlja avtorica. »Slušatelju« s »profesorjevimi« besedami priznava, da je iskanje novih metod legitimno, saj vsako novo ustvarjalno delo zahteva novo metodo. Toda omejevanje zgolj na »razvoj in

⁴⁹⁷ Oba citata iz Boršnik 1954a, str. 50.

⁴⁹⁸ Boršnik 1954c.

zakonitosti umetnosti« ali na »preučevanje notranjih zakonitosti literarnega pojava kot takega« zanjo ni sprejemljivo. Metoda »mora rasti iz naše tradicije, našega časa in našega duha«. Je izraz ustvarjalca, mora pa biti v skladu z obravnavanim predmetom. Toda predmetnega področja slovenske literarne zgodovine ni mogoče omejiti samo na besedno umetnost, njene metode ne zgoj na duhovno sintezo. Ker hoče raziskovati razvoj in gibanje duha, izraženega v literaturi in kulturi, mora posegati v njegovo genezo skozi vso preteklost in v vseh območjih besednega izražanja; pri tem pa ne more shajati brez podrobnega analitičnega in dokumentarnega dela. Nasprotna metoda, ki iztrga pojav iz časa in prostora, je zanimiv, vendar jalov poskus, tako kot vse, kar skuša podrejati skupne vrednote lastni individualni veljavnosti. Njena glavna hiba je, da od golega teoretiziranja ne pride do jedra. »Jedro literarnozgodovinskega dela pa je življenje, ne pa teoretična shema.« Posebej je zanimivo, da Boršnikova v tej polemiki spoznavnoteoretske in metodološke argumente podkrepi in dopolni z eksistencialnim oziroma etičnim vidikom: raziskovalčevemu življenju daje smisel šele prizadevanje za celovito, kompleksno spoznanje resnice; kdor pa se od tega omejuje, ne more najti prave življenjske orientacije, temveč blodi, beži iz sveta in je po tem podoben izgublencem, ki se zatekajo k alkoholu, mamilom ali lovu za športnimi dosežki.

Ta polemična objava postane nekoliko bolj oprijemljiva, če jo postavimo v kontekst. Nanj skoraj mimogrede in še zmeraj napol zakrito opozarja opomba, ki pri formulaciji »omejevanje zgolj na razvoj in zakonitosti umetnosti« napotuje na njen vir, na članek Dušana Pirjevca *Ob razmišljanjih o slovenski literarni zgodovini*.⁴⁹⁹ Pirjavec tam polemizira z glavnimi težnjami članka Marje Boršnik *Nekaj pripomb v zvezi z našim literarnozgodovinskim delom*. Med drugim zavrača njeno zahtevo po tem, da bi morala literarna zgodovina iz preteklosti »luščiti in tolmačiti duhovni razvoj naroda«, saj je to naloga vrste drugih ved, kot sociologije, psihologije, zgodovine filozofije. Eden njegovih glavnih argumentov se glasi takole:

Če teče razprava o literarni zgodovini kot o samostojni znanosti, potem se da reči le: njena naloga je, ne da iz literarne preteklosti lušči duhovni razvoj naroda, marveč da na podlagi tujih analiz duhovnega razvoja naroda preiskuje razvoj in zakonitosti umetnosti.⁵⁰⁰

* * *

⁴⁹⁹ Pirjavec 1954.

⁵⁰⁰ N. d., str. 285–286.

Doslej izražena načela in zahteve se ujemajo z avtoričino temeljno historično-empirično usmeritvijo, v katero je brez težave vključila nekatere duhovnozgodovinske poglede in marksistična svetovnonazorska stališča. Skladajo se tudi z njenim dotedanjim delom, še posebej z biografskimi raziskavami in z razlagami literarnih del iz duševnosti in doživljanja njihovih avtorjev; saj se nekateri odlomki njenih obravnavanih člankov berejo naravnost kot zagovor načina, kako je sama vodila v tem času objavljene pogovore s pesnikom Gradnikom in s Štefko Löffler.⁵⁰¹ Pač pa se od te temeljne usmeritve na prvi pogled oddaljuje njen obrat k preučevanju ustvarjalnih ritmov.

V uvodu v knjigo *Študije in fragmenti* je zapisala tele pogosto citirane besede:

V začetku tega leta [1961] sem se ob književnikih, ki jih že leta in leta študiram, nenadoma osvestila, da ima vsak od njih svoj ustvarjalni ritem, to se pravi, da se jim v določenih in to večinoma enako dolgo trajajočih presledkih kvaliteta dela spremeni, a tudi ojači ali oslabi. Spričo razvoja, ki pri večini do neke dobe raste, potem pa začne padati, če ni iz kakršnih koli razlogov presekano, pomeni to neko notranje nihanje, nihanje glede na enakomerno večjo ali manjšo intenzivnost, le da se nikoli ne ponavlja. Ugotavljanje takšnega ustvarjalnega ritma, kakor jaz ta pojav imenujem, ni lahka reč, ker običajno ni na pogled viden. Proučevanje takšne ustvarjalčeve strukture ne sme biti mehanično, marveč ga je treba globoko in prepričljivo utemeljiti iz dela samega. To je torej eksaktnen in zamuden posel, če noče biti šarlatanstvo.⁵⁰²

Na podoben način je na začetku nove verzije svojega *Pregleda slovenskega slovstva* skušala prikazati ritmično zaporedje generacij:

Slovensko književnost zastopa v določenih časih po šest ali – v novejši dobi – po večkrat šest osrednjih osebnosti, ki dajejo našemu književnemu razvoju značaj in barvo (...) Kakor hitro pa te osrednje šestorice postavimo v čas njihovih rojstev, pokažejo presenetljivo ritmično sliko: neglede na posamezne izjeme se šibkejše časovno izmenjavajo z močnejšimi. Ta slika je tem bolj jasna in prepričljiva, čim bolj je čas od nas oddaljen.⁵⁰³

⁵⁰¹ Boršnik 1953–54 (Gradnik); Boršnik 1954b (Löffler). Pirjevec 1954 je kritiziral tudi skrajno biografsko usmeritev tega intervjuja in podrobnosti v njegovi izvedbi; avtoričin zagovor je torej usmerjen proti očitku čisto določenega nasprotnika, a hkrati meri na prevladujočo splošno orientacijo mlajše generacije literarnih zgodovinarjev.

⁵⁰² Boršnik 1962, str. 11–12.

⁵⁰³ Boršnik 1962, str. 151. – *Pregled slovenskega slovstva* je prvič izšel l. 1948 kot natisnjen rokopis, ki ga je za svoje člane izdalo Slavistično društvo.

To »jasno in prepričljivo sliko« je na koncu spisa strnila v preglednico generacij, ritem njihovega zaporedja, menjave med bolj in manj ustvarjalnimi, pa je celo poskusila označiti z metričnim zapisom.⁵⁰⁴

Avtorica je torej predlagala dva zelo sorodna modela, ki imata isto temeljno izhodišče, ali nemara dve varianti istega temeljnega modela, med seboj le toliko različni, ker sta uporabljeni na različnih področjih. Dejstvo je, da teh predlogov, ki so po logičnem statusu kompleksne hipoteze z nekaj podpornimi argumenti, slovenska literarna zgodovina ni sprejela. Vprašati se je treba, zakaj.

Z recepcijskega vidika je neko predloženo hipotezo mogoče sprejeti, če povsem ustreza pričakovanjem skupnosti, na katero je naslovljena, ali če dopolnjuje oziroma samo nekoliko spreminja obzorje njenih pričakovanj. Sprejeta pa je lahko tudi v nasprotnem primeru, če je namreč tako radikalno drugačna, da predre dotedanje obzorje pričakovanja in pri sprejemnikih vzpostavi novega; v tem primeru govorimo o spremembi paradigme.

Da bi bila hipoteza lahko sprejeta kot znanstvena, ji je treba zagotoviti veljavnost, oziroma, dana mora biti vsaj možnost za njeno metodično preverjanje. V ta namen razpolaga znanstvena metodologija s celo vrsto postopkov, ki jih tukaj lahko samo bežno in čisto nesistematično omenimo. Matematičen dokaz, logično sklepanje z dedukcijo iz veljavnih izhodišč in metodično korektno izpeljan eksperiment imajo veliko dokazno moč in igrajo osrednjo vlogo v eksaktnih in večidel tudi v naravoslovnih znanostih; v humanističnih vedah pa so uporabni le delno, izjemoma, in tudi v našem primeru ne morejo priti v poštev.

V diskusijah med različnimi metodološkimi smermi je v zadnjih desetletjih prevladalo mnenje, da v humanističnih vedah ni mogoče doseči takšne stopnje veljavnosti oziroma gotovosti spoznanja kot v eksaktnih znanostih, temveč da jim povsem zadostuje status verjetnosti, oprte na prepričljivo argumentacijo. Doseči ga je mogoče na več načinov, med drugim so v tem pogledu relevantni zlasti tile: induktivno sklepanje iz obdelanega gradiva; intersubjektivno ponavljanje postopkov; preverjanje notranje skladnosti teoretičnih modelov; preverjanje skladnosti teoretičnih modelov in izkustvenega gradiva z njihovo uporabo na različnih, čedalje širših področjih; kritična rekonstrukcija celotnega spoznavnega procesa.

⁵⁰⁴ Gl. Boršnik 1962, str. 290–291.

Omeniti kaže, da se je Marja Boršnik zavedala potrebe po dokazovanju in preverjanju hipotez, kot je pokazal že prejšnji navedek:

Proučevanje takšne ustvarjalčeve strukture (...) je treba globoko in prepričljivo utemeljiti iz dela samega. To je torej eksakten in zamuden posel, če noče biti šarlatanstvo.

Da lahko govorimo o pojavu kot o pravilu, takšna ritmična odkritja ne smejo ostati izjeme.⁵⁰⁵

Kot je mogoče sklepati po njenih poznejših objavah, je sicer kmalu opustila misel na nadaljnje razvijanje domneve o generacijskih ritmičnih na ravni celotne slovenske literarne zgodovine. V obravnavanju individualnih avtorskih opusov pa je še naprej vztrajala pri opisanih izhodiščih in jih uporabila kot temeljno organizacijsko načelo v monografiji o Tavčarju⁵⁰⁶ in v zadnji verziji monografije o Aškercu⁵⁰⁷ ter v študijah o še nekaj avtorjih, precej pa je ostalo tudi neobjavljenega, zlasti v njenih zadnjih univerzitetnih predavanjih. Očitno je bila prepričana, da se ji je vsaj pri nekaterih avtorjih posrečilo prikazati pravilnost in utemeljenost svojih odkritij s podrobnim študijem biografije in ustvarjalnega opusa ter njunih povezav.

Kje in kako bi bilo potemtakem mogoče zastaviti kritiko, ki je za avtoričnega življenja izostala? Tukaj lahko samo nakažem možne odgovore na to vprašanje, podrobna izpeljava bi morala biti veliko obširnejša.

Najbližje oprijemališče se ponuja ob aritmetično izraženi dosledni pravilnosti individualnih ritmov. Po prepričanju Marje Boršnik ustvarjalno življenje vsakega obravnavanega avtorja poteka in se spreminja v točno določenih enakomernih dobah (npr. pri Aškercu na vsakih 7 let, pri Prežihovem Vorancu na vsakih 5 let); te dobe se pri nekaterih členijo še naprej, spet v enakomerna krajša obdobja (npr. pri Kersniku se petnajstletne dobe členijo na 3 krat 5 let, pri Tavčarju dvanajstletne na 2 krat 6 let).⁵⁰⁸ Značilnosti posameznih dob in prehode med njimi je mogoče razbirati iz del in iz življenjskih dogodkov. Toda takšna shema, ki je postavljena za celo življenje, je le deloma podprta, saj je dokumentarno gradivo marsikje pomanjkljivo, za nekatera življenjska

⁵⁰⁵ Boršnik 1962, Uvod, str. 12.

⁵⁰⁶ Boršnik 1973.

⁵⁰⁷ Boršnik 1981.

⁵⁰⁸ Za Aškerca, Prežiha in Kersnika prim. razprave v Boršnik 1962, za Aškerca poleg tega monografijo 1981, za Tavčarja monografijo 1973 in članek v *Slovenskem biografskem leksikonu* IV, 12. zv., Ljubljana 1980, str. 30–41.

razdobja, predvsem za otroštvo in zgodnjo mladost, pa največkrat sploh ni na voljo. Poleg tega je uporabljeno neenakomerno, ponekod bi lahko rekli svojevoljno: avtorica se večinoma sklicuje na letnice objave posameznih del, včasih namesto tega na izpričane letnice nastanka, včasih pa zgolj na nedokumentirane domneve o začetku in trajanju procesa geneze. Posamezna dela predstavljajo osrednje značilnosti določene avtorjeve ustvarjalne dobe, kdaj drugič označujejo prelome med dobami. Vse to zbuja upravičen sum, da ponujeni hipotetični model ni notranje usklajen, koherenten, in da številčno izražene enakomerne sheme niso dovolj prepričljivo podprte z empiričnim gradivom. Sam model individualnega ustvarjalnega ritma pa tudi ni izrecno oprt na kako občo zakonitost ali izpeljan po analogiji, npr. iz kake znanstveno veljavne psihološke teorije osebnosti. Potemtakem je postavljen iz avtoričinega subjektivnega prepričanja in uporabljen na gradivu, ki se mora marsikje interpretativno prilagajati njenemu vnaprejšnjemu pričakovanju, včasih kar na silo. Še bolj očitno je to pri shemi generacijskega ustvarjalnega ritma, ki utesnjuje osrednji tok slovenske literarne zgodovine v zaporedje šesteric ali mnogokratnikov šesteric avtorjev, vsaj v novejših dobah združenih glede na rojstne letnice, ki so sumljivo natančno razporejene po koledarskih desetletjih.⁵⁰⁹ Tukaj pogrešamo vsaj nakazano navezavo na dotedanje diskusije o vlogi in možnostih generacijskega načela v evropskem in slovenskem literarnem zgodovinopisju.⁵¹⁰

Veljavnost, se pravi, zadostno prepričljivost ponujenega modela bi morda lahko poskusili dokazovati tako, da bi si že za izhodišče vzeli domnevo o njegovi pravilnosti in nato ob eksemplarično izbranem primeru pretresli celoten postopek ponazarjanja, konkretizacije in argumentacije pri slehernem avtoričinem interpretacijskem koraku v veliki množini zbranega literarnozgodovinskega gradiva. Toda že doslej navedeni pridržki navajajo k misli, da bi bil tak poskus verjetno neuspešen, prav gotovo pa ni ekonomičen. Povsem drugačen izhod bi se morda dalo iskati s sklicevanjem na možnost evidentnega uvida; toda ta postopek, ki je sicer legitimen v fenomenologiji in v hermenevitično orientiranih umetnostnih in zgodovinskih vedah, očitno ni združljiv z empiričnimi sestavinami obravnavane literarnozgodovinske zamisli.

⁵⁰⁹ Prim. tabelo na koncu Pregleda slovenskega slovstva v Boršnik 1962, str. 290.

⁵¹⁰ Ta vprašanja je na Slovenskem malo prej razgrnil Anton Ocvirk v opombah k 3. knjigi Prijateljve *Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine 1848–1895* (Prijatelj 1958, str. 382 sl., o generacijah predvsem na str. 396–407); dopolnjena objava z naslovom Prijateljve literarnozgodovinska miselnost in generacijsko načelo v Ocvirk 1978–79/1, str. 271–320.

Pri vprašanju o možnostih preverjanja potemtakem ostane le tole: kdor želi sprejeti model Marje Boršnik, mora vnaprej verjeti vanj, ker ga zadovoljivo preveriti ne more; samo vera vanj pa pač ni zadosten razlog, ki bi mu lahko zagotovil veljavo v znanstveni skupnosti.

* * *

Hiter in morda malce površen pogled od zunaj vidi v delu Marje Boršnik na eni strani solidno tradicionalno, gradivsko podprto in dokumentirano literarnozgodovinsko rekonstrukcijo; na drugi strani pa ga pravilna aritmetična razmerja, ki naj bi bila ogrožje te rekonstrukcije, nemara spominjajo na tradicionalno številčno mistiko in na današnjo modno numerologijo. Ob tem se zdi povsem umestno vprašanje, ali imamo tu opraviti s spremembo temeljne miselne paradigme.⁵¹¹ Z veliko verjetnostjo je mogoče trditi, da vsaj z avtoričinega stališča ne gre za to. Slej ko prej je namreč vztrajala pri prepričanju o enotnosti, ali natančneje, o tesni povezanosti življenja in dela literarnih ustvarjalcev. Vsem trem miselnim obzorjem, ki so dotlej bistveno prispevala k njenemu formiranju – pozitivizmu, duhovni zgodovini in marksizmu –, je skupna historična usmeritev, ki ji je Boršnikova ostala zvesta do konca. Večinoma jih družijo prizadevanje po odkrivanju obćih zakonitosti, ki obvladujejo red sveta in potek zgodovine. V podobnem prepričanju o zakoniti urejenosti človeka, sveta in zgodovine, ki ga je sicer samo bežno nakazala in ne podrobneje obrazložila, pa temeljijo tudi vsa prizadevanja Marje Boršnik, tako v prejšnjih letih kakor tudi po obratu k teoriji ustvarjalnih ritmov. Na takšno temeljno izhodišće naj naposled opozori še ta njena izpoved:

Ni mi žal muk, da sem se osvobodila starega in zaživela z novim (...) Če se je med tem skoraj vse premaknilo, pa se vsaj nekaj v meni ni: zavest, da mora biti vsaka, še tako majhna besedna stvaritev organizem, ki obsega nešteto še manjših svetov – pristnih stavkov, in da je vsak tak droben svet sestavljen iz posameznih besed, od katerih mora vsaka prav tako edinstveno živeti le na svojem mestu. Podobno nenadomestljivo vlogo igra človek na Zemlji kot Zemlja v vesolju. Vsako besedo pa ujame določen čas v svoj ritem, enako kakor vsakega posameznika, vsako generacijo in sploh vsak pojav.⁵¹²

⁵¹¹ To sem se pred leti spraševal tudi sam: prim. Dolinar 1994.

⁵¹² Boršnik 1962, Uvod, str. 11.

Bibliografija

V bibliografiji so upoštevana dela, ki jih navajajo, omenjajo ali se nanje opirajo besedila v tej knjigi. Vanjo pa niso uvrščene nekatere skupine relevantnih objav:

- specialne bibliografije o obravnavanih osebnostih in pojavih;
- enciklopedični in leksikonski geselski članki o obravnavanih osebnostih in pojavih v temeljnih delih in priručnikih, kot so *Slovenski biografski leksikon*, *Enciklopedija Slovenije*, *Enciklopedija Jugoslavije*, *Narodna enciklopedija SHS*, leksikon *Slovenska književnost* idr.;
- zbrana ali izbrana dela slovenskih literarnih avtorjev ter antologije.

V bibliografiji so upoštewane le posamezne, za vsakokratni kontekst pomembnejše enote iz teh skupin.

Objavljene prejšnje verzije avtorjevih spisov, ki so zdaj sestavni deli te knjige, so navedene v redakcijskem pojasnilu (str. 319 sl.).

Arhivsko gradivo

Gradivo vseučiliške komisije 1918–19. Arhiv Slovenije, Ljubljana.

ŠTREKELJ KAREL: *Zgodovina slovenskega slovstva 1–4*. Rokopis predavanj na graški univerzi v letih 1899–1901, ponovitev 1903–1905. Izvirnik na Inštitutu za slavistiko univerze v Gradcu; kopija na Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU v Ljubljani.

Zapisniki sej univerzitetnega sveta od leta 1919 do junija 1922. Arhiv Univerze v Ljubljani.

Zapuščina Frana Ramovša: korespondenca. Biblioteka SAZU, Ljubljana.

Zapuščina Franceta Kidriča. Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Ljubljana.

Zapuščina Matije Murka: korespondenca. NUK, Ljubljana, rokopisni oddelek, Ms. 1119, Ms. 1392. – Pisma Murkovih korespondenčnih partnerjev, prav tam.

Zapuščina Matije Murka: korespondenca po 1920. Literarni arhiv Narodnega muzeja v Pragi, Literarne zapuščine, št. 490.

Zborniki in tematske številke revij

Cvetnik naše reformacijske misli. Ob 400-letnici slovenske knjige, 1551–1951. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1951.

- Drugi Trubarjev zbornik.* Ljubljana: Slovenska matica, 1952.
- Franu Ramovšu za šestdesetletnico. Slavistična revija* 3, 1950, št. 3–4.
- Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove.* Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1994 (Obdobja 14).
- Kidričev zbornik. Gradivo s simpozija v Rogaški Slatini.* Maribor: Slavistično društvo, 2002 (Zora 16).
- Kopitarjev zbornik.* Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1996 (Obdobja 15).
- Literarnovedno srečanje ob stoletnici rojstva prof. dr. Antona Slodnjaka.* Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2000.
- Miklošičev zbornik.* Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1992 (Obdobja 13).
- Nahtigalov zbornik: slovansko jezikoslovje. (13. seminar slovenskega jezika, literature in kulture.)* Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1977.
- Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani 1919–1969.* Ljubljana: Univerza, 1969.
- Prijatelj zbornik. Ob stoletnici rojstva.* Ljubljana: Slovenska matica, 1975.
- Rajku Nahtigalu za sedemdesetletnico. Slavistična revija* 1, 1948, št. 1–2.
- Rajku Nahtigalu za osemdesetletnico. Slavistična revija* 10, 1957, str. 1–4.
- Ramovšev zbornik (Obdobja 12). Slavistična revija* 42, 1994, št. 2–3.
- Razprave SAZU, II. razred, 13. Posvečene stoletnici rojstva akademika prof. dr. Frana Ramovša (...).* 1990.
- Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj (...).* Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995 (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 23).
- Romantična pesnitev: ob 200. obletnici rojstva Franceta Prešerna.* Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2002 (Obdobja 19).
- Sedemdeset let slovenske slovenistike – Zbornik Slavističnega društva Slovenije. Zborovanje slavistov ob stoletnici rojstva Frana Ramovša (...).* Ljubljana: Slavistično društvo, 1991.
- Simpozij ob stoletnici rojstva akademika Antona Slodnjaka. Glasnik Slovenske matice* 23, 1999, št. 1–2, str. 2–67.
- Spominski simpozij ob 100-letnici rojstva literarne zgodovinarke Marje Boršnik. Razprave SAZU, 2. razred, 19, 2006.*
- Traditiones. Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje* 24, 1995.
- Trubarjev zbornik – Zbornik Slovenske matice* 10, 1908.
- V spomin Franceta Kidriča. Slavistična revija* 3, 1950, št. 1–2.
- Vatroslav Oblak.* Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1998 (Obdobja 17).
- Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani 1919–1989.* Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1989.
- Zbornik: 1919–1999.* Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2000.
- Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929.* Ljubljana: Rektorat Univerze, 1929.

Knjige, prispevki v revijah in zbornikih

- Anketa Naših razgledov, 1970: Položaj literarne znanosti na Slovenskem. *Naši razgledi* 19, št. 5–10 (v nadaljevanjih).
- Anketa Sodobnosti, 1990: Kdo koga popravlja, mi zgodovino ali zgodovina nas? *Sodobnost* 38, str. 729–770.
- BARBARIČ ŠTEFAN, 1970/71: Prijateljev pregled slovenske književnosti v madžarščini. *Jezik in slovstvo* 16, str. 150–152.
- BENKOVIČ JOŽEF, 1901: Ljubljanska škofija in škofijske sinode. *Voditelj v bogoslovnih vedah* 4, str. 166–197, 304–324, 410–443.
- BENKOVIČ JOŽEF, 1902: Slovenski reformatorji. *Voditelj v bogoslovnih vedah* 5, str. 290–313, 399–436.
- BERNIK FRANCE, 1986: Zbrana dela kot trajna naloga literarne znanosti. *Delo* 28, št. 265 (13. 11.), str. 13.
- BERNIK FRANCE, 1987: *Ivan Cankar – monografska študija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- BERNIK FRANCE, 1996: Iz veka v vek, iz roda v rod: ob petdesetletnici zbirke slovenskih klasikov. *Delo* 38, št. 287 (12. 12.), str. 13. – Tudi v: F. Bernik, *Spektrum ustvarjalnosti*, Ljubljana, Slovenska matica, 2004, str. 114–116.
- BERNIK FRANCE, 2004: Zagate na estetskem Panteonu. *Delo* 46, št. 26 (2. 2.), str. 6.
- BEZLAJ FRANCE, 1950: Fran Ramovš: pogled na njegovo delo. *Slavistična revija* 3, str. 225–236.
- BORŠNIK ŠKERLAK Marja, 1939: *Aškerc: življenje in delo*. Ljubljana: Modra ptica.
- BORŠNIK MARJA, 1948: *Kratek pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: Slavistično društvo. – Dopolnjena izdaja v Boršnik 1962.
- BORŠNIK MARJA, 1953–54: Pogovori s pesnikom Gradnikom. *Nova obzorja* 6, 7 (v nadaljevanjih). – Knjižna izdaja: Maribor, Obzorja, 1954.
- BORŠNIK MARJA, 1954a: Nekaj pripomb v zvezi z našim literarnozgodovinskim delom. *Nova obzorja* 7, str. 41–50.
- BORŠNIK MARJA, 1954b: Razgovor s Štefko Löfflerjevo. *Nova obzorja* 7, str. 85–98.
- BORŠNIK MARJA, 1954c: Našli boste sebe. *Nova obzorja* 7, str. 613–617.
- BORŠNIK MARJA, 1962: *Študije in fragmenti*. Maribor: Obzorja.
- BORŠNIK MARJA, 1973: *Ivan Tavčar: Leposlovni ustvarjalec. I. 1863–1893*. Maribor: Obzorja.
- BORŠNIK MARJA, 1981: *Anton Aškerc*. Ljubljana: Partizanska knjiga (Znameniti Slovenci).
- BRADAČ FRAN, 1928: Arhitektonika in simetrija v stari klasični poeziji. *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede* 4, str. 254–314.
- Brižinski spomeniki. Uvod, paleografski in fonetični prepis, prevod v knjižno slovenščino, faksimile pergamentov*, 1937: Ur. Fran Ramovš in Milko Kos. Ljubljana: Akademska založba.

- Brižinski spomeniki. Znanstvenokritična izdaja*, 1992: Ur. France Bernik idr. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. – Druga, pregledana izdaja 1993.
- Brižinski spomeniki – Monumenta frisingensia. Znanstvenokritična izdaja*, 2004: tretja, dopolnjena izdaja. Ur. Jože Faganel in Darko Dolinar. Ljubljana: Založba ZRC, Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- CANKAR IVAN, 1976: Trubar in Trubarjeve slavnosti. *Zbrano delo* 25, Ljubljana, Državna založba Slovenije, str. 191–206.
- CANKAR IZIDOR, 1925–36: Uvodi k Zbranim spisom Ivana Cankarja 1–19. – Tudi v: Izidor Cankar, *Leposlovje – eseji – kritika*, ur. France Koblar, 2, Ljubljana, Slovenska matica, 1969, str. 193–364.
- ČOP MATIJA, 1864: *Slowenische Literatur*. V: Šafárik 1864, str. 1–149.
- ČOP MATIJA, 1986a: *Pisma Matija Čopa* 1–2. Ur. Anton Slodnjak in Janko Kos. Ljubljana: SAZU.
- ČOP MATIJA, 1986b: *Literatura Slovencev*. V: Čop 1986a/2.
- ČURKINA ISKRA V., 1995: *Rusko-slovenski kulturni stiki od konca 18. stoletja do leta 1914*. Ljubljana: Slovenska matica.
- DIMITZ AUGUST, 1874–76: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813*, 1–4. Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg.
- DOLAR JARO, 1977: *Slovenska moderna*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- DOLINAR DARKO, 1978: *Pozitivizem v literarni vedi*. Ljubljana: SAZU - DZS (Literarni leksikon 5).
- DOLINAR DARKO, 1987: Nasprotja ob Trubarju v starejši slovenski literarni zgodovini. *Primerjalna književnost* 10, št. 1, str. 16–28.
- DOLINAR DARKO, 1991: *Hermenevtika in literarna veda*. Ljubljana: ZRC SAZU - DZS (Literarni leksikon 37).
- DOLINAR DARKO, 1992: Literarna teorija; Literarna veda; Literarna zgodovina. V: *Enciklopedija Slovenije* 6, Ljubljana, Mladinska knjiga, str. 205–207, 207–208, 208–210.
- DOLINAR DARKO, 1994: Spremembe paradigem v novejši slovenski literarni vedi? V: *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi (Obdobja* 14), str. 13–21.
- DOLINAR DARKO, 1995: Kontroversen um die Gestalt Trubers in der älteren slowenischen Literaturwissenschaft. V: Rolf-Dieter Kluge (ur.), *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen: Primus Truber und seine Zeit*, München, Otto Sagner (Sagners slavistische Sammlung 24), str. 511–527. (Nemška verzija objave Dolinar 1987.)
- DOLINAR DARKO, 1997a: Poskus o temeljnih opredelitvah literarne vede. V: *Zbornik ob sedemdesetletnici Franceta Bernika*, Ljubljana, ZRC SAZU, str. 83–95.
- DOLINAR DARKO, 1997b: Slovenistika – književnost. V: *Enciklopedija Slovenije* 11, Ljubljana, Mladinska knjiga, str. 383–385.
- DOLINAR DARKO, 2001a: Literarna veda in kritika. V: *Slovenska književnost* 3, Ljubljana, DZS 2001, str. 509–569.

- DOLINAR DARKO, 2001b: France Kidrič in Fran Ramovš v ogledalu korespondence. V: Kidrič 2001, str. 9–24.
- DOLINAR DARKO, 2002a: France Kidrič in ljubljanska univerza 1918–1920. V: *Kidričev zbornik*, Maribor, str. 44–53.
- DOLINAR DARKO, 2002b: Matija Murko in slovenska literarna veda. V: *Evropsko leto jezikov. Sodobna slovenska književnost. Matija Murko*, Ljubljana, Slavistično društvo Slovenije (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 12), str. 98–107.
- DOLINAR DARKO, 2005: Matija Murko, začetek »Slavie« in njeni slovenski sodelavci. *Slavistična revija* 53, str. 401–407. – Tudi v: *Matija Murko v mislenkovém kontextu evropské slavistiky*, Brno, Masarykova univerza, 2005, str. 8–15.
- ERBERG JOSEPH K., 1825: *Versuch eines Entwurfes zu einer Literar-Geschichte für Crain*. Rokopis. – Objava v: Uršič 1975.
- Filozofska fakulteta, 1929: V: *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*, Ljubljana 1929, str. 285–292.
- GANTAR GODINA IRENA, 1990: Slovenski doktorji v Pragi 1882–1916. *Zgodovinski časopis* 44, str. 451–455.
- GLASER KAROL, 1894–1900: *Zgodovina slovenskega slovstva* 1–4. Ljubljana: Slovenska matica.
- GLONAR JOŽA, 1916: Med reformacijo in romantiko. *Ljubljanski zvon* 36 (v nadaljevanjih).
- GLONAR JOŽA in AVGUST PIRJEVEC (ur.), 1929: *Doktorja Franceta Prešerna zbrano delo*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- GRAFENAUER BOGO, 1969: Zgodovinarjeva paralegomena k novi izdaji Freisinških spomenikov. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, n. v. 5, str. 144–172.
- GRAFENAUER BOGO, 1973: Ivan Grafenauer, Življenje in delo. Seznam spisov Ivana Grafenauerja. V: Grafenauer 1973, str. 225–291, 292–309. – Krajša verzija z naslovom Življenjepis tudi v: Grafenauer 1980, str. 47–92.
- GRAFENAUER IVAN, 1917–19: *Kratka zgodovina slovenskega slovstva* 1–2. Ljubljana: Katoliška bukvarna. – Druga, popravljena izdaja v eni knjigi: Ljubljana, Jugoslovanska knjigarna, 1920.
- GRAFENAUER IVAN, 1931: Poglavlje iz najstarejšega slovenskega pismenstva. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 8, str. 68–117.
- GRAFENAUER IVAN, 1934: O pokristjanjenju Slovencev in pričetkih slovenskega pismenstva. *Dom in svet* 47, str. 350–371, 480–503.
- GRAFENAUER IVAN, 1935: Povzetek h Kidričevim glosam »Stoletja beležk brez literarne tradicije«. *Dom in svet* 48, str. 359–360.
- GRAFENAUER IVAN, 1936: *Karolinška kateheza ter izvor brižinskih spomenikov in »Čina nad ispovedajoštiim' se (...).«* Ljubljana: Znanstveno društvo.
- GRAFENAUER IVAN, 1954: Matija Murko. *Letopis SAZU* 5, str. 168–177.
- GRAFENAUER IVAN, 1956: Matije Murka znanstvena pot. *Razprave SAZU, II. razred*, 2, str. 5–10.
- GRAFENAUER IVAN, 1973: *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*. Celje: Mohorjeva družba.

- GRAFENAUER IVAN, 1980: *Literarnozgodovinski spisi*. Ur. J. Pogačnik. Ljubljana: Slovenska matica.
- GRDINA IGOR, 1992: Prispevki k zgodovini slavistike na univerzi v Ljubljani. *Zgodovinski časopis* 46, str. 233–248.
- GRDINA IGOR, 2004: Oris raziskav. V: *Brižinski spomeniki – Monumenta frisingensia*. Znanstvenokritična izdaja. Tretja, dopolnjena izdaja, str. 154–161.
- GRUDEN JOSIP, 1905a: Glagolica v akvilejski metropoliji in njen pomen za slovensko slovstvo. *Katoliški obzornik* 9, str. 141–157.
- GRUDEN JOSIP, 1905b: K glagolskemu vprašanju. *Katoliški obzornik* 9, str. 390–395.
- GRUDEN JOSIP, 1914–16: *Zgodovina slovenskega naroda*, 3. del (= 14.–16. zvezek). Celovec: Mohorjeva družba.
- HLADNIK MIRAN, 1983: *Trivialna literatura*. Ljubljana: ZRC SAZU-DZS (Literarni leksikon 21).
- ILEŠIČ FRAN, 1908: Primož Trubar in njegova doba. *Trubarjev zbornik – Zbornik Slovenske matice* 10, str. V–XXXII.
- ISAČENKO ALEKSANDER V., 1939: *Slovenski verz*. Ljubljana: Akademsko založba. – Ponatis: Ljubljana, Partizanska knjiga, 1975.
- JAKOPIN FRANC, 1977: Nahtigalov prispevek slovenski znanosti in kulturi. V: *Nahtigalov zbornik: slovansko jezikoslovje* (13. SSJLK), str. 5–15.
- JAN ZOLTAN, 1975: Izhodišča v pregledu »Slovenačka književnost«. V: *Prijatelj zbornik*, Ljubljana, str. 130–140.
- JANEŽ STANKO, 1953: *Zgodovina slovenske književnosti*. Maribor: Obzorja. – Predelana 2. izdaja (soavtor Miroslav Ravbar) 1957.
- JANEŽ STANKO, 1964: *Pregled slovenske književnosti*. Maribor: Obzorja. – (Tudi več poznejših izdaj.)
- JANEŽIČ ANTON, 1854: Pregled slovenskega slovstva. V: A. Janežič, *Slovenska slovnica*, Celovec, str. 117–182.
- KARDELJ EDVARD (psevdonom Sperans), 1939: *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*. Ljubljana: Naša založba. – (Tudi več poznejših izdaj.)
- KELEMINA JAKOB, 1927: *Literarna veda: pregled njenih ciljev in metod*. Ljubljana: Nova založba.
- KIDRIČ BORIS (psevdonom A. Javor), 1940: Pripombe k slovenski literarni zgodovini. *Sodobnost* 8, str. 514–516, 556–561.
- KIDRIČ FRANCE, 1906: Dr. Jakob Sket, Slovenska slovstvena čitanka (...). *Archiv für slavische Philologie* 28. – Tudi v: Kidrič 1978/III, str. 167–172.
- KIDRIČ FRANCE, 1908: Primož Trubar. K njegovi štiristoletnici. *Domovina*, Celje (v nadaljevanjih). – Knjižna izdaja, ur. M. Rupel: Ljubljana, Slovenski knjižni zavod, 1951 (Pogledi 20).
- KIDRIČ FRANCE, 1909: Epilog k Trubarjevemu zborniku. *Naši zapiski* 6. – Tudi v: Kidrič 1978/III, str. 216–233.
- KIDRIČ FRANCE, 1909–10: Pomote in potvare za razne potrebe. *Naši zapiski* 6, 7 (v nadaljevanjih). – Tudi v: Kidrič 1978/III, str. 198–215.

- KIDRIČ FRANCE, 1911a: Prešernov sonet »Pov'do let starih čudna izročila...«. *Ljubljanski zvon* 31. – Tudi v: Kidrič 1978/III, str. 131–133.
- KIDRIČ FRANCE, 1911b: Grafenauer, »Zgodovina novejšega slovenskega slovstva« in slovenska kritika. *Veda* 1. – Tudi v: Kidrič 1978/III, str. 173–181.
- KIDRIČ FRANCE, 1919: *Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert*. Heidelberg: Winter (Slavica).
- KIDRIČ FRANCE, 1927a: O literarni zgodovini. *Ljubljanski zvon* 47. (Intervju.) – Tudi v: Kidrič 1978/III, str. 287–294.
- KIDRIČ FRANCE, 1927b: *Bibliografski uvod v zgodovino reformacijske književnosti pri južnih Slovanih v 16. veku (...)*. Ljubljana: Društvo slušateljev filozofske fakultete. (Zapiski po predavanjih; litografirani rokopis.)
- KIDRIČ FRANCE, 1927c: France Prešeren. V: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka* 3, Zagreb. – Tudi v: Kidrič 1978/III, str. 85–88.
- KIDRIČ FRANCE, 1928: Pomenki. I, Nekaj iz zgodovine prerekanj o matematični arhitektoniki v Prešernu. II, Evropski okvir za arhitektoniko in Puntarjeva bramba. *Ljubljanski zvon* 48. – Tudi v: Kidrič 1978/III, str. 152–166.
- KIDRIČ FRANCE, 1929–38: *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti. Razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature*, 1–5. Ljubljana: Slovenska matica. (Str. 1–136 po drugi, predelani izdaji prvega snopiča 1932.)
- KIDRIČ FRANCE, 1930: *Dobrovský in slovenski preporod njegove dobe*. Ljubljana: Znanstveno društvo.
- KIDRIČ FRANCE, 1934a: *Korespondenca Janeza Nep. Primca 1808–1813*. Ljubljana: Znanstveno društvo.
- KIDRIČ FRANCE, 1934b: Prešernove Lavre. *Ljubljanski zvon* 54. – Tudi v: Kidrič 1978/III, str. 37–58.
- KIDRIČ FRANCE, 1935a: »Stoletja beležk brez literarne tradicije« v slovenski literarni zgodovini. *Ljubljanski zvon* 55. – Tudi v: Kidrič 1978/III, str. 192–197.
- KIDRIČ FRANCE, 1935b: O sodobni slovenski znanstveni kritiki. *Ljubljanski zvon* 55, str. 599–601.
- KIDRIČ FRANCE (ur.), 1936: *Prešeren. I. Pesnitve – pisma*. Ljubljana: Tiskovna zadruga.
- KIDRIČ FRANCE, 1937: Ob kritikah »Prešerna«. Prešernoslovske arhivalije. *Ljubljanski zvon* 57, str. 77–81.
- KIDRIČ FRANCE, 1938: *Prešeren 1800–1838. Življenje pesnika in pesmi*. Ljubljana: Tiskovna zadruga. (= *Prešeren II*, Biografija.)
- KIDRIČ FRANCE, 1947: Prešeren in mi. *Letopis SAZU* 2, str. 199–207.
- KIDRIČ FRANCE, 1978: *Izbrani spisi I–III*. Uredil, uvodno študijo in opombe napisal Darko Dolinar. Ljubljana: SAZU (Dela SAZU, 2. razred, 35/I–III).
- KIDRIČ FRANCE, 2001: *Pisma Franceta Kidriča Franu Ramovšu*. Uredil, uvodno študijo in opombe napisal Darko Dolinar. Ljubljana: SAZU - ZRC SAZU (Korespondence pomembnih Slovencev 12).
- KLEINMAYR JULIJ, 1881: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Celovec.

- KMECL MATJAŽ, 1965a: Možnosti raziskovanja. V: *Lirika-epika-dramatika*, Murska Sobota, Pomurska založba, str. 7–28.
- KMECL MATJAŽ, 1965b: Kratek pregled slovenske literarnozgodovinske dejavnosti. V: *Lirika-epika-dramatika*, Murska Sobota, Pomurska založba, str. 335–349. – V 2. izdaji 1971 predelano z naslovom Slovenska literarna zgodovina, str. 97–110.
- KMECL MATJAŽ, 1974: Pregled slovenske književnozgodovinske vede. V: *Slovenski jezik, literatura in kultura, Informativni zbornik*, Ljubljana, str. 199–208.
- KMECL MATJAŽ, 1976: *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Borec. – Četrta, popravljena in dopolnjena izdaja: Ljubljana, Mihelač in Nešovič, 1996.
- KOLARIČ RUDOLF, 1948: Prof. dr. Rajko Nahtigal (1877–1947). 1. Življenje in delo. *Slavistična revija* 1, št. 1–2, str. 95–100.
- KOPITAR JERNEJ, 1808: *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Ljubljana. (Izšlo 1809.) – Reprint: Ljubljana-München, Trofenik, 1971.
- KOPITAR JERNEJ, 1822: Josephi Dobrowský (...) Institutiones linguae slavicae dialecti veteris (...). *Jahrbücher der Literatur* 17. – Tudi v: *Jerneja Kopitarja spisov II. del*, ur. R. Nahtigal, Ljubljana, SAZU, 1944, str. 232–237.
- KOPITAR JERNEJ, 1836: *Glagolita Clozianus (...)* Dunaj. (O Brižinskih spomenikih str. XXXIII–XLIV.)
- KOPITAR, JERNEJ, 1995: *Jerneja Kopitarja Glagolita Clozianus – Cločev glagolit*. Ur. Jože Toporišič. Ljubljana: Filozofska fakulteta. (Prevod dela Kopitar 1836 v sodobno slovenščino.)
- KORUZA JOŽE, 1980a: Pomen Franceta Kidriča v slovenski literarni vedi. *Jezik in slovstvo* 25, str. 186–189.
- KORUZA JOŽE, 1980b: O stičiščih etnologije, folkloristike in literarne zgodovine. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20. – Tudi v: Jože Koruza, *Slovstvene študije*, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 1991, str. 15–19.
- KORUZA JOŽE, 1984: Raziskovanje protestantizma v zadnjih dvajsetih letih. Referat na strokovnem posvetovanju slovenskih slavistov v Ljubljani, 5. 10. 1984. – Objava z naslovom: Pogledi na slovenski protestantizem v sodobni literarni vedi, v: Jože Koruza, *Slovstvene študije*, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 1991, str. 47–51.
- KOS JANKO, 1974a: Pozitivizem v literarni vedi. *Slavistična revija* 22, str. 299–316.
- KOS JANKO, 1974b: *Pregled slovenskega slovstva za srednje šole*. Ljubljana: DZS. – (Tudi številne poznejše izdaje.)
- KOS JANKO, 1978: Teorija in praksa slovenske primerjalne književnosti. *Primerjalna književnost* 1, št. 1–2, str. 30–44. – Dopolnjena angleška verzija: *Primerjalna književnost* 1994, št. 1, priloga *Comparative Literature in Slovenia*, str. 3–16. – Dopolnjena slovenska verzija: *Informativni kulturološki zbornik*, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 1995, str. 353–366.
- KOS JANKO, 1982: K vprašanju literarnih smeri in obdobj. *Primerjalna književnost* 5, št. 1, str. 1–20.

- KOS JANKO, 1983: *Očrt literarne teorije*. Ljubljana: DZS. – Prenovljena in dopolnjena izdaja z naslovom *Literarna teorija*, Ljubljana 2001.
- KOS JANKO, 1987: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Partizanska knjiga. – Druga izdaja: Mladinska knjiga, 2001.
- KOS JANKO, 1988: Uvod v metodologijo literarne vede. *Primerjalna književnost* 11, št. 1, str. 1–17.
- KOS JANKO, 1989a: Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo. V: *Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani 1919–1989*, str. 223–225. – Druga izdaja v *Zbornik: 1919–1999*, str. 397–399.
- KOS JANKO, 1989b: *Književnost. Učbenik literarne zgodovine in teorije*. Maribor: Obzorja. – Drugi natis 1991.
- KOSTRENČIČ IVAN, 1874: *Urkundliche Beiträge zur Geschichte der protestantischen Literatur der Südslaven 1559–1565*. Dunaj.
- KRAMBERGER IGOR, 1993: *Sociologija filološko-založniške institucije*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za sociologijo. (Doktorska disertacija; razmnožen iztis.)
- KREK GREGOR, 1874: *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte und Darstellung ihrer älteren Perioden. Theil 1*. Gradec: Leuschner & Lubensky.
- KREK GREGOR, 1881a: O novoslovenskem rokopisu zgodovinskega društva koroškega. *Kres* 1, str. 173–190.
- KREK GREGOR, 1881b: Papeška pisma britanskega museja in sv. Methodij. *Kres* 1, str. 345–354.
- KREK GREGOR, 1887: *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte: akademische Vorlesungen, Studien und kritische Streifzüge*. Gradec: Leuschner & Lubensky. (Druga, razširjena izdaja dela Krek 1874.)
- KREK GREGOR, 1891: Die slovenische Literatur. V: *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Kärnten und Krain*, 14. Heft, Lieferung 122, Dunaj, Alfred Hölder, str. 429–448.
- KROPEJ MONIKA, 1988: *Karel Štrekelj in njegova narodopisna dediščina*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo. (Magistrska naloga; razmnožen iztis.)
- KROPEJ MONIKA, 1995: Karel Štrekelj. Prerez skozi življenje in delo. *Traditiones* 24, str. 25–48.
- KROPEJ MONIKA, 2001: *Karel Štrekelj: iz vrelcev besedne ustvarjalnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- KUNŠIČ IVAN, 1899: Doneski k zgodovini književne zveze mej Čehi in Slovenci. *Zbornik Slovenske matice* 1, str. 72–214 (predvsem poglavje Matija Čop in Pavel Jožef Šafařík pa Jernej Kopitar, str. 100–157).
- LEBEN STANKO, 1940: *Problem Dantejeve Beatrice: uvod v monografijo o Beatrici kot pesniškem liku*. Ljubljana: Modra ptica.
- LEGIŠA LINO idr., 1956–71: *Zgodovina slovenskega slovstva* 1–7. Ljubljana: Slovenska matica.
- LEVSTIK FRAN, 1861: Berilo o slovenski književnosti. (Predavanje v Slavjanski čitalnici v Trstu). – Objava v: *Zbrano delo* 6, 1956, str. 235–245.

- LEVSTIK FRAN, 1881: *Zgodovina slovenskega slovstva. (Ocena Kleinmayra 1881). Ljubljanski zvon 1.* – Tudi v: *Zbrano delo 7*, 1958, str. 108–196.
- LINHART ANTON T., 1981: *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije*. Ljubljana: Slovenska matica.
- LOGAR TINE, 1991: Pomen Frana Ramovša za slovenistiko. V: *Zbornik Slavističnega društva Slovenije. Sedemdeset let slovenske slovenistike (...)*. Ljubljana, str. 13–17.
- MACUN IVAN, 1863: *Kratak pregled slovenske literature, sa dodanim riečnikom za Slovence*. Zagreb.
- MAHKOTA RUŠA, 1940: Pohlin literarni zgodovinar. *Slovenski jezik 3*, str. 73–83.
- MAHNIČ JOŽA, 1964: *Zgodovina slovenskega slovstva 5, Obdobje moderne*. Ljubljana: Slovenska matica.
- MAHNIČ JOŽA, 1975: Ivan Prijatelj in slovenska moderna. V: *Prijateljev zbornik*, Ljubljana, Slovenska matica, str. 94–129.
- MAJER (prav: Majar) MATIJA, 1849: *Slovensko slovstvo. Drobtinice za Novo leto 4*, str. 204–216.
- MARN JOSIP, 1871–73: Metelko v slovenskem slovstvu. *Jezičnik 11–13*.
- MARN JOSIP, 1883: Knjiga slovenska v dobah XVI. XVII. veka. *Jezičnik 21*.
- MARN JOSIP, 1884: Knjiga slovenska v XVIII. veku. *Jezičnik 22*.
- MARN JOSIP, 1885–87: Knjiga slovenska v XIX. veku (A, B, C). *Jezičnik 23, 24, 25*.
- MARN JOSIP, 1888: Knjiga slovenska v dobi od IX. do XVI. veka. *Jezičnik 26*.
- MARN JOSIP, 1890–92: Knjiga slovenska v XIX. veku (D, E, F). *Jezičnik 28, 29, 30*.
- MATIČETOV MILKO, 1964: Ivan Grafenauer. *Letopis SAZU 15*, str. 65–71.
- METELKO FRAN S., 1825: *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*. Ljubljana: Eger.
- MIKLOŠIČ FRAN (ur.), 1865: *Slovensko berilo za osmi gimnazijalni razred*. Dunaj. – Druga, nekoliko predelana izdaja: (...) vredil I. Navratil, Dunaj 1881.
- MIKUŽ METOD, 1969: Gradivo za zgodovino univerze v letih 1919–1945. V: *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani 1919–1969*, Ljubljana, str. 55–92.
- MURKO MATIJA, 1897: *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der slavischen Romantik. 1. Die böhmische Romantik*. Gradec: Styria.
- MURKO MATIJA, 1898: Dejiny slovinské literatury. V: *Ottův slovník naučný 13*, Praga, str. 402–421, v sklopu gesla Jihoslované (literatura).
- MURKO MATIJA, 1899: Dr. Vatroslav Oblak. V: *Ant. Knezova knjižnica 6*, Ljubljana, Slovenska matica, str. 142–313. – Tudi posebni odtis: Ljubljana 1900. – Skrajšana nemška verzija: Dunaj 1902.
- MURKO MATIJA, 1908a: Die südslavischen Literaturen. V: *Die Kultur der Gegenwart I/9*, Berlin in Leipzig, str. 194–245.
- MURKO MATIJA, 1908b: *Geschichte der älteren südslavischen Literaturen*. Leipzig: Amelang. – Ponatis: München, Trofenik, 1971.

- MURKO MATIJA, 1911: *Zur Kritik der Geschichte der älteren südslawischen Literaturen. An die Leser des »Archivs für slawische Philologie«*. Ljubljana: Schwentner.
- MURKO MATIJA, 1912: †Karel Štrekelj. *Veda* 2, str. 529–542.
- MURKO MATIJA, 1927: *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven*. Heidelberg: Winter. – Prej objavljeno v nadaljevanjih: *Slavia*, Praga, 4, 1925–26; 5, 1926–27.
- MURKO MATIJA, 1937: *Rozpravy z oboru slovanské filologie*. Praga: Orbis.
- MURKO MATIJA, 1951: *Spomini*. Iz češčine prev. Vladimir Murko. Ljubljana: Slovenska matica.
- MURKO MATIJA, 1962: *Izbrano delo*. Uredil, uvod in opombe napisal Anton Slodnjak. Ljubljana: Slovenska matica.
- MURN JOSIP, 1954: *Zbrano delo* 1–2. Ur. Dušan Pirjevec. Ljubljana: Državna založba Slovenije. (Urednikove opombe: 1, str. 323–497; 2, str. 333–490.)
- MURN JOSIP, 1967: *Topol samujoč. Izbor pesmi, proze in pisem*. Ur. Dušan Pirjevec. Ljubljana: Mladinska knjiga (Kondor 97). – Druga izdaja: *Pesmi*, Ljubljana, Mladinska knjiga 1979. (Brez proze in pisem, toda z dodanim uvodnim Prijateljevim esejem.)
- NAHTIGAL RAJKO, 1921: Matija Murko (O priliki šestdesetletnice njegovega rojstva). *Ljubljanski zvon* 41, str. 416–424, 477–484.
- NAHTIGAL RAJKO, 1929: Seminar za slovansko filologijo. V: *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*, Ljubljana, str. 338–353.
- NAHTIGAL RAJKO, 1935: Matija Murko. *Dom in svet* 48, str. 139–146.
- NAHTIGAL RAJKO, 1954: Prof. Ramovš o sebi od doktorata do docenture v Gradcu. *Slavistična revija* 5–7, str. 9–40.
- NAHTIGAL RAJKO, 1955: Pisma prof. Ramovša od docenture do profesure. *Slavistična revija* 8, str. 90–104, 232–246.
- OBLAK VATROSLAV, 1894: Protestantске postile v slovenskem prevodu. *Letopis Matice slovenske* 16, str. 203–219.
- OBLAK VATROSLAV, 1895: Zgodovina slovenskega slovstva. I. del. Spisal prof. dr. Karol Glaser. *Ljubljanski zvon* 14, str. 237–246, 306–317.
- OCVIRK ANTON, 1933: Levstikov duševni obraz. V: *Levstikov zbornik*, Ljubljana. – Predelano in razširjeno v: Ocvirk 1978–79/1, str. 7–270.
- OCVIRK ANTON, 1936a: *Teorija primerjalne literarne zgodovine*. Ljubljana: Znanstveno društvo. – Ponatis: Ljubljana, Partizanska knjiga, 1975.
- OCVIRK ANTON, 1936b: Dr. Ivan Prijatelj. *Ljubljanski zvon* 56, str. 10–19.
- OCVIRK ANTON, 1938a: Historizem v literarni zgodovini in njegovi nasprotniki. *Ljubljanski zvon* 58. – Tudi v: Ocvirk 1978–79/2, str. 7–24.
- OCVIRK ANTON, 1938b: Formalistična šola v literarni zgodovini. *Slovenski jezik* 1. – Tudi v: Ocvirk 1984, str. 215–229.
- OCVIRK ANTON, 1940: Razgovor s profesorjem Kidričem. *Ljubljanski zvon* 60. – Tudi v: Ocvirk 1984, str. 129–141.

- OCVIRK ANTON, 1952: Dr. France Kidrič. *Letopis SAZU* 4, str. 86–100.
- OCVIRK ANTON, 1954: Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev: razgovor z glavnim urednikom dr. Antonom Ocvirkom. *Naši razgledi* 3, št. 23 (4. 12.), str. 11–12.
- OCVIRK ANTON, 1958: Literarnozgodovinske opombe. V: I. Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina* 3, Ljubljana. – Dopolnjena objava: Prijateljeva literarnozgodovinska miselnost in generacijsko načelo, v *Ocvirk* 1978–79/1, str. 271–320.
- OCVIRK ANTON, 1965: Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. V: *Dvajset let Državne založbe Slovenije*, Ljubljana, str. 21–28.
- OCVIRK ANTON, 1966: Imate klasike, nimate pa urednikov, a vendar: 80 knjig. Dvajset let zbirke slovenskih pesnikov in pisateljev. *Delo* 8 (22. 12.).
- OCVIRK ANTON, 1969: Svetovna književnost in literarna teorija. V: *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani 1919–1969*, str. 276–277.
- OCVIRK ANTON, 1971: Sto knjig slovenskih klasikov. Govor ob jubilejni knjigi. *Naši razgledi* 20, št. 22 (26. 11.), str. 670–671.
- OCVIRK ANTON, 1978: *Literarna teorija*. Ljubljana: SAZU - DZS (Literarni leksikon 1.)
- OCVIRK ANTON, 1978–79: *Literarna umetnina med zgodovino in teorijo. Razprave*. 1–2. Ljubljana: DZS.
- OCVIRK ANTON, 1984: *Miscellanea*. Ljubljana: DZS.
- OGRIN MATIJA, 2005: Trdinove kritiške presoje in estetski pogledi. V: *Janez Trdina med zgodovino, narodopisjem in literaturo*, Novo mesto, Goga; Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, str. 155–166.
- PAJK PETER, 1929: Doktorja Franceta Prešerna Zbrano delo. Uredila Avgust Pirjevec in Joža Glonar. *Ljubljanski zvon* 49, str. 438–441.
- PATERNU BORIS, 1969: Zgodovina slovenske književnosti. V: *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani 1919–1969*, Ljubljana, str. 252–260.
- PATERNU BORIS, 1976–77: *France Prešeren in njegovo pesniško delo* 1–2. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- PATERNU BORIS, 1990: Prijateljeva zasnova moderne literarne zgodovine: ob njenem jubileju 1919–1989. *Slavistična revija* 38, str. 191–207.
- PIRJEVEC DUŠAN, 1954: Ob razmišljanjih o slovenski literarni zgodovini. *Naša sodobnost* 2, str. 280–288.
- PIRJEVEC DUŠAN, 1957: Zgodovina slovenskega slovstva, I. knjiga. *Naša sodobnost* 5 (v nadaljevanjih).
- PIRJEVEC DUŠAN, 1967a: *Uvod v umevanje Murnove poezije*. V: *Murn* 1967, str. 123–143. – V drugi izdaji 1979 str. 226–256.
- PIRJEVEC DUŠAN, 1967b: Vprašanje o Murnovi liriki. *Slavistična revija* 15, 1976, str. 28–63.
- POGAČNIK JOŽE in FRANC ZADRAVEC, 1968–72: *Zgodovina slovenskega slovstva* 1–8. Maribor: Obzorja. – Tudi skrajšana izdaja 1973.

- POGAČNIK JOŽE, 1968: Das Schicksal der Freisinger Denkmäler in der Slawistik. V: *Freisinger Denkmäler. Brižinski spomeniki. Monumenta frisingensia*, ur. J. Pogačnik, München, Trofenik, str. 3–17.
- POGAČNIK JOŽE, 1977: *Jernej Kopitar*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- POGAČNIK JOŽE, 1979: Kritična izdaja in njeni problemi: ob sklepu Cankarjevega Zbranega dela. *Naši razgledi* 20, št. 1 (26. 1.), str. 40–41.
- POGAČNIK JOŽE, 1980: Ivan Grafenauer in literarna zgodovina. V: Grafenauer 1980, str. 5–45.
- POGAČNIK JOŽE, 1990: *Starejše slovensko slovstvo*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- POGAČNIK JOŽE, 1994: Slovenska literarna veda ob ustanovitvi univerze. *Slavistična revija* 42 (*Ramovšev zbornik = Obdobja* 12), str. 355–363.
- POGAČNIK JOŽE, 1994: Teorija ustvarjalnega ritma in simetrije (Možnosti in meje aplikacije). V: *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi (Obdobja* 14), str. 133–141.
- POGORELEC BREDI, 1984: Novi pogledi na slovenski knjižni jezik 16. stoletja. V: *Protestantismus bei den Slowenen/ Protestantizem pri Slovencih. Wiener slawistischer Almanach*, Sonderband 13, str. 181–208.
- POGORELEC BREDI, 1989: Oddelek za slovanske jezike in književnosti. V: *Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani 1919–1989*, Ljubljana, str. 131–146.
- POGORELEC BREDI, 1991: Sedemdeset let ljubljanske slavistike in slovenistike. V: *Zbornik Slavističnega društva Slovenije. Sedemdeset let slovenske slovenistike (...)*, Ljubljana, str. 18–33. (Druga, predelana verzija objave Pogorelec 1989.)
- POGORELEC BREDI, 2000: Oddelek za slovanske jezike in književnosti. V: *Zbornik: 1919–1999*, Filozofska fakulteta, Ljubljana, str. 225–244. (Ponovna izdaja članka Pogorelec 1991, dopolnjena z dodatki Irene Novak–Popov in Marka Stabeja.)
- POHLIN MARKO, 1862: *Marci a S. Paduano (...)* *Bibliotheca Carnioliae (...)*. Priloga k letniku 1862 *Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain*. Ur. August Dimitz. Ljubljana.
- POLEC JANKO, 1929: Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti in borba za slovensko univerzo. V: *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*, Ljubljana, str. 1–229. (Besedilo str. 1–189, za čas ustanavljanja univerze predvsem od str. 142 naprej; dokumentarni dodatek str. 190–229.)
- PRIJATELJ IVAN, 1903: Aleksandrov. V: *Aleksandrov (Josip Murn), Pesmi in romance*, Ljubljana, Schwentner. – Tudi v: *Prijatelj* 1952–53/1, str. 515–549. – Tudi v: *Murn* 1979, str. 5–38.
- PRIJATELJ IVAN, 1904/05: Drama Prešernovega duševnega življenja. *Naši zapiski* 3. – Tudi v: *Prijatelj* 1952–53/1, str. 315–362.
- PRIJATELJ IVAN, 1906a: Perspektive. Estetičen načrt. *Ljubljanski zvon* 26. – Tudi v: *Prijatelj* 1952–53/2, str. 21–31.
- PRIJATELJ IVAN, 1906b: A. N. Pypin. *Ljubljanski zvon* 26. – Tudi v: *Prijatelj* 1952–53/2, str. 85–113.

- PRIJATELJ IVAN, 1908: *O kulturnem pomenu slovenske reformacije*. Ljubljana. – Tudi v: *Prijatelj* 1952–53/1, str. 37–78.
- PRIJATELJ IVAN, 1910–14: *Janko Kersnik, njega delo in doba*, 1–2. Ljubljana: Schwentner.
- PRIJATELJ IVAN, 1915: V zatišju. Polemični pomenki kulturnega zgodovinarja. *Veda* 5 (nepopolna objava). – Tudi v: *Prijatelj* 1952–53/2, str. 389–413.
- PRIJATELJ IVAN, 1917a: Pesniki in občani. *Ljubljanski zvon* 37. – Tudi v: *Prijatelj* 1952–53/2, str. 3–20.
- PRIJATELJ IVAN, 1917b: O izdaji naših klasikov. *Naša knjiga* (priloga *Ljubljanskega zvona*) 1, št. 2, str. 5–7.
- PRIJATELJ IVAN, 1917c: O ureditvi naših klasikov. *Naša knjiga* (priloga *Ljubljanskega zvona*) 1, št. 3, str. 10–12.
- PRIJATELJ IVAN, 1919: Literarna zgodovina. (Nastopno predavanje na ljubljanski univerzi 1919.) – Objava v: *Prijatelj* 1952–53/1, str. 1–36.
- PRIJATELJ IVAN, 1920: *Slovenačka književnost*. Beograd: Knjižara Zdravka Spasojevića.
- PRIJATELJ IVAN, 1921a: Duševni profili naših preporoditeljev. *Ljubljanski zvon* 40. – Knjižna izdaja 1935. – Tudi v: *Prijatelj* 1952–53/1, str. 79–314.
- PRIJATELJ IVAN, 1921b: *Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma*. Ljubljana: Tiskovna zadruga (Pota in cilji 7–9).
- PRIJATELJ IVAN, 1924: Nekaj Vodnikovih pisem Kopitarju. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 4, str. 161–167. – Nadaljevanje: Korespondenca med Vodnikom in Kopitarjem, *ČJKZ* 5, 1926, str. 121–143.
- PRIJATELJ IVAN, 1924–25: Borba za individualnost slovenskega knjižnega jezika v letih 1848–1857. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 4, str. 47–75; 5, str. 15–67. – Knjižna izdaja 1937.
- PRIJATELJ IVAN, 1926: Ustanovitev »Ljubljanskega Zvona« in celovškega »Kresa«. *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede* 3, str. 175–253.
- PRIJATELJ IVAN, 1928: *Uvod v zgodovino kritike*. Ljubljana: Društvo slušateljev filozofske fakultete (skripta). – Delna objava v: *Prijatelj* 1952–53/2, str. 33–84.
- PRIJATELJ IVAN, 1930: Leto 1868 v slovenski literaturi. *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede* 5–6, str. 376–502.
- PRIJATELJ IVAN, 1938–41: *Kulturna in politična zgodovina Slovencev 1848–1895*, 1–5 (nedokončana izdaja). Ur. Anton Ocvirk. Ljubljana: Akademsko založba (knj. 1–4), Znanstveno društvo (5).
- PRIJATELJ IVAN, 1952–53: *Izbrani eseji in razprave* 1–2. Ur. Anton Slodnjak. Ljubljana: Slovenska matica.
- PRIJATELJ IVAN, 1955–85: *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895*, 1–6. Ur. Anton Ocvirk (knj. 1–5), Jože Munda (6). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- PRIJATELJ IVAN, 1962: *Književnost mladoslovencev*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Kondor 54).

- PUNTAR JOSIP, 1912: »Zlate črke« na posodi *Gazel*. Ljubljana: (samozaložba).
- PUNTAR JOSIP, 1921a: Dante in problem Prešernove Nove pisarije. V: *Dante 1321–1921*, ur. A. Res, Ljubljana, Kleinmayr & Bamberg.
- PUNTAR JOSIP, 1921b: Gazele. Zlate črke: drugi del. *Dom in svet* 34 (v nadaljevanjih).
- PUNTAR JOSIP, 1924: Literarna umetnina. *Dom in svet* 37, str. 22–28.
- PUNTAR JOSIP, 1928: Pripombe k naši literarni vedi. *Dom in svet* 41, str. 154–157.
- PYPIN ALEKSANDER N., 1898–99: *Istorija ruskoj literatury* 1–4. St. Peterburg.
- PYPIN ALEKSANDER N. in VLADIMIR D. SPASOVIČ, 1864: *Obzor istorii slavjanskih literatur*. St. Peterburg: Bakst.
- PYPIN ALEKSANDER N. in VLADIMIR D. SPASOVIČ, 1879–80: *Istorija slavjanskih literatur* 1–2. Izdanie vtoroje, vnov pererabotannoe i dopolnennoe. St. Peterburg: Stasjulevič.
- PYPIN ALEKSANDER N. in VLADIMIR D. SPASOVIČ, 1880–84: *Geschichte der slavischen Literaturen*. Nach der zweiten Auflage aus dem Russischen übertragen von Traugott Pech. Leipzig: Brockhaus.
- RADICS PETER, 1879: Slovenščina v besedi in pismu v šolah in uradih. *Letopis Matice slovenske* 11, str. 1–33.
- ROTAR JANEZ (ur.), 1990: *Korespondenca med Franom Ramovšem in Aleksandrom Beličem*. Uredil, spremno študijo in opombe napisal Janez Rotar. Ljubljana: SAZU (Korespondence pomembnih Slovencev, 10).
- RUPEL MIRKO, 1954: *Nove najdbe naših protestantik XVI. stoletja*. Ljubljana: SAZU (Dela 2. razreda, 7).
- RUPEL MIRKO, 1966: *Slovenski protestantski pisci*. 2., dopolnjena izdaja. Ljubljana: DZS. – 1. izdaja 1934.
- SCHNURRER CHRISTIAN FRIEDRICH, 1799: *Slavischer Bücherdruck in Württemberg im 16. Jahrhundert*. Tübingen. – Ponatis: München, Trofenik, 1989.
- SKET JAKOB (ur.), 1893: *Slovenska slovstvena čitanka za sedmi in osmi razred srednjih šol*. Dunaj: C. kr. zal. šolskih knjig. – Druga, predelana izdaja 1906.
- SLODNJAK ANTON, 1934: *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: Akademsko založba.
- SLODNJAK ANTON, 1935: France Kidrič. Zgodovina slovenskega slovstva (...) 4. snopič. *Sodobnost* 3, str. 439–444.
- SLODNJAK ANTON, 1952: Ivan Prijatelj. V: *Prijatelj 1952–53/1*, str. V–LV.
- SLODNJAK ANTON, 1953: Uvod. V: *Prijatelj 1952–53/2*, str. V–XXV.
- SLODNJAK ANTON, 1954: Matija Murko (1861–1952). *Slavistična revija* 5–7, str. 41–75.
- SLODNJAK ANTON, 1957: Problem periodizacije slovenske književnosti. *Umjetnost riječi* (Zagreb) 1. – Tudi v: Slodnjak 1966, str. 65–79.
- SLODNJAK ANTON, 1958: *Geschichte der slowenischen Literatur*. Berlin: W. de Gruyter (Grundriss der slavischen Philologie und Kulturgeschichte).
- SLODNJAK ANTON, 1959: Realizem 1. V: *Zgodovina slovenskega slovstva* 2. Ljubljana: Slovenska matica, str. 177–384.

- SLODNJAK ANTON, 1961: Realizem 2. *Zgodovina slovenskega slovstva* 3. Ljubljana: Slovenska matica.
- SLODNJAK ANTON, 1963: Nova struja (1895–1900) in nadaljnje oblike realizma in naturalizma. *Zgodovina slovenskega slovstva* 4. Ljubljana: Slovenska matica.
- SLODNJAK ANTON, 1966: *Študije in eseji*. Maribor: Obzorja.
- SLODNJAK ANTON, 1968: *Slovensko slovstvo*. Ljubljana: Mladinska knjiga. – Vzporedna izdaja z naslovom *Zgodovina slovenskega slovstva*: Celovec, Drava.
- SLODNJAK ANTON, 1972: *Istorija slovenačke književnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srbije.
- SLODNJAK ANTON, 1975: *Obrazi in dela slovenskega slovstva*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SLODNJAK ANTON, 1999: *Pogledi na slovensko književnost: razprave in študije*. Izbral, uredil in spremno besedo napisal Jože Pogačnik. Ljubljana: Nova revija.
- SLOMŠEK ANTON MARTIN, 1862: Slava rajnim rodoljubom in utemeljiteljem našega slovstva. *Drobtinice* 16, str. 71–79.
- STANONIK MARIJA, 1980: Modeli razmejevanja slovstvene folklore in literature. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20, št. 2, str. 53–58.
- STRITAR JOSIP in JOSIP JURČIČ (ur.), 1866: *Pesmi Franceta Preširna*. Ljubljana: Wagner.
- ŠAFARIK, PAVOL J. (Paul J. Schaffarik), 1826: *Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*. Ofen (Pešta). – Ponatis: Praga, Tempsky, 1869.
- ŠAFARIK, PAVOL J. (Pavel Jos. Šafařík), 1864: *Geschichte der Südslawischen Literatur. I. Slowenisches und glagolitisches Schrifttum*. Praga: Tempsky.
- ŠOLAR JAKOB, 1950: Fran Ramovš. I. Življenje. *Slavistična revija* 3, str. 441–445.
- ŠTREKELJ KAREL (ur.), 1895–1923: *Slovenske narodne pesmi* 1–4. Ljubljana: Slovenska matica. (Po Štrekcljevi smrti je 4. knjigo dokončal J. Glonar.)
- TERSEGLAV MARKO, 1987: *Ljudsko pesništvo*. Ljubljana: ZRC SAZU – DZS (Literarni leksikon 32).
- TOPORIŠIČ JOŽE, 1989: Prva slovenska izdaja Brižinskih spomenikov (Ob korespondenci Kopitar–Dobrovski–Köppen). *Obdobja* 10, str. 11–34.
- TRDINA JANEZ, 1850: Pretres slovenskih pesnikov. *Ljubljanski časnik*. – Tudi v: *Zbrano delo* 4, Ljubljana 1952, str. 188–208.
- TRDINA, JANEZ, 1859: Dopisi »Novicam«. Na Reki. *Novice* 17. – Tudi v: *Zbrano delo* 5, 1952, str. 262–264.
- TRDINA, JANEZ, 1860: Glasi o cesarskem ukazu zastran učnega jezika v šolah. *Novice* 18. – Tudi v: *Zbrano delo* 4, 1952, str. 255–282.
- TRDINA, JANEZ, 1866: *Zgodovina slovenskega naroda*. Ljubljana: Slovenska matica.
- TRDINA, JANEZ, 1885: Doktor Prežir. *Ljubljanski zvon* 5. – Tudi v: *Zbrano delo* 7, 1955, str. 77–89 (v ciklu *Bajke in povesti o Gorjancih*).
- TRDINA, JANEZ, 1905: Dve ljubici. *Ljubljanski zvon* 25. – Tudi v: *Zbrano delo* 7, 1955, str. 289–316.
- TRDINA, JANEZ, 1905: Moje življenje. *Ljubljanski zvon* 25 (združeno z izdajateljevim uvodom pod skupnim naslovom: Dr. F. Derganc: Janez Trdina: Avtobiografska pisma). – Tudi v: *Zbrano delo* 3, 1951, str. 479–567.

- TRDINA, JANEZ, 1946–48: Spomini. *Zbrano delo* 1, 2.
- TRDINA, JANEZ, 1952a: Najnovejša zgodovina slovenska. *Zbrano delo* 5, str. 178–199.
- TRDINA, JANEZ, 1952b: Slovenska literatura. *Zbrano delo* 5, str. 303–333.
- URŠIČ MILENA, 1975: *Jožef Kalasanc Erberg in njegov Poskus osnutka (...)*. Ljubljana: SAZU.
- VALJAVEC IVAN, 1853: *Slovenska slovstvena zgodovina*. Slovenska Bčela.
- VIDIĆ FRAN, 1896–1900: Zgodovina slovenskega slovstva (...). *Ljubljanski zvon* 16, str. 313–315; 17, str. 311–316; 18, str. 310–313; 19, str. 509–512; 20, str. 449–451. (Kritike 2.–4. knjige Glaserjeve *Zgodovine*.)
- VIDMAR JOSIP, 1925/26a: Dr. I. Prijatelj: Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma. *Kritika* 1, str. 40–44.
- VIDMAR JOSIP, 1925/26b: Slovstvo in kritika. *Kritika* 1, str. 147–154. – Tudi v: J. Vidmar, *Polemike*, Ljubljana, DZS, 1963, str. 9–20.
- VIDMAR JOSIP, 1926/27a: Pogovor o Arhimedovi točki. *Kritika* 2, str. 17–27. – Tudi v: J. Vidmar, *Drobni eseji*, Maribor, Obzorja, 1962, str. 7–20.
- VIDMAR JOSIP, 1926/27b: Zagovor umetnosti. *Kritika* 2, str. 49–60.
- VIDMAR JOSIP, 1926/27c: Dve nasprotnici. *Kritika* 2, str. 66–70. – Tudi v: J. Vidmar, *Polemike*, Ljubljana, DZS, 1963, združeno z več sorodnimi spisi pod skupnim naslovom *Polemike o kritiki*, str. 21–46.
- VIDMAR JOSIP, 1935: *Oton Župančič – kritična portretna študija*. Ljubljana: Hram.
- VIDMAR JOSIP, 1979a: Ivan Prijatelj. V: *Obrazi*. Ljubljana. – Tretja, dopolnjena izdaja 1985, str. 82–92.
- VIDMAR JOSIP, 1979b: Oton Župančič, V: *Obrazi*. Ljubljana. – Tretja, dopolnjena izdaja 1985, str. 125–185.
- VIRK TOMO, 1989: *Duhovna zgodovina*. Ljubljana, ZRC SAZU-DZS (Literarni leksikon 35).
- VODNIK VALENTIN, 1797–98: Povedanje od slovenskega jezika. *Lublanske novice* 1, 2. – Tudi v: Vodnik 1988, str. 230–244.
- VODNIK VALENTIN, 1970: *Izbrano delo*. Ur. J. Koruza. Ljubljana: Mladinska knjiga (Kondor 116).
- VODNIK VALENTIN, 1988: *Zbrano delo*. Ur. J. Kos. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- ZADRAVEC FRANC, 1965: Literarnozgodovinska metodologija. V: *Lirika-epika-dramatika*, Murska Sobota, Pomurska založba, str. 307–334. – V 2. izdaji 1971 str. 73–95.
- ZADRAVEC Franc, 1984: Cankarjeva ocena slovenskega protestantizma. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 20, Ljubljana, Filozofska fakulteta, str. 89–102.
- ŽIGON AVGUST, 1905: Lel – moj kermar. *Dom in svet* 18 (v nadaljevanjih).
- ŽIGON AVGUST, 1906: Tercinska arhitektonika v Prešernu. *Zbornik Slovenske matice* 8, str. 58–128.

- ŽIGON AVGUST, 1907: Tretjinska arhitektonika v Prešernu. *Zbornik Slovenske matice* 9, str. 35–76.
- ŽIGON AVGUST, 1925: *France Prešeren – poet in umetnik*. Celovec (dejansko Prevalje): Mohorjeva družba. (Delno natisnjeno že 1914 v Celovcu.)
- ŽIGON, AVGUST (ur.), 1922: *Prešernova čitanka*. Prevalje: Mohorjeva družba.
- ŽUPANČIČ OTON, 1917: Ritem in metrum. *Ljubljanski zvon* 37. – Tudi v: *Zbrano delo* 7, Ljubljana 1978, str. 144–147.
- ŽUPANČIČ OTON, 1978: Slovstvene ocene, članki in govori. *Zbrano delo* 7, Ljubljana.
- ŽUPANČIČ OTON, 1982: Žigon in Prešeren. *Zbrano delo* 8, Ljubljana, str. 231–233.

Redakcijsko pojasnilo

Besedila, združena v tej knjigi, se vsebinsko držijo prvotnih verzij, tudi jezikovni in stilni popravki so v njih omejeni na najnujnejše. Večina naslovov poglavij je v primerjavi s prvotnimi verzijami zaradi razvidnejše povezave v novo celoto nekoliko spremenjena. Skrajšani ali izpuščeni so nekateri ponavljajoči se odlomki, zlasti takšni, ki umeščajo vsakokratno osrednje obravnavano vprašanje v širše kontekste – v razvojne linije slovenske in evropske literarne vede, kulturne in obče zgodovine. Tisto, s čimer je bilo treba ob različnih priložnostih uvajati v problem vsakokrat drugo občinstvo, je v knjigi pač odveč. Vendar vseh ponovitev in variacij ni bilo mogoče izločiti, ker bi to lahko marsikje pretrgalo sklenjen miselni tok. Na večje redakcijske posege opozarjajo spodaj navedeni bibliografski podatki o posameznih spisih.

Tako kot sama besedila tudi dokumentacija ni dopolnjena glede na današnje stanje stroke. Izjema so nekatere enote v bibliografiji, pri katerih so poleg prvotno upoštevanih objav navedene tudi poznejše, laže dostopne ali bolj zanesljive, npr. v tematskih zbornikih ali v zbranih oz. izbranih delih. Kjer se sklicujem na kak drug svoj tekst, ki je tudi vključen v knjigo, na to opozarjajo kazalke na ustreznih mestih. Bibliografske reference, ki sodijo k posameznim poglavjem, so združene v enotno bibliografijo; z njeno ureditvijo je usklajen način sklicevanja med besedilom in v skladu s tem so preoblikovane tudi sprotne opombe.

Dosedanje objave

Literarnoznanstvene in literarnozgodovinske metode

Referat na zborovanju slavistov ob stoletnici rojstva Frana Ramovša »Sedemdeset let slovenske slovenistike«, Ljubljana, 28. 9. 1990.

Razširjena objava: »O literarnoznanstvenih in literarnozgodovinskih metodah« v zborniku *Sedemdeset let slovenske slovenistike: zbornik Slavističnega društva Slovenije*, Ljubljana 1991, str. 142–155; vzporedno tudi v reviji *Jezik in slovstvo* 36, 1990/91, št. 1/2, str. 1–9.

Teoretično-metodološki modeli v času med svetovnima vojnama

Referat na mednarodnem simpoziju »Obdobje znanosti o slovenskem jeziku, književnosti in kulturi«, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 28. 6. 1990.

Razširjena objava: »Glavni teoretično-metodološki modeli v slovenski literarni vedi med vojnama«, *Slavistična revija* 42, 1994, št. 2/3 (Ramovšev zbornik = Obdobja 12), str. 333–342.

Kritične izdaje

Referat (v angleščini) na evropski znanstveni delavnici »Scholarly editing and nation building in Europe«, Amsterdam, 13.–16. 12. 2005. V prvem delu referata je povzeta vsebina članka »Znanstvene izdaje in literarna veda«, objavljenega v zborniku *Znanstvene izdaje in elektronski medij*, Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005, str. 155–166.

Razširjena objava: »Kritične izdaje slovenskih tekstov v okviru slovanske filologije in nacionalne kulture«, *Slavistična revija* 54, 2006, št. 1, str. 1–10. Angleška verzija bo izšla v zborniku amsterdamske konference.

Ljudsko slovstvo

Referat na kongresu Slovenskega etnološkega društva »Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj«, Ljubljana, 24.–27. 10. 1995.

Razširjena objava: »Ljudsko slovstvo v slovenskem literarnem zgodovinopisju« v zborniku *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj* (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva, 23), Ljubljana 1995, str. 77–84.

Brižinski spomeniki

Referat na »Mednarodnem simpoziju o Brižinskih spomenikih«, Ljubljana, SAZU in ZRC SAZU, 14.–16. 4. 1994.

Delna objava: *Delo* 36, 1994 (14. 4.), št. 86, str. 13.

Razširjena objava: »Brižinski spomeniki kot problem slovenske literarne zgodovine«, *Zbornik Brižinski spomeniki* (Dela SAZU, 2. razred, 45), Ljubljana, SAZU in ZRC SAZU, 1996, str. 393–402.

Reformacija

Referat na znanstvenem posvetovanju »Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije«, Ljubljana, SAZU, 24.–25. 8. 1984.

Razširjena objava: »Reformacija kot problem starejše slovenske literarne vede« v zborniku *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*, Ljubljana, SAZU, 1986, str. 141–154.

Zelo sorodno problematiko ob večidel isti snovi, toda z drugačne perspektive in v nekoliko drugačnem kontekstu obravnava članek »Nasprotja ob Trubarju v starejši slovenski literarni zgodovini« (gl. bibl. Dolinar 1987 in Dolinar 1995).

Literatura in literarna veda v obdobju moderne

Referat na mednarodnem simpoziju »Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi«, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 1.–4. 7. 1982.

Razširjena objava: »Razmerje med slovensko literaturo in literarno vedo v obdobju moderne« v zborniku *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi I*, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 1983 (Obdobja 4/1), str. 187–198.

Prešernova podoba med biografiko in arhitektoniko

Referat na mednarodnem simpoziju »Prešeren – kultura – Evropa«, Ljubljana, SAZU in ZRC SAZU, 30. 11. – 1. 12. 2000.

Razširjena objava: »Med biografiko in arhitektoniko. Podoba pesnika v starejšem prešernoslovju« v zborniku *France Prešeren – kultura – Evropa*, Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, 2002, str. 305–322.

Ljubljanska univerza in literarna veda: slavistika in slovenistika

Referat na simpoziju »Narodna vlada, država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti«, Ljubljana, Slovenska matica, 18.–19. 10. 1998.

Razširjena objava: »Univerza, literarna veda in nacionalna literarna zgodovina« v zborniku *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918*, Ljubljana, Slovenska matica, 2000, str. 38–53.

Ljubljanska univerza in literarna veda: začetki komparativistike

Objava: »Iz zgodovine komparativistike na Slovenskem«, *Primerjalna književnost* 22, 1999, št. 1, str. 75–90.

Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino

Objava: »'Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino', slavistika in literarna veda« v zborniku *Literarni izzivi*, Ljubljana, SAZU; Maribor, Pedagoška fakulteta, 2003, str. 37–57. Knjiga je bila zasnovana v počastitev sedemdesetletnice akademika prof. dr. Jožeta Pogačnika, po njegovi nenadni smrti je izšla kot spominski zbornik.

Janez Trdina

Referat na znanstvenem srečanju »Trdinovo leto«, Novo mesto, 27.–29. 5. 2005.

Razširjena objava: »Trdina in začetki slovenskega literarnega zgodovinopisja« v zborniku *Janez Trdina med zgodovino, narodopisjem in literaturo*, Novo mesto, Goga; Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005, str. 167–185.

Gregor Krek

Referat na avstrijsko-slovenski konferenci »Gregor Krek, utemeljitelj graške slavistike«; krajša različica v nemščini na univerzi v Gradcu 20. 10. 2005, podrobnejša v slovenščini na Krekovem domu na Četeni ravni 21. 10. 2005.

Razširjena objava na temelju daljše verzije: »Gregor Krek in literarna zgodovina«, *Anzeiger für slawische Philologie* 33, Graz 2005, str. 21–30 (v nemščini); *Traditiones* 35, 2006, št. 2, str. 107–118 (v slovenščini).

Karel Štrekelj

Objava: »Štrekelj, Pypin in opredelitev literarne zgodovine«, *Slavistična revija* 45, 1997, št. 1–2, str. 247–267.

V to objavo je vključen komentiran kritični prepis obravnavanega Štrekljevega besedila, ki pa je v naši knjigi opuščen.

Matija Murko

Vabljeni predavanje na konferenci »Matija Murko – osebnost a dilo«, Praga, Slovanský ústav, 26. 3. 2002. V prvem delu predavanja je povzeta vsebina članka »Matija Murko in slovenska literarna veda« (gl. bibl. Dolinar 2002b).

Razširjena objava: »Med slovansko filologijo in nacionalno literarno zgodovino: Matija Murko in slovenska literarna veda«, *Slavia* (Praga) 72, 2003, str. 13–26. Ta zvezek revije je bil vzporedno izdan tudi kot zbornik *Murkova epocha slovanské filologie*, Praga, Slovanský ústav, 2003 (Euroslavica).

Ivan Prijatelj: poezija in literarna zgodovina

Objava: »Poezija in literarna zgodovina v delu Ivana Prijatelja«, *Primerjalna književnost* 1, 1978, št. 1/2, str. 44–53. To je vnaprejšnja objava predelanega in razširjenega poglavja iz monografije *Pozitivizem v literarni vedi*, Ljubljana, SAZU in DZS, 1978 (Literarni leksikon 5), str. 86–97.

Ivan Prijatelj: recepcija Murna

Referat na simpoziju ob stoletnici rojstva Josipa Murna, Ljubljana, SAZU, 5. 10. 1979.

Razširjena objava: »Prijateljeva recepcija Murna«, *Jezik in slovstvo* 25, 1979/80, št. 3, str. 65–72.

France Kidrič: vprašanje o literarni umetnosti

Objava: »Literarna umetnost v delu Franceta Kidriča«, *Slavistična revija* 24, 1976, str. 103–118, 267–278. To je predelano in razširjeno poglavje iz magistrske naloge o Francetu Kidriču (1975).

Anton Slodnjak

Referat na simpoziju ob stoletnici rojstva Antona Slodnjaka, Ljubljana, Slovenska matica, 11. 5. 1999.

Razširjena objava: »Slodnjak – zgodovinar slovenskega slovstva«, *Glasnik Slovenske matice* 23, 1999, št. 1/2, str. 23–31.

Marja Boršnik

Referat na simpoziju ob stoletnici rojstva Marje Boršnik, Ljubljana, SAZU, 24. 1. 2006.

Razširjena objava: »O literarnozgodovinski metodi Marje Boršnik«, *Razprave SAZU, II. razred*, 19, 2006, str. 17–27.

Imensko kazalo

- Abraham, freisinški škof 66
Ahn, Friedrich 79
Albreht, Fran 114
Aleksandrov gl. Murn
Altenberg, Peter 249
Arnejc, Ivan 105, 106, 141
Aškerc, Anton 47, 87, 90, 97, 104, 231, 243, 298, 303
- Bajec, Anton 159
Barbarič, Štefan 200, 303
Bartol, Vladimir 28
Baudelaire, Charles 249
Beatrice Portinari 309
Belić, Aleksandar 315
Benkovič, Josip 84, 89, 30
Beranič, Davorin 105, 106
Bernik, France 27, 48, 303, 304
Bezljaj, France 303
Bleiweis, Janez 231
Bohorič, Adam 84, 87, 88
Boršnik, Marja 29, 57, 82, 291–300, 302, 303
Bradač, Fran 29, 107, 111, 163, 303
Bratož, Rajko 143
Bregar, F. gl. Cankar, Izidor
Breznik, Anton 79, 151, 158, 215, 221, 224
Brink, Bernhard ten 206
Bruant, Aristide 249
Brunetière, Ferdinand 206
Bučar, Franjo 79
Bulovec, Štefka 103, 104
Burian, Václav 140, 158, 162
- Cankar, Ivan 27, 36, 49, 91, 94, 96, 98, 99, 100, 103, 231, 240, 248, 249, 252, 303, 304, 312, 313, 317
Cankar, Izidor 36, 105, 106, 168, 304
- Castle, Eduard 258
Celestin, Fran 209
Ciril (Konstantin) 46, 82, 197
Croce, Benedetto 36
Curtius, Ernst Robert 150
- Čehov, Anton P. 247
Čop, Matija 19, 34, 47, 55, 56, 58, 63, 67, 68, 77, 81, 83, 85, 86, 94, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 120, 161, 173, 181, 182, 183, 188, 198, 203, 215, 222, 224, 262, 263, 267, 304, 309
Čurkina, Iskra V. 208, 209, 304
Ćorović, Vladimir 218
- Dajnko, Peter 176, 182
Dalmatin, Jurij 87, 88, 90, 160, 180
Dante Alighieri 107, 109, 309, 315
Debevec, Josip 105, 106
Derganc, Franc 316
Dilthey, Wilhelm 239
Dimitz, August 78, 91, 304, 313
Dobrovský, Josef 46, 50, 64, 65, 68, 72, 77, 95, 185, 198, 307, 308, 308, 316
Dolar, Jaro 241, 242, 248, 304
Dolgan, Marjan 92
Dolinar, Darko 19, 20, 59, 61, 69, 71, 86, 94, 96, 118, 123, 165, 167, 183, 200, 213, 218, 219, 220, 224, 225, 292, 300, 304, 304, 305, 317
- Elze, Theodor 78, 90, 91
Erberg, Jožef K. 47, 64, 77, 85, 91, 198, 305, 317
- Faganel, Jože 304
Faguet, Emile 206
Fatur, Silvo 57

- Gantar Godina, Irena 121, 305
 Glaser, Janko 202
 Glaser, Karel 19, 33, 55, 56, 63, 65,
 66, 67, 78, 81, 83, 84, 120, 183, 199,
 200, 203, 305, 311, 317
 Glonar, Joža 48, 114, 132, 143, 144,
 145, 146, 147, 148, 150, 213, 215,
 226, 305, 312, 316
 Goethe, Johann W. 145
 Govekar, Fran 47
 Gradnik, Alojz 48, 296, 303
 Grafenauer, Bogo 57, 63, 69, 127, 128,
 305
 Grafenauer, Ivan 19, 29, 37, 47, 55,
 57, 58, 61, 64, 69, 70, 71, 86, 91, 94,
 105, 106, 120, 121, 122, 123, 125,
 127, 128, 130, 134, 151, 158, 159,
 160, 162, 166, 168, 213, 214, 221,
 223, 283, 305, 306, 307, 310, 313
 Grdina, Igor 49, 63, 69, 117, 118, 125,
 126, 128, 129, 306
 Gregorčič, Simon 97, 202
 Grivec, Franc 46
 Grošelj, Pavel 125, 126, 138
 Gruden, Josip V. 79, 85, 89, 90, 200,
 306
 Gspan, Alfonz 26, 29, 159, 162
 Guyot, M. 206
- Hauptmann, Ljudmil 158, 162, 165
 Hegemann, Otmar 79, 90
 Heine, Heinrich 249
 Heinzl, Richard 214
 Hennequin, Emile 206, 207
 Herder, Johann G. 145, 146
 Hicinger, Peter 78
 Hladnik, Miran 26, 92, 306
 Hoffmann, Ernst T. A. 144
 Hofmannsthal, Hugo 249
 Hren, Tomaž 162, 180
 Humboldt, Wilhelm 206
- Ilešič, Fran 78, 82, 85, 90, 104, 124,
 125, 126, 127, 129, 159, 306
 Isačenko, Aleksander V. 37, 306
- Jagić, Vatroslav 64, 69, 83, 95, 121,
 123, 126, 127, 131, 132, 139, 153,
 158, 164, 193, 210, 213, 214, 216,
 219, 220, 222, 223, 230
 Jakopin, Franc 306
 Jakubec, Jan 214
 Jan, Zoltan 56, 306
 Janez Svetokriški 47, 182
 Janež, Stanko 57, 306
 Janežič, Anton 56, 63, 65, 66, 78, 81,
 83, 87, 89, 120, 183, 198, 224, 306
 Jarisch, Alfred 145
 Jarnik, Urban 176, 182
 Jeran, Luka 103
 Jireček, Josef 68
 Jurčič, Josip 47, 49, 231, 316
- Kardelj, Edvard (psevdonim Spe-
 rans) 37, 306
 Kaspret, Anton 153, 154, 155, 158,
 159, 162, 165
 Kastelec, Matija 176
 Kastelic, Miha 176
 Kelemina, Jakob 19, 23, 29, 35, 107,
 124, 136, 143, 163, 168, 306
 Kermauner, Taras 28
 Kersnik, Janko 34, 47, 231, 232, 298,
 314
 Kette, Dragotin 243, 245, 248, 250,
 252
 Kidrič, Boris (psevdonim A. Javor) 37,
 306
 Kidrič, France 19, 29, 33, 34, 37, 47,
 48, 57, 59, 62, 70, 71, 77, 78, 79, 82,
 84, 85, 86, 90, 91, 94, 95, 96, 97, 98,
 104, 105, 106, 107, 108, 111, 112,
 113, 117, 121, 122, 123, 126, 127,
 128, 130, 131, 133, 134, 135, 136,

- 137, 139, 140, 151, 153, 154, 155,
156, 158, 159, 160, 161, 162, 164,
166, 167, 200, 202, 214, 216, 217,
218, 221, 223, 224, 227, 240, 255–
280, 285, 286, 292, 301, 302, 302,
305, 306, 307, 308, 311, 312, 315
- Kleinmayr, Julij 56, 63, 65, 67, 78, 81,
84, 85, 88, 89, 120, 183, 199, 203,
307, 309
- Kluge, Rolf-Dieter 304
- Klun, Vinko Fereri 78,
- Kmecl, Matjaž 19, 23, 92, 114, 308
- Koblar, France 107, 108, 159, 304
- Kocbek, Edvard 49
- Kolarič, Rudolf 83, 159, 202, 308
- Kolumb, Krištof 82
- Konstantin gl. Ciril
- Kopitar, Jernej 19, 44, 46, 50, 64, 65,
66, 67, 68, 69, 72, 77, 80, 82, 83, 83,
85, 86, 86, 87, 88, 88, 95, 97, 120,
161, 162, 173, 180, 181, 182, 183,
185, 186, 188, 192, 198, 199, 215,
230, 302, 308, 309, 313, 314, 316
- Köppen, Peter I. 65, 68, 316
- Korš, Fjodor E. 104
- Koruza, Jože 28, 55, 77, 80, 308, 317
- Korytko, Emil 47, 104, 176, 231
- Kos, Franc 159, 162
- Kos, Janko 18, 19, 21, 27, 28, 57, 58,
64, 113, 135, 304, 308, 309, 317
- Kos, Milko 46, 69, 158, 160, 161, 162,
165, 303
- Koseski gl. Vesel, Jovan
- Kosovel, Srečko 28, 48, 49
- Kostrenčić, Ivan 78, 309
- Kraigher, Alojz 100
- Kramberger, Igor 48, 309
- Kranjec, Marko 49, 202
- Krek, Gregor 42, 44, 46, 60, 173,
189–200, 309
- Krelj, Sebastijan 84, 88, 180
- Kropej, Monika 122, 182, 184, 201,
202, 203, 204, 309
- Kunšič, Ivan 77, 81, 309
- Kurent, Tine 292
- Kuret, Niko 182
- Kvas, Koloman 202
- Kveder, Zofka 48
- Lausegger, Herta 182
- Lavrin, Janko 47
- Leben, Stanko 36, 159, 309
- Legiša, Lino 29, 309
- Leopold I, štajerski vojvoda 161
- Levec, Fran 19, 27, 47, 96, 103, 120,
173, 198, 199, 209, 224, 230
- Levstik, Fran 34, 47, 82, 85, 103, 120,
173, 181, 198, 199, 224, 309, 310,
311
- Linhart, Anton T. 48, 77, 84, 85, 310
- Löffler, Štefka 296, 303
- Logar, Janez 29, 182, 180
- Logar, Tine 310
- Lončar, Dragotin 163
- Loserth, Johann 79, 90
- Luschin-Ebengreuth, Arnold 79
- Macun, Ivan 56, 58, 63, 67, 78, 183,
198, 211, 224, 310
- Maeterlinck, Maurice 249
- Mahkota, Ruša 77, 310
- Mahnič, Anton 97, 103
- Mahnič, Joža 99, 100, 114, 241, 249,
252, 310
- Majar, Matija 63, 67, 78, 176, 211, 310
- Majaron, Danilo 133
- Malavašič, Franc 211
- Marn, Josip 56, 63, 65, 66, 67, 78, 81,
83, 84, 85, 88, 89, 103, 198, 211, 224,
310
- Masaryk, Tomaš G. 214
- Matičetov, Milko 166, 310
- Meinecke, Friedrich 258
- Meinong, Alexius 169
- Merhar, Boris 29
- Merku, Pavel 26

- Metelko, Franc S. 63, 64, 65, 66, 68,
181, 182, 188, 198, 310
- Metod 46, 195, 197, 309
- Meyer, Karl H. 216
- Mickiewicz, Adam 245, 246
- Mihelač, Jaro 308
- Miklošič, Fran 44, 46, 56, 63, 65, 66,
67, 83, 95, 120, 173, 180, 183, 192,
198, 199, 213, 215, 219, 224, 230,
302, 310
- Mikuž, Metod 117, 132, 133, 149, 310
- Minor, Jakob 214
- Močnik, Rastko 27, 28
- Modić, Izidor 105, 106
- Molière 145
- Müller-Freienfels, Richard 270
- Munda, Jože 314
- Murko, Matija 44, 56, 60, 79, 92, 95,
104, 105, 117, 121, 122, 123, 129,
130, 131, 132, 139, 143, 146, 151,
153, 154, 159, 162, 165, 166, 167,
169, 189, 193, 194, 196, 199, 200,
201, 202, 203, 209, 213–228, 301,
302, 305, 310, 311, 315
- Murko, Vladimir 311
- Murn, Josip 28, 47, 48, 99, 231, 232,
241–253, 283, 311, 312, 313
- Muršec, Jožef 211
- Musič, Avgust 163
- Nadler, Joseph 287
- Nagl, Johann Willibald 258
- Nahtigal, Rajko 46, 69, 117, 122, 124,
125, 126, 127, 128, 129, 130, 132,
133, 135, 138, 139, 140, 143, 151,
153, 154, 155, 158, 160, 164, 165,
169, 213, 214, 216, 218, 221, 222,
224, 302, 306, 308, 311
- Navratil, Ivan 56, 63, 65, 67, 198, 224,
310
- Niederle, Lubor 160
- Nietzsche, Friedrich 235
- Novak–Popov, Irena 313
- Oblak, Vatroslav 33, 44, 46, 78, 83, 95,
122, 131, 152, 189, 194, 199, 202,
203, 214, 215, 221, 302, 310, 311
- Ocvirk, Anton 19, 23, 29, 33, 35, 36,
37, 39, 48, 114, 135, 136, 149, 162,
227, 234, 276, 299, 311, 312, 314
- Ogrin, Matija 177, 312
- Ogris, Alfred 195
- Omersa, Nikolaj 215
- Oštir, Karel 163
- Ozvald, Karel 125, 126
- Pajk, Peter 114, 312
- Paternu, Boris 27, 113, 117, 118, 312
- Paul, Hermann 205, 206, 207
- Paušek, Jurij 185
- Pech, Traugott 210, 315
- Peisker, Jan 147, 148
- Petre, Fran 29
- Pintar, Luka 96, 104
- Pirjevec, Avgust 48, 114, 305, 312
- Pirjevec, Dušan 28, 57, 58, 241, 242,
248, 295, 296, 311, 312
- Plemelj, Josip 125, 138, 139
- Pleničar, Boža 200
- Pleteršnik, Maks 159
- Pogačnik, Jože 28, 57, 63, 64, 69, 70,
71, 82, 83, 117, 118, 126, 129, 284,
291, 306, 312, 313, 316
- Pogorelec, Breda 28, 80, 117, 118,
125, 126, 313
- Pohlin, Marko 47, 77, 176, 180, 182,
186, 198, 310, 313
- Polec, Janko 117, 126, 127, 128, 133,
135, 138, 139, 140, 313
- Potočnik, Blaž 176
- Premru, Miroslav 162
- Prešeren, France 27, 34, 35, 37, 39, 47,
49, 96, 97, 98, 101, 103–114, 122,
161, 168, 177, 180, 181, 182, 184,
185, 186, 196, 211, 215, 222, 231,
256, 260, 261–263, 264, 265, 266,
267, 268, 269, 270, 271, 272, 274,

- 275, 276, 278, 302, 306, 307, 312,
313, 316, 317, 318
- Pretnar, Tone 92
- Prežihov Voranc (Lovro Kuhar) 298
- Prijatelj, Ivan 19, 23, 29, 33, 34, 35,
37, 39, 47, 56, 57, 59, 62, 64, 70, 78,
85, 91, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 104,
121, 122, 123, 126, 127, 130, 131,
133, 134, 136, 139, 140, 151, 154,
158, 161, 163, 166, 167, 168, 189,
200, 207, 209, 210, 214, 217, 221,
222, 223, 224, 226, 227, 229–240,
241–253, 264, 285, 286, 299, 302,
303, 310, 311, 312, 313, 314, 315,
317
- Primic, Janez N. 198, 202, 307
- Primic, Julija 111, 182, 184, 267, 272
- Puntar, Josip 19, 104, 105–109,
111–113, 159, 215, 263, 307, 315
- Pypin, Aleksander N. 44, 206, 208–
212, 214, 232, 313, 315
- Radics, Peter 84, 199, 315
- Radojčić, Nikola 163
- Ramovš, Fran 46, 69, 79, 117, 122,
123, 124, 125, 126, 127, 129, 130,
131, 132, 133, 134, 139, 140, 143,
144, 146, 148, 151, 154, 155, 156,
158, 160, 163, 164, 165, 167, 169,
215, 216, 217, 218, 221, 222, 224,
225, 226, 301, 302, 303, 305, 307,
310, 311, 313, 315, 316
- Ravbar, Miroslav 57, 306
- Ravnikar, Matevž 181
- Res, Alojzij 314
- Rešetar, Milan 121, 122, 158, 164
- Rezika (Božič Rezika, »Krištofbirto-
va«) 272
- Robič, Matija 78
- Rogerij Ljubljanski 47, 150
- Rostohar, Mihajlo 125, 126, 138
- Rotar, Janez 315
- Rupel, Dimitrij 28
- Rupel, Mirko 29, 79, 80, 84, 159, 162,
306, 315
- Sainte-Beuve, Charles-A. 206
- Sauer, August 287
- Schiller, Friedrich 145
- Schissel-Fleschenberg, Otmar 140,
142–150
- Schlegel, Friedrich 109
- Schmid, Walter 90, 141
- Schmidt, Erich 214
- Schnitzler, Artur 249
- Schnurrer, Christian Friedrich 77, 198,
315
- Schwentner, Lavoslav 241, 311, 314
- Sievers, Eduard 160
- Sket, Jakob 56, 63, 120, 224, 306, 315
- Skok, Petar 158
- Slodnjak, Anton 19, 26, 29, 36, 39, 57,
70, 82, 104, 113, 114, 122, 123, 130,
159, 213, 217, 219, 231, 233, 234,
241, 247, 249, 252, 281–290, 302,
304, 311, 314, 315, 316
- Slodnjak, Breda 202
- Slomšek, Anton Martin 87, 88, 196,
224, 316
- Smole, Andrej 181
- Smrekar, Hinko 113
- Souvan, Alma 244
- Sovre, Anton 29, 163
- Spasowicz, Włodzimierz (Spasovič,
Vladimir) 44, 209, 210, 315
- Sreznjevski (Sreznjevskij), Izmail I. 65
- Stabej, Marko 313
- Stanonik, Marija 54, 316
- Stapleton, Thomas 161, 162
- Stele, France 168, 260
- Stritar, Josip 47, 103, 120, 173, 198,
202, 211, 224, 231, 316
- Svetokriški gl. Janez Svetokriški

- Šafárik (Šafařík, Schaffarik), Pavol J. 44, 55, 56, 63, 65, 67, 68, 69, 77, 81, 83, 83, 85, 198, 203, 304, 309, 316
- Šerko, Alfred 140
- Šivic Dular, Alenka 194
- Šlebinger, Janko 56, 158
- Šolar, Jakob 316
- Štrekelj, Karel 44, 45, 47, 56, 59, 60, 78, 95, 122, 124, 131, 151, 152, 153, 166, 184, 189, 194, 196, 199, 200, 201–212, 215, 216, 221, 223, 301, 302, 309, 311, 316
- Šturm, Franc 163
- Taine, Hippolyte 205, 206, 207, 232, 283, 287
- Tavčar, Ivan 47, 231, 298, 303
- Terseglav, Marko 54, 316
- Tominšek, Josip 90, 104, 105, 106, 124, 141, 159
- Tomšič, France 46, 64, 70, 159
- Toporišič, Jože 64, 308, 316
- Trdina, Janez 49, 78, 89, 120, 173–188, 224, 312, 316, 317
- Trstenjak, Davorin 161
- Trubar, Primož 47, 66, 67, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 96, 103, 122, 161, 162, 176, 180, 186, 196, 197, 199, 200, 222, 302, 302, 304, 306
- Ulrich Lichtensteinski 197
- Ungnad, Hans 161
- Uršič, Milena 77, 85, 305, 317
- Ušeničnik, Aleš 105, 106
- Valjavec, Ivan 78, 317
- Valvasor, Janez Vajkard 76, 77, 91, 198
- Veber (Weber), France 169, 170
- Verlaine, Paul 249
- Vesel – Koseski, Jovan 103, 177, 186, 211
- Veselovski, Aleksej N. 214
- Vidic, Fran 33, 104, 124, 159, 199, 203, 214, 317
- Vidmar, Josip 19, 35, 36, 96, 100, 159, 317
- Virk, Tomo 19, 69, 219, 317
- Vlček, Jaroslav 214
- Vodnik, France 159
- Vodnik, Valentin 46, 47, 64, 77, 85, 86, 89, 162, 176, 180, 181, 182, 185, 186, 196, 198, 260, 270, 314, 317
- Vodušek, Božo 48
- Vondrák, Václav 69, 121, 160, 164
- Vostokov, Aleksander H. 65, 68, 198
- Vraz, Stanko 47, 104, 161, 215, 231, 288
- Vrtovec (Vertovec), Matija 211
- Wagner, J., češki bibliograf 217
- Walzel, Oskar 111, 219, 258
- Wellek, René 28
- Wetz, Wilhelm 206
- Wiesthaler, Fran 159, 209
- Wölfflin, Heinrich 111
- Zadavec, Franc 19, 91, 114, 312, 317
- Zeidler, Jakob 258
- Zois, Žiga (Sigismund) 46, 77, 86, 173, 180, 184, 198, 222, 257
- Zupan, Jakob 177
- Zupan, Vinko 215
- Žemlja, Jožef 177
- Žigon, Avgust 19, 29, 34, 35, 39, 48, 94, 96, 101, 103–114, 124, 129, 151, 159, 168, 214, 221, 224, 263, 292, 317, 318
- Župančič, Oton 28, 36, 48, 49, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 112, 113, 231, 248, 249, 252, 317, 318

Summary

The book *Med književnostjo, narodom in zgodovino* (Between Literature, Nation, and History) is about older Slovenian literary studies from approximately the middle of the 19th to the middle of the 20th centuries, when the main roles within it were played by the categories of history and nation, and when it was understood and functioned as a historical and national discipline. The book extends into modern times only in certain places, when important theoretical and methodological changes occurred that advanced the discipline. Thus, the limited chronological framework considerably ensures the unity of the subject discussed. In addition, this unity is also ensured by its conceptual limitation to Slovenian ethnic, linguistic and cultural territory; this, however, is not exclusive, but is constantly accompanied by the idea of the broader European context. Without wishing to define the nature and scope of Slovenian literary studies in advance, this discipline is nonetheless understood with a focus on the historical treatment of Slovenian literature and related general literary issues.

The areas and phenomena selected are highlighted from several complementary aspects. The inner structure of the discipline is addressed by studies defining its subject field and the appropriate selection of prevailing methods. The issue of institutional foundations is highlighted by presenting the establishment of the most important institution for the discipline during this period – the University of Ljubljana – as well as the organization of literary studies at the university and the first specialized academic journal. This is followed by discussions of certain central personalities with an emphasis on their basic ideas. Synchronic reviews of the issue based on selected examples are presented in chronological order, presenting the central intertwined developmental lines of the whole. These include literary studies' attainment of independence from the framework of philology, the independence of Slovenian studies from the framework of general Slavic studies, the constitution of the discipline in line with contemporary recognized scholarly criteria, and the self-understanding and functioning of the discipline as one of the main national disciplines. More detailed summaries of each chapter are given below.

* * *

The first part of the book deals with the subject and methods of literary studies.

Methods in literary studies and literary history. The discussion's point of departure is the generally known basic findings about scholarly research methods. The individual disciplines' methods are connected to their basic theoretical views of

the research subject and, on the other hand, to the methods of related and ancillary disciplines (e. g., in philology, history, and the humanities) as well as general scholarly and philosophic methodology. Methodological reflection functions at various levels, from basic logical steps through developed individual methods to their union with conceptual perspectives and theoretical backgrounds, with which the methods in the narrower sense of the word unite into complex ideological and methodological orientations. These starting theses are transferred into Slovenian literary studies, where versions of global conceptual and methodological orientations have occurred in the same order as anywhere else, but they were modified, not fully developed and lacked pure forms; more often, they occurred in syncretic fusions. At the level of literary studies as a whole, the relations between theory and history, as well as national and comparative perspectives are relevant. Special methods in literary history can be divided into the group of bibliographic, biographic, and factographically chronological methods on the one hand, and the group of analytical and synthetically historical (in the narrower sense of the word) methods on the other. Their cooperation leads from the reconstruction of literary events in the course of time, through its periodization to the problems of historical explanation and evaluation, as well as the methods of presenting and communicating the findings of literary history. (pp 11–28)

Theoretical and methodological models during the interwar period. The issue of methods becomes specific by discussing the period in which literary studies in Slovenia conceptually, theoretically, and methodologically consolidated and established itself in the social and institutional sphere. During the period discussed, modified positivism prevailed in this sphere and certain aspects of intellectual history developed alongside it. The first examples of Marxist or historically materialistic orientations emerged, in addition to individual faint echoes of Russian formalism. For the most part, these orientations did not possess a pure form, but were represented as a mixture of diverse components without any mutual connection, or within syncretic fusions. Nonetheless, Slovenian literary studies was productive and socially successful during this period. (pp 29–40)

Critical editions. Editing and publishing texts is the basic working procedure in the humanities. This ensures literary studies access to its central subject (i.e., texts). At the same time, these procedures and their products are decisively influenced by the discipline's basic conceptual, theoretical, and methodological points of departure. In proceeding from these fundamental starting points to a specific discussion, first the common features of the new or national philologies of the 19th century – especially the national ideological function – are roughly sketched out, certain special features of Slavic studies are highlighted, and the development of Slovenian studies is outlined. The chapter continues with an outline of scholarly editions in Slovenia from the time of Jernej Kopitar at the beginning of the 19th century to the canonical

modern collection entitled *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev* (Collected Works of Slovenian Poets and Writers). Slovenian critical editions are divided into two types. Editions of older texts and documentary material strictly follow the requirements of textual criticism and the editing technique, and are meant primarily for specialists, as well as for an international audience. As well as fulfilling professional criteria, editions of contemporary works are also intended for a broader circle of Slovenian readers. (pp 41–51)

In addition to critical editions, the overview of methods relates to the discussion of the subject of literary studies. This issue is first dealt with in border areas from a systematic viewpoint (in connection to folk literature) and the viewpoint of chronological development (in connection to early stages, movements, and phenomena). Later it is dealt with in its main area; that is, belles-lettres.

Folk literature. Literary studies does not have a fixed relation to the question of whether the discussion of folk literature is justified within the discipline. This relation differs primarily regarding the genre's primary existence (its creation and function in the original environment) and its secondary existence (its acceptance in "educated" culture and art literature). This topic gains special emphases in national literary history. An overview of relevant Slovenian works reveals that in this regard the practice has changed considerably since its beginnings and that it does not always correspond to literary historians' fundamental views (which were rarely formulated explicitly). Practice and principles are connected with the ongoing systematic classification of literary studies among related, especially philological, disciplines. (pp 53–62)

The Freising Manuscripts. The oldest Slovenian medieval manuscript – and, indeed, the oldest Slavic manuscript in the Latin alphabet – from the 10th century represents a special issue in literary history with regard to its age and its linguistic, ethnic, and cultural affiliation. This chapter deals with studies on the Freising Manuscripts in various historical overviews of Slovenian literature, follows the development of these studies, determines their common features, and indicates which fundamental concepts of the subject, methods, and goals of literary history can be used as a basis to place the Freising Manuscripts within the framework of Slovenian literature or its history as its legitimate component. (pp 63–73)

The Reformation. The common starting point for the discussion of this period is the fact that it marks the beginning of continuous literary activity in Slovenia. However, older Slovenian literary and cultural historical discussions of the Reformation differ considerably in their basic views. This chapter summarizes their main contributions to the factographic knowledge of the period and the movement, touches upon its periodization, and deals with various views of the the Reformation in the histori-

cal course of Slovenian literature and culture, as well as with various evaluations, especially those that are predominantly ideologically substantiated. In the end, it indicates how these views and evaluations are included in the complex reception of the Slovenian Reformation during the 19th and 20th centuries. (pp 75–92)

Literature and literary studies in the fin de siècle. In Slovenian history, this period (so-called *Moderne*, or the movement of *The Moderns*, circa 1895 to 1918) is considered one of the creative apexes in literature, culture, and science. Literary authors on the one hand, and critics, essayists, and literary historians on the other, shared similar views of literary and cultural tradition and the way in which this intertwines with nationally affirmative ideology. However, they differed in their basic understanding of the nature or essence of literature because literary studies often did not have a good understanding of the poetics and esthetics of neo-romanticism and symbolism because of its adherence to older philology and positivism. On the other hand, the poets, the bearers of new poetics and esthetics, did not acknowledge the competence for suitable treatment of poetry even on the part of those literary historians and critics that came closest to their views. These general findings are illustrated through several characteristic examples, e.g., Ivan Prijatelj and Oton Župančič. (pp 93–101)

Prešeren's image between biography and architectonics. Research on the work and life of France Prešeren (1800–1849), generally acknowledged as the greatest Slovenian poet, is one of the most developed areas in Slovenian literary history. In the first half of the 20th century this area was dominated by two opposing tendencies; the empirical and historical biography, and an intellectual-historically oriented formal and esthetic analysis, also known as “mathematical architectonics.” This chapter discusses their conflict that, with interruptions, had lasted a good twenty-five years. It presents the leading theses and main polemic arguments of their representatives, draws attention to their implicit theoretical and methodological suppositions, and shows the connection of this issue to the later development of Prešeren studies and Slovenian literary studies in general. (pp 103–114)

* * *

The second part of the book discusses the institutions relevant to the discipline's development.

The University of Ljubljana and literary studies: Slavic and Slovenian studies. The establishment of the University of Ljubljana in 1919 was a key event for Slovenian literary studies from the institutional, social, and personal perspectives. It also corresponds with one of the decisive phases in the discipline's immanent conceptual, theoretical, and methodological development. This chapter briefly describes the

discipline in the 19th century, its state at the beginning of the 20th century, and its position in the broader context of the development of philology that resulted in differentiation between individual disciplines and specialization in national areas. It ultimately describes the course of establishing the university during the historical turning point following the First World War (within the newly established Kingdom of the Serbs, Croats, and Slovenes) and the main systematic and personal decisions that institutionally consolidated literary studies within Slovenian and Slavic philology and directed its development for several subsequent decades. (pp 117–134)

The University of Ljubljana and literary studies: the beginnings of comparative studies. In Slovenia, comparative literature also began developing as a necessary supplement to national literary studies, and gradually became independent. This chapter presents details from its early stage that have been largely unknown until now. In Ljubljana, the university program in comparative literature started in the 1925/26 academic year. However, as soon as the university was established in 1919, a special department “for general literature and literary theory” was planned at the Faculty of Arts. In the first academic year, in 1919/20, the faculty proposed that the chair be assumed by Otmar Schissel, an Austrian. The university council awarded him the academic rank of associate professor, but the cultural ministry in Belgrade did not confirm the academic rank for national and political reasons. The chapter continues with a description of Schissel’s academic work, as well as his professional, cultural, and political views. (pp 135–150)

Journal of Slovenian Language, Literature, and History: The first apex of scholarly periodical publications. This chapter discusses the first Slovenian philological and historical scholarly journal, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (ČJKZ; 1918–1931). It highlights the political, cultural, and historical circumstances in which the journal was established and that determined the course of its publication. The chapter presents the journal’s publishers, editors, and associates, as well as its conceptual organization and main themes. On the basis of all of this, its representative role for the state of philology and history in Slovenia at that time is defined, and especially for literary studies. (pp 151–170)

* * *

The last part of the book discusses a series of important representatives of Slovenian literary studies.

Janez Trdina (1830–1905). A secondary-school teacher, writer, publicist, critic, and historian. He published several articles in literary history while in secondary school and as a university student. In this regard, excerpts from his *Zgodovina slovenskega naroda* (History of the Slovenian Nation, 1866) are important, in addition to his

unpublished lectures for secondary-school students from the 1850s and 1860s. Even within the context of the early developmental stage of the discipline at that time, Trdina's work in literary history is amateur and does not meet the scholarly (philological) criteria of the time. Individually, he deals only with recent and modern literature; his work intertwines with literary criticism and political and cultural aspects of national history, but in this he forms very explicit opinions. He discusses and evaluates Slovenian literature according to what it contributed to the development and creation of Slovenian as a language, as well as to the establishment of nationally conscious ideology. Based on this, it is easier to understand Trdina's typical features such as his lack of interest in the esthetic quality of works, severe criticism of the language of older writers, and fierce polemics against the domination of German culture in the Slovenian lands under Habsburg rule and against the phenomenon of ethnic betrayal – that is, the adoption of German identity known as *nemškutarstvo* – in any form. (pp 173–188)

Gregor Krek (1840–1905). The first professor of Slavic philology at the University of Graz and a general Slavic specialist. The part of his oeuvre dealing with literary history is placed in the developmental line of Slavic philology, and the main theoretical bases of his concept of literary history are described. His contributions to Slovenian literary history, although few, are analyzed in greater detail, especially his treatise on the Klagenfurt manuscript (one of the few preserved Slovenian medieval manuscripts) and his brief informative overview of Slovenian literature. His place in the development of Slovenian literary studies is determined on this basis. (pp 189–200)

Karel Štrekelj (1859–1912). A philologist and general Slavic specialist, primarily a linguist and ethnographer. When he started giving lectures on the history of Slovenian literature at the University of Graz in 1899 (the first course of this kind offered in Slovenian), he provided an introductory definition of literary history that was innovative and, compared to previous fragmented statements of this sort, the most thorough in terms of theory and methodology. This chapter analyzes this introduction and evaluates its importance for the developmental stage of literary studies in Slovenia. However, it determines that this was not an original work by Štrekelj, but a translation (previously unknown), and that the true author was the Russian literary and cultural historian Alexander Nikolayevich Pypin. (pp 201–212)

Matija Murko (1861–1952). One of the leading European Slavic specialists; a professor in Graz, Leipzig, and Prague. As an author of important works, university professor, advisor to young scholars, publicist, editor, and organizer, Murko made an important contribution to the development of older Slovenian literary studies. However, he defended general Slavic studies and he opposed specialization and the deepening of differences between national philologies, as well as between philolog-

ical disciplines. This chapter describes his multi-layered attitude towards Slovenian literary studies as reflected in main areas of his professional activity, as well as in the conceptual issues and theoretical and methodological components of his oeuvre. (pp 213–228)

Ivan Prijatelj (1875–1937): Poetry and literary history. A literary and cultural historian, essayist, critic, and translator. He was the first professor of Slovenian and Slavic literature at the University of Ljubljana and one of the central personalities in Slovenian cultural life. Research to date has shown a duality between the positivist method of his expositions in literary history and the intuitively experienced treatment of literature in his essays, and has sought the theoretical base for this from the dualistic viewpoint of the subject also expressed in the abstract pairs *poetry-literature* and *poet-man of letters*. This chapter concentrates on his work *Literarna zgodovina* (Literary History; inaugural lecture at the University of Ljubljana, 1919), in which a theoretical model for synthetic scholarly research is developed that can bridge the differences between more broadly and narrowly conceived areas of literature. In addition, he subjects literary art – which in its essence is defined esthetically – to historical determinism by expanding the basic category of national history that determines the entire literary development across the boundaries of the existing empirical area into a metaphysical teleological dimension. (pp 229–240)

Ivan Prijatelj: The reception of Murn. As a contemporary, and through his association with the literary movement of the Slovenian Moderne, Ivan Prijatelj contributed a great deal to its establishment. After the untimely death of the poet Josip Murn (1879–1901), one of the four most important representatives of this movement, Prijatelj published a book of Murn's poems. It was with this edition that the importance of Murn's poetry was made known to the public. Prijatelj's introductory essay, in which he explains the formation of the poet's spiritual image on the basis of his life and social environment, and presents his work in relation to the contemporary poetry of the *fin de siècle*, has become a classic essay in literary history. However, Prijatelj's attitude to Murn greatly vacillated and was not completely affirmative. His criticism indicates strong reservations about decadence and partly also impressionism, although he agrees with symbolist vitalism and connects it with the main problem of national art. In this regard, he treats Murn exclusively as a lyricist and considers his "peasant songs" the apex of his artistic creation. Prijatelj's explanations and criticism reflect his dual adherence to positivism in literary history and, at the same time, the esthetics of neo-romanticism and symbolism. (pp 241–253)

France Kidrič (1880–1951): The question of literary art. A professor of literature and cultural history at the University of Ljubljana. He is considered one of the most distinctive representatives of positivism. This chapter reconstructs the systematic whole of Kidrič's views on literary art, defining its field within the broader subject

of literary history. The chapter describes the division of literature into poetry and versification, discussing in greater detail the origins of poetry in experience, and the relation between its main components (experiential content and means of expression) and the determinants of the creative personality (innate bases, and the influences of environment, period, or history). It also deals with the esthetic, historical, and developmental value of literature, opens up the issue of the reader's reception, and highlights its function in the cultural and historical development of the "belated nation." (pp 255–280)

Anton Slodnjak (1899–1983). A professor at the University of Ljubljana, and later in Frankfurt. He specialized in the history of Slovenian literature, which he dealt with in various synthetic works that are defined by several common basic thoughts. Two aspects are presented in greater detail: the definition of the area discussed and periodization. According to Slodnjak, the subject of national literary history – that is, literature – comprises Slovenian literary and semi-literary texts; in older periods these also include foreign texts and all the texts in general that were created in Slovenian ethnic territory or by Slovenian authors. National spirit or national character is expressed in literature and through this character the nation's originality is confirmed. This basic function, which cannot be explained by means of external material factors, determines the main features of historical periodization from the period of the great migration of nations in the early Middle Ages until the present. Slodnjak's basic concept of literary history maintains a striking distance from the modified positivism that still dominated Slovenian literary studies in the early 20th century. (pp 281–290)

Marja Boršnik (1906–1982). A literary historian, specialist in Slovenian studies, and professor at the University of Ljubljana. Some of the features of her work raised doubts that, however, were not expressed in a professionally appropriate manner during her lifetime. In this regard, the issue of her method is highlighted. This chapter analyzes some of her statements that bear witness to the development of her views of literary history and reconstructs her implicit methodological standpoints. The main attention is focused on her presumptions of individual and generational creative rhythms that seem to contradict her previous research, which was predominantly empirically oriented. Potential directions for a more detailed methodological study of these hypotheses are indicated. At the same time, it turns out that, despite the turning point mentioned above, Boršnik's oeuvre has a common point of departure in the belief that literature and life are closely connected and incorporated into the regulated organic order of the world. (pp 291–300)

Translated by Donald F. Reindl

DARKO DOLINAR MED KNJIŽEVNOSTJO, NARODOM IN ZGODOVINO

Razgledi po starejši slovenski literarni vedi v tej knjigi zajemajo čas od srede 19. do srede 20. stoletja. Stroka se je v tem razdobju razvijala postopno po več linijah. Iz širšega območja filologije se je izdvojila kot pretežno zgodovinsko obravnavanje literature; znotraj obče slavistike se je izoblikovala kot posebno, jezikovno-kulturno določeno področje; da bi si pridobila znanstveno legitimnost, je privzemala temeljne postavke takrat prevladujočih teoretično-metodoloških usmeritev evropske humanistike; z vsem tem je zavzela vlogo ene osrednjih nacionalnih ved. Proti koncu tega razdobja pa se tudi na Slovenskem že napoveduje obrat k drugačnim temeljnim pogledom na literaturo, obenem začenja usihati nacionalnoideološka funkcija literature in z njo vred literarne vede. Zato se naš razgled sklene ob prvih znamenjih teh bistvenih sprememb. V tako določenih mejah poteka obravnava z več medsebojno povezanih in dopolnjujočih se vidikov. V notranjo, miselno-teoretično zgradbo literarne vede posegajo prispevki o njenem predmetu in metodah, zunanjih razsežnosti njenega obstoja pa se dotikajo prispevki o institucijah, v katerih poteka njeno delovanje, in o osebnostih, ki so njeni nosilci, saj je od njihove individualne ustvarjalne dejavnosti navsezadnje odvisen obstoj stroke tako v socialno institucionalni kakor tudi v miselno teoretični razsežnosti.

25 EUR

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA

ZALOŽBA
Z R C

DARKO DOLINAR MED KNJIŽEVNOSTJO, NARODOM IN ZGODOVINO

Razgledi po starejši slovenski literarni vedi v tej knjigi zajemajo čas od srede 19. do srede 20. stoletja. Stroka se je v tem razdobju razvijala postopno po več linijah. Iz širšega območja filologije se je izdvojila kot pretežno zgodovinsko obravnavanje literature; znotraj obče slavistike se je izoblikovala kot posebno, jezikovno-kulturno določeno področje; da bi si pridobila znanstveno legitimnost, je privzemala temeljne postavke takrat prevladujočih teoretično-metodoloških usmeritev evropske humanistike; z vsem tem je zavzela vlogo ene osrednjih nacionalnih ved. Proti koncu tega razdobja pa se tudi na Slovenskem že napoveduje obrat k drugačnim temeljnim pogledom na literaturo, obenem začenja usihati nacionalnoideološka funkcija literature in z njo vred literarne vede. Zato se naš razgled sklene ob prvih znamenjih teh bistvenih sprememb. V tako določenih mejah poteka obravnava z več medsebojno povezanih in dopolnjujočih se vidikov. V notranjo, miselno-teoretično zgradbo literarne vede posegajo prispevki o njenem predmetu in metodah, zunanjih razsežnosti nje ne obstoja pa se dotikajo prispevki o institucijah, v katerih poteka njeno delovanje, in o osebnostih, ki so njeni nosilci, saj je od njihove individualne ustvarjalne dejavnosti navsezadnje odvisen obstoj stroke tako v socialno institucionalni kakor tudi v miselno-teoretični razsežnosti.

25 EUR

9789612118699

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA

ZALOŽBA
Z R C